

M. B. Isabayev

O‘ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

**(HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN -
TARAQQIYOT STRATEGIYASI SARI)**

O‘quv qo‘llanma

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI YOSHLAR ISHLARI AGENTLIGI
HUZURIDAGI YOSHLAR MUAMMOLARINI O'RGANISH VA
ISTIQBOLLI KADRLAR TAYYORLASH INSTITUTI**

M. B. Isabayev

**O'ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH
STRATEGIYASI**

(Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari)

Warsaw – 2022

Isabayev M. O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi (Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasi sari). O'quv qo'llanma. – Warsaw: iScience Sp. z o. o., 2022. – 317 b.

M.Isabayev – O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash institutining "Boshqaruv ko'nikmalari va yetakchilik mahoratini rivojlantirish" kafedrasida dotsenti v.b., siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'quv qo'llanmada O'zbekistonni yanada rivojlanish bo'yicha Harakatlar strategiyasining ustuvor yo'nalishlari, nazariy asoslari, sohalar bo'yicha olib borilayotgan islohotlar yoritilgan. Shuningdek, qo'llanmada Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi, fuqarolik jamiyatini o'rganishning metodologik va uslubiy yondoshuvlarining mazmun mohiyati ochib berilgan.

O'quv qo'llanmadan o'rin olgan mavzularda Harakatlar strategiyasining beshta ustuvor yo'nalishlari, korrupsiyaga qarshi kurash, saylov huquqi erkinligi, mahalliy o'zini o'zi boshqarish institutlari, jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqqligini ta'minlashga doir Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim masalalari, fuqarolik jamiyatini qurish borasidagi islohotlarning mazmun mohiyati yoritilgan.

Qo'llanma ijtimoiy-siyosiy soha vakillari, tadqiqotchilar, professor-o'qituvchilar va tinglovchilar uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir: **Jalilov Aktam Tashnazarovich**
siyosiy fanlari doktori, professor

Taqrizchilar: **Ernazarov Dilmurod Zuxriddinovich**
siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori,
dotsent

Raxmanov Zafar Yashinovich
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori,
dotsent

*O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi
Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash institutining
2022-yil 18-maydagi 3-sonli Ilmiy kengash qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.*

ISBN 978-83-66216-70-9

© Isabayev M.B., 2022
© iScience Sp. z o. o.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi Farmoni bilan 2017-2021-yillarda mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi tasdiqlangani o'zbek davlat boshqaruvi tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Butun davlat hokimiyati organlari ishining samaradorligini saqlab qolgan holda hokimiyat vakolatlarini markaz ixtiyoridan soqit qilish, bu vakolatlarning bir qismini markazdan mintaqalarga, mahalliy hokimiyat va o'z-o'zini boshqarish organlariga berib borish zaruratga aylanib bormoqda. O'z navbatida, davlat hokimiyati mahalliy organlari yangi sharoitlarda hokimiyat vazifalarining bir qismini fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga topshirish yo'li bilan ularning rolini kuchaytirish imkoniyatlarini belgilab beradi. Mazkur hujjatda aniq, hayotiy islohotlar va ularni amalga oshirish mexanizmlari belgilab berilgani mamlakatimizda islohotlar samaradorligini tubdan oshirish, davlat va jamiyatni har tomonlama uyg'un, jadal rivojlantirish, barcha sohani modernizatsiya qilish va erkinlashtirishdek buyuk maqsadlarga xizmat qiladi.

2021-yil 24-oktabrda bo'lib o'tgan saylovda eng ko'p – 80,12 foiz bilan yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 6-noyabr kuni lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqida islohotlarimizning uzviyligi va davomiyligini ta'minlash maqsadida *"Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari"* degan tamoyil asosiy g'oya va bosh mezon sifatida kun tartibiga qo'yildi. Darhaqiqat, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi milliy rivojlanishimizning yangi bosqichini boshlab beradi. Unda xalqimiz bilan boshlagan demokratik islohotlar yo'lini yanada qat'iy davom ettirib, bu yo'ldan hech qachon ortga qaytilmasligimiz, asosiy qomusimiz kafili sifatida Konstitutsiya va qonunlarimiz talablarini so'zsiz bajarish, *"Inson qadri uchun"* degan ustuvor tamoyilni to'la ro'yobga chiqarish bundan buyon ham faoliyatimning bosh mezoni bo'lib qolishi aks

etadi. Umuman olganda *“inson – jamiyat – davlat”* degan yangi tamoyil hayotimiz aksiga aylanadi.

Harakatlar strategiyasidagi davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish; qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish; iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish; ijtimoiy sohani rivojlantirish; xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish kabi ustuvor yo'nalishlarning mazmun-mohiyatini chuqur o'rganish, mazkur sohalar doirasida so'nggi besh yil davomida amalga oshirilgan tub yangilanishlarni tadqiq etish, ularni keng jamoatchilik va talaba-yoshlar ongiga singdirish oldimizda turgan muhim vazifalardan biridir.

Mazkur o'quv qo'llanma ushbu vazifalarni amalga oshirishda uning mazmun-mohiyatini kelajak yosh avlodlarga o'rgatish hamda uni targ'ibot-tashviqot etish maqsadida tayyorlandi. O'quv qo'llanma o'n bitta mavzudan iborat bo'lib, har bir mavzu uchtdan kichik bo'limlarni o'z ichiga oladi. Xususan, unda Harakatlar strategiyasining beshta ustuvor yo'nalishlari va fuqarolik jamiyati shakllanishidagi muhim bo'lgan mavzulari atroflicha yoritib berishga harakat qilingan.

1-MAVZU: HARAKATLAR STRATEGIYASI – O‘ZBEKISTON MILLIY TARAQQIYOTI YANGI BOSQICHINING ASOSI

Reja:

- 1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi va uning ahamiyati***
- 2. Harakatlar strategiyasining ustuvor yo‘nalishlari va unda belgilangan vazifalar***
- 3. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi – demokratik islohotlar yo‘lini qat’iy davomi***

Tayanch so‘zlar: strategiya, konsepsiya, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi, Harakatlar strategiyasining fuqarolik jamiyati shakllanishidagi ahamiyati, uning maqsadi va ustuvor yo‘nalishlari, milliy komissiya, Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalar, uning rivojlanish bosqichlari, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi, uning ustuvor yo‘nalishlari.

1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi va uning ahamiyati

Mustaqillik yillarida mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, xalqaro maydonda O‘zbekistonning munosib o‘rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Ayni vaqtda mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori konyunkturasi keskin o‘zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni

yanada barqaror va jadal sur'atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro'yobga chiqarishni taqozo etmoqda.

Mazkur vazifani amalga oshirish yo'lida aholining keng qatlamlari, jamoatchilik va ishbilarmon doiralar vakillari, davlat organlarining rahbarlari va mutaxassislari bilan amaliy suhbat hamda muhokamalar olib borildi, shuningdek amaldagi qonun hujjatlari, milliy va xalqaro tashkilotlarning axborot-tahliliy materiallari, ma'ruzalari, tavsiyalari va sharhlari o'rganildi, rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilindi.

Kelib tushgan takliflarni jamlash, chuqur o'rganish hamda umumlashtirish asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni loyihasi ishlab chiqilib, u bilan: "2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" va 2017 yil – "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi tasdiqlandi.

Loyihalarni tayyorlash davomida aholining keng qatlamlari orasida qizg'in muhokamalar olib borildi. Loyihalar muhokama uchun turli axborot maydonlariga joylashtirildi, ularning natijasida ko'plab taklif va mulohazalar kelib tushdi. Fuqarolar siyosiy-huquqiy borada yuksak faollik ko'rsatib, olib borilayotgan islohotlarga alohida qiziqish va daxldorlikni namoyon qildilar.

Xususan, loyihalarning "Qonun hujjatlari ta'sirini baholash tizimi" portalida yo'lga qo'yilgan jamoatchilik muhokamasi natijalari bo'yicha 1 310 ta taklif va mulohaza kelib tushib, ular asosida Davlat dasturining 41 ta bandi qayta ko'rib chiqildi. Shu bilan birga, 2017 yil 23 - 27 yanvar kunlari Toshkent shahrida media-haftalik va xalqaro davra suhbat tashkil etilib, ularda 1 300 dan ortiq mutaxassis va ekspert, jamoatchilikning, ommaviy axborot vositalarining, diplomatik korpus va xalqaro tashkilotlarning, shuningdek

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan yirik xorijiy investorlarning vakillari ishtirok etishdi.

Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli **"O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"**gi Farmoniga asosan Harakatlar strategiyasi qabul qilindi.

Harakatlar strategiyasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan saylovoldi jarayoni, jamoatchilik, ishbilarmon doiralar vakillari hamda davlat organlari bilan uchrashuvlar chog'ida bildirilgan mamlakatni ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy, madaniy-gumanitar rivojlantirishning konseptual masalalari kiritildi. Shuningdek, Harakatlar strategiyasi aholi va tadbirkorlarni o'ylandirayotgan dolzarb masalalarni har tomonlama o'rganish, amaldagi qonunchilik, huquqni qo'llash amaliyoti va ilg'or xorijiy tajribani tahlil qilish, shuningdek keng jamoatchilik muhokamasi natijasida ishlab chiqilgan

Harakatlar strategiyasining maqsadi olib borilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan oshirishdan, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishdan, mamlakatni modernizatsiyalash va hayotning barcha sohalarini erkinlashtirishdan iboratdir.

Xususan, mamlakatni rivojlantirishning quyidagi 5 ta ustuvor yo'nalishi belgilangan:

1. Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish (*buyuk Amir Temur davlati bayrog'ining ranggi bo'lgan moviy rangda ifodalangan bo'lib, u osmon va toza suv ramzi hisoblanadi*). Ushbu ustuvor yo'nalishda demokratik

islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning hamda siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, “Elektron hukumat” tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va samarasini oshirish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etish, fuqarolik jamiyati institutlari hamda ommaviy axborot vositalari rolini kuchaytirish masalalari aks etadi.

2. Qonun ustuvorligini ta’minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish *(siyoh rang – qonuniylik elementlari hisoblangan ustuvorlik va ornomuslilik ramzidir)*. Mazkur ustuvor yo’nalishda sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma’muriy, jinoyat, fuqarolik va xo’jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to’laqonli joriy etish, yuridik yordam va huquqiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilash kabi muhim vazifalar belgilangan.

3. Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish *(tilla rang – iqtisodiyotni rivojlantirish elementlari hisoblangan kuch-qudrat va boylik ramzidir)*. Ushbu ustuvor yo’nalishda makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o’sish sur’atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo’jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo’yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag’batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish kabi iqtisodiy dolzarb masalalar belgilab olingan.

4. Ijtimoiy sohani rivojlantirish (*qizil rang – hayot va aholining munosib turmush tarzini ifoda etuvchi ramzdir*). Mazkur ustuvor yo‘nalishda aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoyasi va sog‘lig‘ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish, yo‘l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta‘lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san‘at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirishga doir muhim vazifalar belgilab olingan.

5. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish (*oq rang – tinchliksevarlik siyosat elementlari hisoblangan tinchlik va soflik ramzidir*). Ushbu ustuvor yo‘nalishda esa davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, O‘zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo‘shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlash masalalari o‘rin olgan.

Mazkur yo‘nalishlarning har biri mamlakatdagi islohotlarni va yangilanishlarni yanada chuqurlashtirishga oid aniq bo‘limlardan iborat.

Harakatlar strategiyasi besh bosqichda, yurtimizda yillarga beriladigan nomlardan kelib chiqib, har bir yil bo‘yicha davlat dasturlari qabul qilinishini nazarda tutgan holda amalga oshiriladi. Bunda yillarga beriladigan nomlarga muvofiq har yili uni amalga oshirish bo‘yicha Davlat dasturi tasdiqlanadi.

Davlat dasturining “*Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish*” deb nomlangan birinchi yo‘nalishini amalga oshirishda davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini kuchaytirish, qonun ijodkorligi faoliyatining sifatini tubdan yaxshilash, davlatning hayotida siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish nazarda tutilgan.

Davlat boshqaruvini takomillashtirish, eng avvalo davlat xizmatini isloh qilish, iqtisodiyotda davlat boshqaruvini kamaytirish, davlat va xususiy sektorlarning o'zaro foydali hamkorligining zamonaviy shakllarini, "Elektron hukumat" tizimini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Xalq bilan samarali muloqotni ta'minlash Davlat dasturining eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri bo'ldi. Shu munosabat bilan jamoatchilik nazoratini takomillashtirish, nodavlat notijorat tashkilotlarini, ommaviy axborot vositalarini yanada rivojlantirish, shuningdek mahallaning jamiyat hayotidagi rolini kuchaytirish nazarda tutilgan.

Davlat dasturining ikkinchi yo'nalishi *qonun ustuvorligini va sudning chinakam mustaqilligini ta'minlash* chora-tadbirlarini nazarda tutadi. Jumladan, qarorlar qabul qilishda sudlar mustaqilligini ta'minlashi kerak bo'lgan Oliy sud kengashini tuzish, professional sudyalarning korpusini shakllantirish, sudyalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Ma'muriy sudlarni, xo'jalik sudlari tizimida mintaqaviy apellyatsiya sudlarini tuzish, sudya yordamchisi lavozimini ta'sis etish orqali sudlarni kelgusida ixtisoslashtirish va ularning devonini mustahkamlash nazarda tutilgan.

Sansalorlikka va ishlarning ko'rib chiqilishi sudlar tomonidan asossiz cho'zib yuborilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida protsessual qonun hujjatlarini takomillashtirish, quyi instansiya sudlarining kamchiliklarini mustaqil bartaraf etish va uzil-kesil qaror qabul qilish yuzasidan yuqori sud instansiyalarining vakolatlarini kengaytirish rejalashtirilgan.

Ushbu yo'nalish doirasida barcha huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari, davlat hamda xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari rahbarlarining xalq bilan bevosita muloqotini yo'lga qo'yish chora-tadbirlarini ro'yobga chiqarish, aholi ularga erkin murojaat eta

olishini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari hamda erkinliklari buzilganligi to'g'risidagi murojaatlarning, xabarlarining o'z vaqtida olinishini ta'minlash nazarda tutilgan.

Huquqbuzarliklarning oldini olish tizimiga, jinoyatchilikka qarshi kurashish va jamoat tartibini saqlash bo'yicha ichki ishlar organlarining faoliyatini tubdan takomillashtirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Shuningdek ushbu yo'nalish 2018 - 2021 yillarda jinoyat va jinoyat-protsessual qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish konsepsiyasini ishlab chiqishni, sud, huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari xodimlarini o'qitish, tanlash va joy-joyiga qo'yish tizimini takomillashtirishni, murojaatlarni muntazam tahlil qilishni hamda vaqti-vaqti bilan uning natijalarini e'lon qilib borishni, advokaturani rivojlantirishni, notariat tizimini va FHDYO organlarini isloh qilishni ham o'z ichiga oladi.

"Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish" deb nomlangan uchinchi yo'nalishda ko'rsatilgan chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarish uchun milliy valyuta va narxlarning barqarorligini ta'minlash, valyutani tartibga solishning zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish, mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish, tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, eksportga mo'ljallangan mahsulot va materiallar ishlab chiqarish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, transport-logistika infratuzilmasini, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda xorijiy investorlar uchun investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish, soliq ma'murchiligini yaxshilash, bank faoliyatini tartibga solishning zamonaviy prinsiplari va mexanizmlarini joriy etish, ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini rivojlantirish, shuningdek turizm industriyasini jadal rivojlantirish nazarda tutilmoqda.

Shuningdek ushbu yo'nalish xususiy mulkni, moliya bozorini himoya qilish, qishloq xo'jaligini modernizatsiyalash, zargarlik sohasini rivojlantirish, ayrim milliy korxonalarning aksiyalarini (IPO) nufuzli xorijiy fond birjalariga

dastlabki tarzda joylashtirishga tayyorgarlik ko'rish chora-tadbirlarini ham o'z ichiga oladi.

2017 – 2021 yillarda umumiy qiymati 40 milliard AQSh dollari miqdoridagi 649 ta investitsiya loyihasini nazarda tutuvchi tarmoq dasturlarini ro'yobga chiqarish rejalashtirilmoqda. Natijada keyingi 5 yilda sanoat mahsulotini ishlab chiqarish 1,5 baravar, uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 33,6 foizdan 36 foizgacha, qayta ishlash tarmog'i ulushi 80 foizdan 85 foizgacha oshadi.

“Ijtimoiy sohani rivojlantirish” deb nomlangan to'rtinchi yo'nalish aholi bandligini oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va ularning salomatligini saqlash, yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya hamda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va modernizatsiyalash, aholini elektr energiya, gaz bilan ta'minlashni yaxshilash, aholining muhtoj qatlamlariga ko'rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi maqomini oshirish, sog'liqni saqlash sohasini isloh qilish, maktabgacha ta'lim muassasalarining qulayligini ta'minlash, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus va oliy ta'lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirishni nazarda tutadi.

Xususan, hududlarni har tomonlama rivojlantirish bo'yicha qariyb 25 mingta investitsiya loyihasini ro'yobga chiqarish hisobiga 256,4 ming ish o'rni tashkil etish orqali aholini ish bilan ta'minlash dasturlarini to'liq ijro etish nazarda tutilgan. Ishsizlik darajasi eng yuqori bo'lgan mintaqalarda 46,8 ming yangi ish o'rni tashkil etish, tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun ta'lim muassasalarining 10 ming bitiruvchisiga kreditlar ajratish rejalashtirilgan.

Katta yoshli avlodni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy nafaqalar berish tartibini takomillashtirish, sog'liqni saqlash sohasini isloh qilish chora-tadbirlari kiritilgan. Jumladan, 78 ta tuman tibbiyot birlashmasini, 7 ta shahar va 2 ta viloyat ko'p tarmoqli tibbiyot markazini qayta qurish, tez tibbiy

yordam xizmatini 1200 ta maxsus avtotransport bilan ta'minlash rejalashtirilmoqda.

Qishloq joylarda 15 mingta arzon uy-joy, 415 kilometrlik suv ta'minoti quvurlari, 316 kilometrlik gaz ta'minoti quvurlari va 291 kilometrlik ichki yo'llar qurish rejalashtirilgan. Aholiga transport xizmatlari ko'rsatish sifatini yaxshilash maqsadida 86 ta yangi avtobus yo'nalishini joriy etish va 537 ta zamonaviy avtobus xarid qilish nazarda tutilmoqda.

"Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish" deb nomlangan beshinchi yo'nalish doirasida respublikaning konstitutsiyaviy tuzumini, suverenitetini, hududiy yaxlitligini himoya qilishga doir chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarish, kiberxavfsizlik sohasida axborot, normativ-huquqiy asoslar tizimini takomillashtirish, aholini favqulodda vaziyatlardan xabardor qilish tizimini tashkil etish va rivojlantirish, Orol fojiasining oqibatlarini yumshatish, shuningdek Millatlararo munosabatlar sohasidagi siyosatning ustuvor yo'nalishlari konsepsiyasini hamda Diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasini ishlab chiqish nazarda tutilgan.

Davlat dasturining yuqorida qayd etilgan barcha chora-tadbirlarini amalga oshirishga 37,7 trillion so'm va 8,3 milliard AQSh dollari yo'naltiriladi.

Kelgusi besh yilda mamlakatni rivojlantirishning strategik va ustuvor yo'nalishlarini belgilash maqsadida Farmon asosida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti boshchiligida Harakatlar strategiyasini amalga oshirish bo'yicha *Milliy komissiya* tuzilgan. Davlat dasturiga kiritilgan tadbirlar to'liq, o'z vaqtida va sifatli bajarilishini nazorat qilish Harakatlar strategiyasi beshta yo'nalishining har biri bo'yicha tuzilgan komissiyalar zimmasiga yuklatilgan. Ushbu komissiyalar zimmasiga nafaqat yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirish, balki 2018 – 2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasini amalga oshirish bo'yicha tegishli yillik davlat dasturlari loyihalarini tayyorlash ham yuklatilgan. Shuningdek, O'zbekiston

Respublikasi hukumati bo'lgan Vazirlar Mahkamasiga ushbu komissiyalar bilan birgalikda davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, nodavlat notijorat tashkilotlarining Davlat dasturida nazarda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha faoliyati muvofiqlashtirib borilishi, uning joylarda ijro etilishi ustidan tizimli nazoratni ta'minlash vazifasi yuklatildi. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi esa mazkur komissiyalarga rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy taraqqiyot tajribasini, zarur bo'lganda, xalqaro, xorijiy hukumat va nohukumat tashkilotlari vakillarini jalb qilgan holda, o'rganishda ko'maklashadigan bo'ldi. Davlat dasturida nazarda tutilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining sifatli va o'z vaqtida ishlab chiqilishi, kelishilishi va kiritilishi ustidan monitoring qilish hamda uning natijalari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni va Vazirlar Mahkamasiga har chorakda axborot berib borish O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga yuklatildi.

Davlat dasturi bajarilishining borishi to'g'risidagi umumlashtirilgan axborot Harakatlar strategiyasida nazarda tutilgan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirish bo'yicha komissiyalar tomonidan har chorakda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoniga taqdim etib boriladigan bo'ldi. Davlat dasturi doirasida o'tkazilayotgan tadbirlarning ochiqligi, ularda fuqarolar, barcha darajadagi davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nuroniylar, xotin-qizlar, yoshlar, ijodiy va ilmiy muassasalar vakillarining keng ishtirok etishiga alohida e'tibor qaratildi.

Harakatlar strategiyasining amalga oshirilishi O'zbekiston Respublikasining mamlakatni isloh qilish va modernizatsiyalash, rivojlangan bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish, qonun ustuvorligini, xavfsizlik va huquq-tartibotni,

davlat chegaralarining daxlsizligini, jamiyatda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash yo'lidagi shaxdam harakatlariga yangi kuch bag'ishlaydi.

2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining asosiy ustuvor yo'nalishlari va unda belgilangan vazifalar

2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

I. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari

1.1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish:

davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini oshirish, uning mamlakat ichki va tashqi siyosatiga oid muhim vazifalarni hal etish hamda ijro hokimiyati faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirish bo'yicha vakolatlarini yanada kengaytirish;

qabul qilinayotgan qonunlarning amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-huquq islohotlari jarayoniga ta'sirini kuchaytirishga yo'naltirgan holda qonun ijodkorligi faoliyati sifatini tubdan oshirish;

siyosiy tizimni rivojlantirish, davlat va jamiyat hayotida siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish, ular o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish.

1.2. Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish:

davlat boshqaruvini markazlashtirishdan chiqarish, davlat xizmatchilarining kasbiy tayyorgarlik, moddiy va ijtimoiy ta'minot darajasini oshirish hamda iqtisodiyotni tartibga solishda davlat ishtirokini bosqichma-

bosqich qisqartirish orqali davlat boshqaruvi va davlat xizmati tizimini isloh qilish;

mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha vazifalarni amalga oshirishda o'zaro manfaatli hamkorlikning samarasini oshirishga qaratilgan davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlariga oid axborotni taqdim qilishning zamonaviy shakllarini joriy etish;

"Elektron hukumat" tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari ko'rsatishning samarasi, sifatini yuksaltirish va bu xizmatdan aholi hamda tadbirkorlik subyektlari tomonidan foydalanish imkoniyatini oshirish.

1.3. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish:

xalq bilan muloqotning samarali mexanizmlarini joriy etish;

jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish;

fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish;

mahalla institutining jamiyat boshqaruvidagi o'rne va faoliyati samaradorligini oshirish;

ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, jurnalistlarning kasbiy faoliyatini himoya qilish.

II. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari

2.1. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish:

sudyalar va sud apparati xodimlarining mavqeyini, moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy ta'minot darajasini oshirish, sudlarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash;

sudyalarga g'ayriqonuniy tarzda ta'sir o'tkazishga yo'l qo'ymaslik bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rish;

sudning mustaqilligi va beg'arazligi, sud protsessida tomonlarining tortishuvi va teng huquqlik tamoyillarini har tomonlama tatbiq etish;

"Xabeas korpus" institutini qo'llash sohasini kengaytirish, tergov ustidan sud nazoratini kuchaytirish;

sudlarni yanada ixtisoslashtirish, sud apparatini mustahkamlash;

sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish.

2.2. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash:

fuqarolarning murojaatlarini o'z vaqtida hal etish, murojaatlarni ko'rib chiqishda sansalorlik, rasmiyatchilik va loqayd munosabatda bo'lish holatlariga yo'l qo'yganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta'minlash, shuningdek, buzilgan huquqlarni tiklashning barcha zarur choralarini ko'rish;

sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash;

fuqarolarning xususiy mulkka bo'lgan huquqlarini amalga oshirish kafolatlarini mustahkamlash;

fuqarolarning odil sudlovga to'sqinliksiz erishishini ta'minlash;

sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlari ijrosi samaradorligini oshirish.

2.3. Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini takomillashtirish:

jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish, alohida jinoiy qilmishlarni dekriminallashtirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonparvarlashtirish;

odil sudlovni amalga oshirish samaradorligi va sifatini oshirish, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik sud ish yurituvining protsessual asoslarini takomillashtirish;

jinoyat, fuqarolik va xo'jalik ishlarini ko'rib chiqish tartibini takomillashtirish, bir-birini takrorlaydigan vakolat va instansiyalarni qisqartirish;

elektron tartibda sud va ijro ishini yuritishning zamonaviy shakl va usullarini joriy etish.

2.4. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish:

jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirishning samaradorligini oshirish;

diniy ekstremizm va terrorizmga, uyushgan jinoyatchilikning boshqa shakllariga qarshi kurashish bo'yicha tashkiliy-amaliy choralarni kuchaytirish;

korruptsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish va korruptsiyaga qarshi kurashish tadbirlarining samaradorligini oshirish;

aholining huquqiy madaniyati va ongini yuksaltirish, bu borada davlat tuzilmalarining fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro samarali hamkorligini tashkil etish.

2.5. Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash:

huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari ishini samarali rejalashtirish va uning natijalarini tahlil qilish, tizimli huquqbuzarliklarni aniqlash hamda ularga imkoniyat yaratayotgan sabab va sharoitlarni bartaraf etish;

sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari xodimlarini o'qitish, tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, rotatsiya qilish tizimini takomillashtirish;

huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari xodimlari orasida huquqbuzarliklarni oldini olish, profilaktika qilish va bartaraf etish bo'yicha idoraviy nazoratning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish;

huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati mexanizmlari samaradorligini oshirish, fuqarolarning huquqni muhofaza qilish tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash.

2.6. Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish:

davlat organlarining yuridik xizmati faoliyati samaradorligini oshirish;

advokatura institutini rivojlantirish, jinoyat, fuqarolik, ma'muriy va xo'jalik ishlarini ko'rib chiqishda advokatlarning rolini oshirish;

notariat va fuqarolik holatlari dalolatnomalarini yozish organlari tizimini isloh qilish.

III. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlari

3.1. Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish:

makroiqtisodiy mutanosiblikni saqlash, qabul qilingan o'rta muddatli dasturlar asosida tarkibiy va institutsional o'zgarishlarni chuqurlashtirish hisobiga yalpi ichki mahsulotning barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash;

xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganini saqlab qolgan holda Davlat budjetining barcha darajalarida mutanosiblikni ta'minlash, mahalliy budjetlarning daromad qismini mustahkamlashga qaratilgan budjetlararo munosabatlarni takomillashtirish;

soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish;

ilg'or xalqaro tajribada qo'llaniladigan instrumentlardan foydalangan holda pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish, shuningdek valyutani tartibga solishda zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish, milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash;

bank tizimini isloh qilishni chuqurlashtirish va barqarorligini ta'minlash, banklarning kapitallashuv darajasi va depozit bazasini oshirish, ularning moliyaviy barqarorligi va ishonchliligini mustahkamlash, istiqbolli investitsiya loyihalari hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlashni yanada kengaytirish;

sug'urta, lizing va boshqa moliyaviy xizmatlarning hajmini ularning yangi turlarini joriy qilish va sifatini oshirish hisobiga kengaytirish, shuningdek kapitalni jalb qilish hamda korxona, moliyaviy institutlar va aholining erkin resurslarini joylashtirishdagi muqobil manba sifatida fond bozorini rivojlantirish;

xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan, etakchi xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar bilan aloqalarni kengaytirish, puxta o'ylangan tashqi qarzlar siyosatini amalga oshirishni davom ettirish, jalb qilingan xorijiy investitsiya va kreditlardan samarali foydalanish.

3.2. Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish:

milliy iqtisodiyotning mutanosibligi va barqarorligini ta'minlash, uning tarkibida sanoat, xizmat ko'rsatish sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushini ko'paytirish;

ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, ishlab chiqarish, transport-kommunikatsiya va ijtimoiy

infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga qaratilgan faol investitsiya siyosatini olib borish;

yuqori texnologiyali qayta ishlash tarmoqlarini, eng avvalo, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatli tayyor mahsulot ishlab chiqarishni jadal rivojlantirishga qaratilgan sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish orqali sanoatni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilish;

iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish;

prinsipial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o'zlashtirish, shu asosda ichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta'minlash;

ishlab chiqarishni mahalliyashtirishni rag'batlantirish siyosatini davom ettirish hamda, eng avvalo, iste'mol tovarlar va butlovchi buyumlar importining o'rnini bosish, tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish;

iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish;

faoliyat ko'rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonolari samaradorligini oshirish, yangilarini tashkil etish;

xizmat ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlarning o'рни va ulushini oshirish, ko'rsatilayotgan xizmatlar tarkibini, eng avvalo, ularning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o'zgartirish;

turizm industriyasini jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda uning roli va ulushini oshirish, turistik xizmatlarni diversifikatsiya qilish va sifatini yaxshilash, turizm infratuzilmasini kengaytirish;

eksport faoliyatini liberallashtirish va soddalashtirish, eksport tarkibini va geografiyasini diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarning eksport salohiyatini kengaytirish va safarbar etish;

yo'l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy soha, boshqaruv tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish.

3.3. Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish:

tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini izchil rivojlantirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, agrar sektorning eksport salohiyatini sezilarli darajada oshirish;

paxta va boshoqli don ekiladigan maydonlarni qisqartirish, bo'shagan erlarga kartoshka, sabzavot, ozuqa va yog' olinadigan ekinlarni ekish, shuningdek, yangi intensiv bog' va uzumzorlarni joylashtirish hisobiga ekin maydonlarini yanada optimallashtirish;

fermer xo'jaliklari, eng avvalo, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bir qatorda, qayta ishlash, tayyorlash, saqlash, sotish, qurilish ishlari va xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanayotgan ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini rag'batlantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, yarim tayyor va tayyor oziq-ovqat hamda qadoqlash mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha eng zamonaviy yuqori texnologik asbob-uskunalar bilan jihozlangan yangi qayta ishlash korxonalarini qurish, mavjudlarini rekonstruksiya va modernizatsiya qilish bo'yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirish;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash, tashish va sotish, agrokimyo, moliyaviy va boshqa zamonaviy bozor xizmatlari ko'rsatish infratuzilmasini yanada kengaytirish;

sug'oriladigan erlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash, melioratsiya va irrigatsiya obyektlari tarmoqlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo, suv va resurslarni tejaydigan zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, unumdorligi yuqori bo'lgan qishloq xo'jaligi texnikasidan foydalanish;

kasallik va zararkunandalarga chidamli, mahalliy er-iqlim va ekologik sharoitlarga moslashgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yangi seleksiya navlarini hamda yuqori mahsuldorlikka ega hayvonot zotlarini yaratish va ishlab chiqarishga joriy etish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish;

global iqlim o'zgarishlari va Orol dengizi qurishining qishloq xo'jaligi rivojlanishi hamda aholining hayot faoliyatiga salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish.

3.4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish:

xususiy mulk huquqi va kafolatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash, xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivoji yo'lidagi barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etish, unga to'liq erkinlik berish, "Agar xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va kuchli bo'ladi" degan tamoyilni amalga oshirish;

kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, tadbirkorlik tuzilmalarining faoliyatiga davlat, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari tomonidan noqonuniy aralashuvlarning qat'iy oldini olish;

davlat mulkini xususiylashtirishni yanada kengaytirish va uning tartib-taomillarini soddalashtirish, xo'jalik yurituvchi subyektlarning ustav

jamg'armalarida davlat ishtirokini kamaytirish, davlat mulki xususiylashtirilgan obyektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

investitsiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy, eng avvalo, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish;

korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish;

tadbirkorlik subyektlarining muhandislik tarmoqlariga ulanishi bo'yicha tartib-taomil va mexanizmlarni takomillashtirish va soddalashtirish;

mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini tartibga solishda davlat ishtirokini kamaytirish, davlat boshqaruvi tizimini markazlashtirishdan chiqarish va demokratlashtirish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish, nodavlat, jamoat tashkilotlari va joylardagi o'zini o'zi boshqarish organlarining rolini oshirish.

3.5. Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish:

ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish uchun har bir hududning tabiiy, mineral-xomashyo, sanoat, qishloq xo'jaligi, turistik va mehnat salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

hududlar iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish ko'lamini kengaytirish, rivojlanish darajasi nisbatan past bo'lgan tuman va shaharlarni, eng avvalo, sanoat va eksport salohiyatini oshirish yo'li bilan jadal rivojlantirish hisobiga mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlarni kamaytirish;

yangi sanoat korxonalari va servis markazlarini tashkil etish, kichik sanoat zonalarini tashkil qilish, yirik xo'jalik birlashmalarining mablag'larini,

banklarning kreditlarini va xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hisobiga kichik shaharlar va shaharchalarni jadal rivojlantirish;

sanoat va xizmatlar ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish hisobiga subvensiyaga qaram tuman va shaharlarni kamaytirish va mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish;

sanoat korxonalari va boshqa ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirishga qulay shart-sharoitlar yaratish, xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish hamda aholining turmush sharoitini yaxshilash maqsadida hududlarning ishlab chiqarish, muhandis-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilma tarmoqlarini yanada rivojlantirish va modernizatsiya qilish.

IV. Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

4.1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish:

aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirish, kam ta'minlangan oilalar sonini va aholining daromadlari bo'yicha farqlanish darajasini yanada kamaytirish;

budjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalar hajmini inflyatsiya sur'atlaridan yuqori miqdorda izchil oshirish;

yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholining, eng avvalo, o'rta maxsus va oliy o'quv muassasalari bitiruvchilari bandligini ta'minlash, mehnat bozori mutanosibligini va infratuzilmasi rivojlanishini ta'minlash, ishsizlik darajasini kamaytirish;

mehnatga layoqatli aholining mehnat va tadbirkorlik faolligini to'liq amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish, ish kuchi sifatini yaxshilash, ishga muhtoj shaxslarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini kengaytirish.

4.2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish:

aholiga majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyasini hamda keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, ijtimoiy xizmat ko'rsatishni yaxshilash, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish;

aholiga tibbiy va ijtimoiy-tibbiy xizmat ko'rsatish qulayligi hamda sifatini oshirishga, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga yo'naltirgan holda sog'liqni saqlash sohasini, eng avvalo, uning dastlabki bo'g'inini, tez va shoshilinch tibbiy yordam tizimini yanada isloh qilish;

oila salomatligini mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish, onalar va bolalarning sifatli tibbiy xizmatdan foydalanishni kengaytirish, ularga ixtisoslashtirilgan va yuqori texnologiyalarga asoslangan tibbiy yordam ko'rsatish, chaqaloqlar va bolalar o'limini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni yanada kengroq amalga oshirish;

xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'rnini kuchaytirish, xotin-qizlar, kasb-hunar kolleji bitiruvchi qizlarining bandligini ta'minlash, ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish, oila asoslarini yanada mustahkamlash;

pensionerlar, nogiron, yolg'iz keksalar, aholining boshqa ehtiyojmand toifalarining to'laqonli hayot kechirishlarini ta'minlash uchun ularga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish;

farmatsevtika sanoatini yanada rivojlantirish, aholi va tibbiyot muassasalarining arzon, sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlanishini yaxshilash, dori-darmonlar narxlarining asossiz o'sishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

aholi o'rtasida kasallanish ko'rsatkichlari pasayishini va umr uzayishini ta'minlash.

4.3. Arzon uy-joylar barpo etish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish:

aholi, eng avvalo, yosh oilalar, eskirgan uylarda yashab kelayotgan fuqarolar va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj boshqa fuqarolarning yashash sharoitini imtiyozli shartlarda ipoteka kreditlari ajratish hamda shahar va qishloq joylarda arzon uylar qurish orqali yanada yaxshilash;

aholining kommunal-maishiy xizmatlar bilan ta'minlanish darajasini oshirish, eng avvalo, yangi ichimlik suvi tarmoqlarini qurish, tejamkor va samarali zamonaviy texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish orqali qishloq joylarda aholining toza ichimlik suvi bilan ta'minlashni tubdan yaxshilash;

odamlarning ekologik xavfsiz muhitda yashashini ta'minlash, maishiy chiqindilarni qayta ishlash komplekslarini qurish va modernizatsiya qilish, ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, aholini chiqindini yo'q qilish bo'yicha zamonaviy obyektlar bilan ta'minlash;

aholiga transport xizmati ko'rsatishni tubdan yaxshilash, yo'lovchi tashish xavfsizligini oshirish va atrof muhitga zararli moddalar chiqishini kamaytirish, har tomonlama qulay yangi avtobuslarni sotib olish, avtovokzal va avtostansiyalarni qurish hamda rekonstruksiya qilish;

yo'l infratuzilmasi qurilishi va rekonstruksiya qilinishini davom ettirish, eng avvalo, mintaqaviy avtomobil yo'llarini rivojlantirish, xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini, aholi punkti ko'chalarini kapital va joriy ta'mirlash;

yangi elektr energiya ishlab chiqarish quvvatlarini qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, past kuchlanishli elektr tarmoqlari va transformator punktlarini yangilash asosida aholini elektr energiyasi hamda boshqa yoqilg'i-energiya resurslari bilan ta'minlashni yaxshilash, shuningdek,

qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

teatr va tomosha maskanlarini, madaniy-ma'rifiy tashkilotlar va muzeylar faoliyatini rivojlantirish hamda takomillashtirish, ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash.

4.4. Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish:

uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish;

ta'lim muassasalarini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash, ularni zamonaviy o'quv va laboratoriya asboblari, kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora-tadbirlarni ko'rish;

maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish va ushbu muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, pedagog va mutaxassislarning malaka darajasini yuksaltirish;

umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish;

bolalarni sport bilan ommaviy tarzda shug'ullanishga, ularni musiqa hamda san'at dunyosiga jalb qilish maqsadida yangi bolalar sporti obyektlarini, bolalar musiqa va san'at maktablarini qurish, mavjudlarini rekonstruksiya qilish;

kasb-hunar kollejlari o'quvchilarini bozor iqtisodiyoti va ish beruvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlash hamda ishga joylashtirish borasidagi ishlarni takomillashtirish;

ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, oliy ta'lim muassasalariga qabul kvotalarini bosqichma-bosqich ko'paytirish;

ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish.

4.5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish:

jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish;

o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini ishga joylashtirish hamda xususiy tadbirkorlik sohasiga jalb etish;

yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ro'yobga chiqarish, bolalar va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish;

yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, yosh oilalar uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish;

yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, ta'lim muassasalari, yoshlar va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish.

V. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar

5.1. Xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlar:

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish;

axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish;

fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash;

davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati va salohiyatini oshirish;

atrof-tabiiy muhit, aholi salomatligi va genofondiga ziyon etkazadigan ekologik muammolarni oldini olish;

favqulodda vaziyatlarni oldini olish va bartaraf etish tizimini takomillashtirish.

5.2. Chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar:

davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, mamlakatning xalqaro munosabatlarning teng huquqli subyekti sifatidagi o'rni va rolini oshirish, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish, O'zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirish;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro nufuzini mustahkamlash, mamlakatda olib borilayotgan islohotlar to'g'risida jahon hamjamiyatiga xolis axborot etkazish;

O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatining normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish;

davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal etish.

Aytish mumkinki, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini

rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'tgan 25 yil davomida mamlakatimiz erishgan yutuqlar, tarixiy tajribalarni umumlashtirib, hozirgi kunda davrning o'zi oldimizga qo'yayotgan dolzarb masalalarni hisobga olib, keyingi besh yilga va undan keyingi davrga mo'ljallangan tarixiy taraqqiyotni yangi ufqlarini ochib berishga qaratilgan bo'lib, u o'zining mohiyat e'tibori bilan O'zbekistonni yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarishni ta'minlaydigan strategik dasturdir.

Albatta, xalqimiz o'rtasida "Harakatlar strategiyasi" degan nom bilan tobora mashhur bo'lib, uning hayotiga chuqur kirib borayotgan mazkur dasturning har bir yo'nalishi va bandining samarali amalga oshirilishi har birimizning mazkur jarayonda ongli va vatanparvar fuqaro, shu yurtning fidoyi farzandi sifatida faol ishtirok etishimizga bevosita bog'liqdir. Buning uchun esa eng avvalo, Harakatlar strategiyasining ma'no-mazmunini, uning har bir yo'nalish bo'yicha qo'yilayotgan amaliy va dolzarb vazifalarini chuqur tushunib borishimiz kerak.

3. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi – demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davomi

2021-yil 24-oktabrda bo'lib o'tgan saylovda eng ko'p 80,12 foiz bilan yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 6-noyabr kuni lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqida xalqimiz bilan boshlagan demokratik islohotlar yo'lini yanada qat'iy davom ettirib, bu yo'ldan hech qachon ortga qaytilmasligi yana bir bor ta'kidlab o'tdi. Asosiy qomusimiz kafili sifatida Konstitutsiya va qonunlarimiz talablarini so'zsiz bajarish, *"Inson qadri uchun"* degan ustuvor tamoyilni to'la ro'yobga chiqarish bundan buyon ham faoliyatimning bosh mezonini bo'lib qoladi.

Ushbu nutqda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasini ishlab chiqilgani, saylov jarayonida uni o'ziga xos umumxalq muhokamasidan

o'tkazilgani ta'kidlanadi. Bu muhim konseptual hujjatda islohotlarimizning uzviyligi va davomiyligini ta'minlash maqsadida *"Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari"* degan tamoyil asosiy g'oya va bosh mezon sifatida kun tartibiga qo'yildi. Darhaqiqat, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi milliy rivojlanishimizning yangi bosqichini boshlab beradi. Bundan buyon *"inson – jamiyat – davlat"* degan yangi tamoyil asosida faoliyat tashkil etiladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi etti yo'nalishdan iborat bo'lib, uning doirasida amalga oshiriladigan eng ustuvor vazifalar etib quyidagilar belgilandi:

Birinchidan, erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, inson qadri-qimmati va uning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarimiz yangi pog'onaga ko'tariladi.

Bunda *"Yangi O'zbekiston – xalqchil va insonparvar davlat"* g'oyasini amalga oshirishga alohida e'tibor qaratiladi. Natijada millati, tili va dinidan qat'i nazar, yurtimizda yashayotgan har bir fuqaroning, butun xalqimizning farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi. *"Rahbarlar faqat davlatga emas, avvalo, inson va oilaga, ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilishi kerak"*. Shuning uchun quyidagi muhim bo'lgan vazifalar belgilab olindi:

mahalliy boshqaruv organlarining joylarda muammolarni hal etishdagi roli va mas'uliyatini yanada kuchaytirish, davlat funksiyalarining katta qismi markazdan hududlarga o'tkazish;

mahalla tizimi isloh etilib, har bir mahallada hokim yordamchisi lavozimi va yoshlar masalalari bilan muntazam shug'ullanadigan Yoshlar ishlari agentligining vakili joriy etish. Bundan tashqari, hokimliklar va mahallalarning moliyaviy imkoniyatini kengaytirish maqsadida tuman byudjeti qo'shimcha manbalar bilan ta'minlanib, mahallaning alohida jamg'armasi shakllantiriladi;

markaziy idoralarni transformatsiya qilish orqali fuqarolarga xizmat qiladigan ixcham va samarali boshqaruv tizimini yaratish. Buning uchun, eng avvalo, vazirlik va idoralarni tashkil etish va tugatishning tartibi, ularni bir-biridan farqlab turadigan mezonlar, tarkibiy tuzilma va shtatlarni belgilashga oid aniq talablar ishlab chiqilishi, bir xil yo'nalishdagi vazifalarni amalga oshirayotgan idoralarni optimallashtiriladigan bo'ldi;

hududlardagi ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni tezkorlik bilan mustaqil hal etish bo'yicha vazirlik va idoralarning vakolatlari yanada kengaytirish;

har bir tarmoq va hudud bo'yicha qabul qilingan dasturlar ijrosi yuzasidan rahbarlarning hisobot berish tizimi yo'lga qo'yish;

Xalq qabulxonalari tom ma'noda xalq ovozi, jamoatchilik fikrini ifoda etadigan tuzilmaga aylanishi uchun qo'shimcha huquqiy asoslar yaratish;

kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish jarayoniga yangicha, zamonaviy yondashuvlar joriy etish;

Oliy Majlis faoliyatini yanada takomillashtirish, xalqimiz kutayotgan, Yangi O'zbekiston taraqqiyotini tezlashtirishga xizmat qiladigan qonunchilik konsepsiyasini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish;

qonun ijodkorligi faoliyatini demokratlashtirish va ularning ijrosini ta'minlashga qaratilgan parlament nazoratini kuchaytirish. Bunda parlament tomonidan mamlakatimiz bo'yicha murojaatlar bilan ishlash holati nazoratga olinib, joylardagi ijro idorasi rahbarlari hisobotini eshitish va uning natijasiga muvofiq, ularga nisbatan ta'sirchan choralar ko'rish amalga oshiriladi;

Xalq deputatlari mahalliy kengashlari hamda hokimlarning vakolatlarini aniq belgilashga oid qonuniy asoslarni yaratish;

fuqarolik jamiyati institutlarining erkin faoliyat yuritishi, davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etishi uchun zarur sharoitlar yaratish, ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish;

jamoatchilik nazorati, davlat boshqaruvi va ijtimoiy loyihalarni hayotga tatbiq etishda fuqarolik jamiyati institutlari ishtirokini kuchaytirish;

soʻz va matbuot erkinligini, fuqarolarning axborot olish va uni tarqatish, oʻz fikr va qarashlarini erkin bildirish huquqini taʼminlash borasida muhim chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Ikkinchidan, adolat va qonun ustuvorligi – xalqchil davlat qurish, inson qadr-qimmatini taʼminlashning eng asosiy va zarur shartidir.

Bu borada quyidagi muhim vazifalar belgilab olindi:

maʼmuriy sudlar faoliyatini xalqaro andozalar asosida takomillashtirish;

sud xususiy mulk himoyasida turib, fuqaro va tadbirkorlarning huquqlarini tiklash orqali ijro idoralarini qonun doirasida ishlashga majbur qiladigan tizimni yaratish;

korruptsiya illatiga barham berishga davlat va jamiyatning barcha kuch va vositalarini safarbar etish;

aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, qabul qilinayotgan qonun va qarorlarning mazmun-mohiyatini keng ommaga etkazish;

Uchinchidan, milliy iqtisodiyotni, uning oʻsish surʼatlarini zamon talablari darajasida rivojlantirish ustuvor vazifalarimizdan biridir.

Bu borada quyidagi muhim vazifalar belgilab olindi: aholi jon boshiga toʻgʻri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmini yanada oshirish; “xomashyodan – tayyor mahsulotgacha” degan tamoyil asosida drayver sohalarda klaster tizimini rivojlantirish; makroiqtisodiy barqarorlikni taʼminlab, inflyatsiya darajasini belgilangan 5 foizgacha pasaytirish choralari amalga oshirish;

budjet va tashqi qarz barqarorligini taʼminlash, mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini kengaytirish;

tadbirkorlik faoliyatini yanada qoʻllab-quvvatlash, soliq yukini kamaytirish, hammaga teng boʻlgan biznes muhitini va zarur infratuzilma yaratish;

davlat korxonalarini transformatsiya qilish va xususiylashtirish jarayonlarini tezlashtirish; erkin raqobatga asoslangan bozorni yaratish hisobidan aholi va tadbirkorlarni energiya resurslari bilan ta'minlash;

aholi bandligini ta'minlash, yoshlar va ishsiz fuqarolarni davlat hisobidan malakali kasb-hunarga o'qitish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, ehtiyojmand aholini manzilli qo'llab-quvvatlash orqali 2026-yilgacha kambag'allikni ikki barobar qisqartirish;

aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, zamonaviy yo'l va kommunikatsiya tarmoqlarini barpo etish, jamoat transporti hamda hududlararo muntazam avtomobil, temir yo'l va havo qatnovini yaxshilash bo'yicha yirik loyihalarni amalga oshirish;

qishloq xo'jaligi samaradorligini tubdan oshirish va uni diversifikatsiya qilish. Agrar sohani rivojlantirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini klaster asosida qayta ishlash va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash;

Qishloq joylarda yashayotgan aholining hayot darajasi va sifatini oshirish. Fermer va dehqonlar daromadini 2 barobar ko'paytirish uchun zarur sharoitlarni yaratish, qishloq xo'jaligining yillik o'sish sur'atini kamida 5 foizga etkazish.

To'rtinchidan, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirishning eng muhim omili hisoblangan sifatli ta'lim-tarbiya masalasi bundan buyon ham doimiy e'tiborimiz markazida bo'ladi.

Bu borada quyidagi muhim vazifalar belgilab olindi:

2025-yilga borib, oliy toifali o'qituvchilarning oylik maoshini ekvivalent hisobida 1 ming dollarga etkazish choralarini ko'rish;

bog'cha tizimini maktab ta'limi bilan uyg'unlashtirish orqali bolalarimizni maktabga tayyorlash sifatini yanada yaxshilash. Barcha bog'chalarni har yili 2 million nusxadagi zamonaviy o'quv adabiyotlari bilan ta'minlab borish;

Milliy ta'lim dasturini ishlab chiqish;

maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini hozirgi 62 foizdan kamida 80 foizga, oliy ta'lim tizimida esa 50 foizga etkazish, maktablarda ta'lim-tarbiya sifati va darajasini oshirish;

yangi oliy ta'lim muassasalarini tashkil etish bilan birga, talabalarni turar-joy bilan ta'minlash bo'yicha boshlagan ishlarni davom ettirish;

xalqimiz salomatligini ta'minlash. Kelgusi besh yilda oliy toifali shifokorlar maoshini ekvivalent hisobida 1 ming dollarga etkazish; tibbiy profilaktikaga, oilaviy shifokorlar rolini oshirishga alohida e'tibor qaratish;

viloyat, tuman va shaharlarda ixtisoslashgan tibbiy xizmatlar ko'lamini kengaytirish. Davlat tibbiy sug'urta tizimini ishga tushirish;

shahar va tumanlarda ommaviy sportni rivojlantirishga, jumladan, sport maydonchalari, piyodalar va velosipedchilar uchun yo'laklar, ekoparklar, ta'lim dargohlaridagi sport zallaridan iborat sport infratuzilmasini yaratish. Olimpiya o'yinlariga kiritilgan har bir sport turini rivojlantirish va ommalashtirish bo'yicha kompleks dasturlar amalga oshirish;

har bir tumanda faxriylarni qo'llab-quvvatlash ishlarini kengaytirish uchun alohida dasturlar tuzib, uni amalga oshirish;

nogironligi bo'lgan fuqarolarni kafolatli ish o'рни va daromad manbai bilan ta'minlash uchun ularga aniq kvotalar belgilash bo'yicha amaldagi qonunchilikka tegishli o'zgartirishlar kiritish;

ota-onasidan ajragan, mehrga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarga o'qitish va turarjoy bilan ta'minlash, jamiyatda munosib o'rin egallashiga jiddiy e'tibor qaratish;

xotin-qizlarimizning bandligini ta'minlash, davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'рни va nufuzini yanada oshirish, ularning o'z salohiyatini namoyon etishlari uchun sharoitlarni kengaytirish, gender tenglik, oila, onalik va bolalikni himoya qilishga qaratilgan Milliy dastur qabul qilish;

xorijiy davlatlarda bilim olayotgan, mehnat qilib daromad topayotgan yurtdoshlarimizni, ularning mamlakatimizda yashayotgan oila a'zolarini

qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Beshinchidan, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga, ma'naviy va ma'rifiy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham g'oyat muhim ahamiyatga ega.

Bu borada quyidagi muhim vazifalar belgilab olindi:

"Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" konsepsiyasini amalga oshirish; milliy qadriyatlarimizni yanada rivojlantirish, o'zbek tilining davlat tili sifatidagi o'rni va nufuzini oshirish, madaniyat va san'atni yuksaltirish;

muqaddas islom dinimizning insonparvarlik g'oyalarini targ'ib etish, *"jaholatga qarshi – ma'rifat"* tamoyili asosida unib-o'sib kelayotgan yoshlarimizni sog'lom e'tiqod ruhida tarbiyalash;

mamlakatimizdagi do'stlik va ahillik muhitini yanada mustahkamlash. Barcha millat va elat vakillarining milliy o'zligini, ona tili va madaniyatini, dini, urf-odat va an'analarini saqlab qolish va rivojlantirish.

Oltinchidan, bugungi kunda insoniyat ko'plab umumbashariy muammolarga duch kelmoqda va ularga yechim topish nihoyatda dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu borada quyidagi muhim vazifalar belgilab olindi:

Orolbo'yini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududi sifatida e'lon qilish bo'yicha Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining rezolyutsiyasini hayotga tatbiq etishga doir tizimli va kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

Birlashgan Millatlar Tashkilotining yangi ekologik siyosati asoslarini tashkil etishga qaratilgan Butunjahon ekologiya xartiyasini ishlab chiqish borasidagi faoliyatimizni jadallashtirish;

2021-yil avgust oyida mamlakatimizda bo'lib o'tgan "Markaziy va Janubiy Osiyo: mintaqaviy o'zaro bog'liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar" mavzusidagi konferensiyada qabul qilingan qaror va hujjatlarning izchil

bajarilishi uchun xalqaro hamkorlarimiz bilan zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Yettinchidan, mamlakatimizda tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashning ishonchli kafolati bo'lgan Qurolli Kuchlarimiz qudratini yanada oshirish ustuvor maqsadimiz bo'lib qoladi.

jasur harbiylarimizning jangovar shayligi, jismoniy va ma'naviy tayyorgarligini kuchaytirish;

harbiy xizmatchilar va soha faxriylarini, ularning oila a'zolarini qo'llab-quvvatlash, moddiy ta'minotini yanada yaxshilash, uy-joy bilan ta'minlash, farzandlarining zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashi uchun zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish;

Markaziy Osiyo mintaqasidagi barcha mamlakatlar bilan yaxshi qo'shnichilik va strategik sheriklik munosabatlarini tobora kuchaytirish;

Afg'onistonda tinch va osoyishta hayotni tiklash, bu mamlakatda iqtisodiy va gumanitar inqirozga yo'l qo'ymaslik uchun afg'on xalqiga qo'limizdan kelgan barcha yordamni ko'rsatish;

Rossiya, Xitoy, Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya, Hindiston, Pokiston, Germaniya, Fransiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Birlashgan Arab Amirliklari va dunyoning barcha mintaqalaridagi sheriklarimiz bilan o'zaro manfaatli va ko'pqirrali aloqalarni kengaytirish;

Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning ixtisoslashgan tuzilmalari, Parlamentlararo ittifoq, xalqaro moliyaviy institutlar va mintaqaviy tashkilotlar, jumladan, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi, Shanxay hamkorlik tashkiloti, Islom hamkorlik tashkiloti, Turkiy Kengash, Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti bilan ko'p tomonlama munosabatlarni yangi, amaliy ma'no-mazmun bilan boyitish.

Muhokama uchun savollar:

1. Harakatlar strategiyasining boshqa taraqqiyot dasturlaridan asosiy farqi nimalardan iborat?

2. Harakatlar strategiyasini qabul qilish jarayonlari to'g'risida fikringizni bayon eting?

3. Harakatlar strategiyasi va Taraqqiyot strategiyasi nechta asosiy ustuvor yo'nalishlardan iborat va undagi vazifalarni aytib bering?

2-MAVZU: DAVLAT VA JAMIYAT QURILISHI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Reja:

- 1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning rolini oshirish***
- 2. Davlat boshqaruvida hukumat tizimini isloh qilish***
- 3. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish***

Tayanch soʻzlar: boshqaruv, davlat boshqaruvi, jamoatchilik boshqaruvi, qonun chiqaruvchi hokimiyat, Oliy Majlisning tashkiliy - institutsional tuzilmalari, parlamentning roli va nazoratini kuchaytirish, parlament tekshiruv instituti, parlament nazorati, Vazirlar Mahkamasi, Bosh vazir, vazirlik va qoʻmitalar, maslahatchi, kollegial organ, apparat, Vazirlar Mahkamasining umumiy vakolatlari, uning tarkibi, chiqariladigan normativ-huquqiy hujjatlari, faoliyatining ochiqligi va shaffofligi, fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirilishi, jamoatchilik palatasini tashkil etilishi, Xalq qabulxonalari, jamoatchilik muhokamasi, davlat xizmatlarini koʻrsatish tizimining takomillashuvi.

1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning rolini oshirish

Mazkur rejada qonun chiqaruvchi hokimiyatning davlat hokimiyati tizimida tutgan oʻrni, uning ijtimoiy tabiati, maqsadi va vazifalari hamda parlament tizimining bugungi ahvoli va uni isloh qilish masalalari oʻrin olgan.

Oʻzbekiston Respublikasining qonun chiqaruvchi hokimiyati tizimini istiqlolning boshida mamlakatimizda birdaniga, toʻsatdan qaror topgan deb boʻlmaydi. Bu tizim istiqlol yillarida yurtimizda shoʻro siyosiy tizimini isloh qilish boʻyicha bosqichma-bosqich amalga oshirilgan ishlarning mahsuli

hisoblanadi.

Mazkur yo'nalishdagi islohotlarning dastlabki bosqichida – milliy davlatchilikning poydevori yaratilishida qonun chiqaruvchi hokimiyatning bir palatali modeli tanlab olindi. Bu model O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunida o'z aksini topdi. Ularda qonun chiqaruvchi hokimiyatning davlat hokimiyati tizimida tutgan o'rni, vakolatlari, tarkibi, boshqa institutlar bilan o'zaro aloqalari ko'rsatib berildi:

O'zbekistonda demokratik islohotlarning ikkinchi bosqichida ikki palatali parlamentni tuzish maqsad qilib qo'yildi. Bu bosqichda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritildi, Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasi to'g'risidagi Konstitutsiyaviy Qonunlar va ularning Reglamenti haqidagi qonunlar qabul qilindi. Bu qonunlarda:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonun chiqarishdagi o'rni va ahamiyati kuchaytirildi; u vaqti vaqti bilan ishlaydigan parlamendan doimiy ya'ni professional ishlaydigan parlamentga aylantirildi; uning tarkibi ikki palatadan - Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senat (yuqori palata)dan iborat qilib belgilandi; Qonunchilik palatasi ko'ppartiyaviylik asosida saylanadigan 150 deputatdan tashkil topsa, Senat hududiy vakillik palatasi sifatida 100 nafar senatorlardan iborat bo'lishi mustahkamlandi;

ikkinchidan, qonun chiqaruvchi hokimiyatning ijro hokimiyati faoliyatini nazorat qilishdagi o'rni va ahamiyati sezilarli darajada orttirildi; Prezident vakolatlarining bir qismi, jumladan, davlat, ijroiya, sud va diplomatik tuzilmalar, maxsus xizmatlar va prokuratura rahbarlarini tasdiklash vakolati yangi saylangan yuqori palata – Senatga o'tkazildi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat – O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U davlat hokimiyati tizimida alohida o'rin tutadi:

birinchidan, qonun chiqaruvchi hokimiyat mamlakatning vakillik organi sifatida o'ta muhim siyosiy-huquqiy hujjatlar – dasturlar, qonunlar, budjetning loyihalarini muhokama etadi va tasdiqlaydi yoki rad etadi. Ana shu loyihalarni chuqur va har tomonlama muhokama etish va tasdiqlash yoki tasdiqlamaslik - qonun chiqaruvchi hokimiyat faoliyatining mazmunini tashkil qiladi.

Biroq, qonun chiqaruvchi hokimiyatning faoliyati doirasiga mazkur hujjatlarning loyihalarini ishlab chiqish kirmaydi. Bunday faoliyat turi asosan ijro etuvchi hokimiyatga yuklatiladi. Garchi, qonun chiqaruvchi hokimiyat u yoki bu dastur qonun loyihalarini tayyorlashda ishtirok etsa-da, u ushbu holatda ijro etuvchi hokimiyat sifatida o'rin tutadi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat – bu siyosiy-huquqiy hujjatlarning loyihalarini chuqur va har tomonlama muhokama qiluvchi va tasdiklovchi yoki rad etuvchi hokimiyat hisoblanadi. Agar, qonun chiqaruvchi hokimiyat siyosiy-huquqiy hujjatlarning loyihalarini chuqur va har tomonlama, pishiq va puxta muhokama qilmas ekan, ular bo'yicha mustaqil qaror chiqarmas ekan, u o'zining arbitrlilik(vakillik) rolini bajara olmaydi;

ikkinchidan, qonun chiqaruvchi hokimiyat nafaqat siyosiy-huquqiy hujjatlarning loyihalarini muhokama etadi va tasdiqlaydi, balki ularning ijro etuvchi hokimiyat tomonidan hayotga tadbiiq etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi; aytish mumkinki, qonun chiqaruvchi hokimiyat – bu mamlakatda siyosiy-huquqiy hujjatlarning amalda bajarilishini nazorat-tahlil qiluvchi, ularga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kirituvchi hokimiyat hisoblanadi; qabul qilingan hujjatlarning bajarilishi ustidan nazorat qilmaydigan qonunchilik hokimiyati samarali faoliyat yurita olmaydi. Qonun chiqaruvchi hokimiyatning kuchi, uning ijro etuvchi hokimiyat faoliyatini nazorat - tahlil qilishga qodirligidadir. Qonun chiqaruvchi hokimiyat ijro etuvchi hokimiyatning faoliyatini nazorat - tahlil qilib boradi, uni aynishidan tiyib tozalab turadi. Xalqimiz qonun chiqaruvchi hokimiyatni “jamiyat hayotining ko'zgusi”, – deb bejizga aytmaydi. Shubhasiz, qonun chiqaruvchi hokimiyatning nazorat-tahlil

faoliyati siyosiy-huquqiy hujjatlar ta'sirchanligini oshirishning va ayni chog'da jamiyatning qonuniy ehtiyojlarini tezkor aniqlashning samarali vositasi hisoblanadi;

uchinchidan, qonun chiqaruvchi hokimiyat kishilarni tomomila chiroyli, go'zal va boy yashashga o'rgatadigan dasturlar, qonunlar yaratadi. U shunday yaratilgan siyosiy institutki, butun faoliyatining ma'no-mazmuni bilan har bir insonga, butun O'zbekiston xalqiga, uning hayotini yaxshilashga, adolatli, chiroyli va farovon yashashga qaratilgan dasturlar qonunlarni qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi hokimiyati o'z faoliyatida muayyan tamoyillar: mustakillik, qonuniylik, xolisonalik, aniqlik, tizimlilik, oqilonalik va ishonchlilik, pishiq-puxtalilik, vazminlik va oqibatini unutmaslik, izchillik va ketma-ketlik, lo'ndalik va tushunarlilik, xilma-xillik va ko'p variantlilik, takrorlash va qarama-qarshiliklarga yo'l qo'ymaslik, ochiqlik va oshkoralik kabi tamoyillarga asosan faoliyat olib boradi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat faoliyatining maqsadi – davlat va jamiyatdagi muaiiolarni bartaraf etishga, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini qurishga imkon beradigan, mukammal dasturlar, qonunlarni qabul qilishni ko'zda tutadi. Ana shu maqsaddan kelib chiqib, u qator vazifalarni bajaradi.

Xususan, dastur va qonunlar loyihalarini chuqur va hartomonlama muhokama etish hamda qabul qilish – qonun chiqaruvchi hokimiyatning bosh vazifasi hisoblanadi. Hech bir qonun loyihasi, agar u qonun chiqaruvchi hokimiyat tomonidan ko'rib chiqilmagan, ma'qullanmagan va qabul qilinmagan bo'lsa, qonuniy kuchga ega bo'lmaydi. Shu sababli, qonun chiqaruvchi hokimiyat qonuniy kuchga ega bo'lgan hujjatlarni chiqarishga vakolatli hokimiyat hisoblanadi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat dasturlar, qonunlar, qarorlarning ijrosi ustidan nazorat qilish vazifasini ham amalga oshiradi. Bu vazifa qonunchilik faoliyatini ado etish uchun g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda:

birinchidan, siyosiy-huquqiy hujjatlardagi kamchiliklar aniqlanadi;
ikkinchidan, mansabdor shaxslarning qonunlar ijrosi uchun javobgarlik oshiriladi;

uchinchidan, siyosiy-huquqiy hujjatlar samaradorligiga ta'sir ko'rsatadigan yo'nalishlar belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasida vakillik hokimiyat tizimi muayyan darajalarda ko'rinadi. Bu ko'rinishlarga qo'yidagilar:

- Oliy vakillik instituti – Oliy Majlis;
- Quyi vakillik instituti – Xalq deputatlari viloyat, shahar, tuman Kengashlari.

Oliy Majlis – O'zbekiston Respublikasining oliy qonun chiqaruvchi hokimiyati hisoblanadi. U qonun chiqaruvchi hokimiyatni butun mamlakatning qonunlarga bo'lgan talab va ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshiradi.

Konstitutsiyamizning 76-moddasiga muvofiq, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi". O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatadan – Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senat (yuqori palata)dan iborat. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati vakolat muddati – besh yil etib belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi hududiy saylov okruglari bo'yicha ko'ppartiyaviylik asosida saylanadigan 150 deputatdan tashkil topsa, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati xududiy vakillik palatasi sifatida, 100 nafar Senat a'zosi (senatorlar)dan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zolari Qoraqalpog'iston Respublikasi yuqori kengashi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan Qoraqalpog'iston Respublikasy viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda – olti kishidan saylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati 16 nafar a'zosi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li fuqarolar orasidan bevosita O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi.

Saylov kuni 25 yoshga to'lgan va kamida 5 yil O'zbekiston Respublikasi xududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zosi bo'lishi mumkin. Deputatlikka nomzodlarga qo'yiladigan boshqa talablar faqat qonun bilan belgilanadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ayni bir shaxs bir paytning o'zida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi (senator) bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senatining birinchi majlislari Qonunchilik palatasiga saylovdan keyin 2 oydan kechiktirmay va Senat tarkibi topganidan keyin 1 oydan kechiktirmay Markaziy saylov komissiyasi tomonidan chaqiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi majlislari sessiyalari davrida bo'lib o'tadi. Sessiyalar, qoida tariqasida, sentabrning birinchi ish kunidan boshlab kelgusi yilning iyun oyi oxirgi ish kuniga qadar o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati majlislari esa zaruratga qarab, lekin yilda kamida uch marta o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining majlislari, agar ular ishida barcha deputatlar, senatorlar umumiy sonining kamida yarim ishtirok etgan taqdirda, vakolatli hisoblanadi, Konstitutsiyaviy qonunlarni qabul qilishda esa barcha deputatlar, senatorlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati majlislarida, shuningdek, ularning organlari majlislarida O'zbekiston

Respublikasi Prezidenti, Bosh vazir, Vazirlar Mahkamasining a'zolari, Respublika Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Sudyalari oliy kengashi raislari, Bosh prokurori, Markaziy bank boshqaruv raisi ishtirok etishlari mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va uning organlari majlislarida Senat Raisi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati va uning organlari majlislarida Qonunchilik palatasi Spikeri ishtirok etish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati alohida - alohida majlis o'tkazadilar. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlislari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qasamyod qilganda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakat ijtimoiy - iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan nutq so'zlaganda, chet davlatlarning rahbarlari nutq so'zlaganda o'tkaziladi. Parlamentlarning kelishuviga binoan, qo'shma majlislar boshqa masalalar yuzasidan ham o'tkazilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining birgalikdagi jami 21 ta vakolatlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 78 - moddasida belgilab qo'yilgan. Palatalarning birgalikdagi vakolatlariga kiradigan masalalar, koida tariqasida, avval, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida, so'ngra Senatida ko'rib chiqiladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 79-80- moddalarida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining 4 ta mutloq vakolatlari va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 14 ta mutloq vakolatlari keltirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati o'z vakolatlariga kiritilgan masalalar yuzasidan qarorlar qabul qiladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining a'zolari umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi, Konstitutsiyada nazarda tutilgan hollar bundan mustasnodir.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tarkibiga quyidagi tashkiliy - institutsional tuzilmalar kiradi:

1. *Qonunchilik palatasi Kengashi* (rahbar organi) – Qonunchilik palatasining faoliyatini samarali tashkil etish maqsadida tuziladi. U palata majlislari oralig'ida zaruratga qarab to'planadi. Uning tarkibiga Qonunchilik palatasi Spikeri, uning o'rinbosarlari, fraksiyalar rahbarlari, Qonunchilik palatasi qo'mitalarining raislaridan iborat jami 19 kishi kiradi.

2. *Qonunchilik palatasi Devoni* – Qonunchilik palatasi, uning organlari va deputatlar faoliyatining tashkiliy, axborot, moddiy-texnika ta'minotini amalga oshirish maqsadida tashkil etiladi. Uning tarkibiga: Qonunchilik palatasi rahbariyati huzuridagi kotibiyat, yuridik boshqarma, davlat budjeti boshqarmasi, matbuot xizmati, axborot-tahlil bo'limi, nazorat va monitoring bo'limi, lingvistik ekspertiza va tahririyat bo'limi, xalqaro aloqalar va protokol bo'limi, tashkiliy ishlar va kadrlar bo'limi, axborot texnologiyalarini joriy qilish va rivojlantirish bo'limi, moddiy-texnika ta'minoti bo'limi, moliya, hisob va hisobot bo'limi kiradi. Devon xodimlarining mehnatga oid munosabatlari Qonunchilik palatasining vakolat muddatiga bog'liq bo'lmaydi. Qonunchilik palatasi devoni yuridik shaxs hisoblanadi.

3. *Qo'mitalar* – qonun loyihalarini tayyorlash ishini olib borish, Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash, O'zbekiston Respublikasi qonunlari hamda palata tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning ijrosini nazorat qilish uchun tuziladi. Hozirda 12 ta qo'mita faoliyat olib bormoqda:

- Budjet va iqtisodiy islohotlar qo'mitasi
- Mehnat va ijtimoiy masalalar qo'mitasi
- Mudofaa va xavfsizlik masalalari qo'mitasi
- Xalqaro ishlar va parlametlararo aloqalar qo'mitasi
- Sanoat, qurilish va savdo masalalari qo'mitasi
- Agrar va suv xo'jaligi masalalari qo'mitasi

- Fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi
- Demokratik institutlar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari qo'mitasi
- Innovatsion rivojlanish, axborot siyosati va axborot texnologiyalari masalalari qo'mitasi
- Korruptsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari qo'mitasi
- Fuqarolarning sog'lig'ini saqlash masalalari qo'mitasi
- Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish masalalari qo'mitasi

Qonunchilik palatasi qo'mitalarining majlislari palata majlislari oralig'ida zaruratga qarab o'tkaziladi. Majlis agar qo'mita a'zolarining kamida yarmi hozir bo'lsa, vakolatli hisoblanadi. Shuningdek majlislarida davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining, ilmiy muassasalarning vakillari, mutaxassislar va olimlar, matbuot organlarining, televideniye, radio hamda boshqa ommaviy axborot vositalarining vakillari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisidagi vakolatli vakili ishtirok etishi mumkin. Ko'rib chiqilayotgan masalalar yuzasidan qo'mita jami a'zolarining ko'pchilik ovozi bilan qarorlar qabul qiladi. Qo'mitalar Qonunchilik palatasi oldida mas'ul va unga hisobdordir.

4. *Komissiyalar* (ishchi organi) – muayyan vazifalarni bajarish uchun deputatlar orasidan tuziladi. Hozirgi kunda Qonunchilik palatasida 5 ta komissiya faoliyat yuritmoqda:

- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondining mablag'larini boshqarish bo'yicha parlament komissiyasi
- Normativ-huquqiy atamalar komissiyasi
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining o'zaro hamkorligini tashkil etish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi Kengash

- Yoshlar masalalari bo'yicha komissiya
- Oila va ayollar masalalari bo'yicha komissiya.

Komissiya Qonunchilik palatasi majlisida deputatlar orasidan komissiya raisi va a'zolaridan, zarurat bo'lganida esa, shuningdek komissiya raisining o'rinbosaridan iborat tarkibda tuziladi. Ayrim masalalarni tayyorlash uchun komissiya davlat organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining, ilmiy muassasalarning vakillari, mutaxassislar va olimlar, xo'jalik yurituvchi subyektlarning vakillari orasidan ishchi guruhlarini tuzishi ham mumkin. Komissiyalar o'z faoliyatini zimmasiga yuklatilgan vazifalar bajarilganidan keyin yoki Qonunchilik palatasining qaroriga binoan muddatidan ilgari tugatadi.

5. *Fraksiyalar* (xalqni davlat organlari bilan bog'lovchi bo'g'in) – siyosiy partiyadan ko'rsatiladigan deputatlar tomonidan partiya manfaatlarini Qonunchilik palatasida ifodalash maqsadida tuziladigan va belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan deputatlar birlashmasi hisoblanadi. Siyosiy partiyadan ko'rsatilgan va Qonunchilik palatasiga saylangan deputat faqat shu partiya fraksiyasining a'zosi bo'lishi mumkin. Ya'ni deputat faqat bir fraksiyaning a'zosi bo'la oladi. Kamida 9 nafar deputat fraksiya tuzish huquqiga ega bo'ladi. Parlamentdagi ko'pchilikni Qonunchilik palatasida ko'pchilik o'rinni egallagan fraksiya tashkil etadi. O'z dasturiy maqsadli vazifalarining yaqinligidan yoki mosligidan kelib chiqqan holda blok tuzadigan bir nechta fraksiyalar ham tashkil etishi mumkin. 2019-yilda qonunga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, yangitdan shakllantirilgan hukumatning tutgan yo'li va dasturiga yoki uning ayrim yo'nalishlariga qo'shilmaydigan fraksiyalar o'zlarini muxolifat deb e'lon qilishi mumkin. Fraksiyalarning blokka birlashishi qonunda nazarda tutilgan huquqlarni amalga oshirishda ularning mustaqilligini cheklab qo'ymaydi.

Qonunchilik palatasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi bilan bamaslahat qabul qilgan

qarori asosida quyidagi hollarda tarqatib yuborilishi mumkin:

1. Qonunchilik palatasi tarkibida uning normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda yoki u bir necha marta O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga zid qarorlar qabul qilgan taqdirda;

2. Qonunchilik palatasi bilan Senat o'rtasida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda.

Qonunchilik palatasi favqulodda holat joriy etilgan davrda tarqatilishi mumkin emas. Qonunchilik palatasi tarqatib yuborilgan taqdirda yangi saylov 3 oy mobaynida o'tkaziladi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda qonun chiqaruvchi hokimiyatni isloh qilish va yangilash borasida amalga oshirilgan ishlar "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish, mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalar rolini kuchaytirish to'g'risida" Konstitutsiyaviy qonunda o'z ifodasini topdi. Bu qonunda:

birinchidan, siyosiy partiyalar fraksiyalarning huquqiy maqomi parlamentdagi ko'pchilik va parlamentdagi ozchilik (muxolifat) maqomi qonuniy tarzda belgilandi;

ikkinchidan, siyosiy partiyalar. fraksiyalari rahbarlarini Qonunchilik palatasi Spikerining o'rinbosari etib saylash bo'yicha tashkiliy-huquqiy choralar ko'rildi;

uchinchidan, Bosh vazir lavozimiga nomzod bo'yicha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan maslahatlashishi tartibi, uning parlament tomonidan tasdiqlanishining qat'iy belgilangan tartib va mexanizmi joriy etildi;

to'rtinchidan, siyosiy partiyalarning Qonunchilik palatasidagi fraksiyalariga Bosh vazirni iste'foga chiqarish, mahalliy kengashlardagi partiya guruhlariga esa, viloyat hokimlarini iste'foga chiqarish to'g'risida tashabbus bilan chiqish huquqi berildi.

Bularning barchasi O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi

hokimiyatining jamiyat hayotidagi o'рни va ta'sirining ortishiga yangi imkoniyatlar yaratdi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda qonun chiqaruvchi hokimiyatning salohiyati sifat jihatidan o'zgardi. Bu yillarda ko'p partiyaviylik asosida qonun chiqaruvchi hokimiyatga 6 marotaba (1994, 1999, 2004, 2009, 2014, 2019 yy.) saylovlar o'tkazildi. Ushbu saylovlar natijasida O'zbekistonda zamonaviy qonun chiqaruvchi hokimiyat qaror topdi.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan siyosiy islohotlar behudaga ketmadi. Bu islohotlar natijasida, eng avvalo, O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi hokimiyatining qonunchilik faoliyati kuchaydi. Bu borada muhim yutuqlar qo'lga kiritildi. Umuman olganda, so'nggi 4 yilda barcha sohalarda keng ko'lamli o'zgarishlarni amalga oshirish bo'yicha 150 ta qonun, 2 mingga yaqin farmon va qarorlar qabul qilindi¹. Bu qonun inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro shartnomalarning asosiy qoidalariga to'la mos keladi.

Ikkinchidan, mustaqillik yillarida yurtimizda amalga oshirilgan islohotlar natijasida O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi hokimiyatining nazorat-tahlil faoliyati kuchaydi. Bu faoliyat davlat budjetini tasdiqlashda, tayinlanadigan va saylanadigan mansabdor shaxslarning axborotini eshitib borishda, ijro etuvchi hokimiyat organlariga va ularning mansabdor shaxslariga so'rov huquqida, Prezident farmonlarini, qarorlarini tasdiqlashda mujassamlashdi;

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tashqi siyosiy faoliyati ham kuchaydi. Bu faoliyat hukumat boshlig'i, diplomatiya va konsullik xizmatlari faoliyatini nazorat qilishda, tashqi siyosiy masalalarni hal etishda o'z ifodasini topdi.

Oliy Majlis davlatning tashqi siyosatiga: 1) xalqaro hayotni o'rganish, baholash, qonun yaratish faoliyatining mexanizmlari orqali ta'sir ko'rsatdi; 2) parlament a'zolar xalqaro aloqalarni amalga oshiruvchi davlat muassasalari

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йилда Олий Мажлисга қилган Мурожаатномасидан // <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

ishini nazorat qilib bordilar; 3) parlament davlat tomonidan tuzilgan shartnomalarni ratifikatsiya qildi; 4) xalqaro munosabatlar yuzasidan murojaatlar va bayonotlar qabul qildi; 5) chet davlatlarning parlamentlari bilan aloqalarini rivojlantirdi.

Umuman, Oliy Majlis – O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qildi va qilmoqda. Uning chet el davlatlari parlamentlari bilan aloqalari kengaydi. Chunonchi, birinchi chaqiriq Oliy Majlisning ishlashi davrida O‘zbekiston parlamentiga 200 dan ziyod chet el delegatsiyasi tashrif buyurdi. Shu bilan birga, bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi hokimiyati, jumladan Oliy Majlis faoliyatini zamon talablariga to‘liq javob beradi, deb bo‘lmaydi. Bu hokimiyatning qonunchilik faoliyatida ijodkorlik, jo‘shqinlik, tashabbuskorlik, nazorat-tahlil faoliyatida izchillik va qat’iyatlilik etishmaydi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi davlat hokimiyati tizimining kuchli tarmog‘i emas, balki zaif va mo‘rt tarmog‘i bo‘lib qolmoqda. Chindan ham, u birinchi navbatda, ijroiya hokimiyatiga nisbatan kuchli bo‘lmagan, ko‘p jihatdan zaif va mo‘rt institut hisoblanadi. Uning zaifligi dasturlar, qonunlarni ishlab chiqishda erkin va mustaqil bo‘lmasligida, ijro etuvchi hokimiyatni to‘liq nazorat qilmasligida ko‘rinadi. Oliy Majlisning qonun chiqaruvchilik faoliyatida hokimiyatning ijro tarmog‘idagi biron-bir yirik xato va kamchiliklarni ochib tashlaganlik kabi holatlar kamdan-kam uchraydi.

Rivojlangan mamlakatlarda qonun chiqaruvchi hokimiyatning ijro etuvchi hokimiyatning u yoki bu loyihalariga qarshi chiqish, uni rad etish odatiy hol hisoblanadi. Masalan, AQSh Kongressining Vakillar palatasi 2007-yil 13-dekabrda 2008-yil mudofaa uchun ajratiladigan mablag‘ loyihasini ko‘rib chiqqan. Loyihaga binoan, mamlakat mudofaasi uchun 696,4 mlrd. doll. ajratiladi. Bu mablag‘ning 506,8 mlrd. mudofaa vazirligi ehtiyojlariga, 189,4 mlrd. Iroq va Afg‘onistondagi harbiy amaliyotlarga, 225 mln. esa Chexiya va

Polshadagi raketaga qarshi tizim o'rnatishga sarflanadi. Pentagon bu ish uchun 310 mln. doll. mablag' so'ragan edi. Loyihaga 370 kongressmenning 47 nafari qarshi chiqqan². Bunday misollarni ko'plab keltirsa bo'ladi.

So'nggi besh yil ichida (2017-2021) davlat va jamiyat qurilishi tizimida parlament – Oliy Majlisning rolini oshirishga qaratilgan ko'plab ishlar amalga oshirildi. Xususan:

- *Parlamentning roli va nazoratini kuchaytirishga* qaratilgan 35 ta Senat so'rovi (2016-yilgacha jami 7 so'rov amalga oshirilgan bo'lib, u 5 barobarga ko'paygan), 75 ta Senat eshituvlari (2016-yilgacha jami 45 eshituv amalga oshirilgan bo'lib, u 40 foizga oshgan), 1077 ta Senat a'zosi so'rovlari (2016-yilgacha jami 32 so'rov amalga oshirilgan bo'lib, u 33 barobarga ko'paygan), 40 ta Qonunchilik palatasi so'rovi (2016-yilgacha jami 6 so'rov amalga oshirilgan bo'lib, u 7 barobarga ko'paygan), 74 ta Qonunchilik palatasi eshituvlari (2016-yilgacha jami 40 eshituv amalga oshirilgan bo'lib, u 2 barobarga oshgan), 1168 ta Qonunchilik palatasi deputati so'rovlari (2016-yilgacha jami 26 so'rov amalga oshirilgan bo'lib, u 47 barobarga ko'paygan) yuborilgan.

- *Parlament tekshiruv instituti takomillashtirish bo'yicha* 2016-yilga qadar faqat ikki palata birlashib tekshiruvni amalga oshirishi mumkin bo'lgan. 2017-yildan boshlab parlament tekshiruvini har bir palata alohida o'tkazishi mumkin bo'ldi.

- *Ijro hokimiyati ustidan Parlament nazoratini olib borish* 2016-yilgacha amaliyotda mavjud bo'lmagan. 2019-yildan Davlat dasturining bajarilishi bo'yicha Hukumatning hisobotini har chorakda Oliy Majlis Qonunchilik palatasida eshitish amaliyoti joriy etildi. 2021-yilning boshiga qadar jami 7 marotaba eshituvlar o'tkazilgan.

- *Hukumat bilan Parlamentning hamkorligini kuchaytirish bo'yicha* Vazirlar Mahkamasining Oliy Majlisdagi vakolatli vakili lavozimi hamda 2018-

² Қаранг. Мудофаа бюджети муҳокамаси. "Халк сўзи", 2007 йил 14 декабр.

yilda Qonunchilik palatasida hukumat a'zolarining deputatlar savollariga javoblarini eshitish tartibi – "Hukumat soati" instituti joriy etildi. Xususan, shu yilning o'zida jami 27 marotaba "Hukumat soati" o'tkazilib, ularda jami 32 ta vazirlik va davlat qo'mitalari rahbarlari xalq vakillarining dolzarb masalalariga doir savollariga atroflicha javob berdi.

- *Hukumatni shakllantirishdagi roli oshirildi.* 2019-yildan boshlab quyi palata faoliyatida ilk bor Hukumat a'zoligiga nomzodni u mas'ul qo'mita va fraksiyalar tomonidan dastlabki tarzda ko'rib chiqilganidan keyingina ularni Qonunchilik palatasining majlisida ko'rib chiqish va ma'qullash amaliyoti joriy etildi. 2021-yil holatiga Bosh vazir tomonidan taqdim qilingan 51 nafar nomzodlar Qonunchilik palatasining majlislarida ko'rib chiqildi va tasdiqlandi. Ichki ishlar vazirining huquqbuzarliklarning oldini olish va ularning profilaktikasi holati to'g'risidagi axborotini Senatning yalpi majlislarida yiliga ikki marta eshitish amaliyoti joriy etildi. Sog'liqni saqlash vazirining o'z faoliyati haqidagi axborotini Qonunchilik palatasining majlislarida yiliga ikki marta eshitish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Senat majlislarida viloyatlar, tumanlar, shaharlar hokimlarining tegishli hududni rivojlantirish masalalari yuzasidan hisobotlarini eshitish amaliyoti joriy etildi. Har yili Adliya vazirining davlat organlari va tashkilotlarining norma ijodkorligi faoliyati va huquqni qo'llash amaliyotining holati to'g'risidagi axborotini Senatning yalpi majlisida eshitalishiga oid norma qonunchilikda belgilandi. Oliy Majlis davlat budjetining ijrosi 2016-yilgacha Bosh prokuratura, Hisob palatasi, Markaziy bank va siyosiy partiyalarning faoliyati yuzasidan yillik axborotlarni eshitish bilan cheklangan edi.

- *Davlat budjetini shakllantirishdagi roli kuchaytirildi.* Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida Davlat budjeti boshqarmasi tashkil etildi. Oliy Majlisi Senatning Davlat budjeti va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalarini tahlil qilish boshqarmasi tashkil etildi. Oliy Majlisi palatalari va xalq deputatlari mahalliy kengashlari tomonidan yil boshida ko'rib

chiqilganidan so'ng "O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti to'g'risida"gi Qonuni tasdiqlanadi. Avvallari Moliya vazirligi tomonidan ko'rib chiqilganidan so'ng O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori tasdiqlanar edi.

- *Mamlakat tashqi siyosatidagi roli oshirildi.* Tashqi ishlar vazirining o'z faoliyati haqidagi axborotini Senatning yalpi majlislarida yiliga 2 marotaba eshitish amaliyoti joriy etildi. Oldinlari bunaqa amaliyot mavjud bo'lmagan. 2020-yilga qadar O'zbekistonning chet davlatlardagi 11 diplomatik vakolatxonalari rahbarlarining o'z faoliyati masalalariga doir hisobotlari Senat tomonidan eshitildi. Xususan, 2021-yilning o'tgan davrining o'zida 8 ta hisobotlar eshitilgan.

- *Qonunlarni qabul qilishdagi faolligi oshirildi.* 1991-2016 yilgacha 435 ta (yiliga o'rtacha 17 tadan) qonun qabul qilingan bo'lsa, 2017-2020 yillarda 342 tani tashkil qildi. Bu yiliga o'rtacha 85 tani tashkil etadi.

- *Parlament a'zolarining tashabbusi bilan ishlab chiqilgan qonun loyihalari soni keskin o'sdi.* 1991-2016 yilgacha 80 ta (yiliga o'rtacha 3 tadan) qonun qabul qilingan bo'lsa, 2017-2020 yillarda 81 tani tashkil qildi. Bu yiliga o'rtacha 20 tani tashkil etadi.

- *Hukumat tomonidan kiritilgan qonun loyihalarini Parlamentda ko'rib chiqishning samaradorligi oshdi.* 2005-2016 yillarda Hukumat tomonidan jami 385 ta qonun loyihasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga kiritilgan, shundan 14 tasi (3,5%) rad etilgan. Bu yiliga Hukumat tomonidan o'rtacha 39 ta qonun loyihasi kiritilganligini anglatadi. 2017-yildan boshlab Vazirlar Mahkamasi tomonidan jami 322 ta qonun loyihasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga kiritilgan bo'lsa, shundan 16 tasi (5%) rad etilgan. Bu yiliga Hukumat tomonidan o'rtacha 39 ta qonun loyihasi kiritilganligini bildiradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda mazkur yo'nalishda asosiy e'tibor, sa'y-harakatlar ana shunday natijalarni bermoqda. Haqiqatdan ham O'zbekistonda qonunchilik hokimiyatining jamiyat hayotidagi o'rni va roli chinakamiga kuchaymoqda.

2. Davlat boshqaruvida hukumat tizimini isloh qilish

Hukumat bu – davlat boshqaruvining oliy orani bo'lib, Konstitutsiya va qonunlar asosida mamlakatning ichki va tashqi siyosatini amalga oshiradi. Hukumat shu bilan birga, jamoat tartibi va milliy xavfsizlikni ta'minlaydi, shuningdek, davlat boshqaruvining boshqa organlari hamda qurolli kuchlariga umumiy rahbarlik qiladi.

Jahon mamlakatlarda hukumat turli nomlar bilan atalishi mumkin. Masalan Vazirlar Kengashi, Kabinet, Ministrlar Kabineti, Davlat kengashi, Ma'muriy Kengash, Federal Hukumat, Hukumat va hokazo. Bizda, ya'ni O'zbekiston Respublikasida hukumat "Vazirlar Mahkamasi" deb nomlangan bo'lib, "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi qonunga binoan, u O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari, O'zbekiston Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlovchi ijro etuvchi hokimiyat organidir.³

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan Respublikada ijro etuvchi hokimiyatning amalga oshirilishi to'g'risidagi konstitutsiyaviy qoida hukumat maqomi, uning alohida huquqlarini, tarkibini, qonun chiqaruvchi organlari, ijro etuvchi hokimiyat organlari bilan o'zaro munosabatlari tarkibini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hukumat Prezident, Oliy Majlis va sudlar bilan bir qatorda hokimiyatni, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'lish asosida davlat hokimiyatini amalga oshiradi.

Vazirlar Mahkamasi davlat boshqaruvi organlari tizimiga va o'zi tashkil etadigan xo'jalik boshqaruvi tuzilmalariga boshchilik qiladi, ularning hamjihatlik bilan ishlashini ta'minlaydi.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. 1993 йил. 5-сон. 202-модда. (янги тахрирда «Халқ сўзи» газетаси 2003 йил 29 август)

Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyatida kollegiallik, demokratiya va qonuniylik, O'zbekiston Respublikasida yashovchi barcha millat va elatlarning manfaatini hisobga olish prinsipiga asoslanadi. Respublikada yashovchi barcha millatlar manfaatlarini hisobga olish uchun o'z faoliyatini oshkoralik, insonparvarlik va qonuniylik asosida olib boradi.

Vazirlar Mahkamasi qonun bilan belgilab qo'yilgan o'z tarkibiga ega bo'lib, uning tarkibiga Bosh vazir, uning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlari, O'zbekiston Respublikasi vazirlar, davlat qo'mitalarining raislari, davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarining rahbarlari kiradilar.

Vazirlar Mahkamasining tarkibini tuzish borasida mamlakat Prezidentiga juda katta vakolatlar berilgan. Ushbu vakolatlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 89-, 93-, 98-moddalarida mustahkamlab qo'yilgan.⁴

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ikki palatali parlament tuzish zarurligi to'g'risidagi g'oyalari XXI asr boshlarida O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasining tarkibiy qismi sifati-da milliy davlatchilik institutlarini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlariga asos qilib olindi. Davlat hokimiyati organlarining ishini zamon talablariga muvofiq ravishda tubdan yaxshilamay turib islohotlarni yanada chuqurlashtirish, jamiyat turmushining barcha sohalarini erkinlashtirish vazifalarini muvaffaqiyatli hal etib bo'lmaydi. Xalq tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan kuchli va adolatli hokimiyat, demokratik fuqarolik jamiyatini, kelajagi buyuk davlatni barpo etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Yuqoridagilarga asoslangan holda 2003-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi yangi tahrirdagi qonuni qabul qilindi hamda ushbu qonunni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylov hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatini shakllantirish yakunlariga

⁴ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: «Ўзбекистон», 2021.

binoan amalga kiritilishi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarori bilan belgilab qo'yildi.

2002-yil 27-yanvarda o'tkazilgan umumxalq referendum natijalariga ko'ra hamda uning asosida 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonuniga muvofiq Konstitutsiyaning XVIII, XIX, XX, XXIII boblariga tuzatish va qo'shimchalar kiritilgan.⁵ Mazkur o'zgartish va qo'shimchalarga binoan Konstitutsiyani 89-moddasining "O'zbekiston Respublikasining Prezidenti ayni vaqtda Vazirlar Mahkamasining Raisi hisoblanadi" degan so'zlardan iborat bo'lgan ikkinchi xatboshisi olib tashlandi. Demak, qonun kuchga kirgandan so'ng, ya'ni O'zbekiston Respublikasining Qonunchilik palatasiga saylov va O'zbekiston Respublikasining Senatini shakllantirish yakunlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Vazirlar Mahkamasining Raisi hisoblanmaydi.

Konstitutsiyaning 98-moddasi hamda yangi tahrirdagi qonunning 15-moddasiga ko'ra, Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi, uning samarali ishlashi uchun shaxsan javobgar bo'ladi. Vazirlar Mahkamasining majlislariga raislik qiladi, uning qarorlarini imzolaydi, boshqacha qilib aytganda Vazirlar Mahkamasi Raisi funksiyalarining barchasini amalga oshiradi. Qonunchilikda "Vazirlar Mahkamasining Raisi" degan ibora o'rnini "Vazirlar Mahkamasining Bosh vaziri" degan ibora egallaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi davlat boshqaruvi sohasidagi yangi siyosiy institut bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoniga muvofiq tashkil etilgan. Administratsiya O'zbekiston Respublikasi Prezidenti faoliyatini axborot-tahliliy va tashkiliy-nazorat jihatdan ta'minlashni amalga oshiruvchi davlat organidir.

⁵ «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгаришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонуни «Халқ сўзи» газетаси 2003 йил 21 май сони.

Administratsiyaning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining konstitutsiyaviy vakolatlari, shu jumladan davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini va hamkorligini taminlash bo'yicha vakolatlari amalga oshirilishiga ko'maklashish;

mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlanishi holati va tendensiyalarini tahlil qilish, amalga oshirilayotgan islohotlarni huquqiy jihatdan ta'minlash;

mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotni, fuqarolarning huquq va erkinliklari, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishini ta'minlashga ko'maklashish, huquqni muhofaza qilish faoliyatini muvofiqlashtirish;

davlat ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini shakllantirish, suverenitetni muhofaza qilish, O'zbekiston Respublikasining xavfsizligi va hududiy yaxlitligini taminlash bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

aholi bilan ochiq va to'g'ridan to'g'ri muloqotni tashkil etish hamda xalq farovonligini yuksaltirish, jismoniy va yuridik shaxslarning O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga murojaat qilish huquqi ro'yobga chiqarilishi uchun shart-sharoitlar yaratish;

fuqarolik jamiyati institutlari bilan ularning demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyatini barpo etishdagi rolini kuchaytirishga qaratilgan samarali o'zaro hamkorlikni taminlash;

kadrlarga oid yagona davlat siyosatini amalga oshirish va davlat xizmati ishlarining davlat tomonidan boshqarilishini taminlash;

O'zbekiston Respublikasi qonunlari va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlarining ijrosini tashkil etish, ularning amalga oshirilishini nazorat qilish va ko'maklashish;

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi tuzilmalar, shuningdek, uning vakolatlari amalga oshirilishiga ko'maklashadigan maslahat va kengash

organlari faoliyatini tashkil etish;

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti faoliyatini huquqiy, tashkiliy-texnik, axborot-tahliliy va protokol jihatdan taminlash.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining shakllanish tartibi va tarkibi. Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylovda eng ko'p deputatlik o'rinlarini olgan siyosiy partiya yoki teng miqdordagi eng ko'p deputatlik o'rinlarini qo'lga kiritgan bir necha siyosiy partiya tomonidan taklif etiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir lavozimiga taqdim etilgan nomzodni ko'rib chiqqanidan keyin 10 kunlik muddatda uni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining ko'rib chiqishi va tasdiqlashi uchun taklif etadi. Bosh vazir lavozimiga nomzod O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida uning nomzodi ko'rib chiqilayotgan va tasdiqlanayotganda Vazirlar Mahkamasining yaqin muddatga va uzoq istiqbolga mo'ljallangan harakatlar dasturini taqdim etadi.

Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining yarmidan ko'pi ovoz bersa, tasdiqlangan hisoblanadi. Agar ovoz berish chog'ida Bosh vazir nomzodi Qonunchilik palatasida yoki Senatda Qonunchilik palatasi deputatlari yoki Senat a'zolari umumiy sonining ko'pchilik ovozini ololmasa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan qo'shimcha maslahatlashuvlar o'tkazganidan keyin Bosh vazir lavozimiga nomzodni yana bir marta taqdim etish huquqiga ega.

Vazirlar Mahkamasi a'zolari Bosh vazirning Qonunchilik palatasi ma'qullaganidan keyin kiritilgan taqdimnomasiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi va lavozimidan ozod etiladi. Vazirlar Mahkamasi a'zoliciga nomzod Qonunchilik palatasidagi mas'ul qo'mita, siyosiy partiyalar fraksiyalari va deputatlar guruhlar tomonidan dastlabki tarzda ko'rib chiqilganidan keyin Qonunchilik palatasining majlisida ko'rib chiqiladi va ma'qullanadi. Vazirlar Mahkamasi a'zosi lavozimiga

nomzod uning nomzodini Qonunchilik palatasida ko'rib chiqish va ma'qullash chog'ida Vazirlar Mahkamasining harakatlar dasturi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan, istiqbolga mo'ljallangan maqsadli ko'rsatkichlar va vazifalarga erishish borasidagi huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy-texnik chora-tadbirlarni nazarda tutuvchi harakatlar rejasini taqdim etadi. Qonunchilik palatasi Vazirlar Mahkamasi a'ziligiga nomzodni rad etgan taqdirda, Bosh vazir ko'rib chiqish va ma'qullash uchun yangi nomzodni kiritadi. Vazirlar Mahkamasining a'zosi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanganidan keyin o'z vazifalarini bajarishga kirishadi.

Bosh vazir va Qonunchilik palatasi o'rtasida doimiy ziddiyatlar yuzaga kelgan taqdirda, Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi tegishincha Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Bunda Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi Bosh vazir bilan birga iste'foga chiqadi.

Yangi Bosh vazir nomzodi Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilganidan keyin O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlashga taqdim qilish uchun taklif etiladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

Amaldagi Vazirlar Mahkamasi yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oldida o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qiladi, biroq Vazirlar Mahkamasining yangi tarkibi shakllantirilguniga qadar mamlakat Prezidentining qaroriga muvofiq o'z faoliyatini davom ettirib turadi. Vazirlar Mahkamasining o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qilishi yangi shakllantirilgan Senatning birinchi majlisi o'tkazilgan kunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga Bosh vazir tomonidan yozma murojaat berish orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari o'zining majlislarida Vazirlar Mahkamasining o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qilishi to'g'risidagi tegishli qarorlarni qabul qiladi.

Bosh vazir O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan quyidagi hollarda lavozimidan ozod etiladi:

1. Bosh vazirning iste'foga chiqish to'g'risidagi arizasiga binoan;
2. Bosh vazir o'z vakolatlarini bajarishi mumkin bo'lmay qolgan taqdirda;
3. Vazirlar Mahkamasi tarkibida uning normal faoliyat ko'rsatishiga tahdid soluvchi, bartaraf etib bo'lmaydigan ixtiloflar yuzaga kelganda, shuningdek Vazirlar Mahkamasi tomonidan bir necha bor O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga zid qarorlar qabul qilingan taqdirda;
4. Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalarining O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ko'rib chiqishi uchun taqdim etgan tashabbusiga binoan. Agar zarur asoslarga ega bo'lgan bunday tashabbus Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalarning etakchi fraksiyalari tomonidan qo'llab-quvvatlansa hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Qonunchilik palatasida va Senatda ovozga qo'yilganda tegishincha Qonunchilik palatasi deputatlari hamda Senat a'zolari umumiy sonining

uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozini olsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi;

5. Bosh vazirga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan qabul qilingan ishonchsizlik votumi bildirilgan taqdirda.

Bosh vazirning lavozimidan ozod etilishi bir vaqtning o'zida O'zbekiston Respublikasi Hukumatining iste'foga chiqishiga sabab bo'ladi.

Vazirlar Mahkamasining devoni o'z ish faoliyatini mavjud konstitutsiyaviy asoslar, qonunlar, Prezident farmonlari va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining Reglamenti asosida yuritadi.⁶

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 9 dekabrda PF-3358-son Farmonida Respublika davlat boshqaruvi organlari ro'yxati ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 22 dekabrda "Xo'jalik boshqaruv organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmonida turli sohadagi xo'jalik boshqaruv organlari takomillashtirildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining umumiy vakolatlari. O'zbekiston Respublikasi Hukumati – Vazirlar Mahkamasining vakolatlari va faoliyatining asosiy yo'nalishlari avvalambor O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida aniq belgilab qo'yilgan. Jumladan, "...Vazirlar Mahkamasi iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, qonunlar, Oliy Majlisning boshqa qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlashi..."⁷ belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi qonunga asosan hukumat, ya'ni Vazirlar Mahkamasi faoliyatining asosiy yo'nalishlariga quyidagi faoliyat sohalari kiradi:

⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 14 февралдаги 62-сон қарорига илова // Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари 2005 йил февраль.

⁷ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: "Ўзбекистон". 2003 йил.

- iqtisodiyot sohasidagi ;
- budjet, moliya, pul-kredit siyosatini amalga oshirish sohasidagi;
- ijtimoiy sohadagi;
- madaniy-gumanitar sohadagi;
- hududlarni rivojlantirish sohasidagi;
- ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi;
- tashqi siyosat va xalqaro munosabatlarni rivojlantirish sohasidagi;
- investitsiyalar va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi;
- axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish sohasidagi;
- jamoat tartibini saqlash, davlat xavfsizligini va mudofaa qobiliyatini ta'minlash sohasidagi vakolatlari kiradi.

Vazirlar Mahkamasining vakolatlari avvalambor, o'zining faoliyati yo'nalishlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Vazirlar Mahkamasi ijro etuvchi hokimiyatni namoyon qilar ekan, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyatidan farqli ravishda, ijro faoliyatini amalga oshiradi. Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qarorlar, Prezident farmonlari, qarorlari va farmoyishlari bajarilishini ta'minlaydi, shuningdek, ijroiya hokimiyati tarkibiga kiruvchi davlat organlari ustidan boshqaruvni amalga oshiradi. O'zbekiston Respublikasida Vazirlar Mahkamasining vakolatlari aynan shulardan kelib chiqqan holda belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi quyidagi umumiy vakolatlarga ega:

samarali iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy, pul-kredit siyosati yuritilishi, ilm-fan, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlashni hamda iqtisodiyotning va ijtimoiy sohaning boshqa tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha dasturlarning ishlab chiqilishi hamda amalga oshirilishi uchun javobgar bo'ladi;

fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishga doir choralarni amalga oshiradi;

vazirliklar, davlat qo'mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari ishini muvofiqlashtiradi hamda yo'naltiradi, ularning faoliyati ustidan nazoratni ta'minlaydi;

O'zbekiston Respublikasining qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlaydi;

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining eng muhim masalalari yuzasidan har yilgi ma'ruzalarni taqdim etadi;

davlat boshqaruvi tuzilmasini takomillashtirish to'g'risida, vazirliklarni, davlat qo'mitalarini, idoralarni va boshqa davlat boshqaruvi organlarini tuzish, qayta tashkil etish hamda tugatish haqida takliflar ishlab chiqadi;

strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari davlat boshqaruvi tizimiga joriy etilishini ta'minlaydi;

mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning eng muhim hamda ustuvor yo'nalishlari bo'yicha yaqin, o'rta va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan strategiyalar, konsepsiyalar, dasturlar hamda "yo'l xaritalari"ni amalga oshirish yuzasidan choralar ko'radi.

Vazirlar Mahkamasining ayrim vakolatlari boshqa qonunlarda ham o'z aksini topishi mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasining 1997-yilda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi qonunlarini tayyorlash to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasi Vazirlar Mahkamasining qonun loyihalarini tayyorlash borasidagi faoliyatiga bag'ishlangan bo'lib, unda Vazirlar Mahkamasining qonunchilik tashabbusiga doir vakolatlar belgilangan. Vazirlar Mahkamasi qonunchilik tashabbusi huquqiga ega. Vazirlar Mahkamasi qonunchilik tashabbusi huquqini qonun loyihalarini Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiradi. Vazirlar Mahkamasi o'zi kiritgan qonun loyihasini Qonunchilik palatasida ko'rib chiqishda ishtirok etish uchun o'z vakillarini tayinlaydi.

Vazirlar Mahkamasining tarkibi quyidagilardan iborat:

1. *Bosh vazir* - Vazirlar Mahkamasining faoliyatini tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi.

2. *Bosh vazir o'rinbosarlari (7 ta)* - hujjatlar va topshiriqlar bajarilishining borishi monitoringini amalga oshiradi, joylarda ishlarning haqiqiy holatini o'rganadi, shuningdek iqtisodiyotdagi va ijtimoiy sohadagi muammolarni har tomonlama tahlil qiladi.

3. *Bosh vazir maslahatchilari* - o'z vakolatiga kiritilgan tegishli yo'nalishlar va masalalar bo'yicha Bosh vazirga takliflar ishlab chiqilishini, ularning ekspertizadan o'tkazilishini va tayyorlanishini ta'minlaydi.

4. *Vazirlar Mahkamasi a'zolari* - Vazirlar Mahkamasi va uning Rayosati majlislarida masalalarni ko'rib chiqishda ishtirok etadi, shuningdek Vazirlar Mahkamasi majlislarining kun tartibi bo'yicha takliflar kiritadi.

5. *Vazirlar Mahkamasining kollegial organlari* - Vazirlar Mahkamasi doimiy komissiyalar tuzadi va ularning vazifalarini, funksiyalarini hamda faoliyatini tashkil etish tartibini belgilaydi;

6. *Vazirlar Mahkamasining apparati* - O'zbekiston Respublikasi Hukumatining faoliyatini huquqiy, tashkiliy-texnik, axborot-tahliliy va bayonnoma jihatdan ta'minlashni, Vazirlar Mahkamasi va uning Rayosati majlislarini, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining va Vazirlar Mahkamasining hujjatlari loyihalarini tayyorlashni, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan "yo'l xaritalarini", jadvallarni, harakatlar dasturlarini, amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqishni amalga oshiradi;

7. *Vazirlar Mahkamasining Rayosati* - Vazirlar Mahkamasining doimiy faoliyat ko'rsatuvchi organi bo'lib, uning tarkibiga Bosh vazir, Bosh vazirning o'rinbosarlari va maslahatchilari, vazirlar, davlat qo'mitalarining raislari, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan chiqariladigan normativ-huquqiy hujjatlar. Vazirlar Mahkamasi konstitutsiyaviy normalar doirasida va qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar hamda fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi. Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanadi. Qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanganiga qadar belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi bilan kelishiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasi qoidalaridan kelib chiqqan holda Vazirlar Mahkamasining qarorlarini, farmoyishlarini va Bosh vazirning farmoyishlarini bekor qilishga haqli. Vazirlar Mahkamasi o'zi qabul qilgan hujjatlarning bajarilishi ustidan nazoratni bevosita yoki vazirliklar, davlat qo'mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari orqali amalga oshiradi:

- *Qarorlar.* Vazirlar Mahkamasining normativ-huquqiy tusdagi hujjatlari qarorlar shaklida qabul qilinadi. Vazirlar Mahkamasining qarorlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari asosida hamda ularni ijro etish uchun qabul qilinadi. Vazirlar Mahkamasining qarorlari, agar ularning o'zida kechroq muddat ko'rsatilgan bo'lmasa, rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi. Vazirlar Mahkamasining normativ-huquqiy tusga ega qarorlari "O'zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari to'plami"da, "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami"da, "Xalq so'zi", "Народное слово" gazetalarida va O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi ma'lumotlari milliy bazasida e'lon qilinadi, zarur bo'lgan taqdirda esa boshqa ommaviy axborot vositalari orqali keng omma e'tiboriga etkaziladi;

- *Farmoyishlar.* Vazirlar Mahkamasining tezkor va boshqa joriy masalalar bo'yicha hujjatlari Vazirlar Mahkamasining farmoyishlari shaklida qabul qilinadi. Vazirlar Mahkamasining farmoyishlari, agar ushbu hujjatlarda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, ular imzolangan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyati davomida quyidagi organlar bilan hamkorlikni amalga oshiradi:

- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi bilan
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi bilan
- sud hokimiyati organlari bilan
- huquqni muhofaza qiluvchi organlar va kuch ishlatishga vakolatli bo'lgan tuzilmalar bilan
- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi bilan
- mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari bilan
- nodavlat notijorat tashkilotlari, siyosiy partiyalar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan hamkorlikni amalga oshiradi.

Uning tartib qoidalari 2019-yil 10-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining yangi tahririning 7-bobida batafsil keltirilgan.

Vazirlar Mahkamasi faoliyatining ochiqligi va shaffofligi. Vazirlar Mahkamasi "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq xalq bilan ochiq muloqotni ta'minlaydi, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqadi hamda jismoniy shaxslarni va yuridik shaxslarning vakillarini qabul qilishni tashkil etadi. Vazirlar Mahkamasining apparati jismoniy va yuridik shaxslarning Vazirlar Mahkamasi apparatiga, davlat boshqaruvi organlariga hamda mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlariga kelib tushgan murojaatlari bilan ishlash monitoringini va tahlilini amalga oshiradi. Jismoniy va yuridik

shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqish holatini o'rganish yakunlari Vazirlar Mahkamasining Rayosati majlislarida yoki selektor yig'ilishlarida har chorakda, shu jumladan tegishli mansabdor shaxslarga nisbatan javobgarlik choralari ko'rish to'g'risida takliflar kiritgan holda ko'rib chiqiladi. Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlashning samarali tizimi faoliyat ko'rsatishini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari va Virtual qabulxonasi bilan hamkorlik qiladi.

O'zbekistonda ijro etuvchi hokimiyatning isloh qilinishi va boshqaruvda yangi usullarni qaror topishi. Ma'lumki, O'zbekiston Prezidenti lavozimi paydo bo'lishi 1985-yil aprelida sobiq Ittifoqda boshlangan qayta qurish jarayonlari bilan, ayniqsa, 1988-89 yillardayoq avj olib ketgan iqtisodiy va siyosiy islohotlar bilan bog'liq. Shu yillarda "yuqori"ning ko'rsatmalariga o'rganib qolgan markaziy va mahalliy boshqaruv idoralari qayta qurish jarayonida avvalgi ma'muriy-buyruqbozlik ish uslubi uchun qattiq tanqidga uchradi, ular yangi sharoitga mos ish uslubini topishga qiynaldilar. Natijada davlat hokimiyati birmuncha kuchsizlandi. Belgilangan iqtisodiy va ijtimoiy rejalar to'liq bajarilmay qolaverdi. Ishlab chiqarishga davlat rahbarligi bo'shashib, xalqning moddiy va madaniy turmush darajasi tobora pasaya bordi. Qonunlar va hukumat hujjatlarining ijrosi ustidan nazorat kamaydi. Xullas, mamlakatda boshboshdoqlik xavfi orta borib, davlat hokimiyatini markazda ham, joylarda ham kuchaytirishga jiddiy ehtiyoj tug'ildi. 90-yillar boshlarida iqtisodiy qiyinchiliklar bilan bir qatorda ijtimoiy va milliy muammolar ham kuchaydi, boshqacha qilib aytganda "markazdan qochirma kuchlar" faollashdi, natijada qonun chiqaruvchi va ijroiya hokimiyatini birlashtiruvchi, ularning jamiyat uchun nafini oshiruvchi "yangi institutga" ehtiyoj tobora sezila bordi".

Ma'lumki, 1990-yil 24-martida O'zbekiston SSR Prezidenti lavozimini ta'sis etish hamda O'zbekiston SSR Konstitutsiyasi (asosiy qonuni)ga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida Qonun qabul qilindi. Unga

ko'ra respublikada Prezident lavozimi ta'sis qilindi. Bunda demokratiya jarayonlarini yanada rivojlantirish, siyosiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, konstitutsiyaviy tuzumni, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va xavfsizligini mustahkamlash, respublika davlat hokimiyati va boshqaruvi oliy idoralarining o'zaro aloqasini takomillashtirish ko'zda tutildi.

O'zbekistonda yangi jamiyat qurish borasida tajribalar orttirilishi bilan Prezidentlik boshqaruvi tobora takomillash boradi. Jumladan, 1990-1992-yillarda Prezidentlik hokimiyati bilan Vazirlar Kengashining ijroiya boshqaruv hokimiyati qo'shib yuborilib Vazirlar Kengashi Prezident huzuridagi Vazirlar Mahkamasiga aylantirildi. 1990-yil 15-noyabrida Prezident I.Karimov "O'zbekiston SSR Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining tarkibini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmon chiqardi. Unda, jumladan, shunday deyiladi: "O'zbekiston SSRda ijroiya va boshqaruv hokimiyat tuzilishini takomillashtirish hamda "O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish" to'g'risidagi O'zbekiston SSR Qonuniga binoan O'zbekiston SSR Prezident huzuridagi Vazirlar Mahkamasining tarkibi tasdiqlansin". Prezidentning ushbu farmoni asosida xalq xo'jaligi dehqonchilik sanoati, xalq iste'moli mollari, qurilish-naqliyot, mashinasozlik, yoqilg'i-energetika, umum iqtisodiyot, moddiy-texnika, madaniyat ishlari komplekslariga ajratilib, uning rahbarlari belgilandi va ular Vazirlar Mahkamasi tarkibiga kiritildi. Prezident ayni bir paytda Vazirlar Mahkamasi Raisi bo'lib qoldi. Bu bilan Prezident va Hukumat apparati birlashtirildi. Shunday qilib, Prezident ikkinchi bosqichda respublikada oliy ijroiya va boshqaruv hokimiyatini amalga oshiruvchi oliy martabali shaxsga aylandi va ayni bir paytda davlat boshlig'i ham hisoblandi. Endilikda u faqat farmonlar emas, balki qarorlar va farmoyishlar ham qabul etadigan bo'ldi. Vitse-Prezident lavozimi ham ta'sis etilib, u Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qiluvchi, uning ishini uyushtiruvchi shaxsga aylangan edi. Biroq ikkinchi bosqichda joriy etilgan Vitse-Prezident lavozimi o'zini oqlamadi. Shu boisdan

1992-yil 4-yanvardagi qonun bilan u tugatilib, O'zbekiston Respublikasining Bosh Vaziri lavozimi ta'sis etildi. U Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qiladi va uning ishini tashkil etadi, deb belgilandi.

Prezident o'z vazifasini bajarib turgan davrda siyosiy partiyaga a'zolicini to'xtatib turadi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin emas, deb ko'rsatildi. Bu erda shuni ta'kidlash kerakki, Prezident vakolatlarining bunday kengaytirilishi O'zbekistonning davlat mustaqilligiga erishuvi tufayli sodir bo'ldi. Yangi Konstitutsiyada belgilab qo'yildiki, Prezident mustaqil davlat rahbari sifatida muzokaralar olib boradi va respublika shartnomalarini imzolaydi, ularning bajarilishini ta'minlaydi, o'z huzuridagi akkreditatsiyadan o'tgan diplomatik va boshqa xalqaro tashkilotlar vakillarining ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi, viloyat, tuman, shahar va xo'jalik sudlarining sudyalarini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, o'z vakolatiga berilgan boshqa ichki va tashqi masalalarni hal qiladi.

Avvalo, shuni aytish kerakki, O'zbekistonda prezidentlik instituti o'rnatilgan dastlabki davrda vazirlar kengashi hukumat sifatidagi huquqiy maqomini va vakolatlarini saqlab qolgan edi. Chunonchi, uning 1990-yil 30-martida Oliy Kengash tasdiqdagan yangi tarkibi 41 kishi, ya'ni Rais, Bosh Vazir, uning ikki birinchi o'rinbosari, to'rt o'rinbosar, 19 vazir, 14 davlat qo'mitasi raisidan iborat edi. Respublikada demokratik jamiyat qurish borasida boshqaruv idoralari tobora takomillashib bordi. Jumladan, hukumat tarkibi ham yangi talablar asosida shakllantirildi. 1995-yil 5-mayida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining II sessiyasi bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tarkibi to'g'risidagi Farmonini tasdiqlash masalasi ko'rildi. Sessiyada yangi Vazirlar Mahkamasining 35 kishidan iborat yangi tarkibi saylandi. Shulardan 11 nafari - Vazirlar Mahkamasining rahbariyati, ya'ni Bosh Vazir va uning o'rinbosarlari, 15 nafari - vazirlar va 8 nafari davlat qo'mitalarining raislari

edi. Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining Raisi lavozimiga ko'ra Vazirlar Mahkamasiga kirdi.

1990-yilning martida o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining birinchi sessiyasida tasdiqlangan Vazirlar Kengashining avvalgi tarkibiga qaraganda vazirliklar va davlat qo'mitalari rahbarlaridan iborat bo'lgan hukumat a'zolarining umumiy soni 10 kishiga qisqardi. Yuqoridagi misoldan ko'rinib turibdiki, ijtimoiy-siyosiy hayotdagi, iqtisodiy sohalaridagi yangi voqealarga muvofiq Vazirlar Mahkamasining tarkibi jiddiy ravishda qayta tuzildi.

Shunday qilib, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakat ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini belgilab beruvchi, fuqarolarni himoya qiluvchi oliy darajadagi ijroiya hokimiyati vujudga keltirildi, milliy davlatchilikda jahon tan olgan o'ziga xos tajriba to'plandi.

Albatta, bozor munosabatlariga o'tish davrida boshqaruv tizimida bunday islohotni taqozo etgan o'ziga xos omillari bor edi:

Birinchidan, yangi jamiyatga o'tishda boshqaruv tizimida jiddiy buzilishlarga yo'l qo'ymasdan, MDHga kiruvchi ayrim mamlakatlarda bo'lganidek, iqtisodiyotni boshqarishning real dastaklarini qo'ldan chiqarib yubormaslik kerak edi. Chunki yangi tuzilayotgan idoralar tajribaga va bozor sharoitlarida o'zini-o'zi boshqarish mexanizmiga ega edi.

Ikkinchidan, o'tish davrida etuk bozor munosabatlari va mexanizmlari ham uzil-kesil shakllanmagan edi. Shuning uchun bozor munosabatlari tarkib topgan va bu yo'nalishda endigina qadamlar tashlayotgan mamlakatlardagi boshqaruvni tashkil etishning turli tizimlari o'rganildi. Shu asnoda butun xalq xo'jaligini, tarmoqlar va hududlarni boshqarishning eng maqbul va hozirgi sharoitlarga mos tuzilmalari topildi. Buning mohiyati ishlab chiqarishning markazlashtirilgan tartibda rejalashtirish va tashkil etishdan moliyani, moddiy xomashyo boyliklarini davlat tomonidan boshqarish tizimidan voz

kechishni bildirar edi.

Yana shuni aytish kerakki, O'zbekistondagi boshqaruvni izchil, bosqichma-bosqich tashkil etish modeli keng jamoatchilik tomonidan ma'qul deb hisoblandi.

2022-yilga kelib Vazirlar Mahkamasi tarkibi ham tubdan takomillashib, yangi vazirlik va qo'mitalar tashkil etildi. Hozirda 25 ta vazirlik, 10 ta davlat qo'mitalari, 3 ta davlat inspeksiyalari, 14 ta agentlik, 5 ta qo'mita, 6 ta markaz, 2 ta markaziy muassasalar va 4 ta inspeksiyalar faoliyat yuritib kelmoqda. Jumladan, davlat vazirliklariga quyidagilar kiradi:

1. Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish	14. Axborot texnologiya va kommunikatsiyalarini rivojlantirish
2. Moliya	
3. Transport	15. Adliya
4. Bandlik va mehnat munosabatlari	16. Madaniyat
5. Oliy va o'rta maxsus ta'lim	17. Turizm va madaniy meros
6. Xalq ta'limi	18. Sportni rivojlantirish
7. Sog'liqni saqlash	19. Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish
8. Ichki ishlar	20. Maktabgacha ta'lim
9. Mudofaa	21. Innovatsion rivojlanish
10. Favqulodda vaziyatlar	22. Qishloq xo'jaligi
11. Qurilish	23. Suv xo'jaligi
12. Tashqi ishlar	24. Energetika
13. Investitsiya va tashqi savdo	25. Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash

Biz yuqorida qisqacha keltirib o'tgan markaziy boshqaruv idoralari

tizimining takomillashuvi va ayrimlarining yangidan tashkil etilishini ta'kidlash lozim. Natijada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 sentyabrdagi PF-5185-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasini amalga oshirish doirasida davlat boshqaruvining 93 ta organi isloh qilinganligi, shu jumladan, 77 ta vazirlik va idora qayta tashkil etilganligi, 7 tasi tugatilganligi, 9 tasi yangidan tashkil etildi.

2015-yil 9-dekabrda "Elektron hukumat to'g'risida"gi qonunning qabul qilinganligi davlat xizmatlari ko'rsatishga doir faoliyatni tubdan yangilanishiga xizmat qildi. Unda idoralararo elektron hamkorlik qilish, elektron hukumatning yagona identifikatorlari elektron davlat xizmatining reglamenti va elektron davlat xizmatlari, ularning asosiy vazifalari belgilab berildi. Bu vaqt, resurs va inson omilini kamaytirish, boshqaruv organlari samaradorligini oshirishga imkon berdi.

Umuman olganda 2017-2021 yillarda mamlakatimiz davlat boshqaruv tizimini takomillashtirish va uni butunlay yangi shaklda barpo etish borasida qator ishlar amalga oshirildi. Ayrim tashkilot va muassasalar nomi ikki-uch yil orasida bir necha marta o'zgartirildi. Ba'zi turdosh tarmoqlar birlashtirildi, bir qismi bo'lib yuborilib, yangitdan tuzildi. Bir qator sohalar, ayniqsa, bank, pul-kredit, tashqi iqtisodiy faoliyat, markaziy organlari va qator idoralar bilan bog'liq bo'lgan sohalarda butunlay yangi vazirliklar va boshqa shakldagi muassasalar tashkil etildi. So'nggi besh yil ichida davlat boshqaruvi tizimi tubdan takomillashtirildi:

- 2017-yil 8-sentabrda O'zbekiston Respublikasida *Ma'muriy islohotlar Konsepsiyasi* qabul qilindi. Natijada: 10 ta yangi vazirlik va idoralar tashkil qilindi. 110 ta samarasiz idoralararo kollegial organlarning faoliyati tugatildi. 6 ta davlat funksiyasi xususiy sektor subyektlariga o'tkazildi. 39 ta davlat korxonalariga korporativ boshqaruv va moliyaviy audit tizimi joriy etildi.

- *Mahalliy hokimiyatlar faoliyatida mustaqillik oshirildi.* 2016-yilga

qadar ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal etish jarayoni haddan tashqari markazlashtirilgan edi. 2017-yildan boshlab esa hududiy davlat boshqaruvi va mahalliy davlat hokimiyati organlarga 26 ta markazlashgan funksiyalar o'tkazildi. Jumladan: hokimlarga budget, investitsiya va qurilish sohaslarida 6 ta; mahalliy kengashlarga soliq solish va investitsiya sohasida 2 ta; turizm, ta'lim, uy-joy, kichik sanoat zonalari, veterinariya, ekologiya, ichimlik suvi, chakana savdo, umumiy ovqatlanish, dori vositalari va rieltorlik faoliyati sohasidagi 18 ta muhim funksiyalar hududiy davlat boshqaruvi organlariga o'tkazildi.

- *Mahalliy hokimiyatlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar tartibi ochiqlandi.* "E-qaror" tizim orqali 17 mingdan ortiq mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari va farmoyishlari belgilangan tartibda qabul qilindi va barcha fuqarolar tanishib chiqish uchun shu tizim orqali e'lon qilindi. 2017-yilga qadar bunday tizim bo'lmagan edi. Shuningdek, bir-biriga zid, to'liq tahlil qilinmagan va korrupsiya holatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan qarorlar qabul qilish amaliyoti kuzatilgan.

- *Kadrlar siyosati tizimi takomillashtirildi.* 2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tashkil etildi. Avvallari davlat xizmatining unifikatsiyalangan huquqiy asoslari, davlat xizmatchilarining maqomini belgilovchi yagona normalar, ularning faoliyatini baholash mezonlari shakllantirilmaganligi davlat xizmatchilarining professional korpusini yaratish imkonini bermagan. Hozirda davlat fuqarolik xizmatchilari vakant lavozimlari yagona ochiq portali – vacancy.argos.uz platformasi ishlab chiqildi. Bugungi kunda 60 ta vazirlik, idoralari hamda 206 dan ortiq tuman (shahar) hokimliklardagi mavjud 5 732 ta vakant lavozimlar bo'yicha tanlov e'lon qilindi. Ushbu vakant lavozimlarga 96 ming nafar nomzod tomonidan tanlovda ishtirok etish uchun hujjat topshirildi.

Tarixan juda qisqa davrda mana shunday tub islohotlarni amalga oshiradigan, aholi ongi va dunyoqarashini butunlay o'zgartira oladigan davlat

tizimini mustahkamlash, eng samarali va eng zamonaviy usullarni qidirib topish zarur edi. Mamlakatimiz hukumati aholi turmush darajasi va iqtisodiy-ijtimoiy hayotini yaxshilash, aholining turmush darajasini oshirish va uning davlatga bo'lgan ishonchining yo'qolishini oldini olish maqsadida eng avvalo boshqaruv tizimini takomillashtirish, davlat apparatining barqaror ishlashini ta'minlash ishiga jiddiy e'tibor berilmoqda.

3. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish

Har qanday davlat taraqqiyotining yangi davri va bosqichi, birinchi navbatda, davlat boshqaruvi tizimini zamon talablaridan kelib chiqqan holda, yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Shu boisdan so'nggi to'rt yilda Harakatlar strategiyasi doirasida davlat va jamiyat qurilishini tubdan isloh qilishga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirildi.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda keng jamoatchilikning davlat boshqaruvi sohalaridagi ishtiroki va nazorat etishdagi faoliyati borasida samarali natijalarga erishilmoqda. Bunda albatta, o'z vaqtida qabul qilingan rivojlanishning 2017 – 2021-yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi muhim ahamiyatga ega. Uning 1.3.-bandi “Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish” deb nomlangan bo'lib, unda jamoatchilik institutining o'ri va rolini oshirishga qaratilgan masalalar o'z aksini topgan. Bunda davlat va jamiyatning ehtiyojlarini o'z vaqtida “qondirish”ga qaratilgan davlat boshqaruvining sifati, uning tezkorligi va samarali nazorat qilish ekanligiga alohida e'tibor berish lozim bo'ladi. “Xalqimiz manfaati, uning ertangi taqdiriga daxldor bo'lgan har qanday qarorni qabul qilishda etti o'lchab, bir kesishimiz zarur”⁸. Bunda uni qabul qilishdan tortib toki uni ijro etilishigacha bo'lgan barcha jarayonlarda aynan keng jamoatchilikning ishtirok etishi, mazkur jarayonda fuqarolar ishtirokining shaffof va samarali usullarini joriy

⁸ Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т.: Ўзбекистон, 2015. –Б.210.

etish⁹ muhimdir. Xususan, davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha 2017-2020-yillarda 132 ta normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, 26 ta O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 34 ta Prezident Qarori, 38 ta Prezident Farmoni, 34 ta Vazirlar Mahkamasi Qarori qabul qilindi¹⁰.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasida xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbai ekani qat'iy belgilab qo'yilgan. Ya'ni, xalq hokimiyatchiligi prinsipi Bosh Qonunimizning ustuvor tamoyillaridan biri bo'lib, fuqarolar jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish huquqiga egadirlar.

Xalqning davlat boshqaruvida samarali ishtirok etishi uchun esa, birinchi navbatda, aholining huquqiy bilim darajasi mustahkamligi, har bir shaxsning yurt taqdiriga daxldorlik hissi, faol fuqarolik pozitsiyasi, shuningdek, jamoat tashkilotlarining tashabbuskorligi talab etiladi.

Bugungi kunda qabul qilingan qarorlarni aholi orasida keng muhokama etish va uning ijrosini o'rganish yuzasidan tizimli ishlarni samarali amalga oshirilmoqda deb bo'lmaydi. Shuning uchun norma ijodkorligi jarayoniga jamoatchilik muhokamalarining ta'sir darajasini oshirish vazifa sifatida belgilandi¹¹. Bu o'z-o'zidan fuqarolarning davlat va jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlashda NNTlari va boshqa fuqarolik institutlari rolini yanada kuchaytirishni taqozo qiladi. Boshqaruv jarayonida davlatga qarashli bo'lmagan, "uchinchi sektor" vakillaridan iborat turli jamoatchilik maslahat kengashlarining keng ishtirok etishi uning samaradorligini oshirishga zamin hozirlaydi. Shu sababli, Prezident huzuridagi Jamoatchilik palatasi va hududiy

⁹ "Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги ПФ-5729-сонли Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 29.05.2019 й., 06/19/5729/3199-сон, 20.07.2019 й., 06/19/5769/3450-сон.

¹⁰ <https://xs.uz/uz/post/davlat-organlari-va-tashkilotlari-faoliyati-ochiqligini-taminlashda-zhamoatchilik-nazorati-kuchajtiriladi>

¹¹ Норма иждокорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 августдаги ПФ-5505-сон Фармонига 1-илова // ҚХММБ: 06/18/5505/1639-сон.

jamoatchilik palatalari¹²; davlat boshqaruvi organlari huzurida Jamoatchilik kengashlari; mahalliy Kengashlar huzurida fuqarolik jamiyati institutlari va nodavlat notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha jamoat fondlari tashkil etildi. Shuningdek, Prezident Xalq qabulxonasi va virtual qabulxonalar yo'lga qo'yildi. Xalq bevosita mamlakat fuqarolari bilan ishlashning bunday yangi tizimining tashkil qilinishi fuqarolarga ko'plab imkoniyatlarni yaratdi. Buni birgina virtual qabulxonaga aholi tomonidan bugungi kunga qadar 5 milliondan ortiq¹³ murojaatlar kelib tushganligi bilan ham izohlash mumkin.

Shu bilan birga, jamoatchilik nazorati instituti faoliyatini bugungi tezkor zamon talablari darajasida tashkil etish bo'yicha hali amalga oshirilishi lozim bo'lgan muammoli masalalar ham borligidan ko'z yumib bo'lmaydi, albatta. Xususan, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish subyektlari bo'lgan nodavlat tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish lozimligini ochiq e'tirof etish joiz. Shu maqsadda 2018-yil 4-maydagi *"Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"*gi Prezident farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha maslahat kengashi tashkil etildi. Ushbu kengashga fuqarolik jamiyatini va keng jamoatchilikni tashvishlantirayotgan dolzarb masalalarni muhokama qilish, shuningdek, mazkur sektorning holati va rivojlanish tendensiyasi haqida bevosita O'zbekiston Respublikasi Prezidentini muntazam ravishda xabardor qilish va Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha qulay sharoitlar yaratish yuzasidan Prezidentga takliflar kiritish vazifasi yuklatildi.

Bugungi kunda qarorlarning ijrosini yanada qat'iy tartibda qayta ko'rib chiqib, takomillashtirishni zamonning o'zi talab etmoqda. "E'tirof etish

¹² "Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Жамоатчилик палатасини ташкил этиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5980-сонли Фармони. 16.04.2020. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 17.04.2020 й., 06/20/5980/0450-сон.

¹³ <https://pm.gov.uz/uz#/>

kerakki, bizda parlament nazorati, jamoatchilik nazorati, jurnalist tekshiruvi kabi demokratik institutlar hali to'liq shakllanib, hayotimizdan chuqur joy olgani yo'q"¹⁴. Qarorlarning ijro etilishi ustidan keng fuqarolik nazoratini amalga oshirishning huquqiy asosi 2018-yil 12-aprelda qabul qilingan "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonunda aks etdi. Unda qabul qilinayotgan qonun va dasturlarda jamoatchilik fikrini hisobga olish huquqiy mustahkamlab qo'yildi. Davlat dasturlari ham 2017-yildan boshlab keng jamoatchilikning muhokamasiga taqdim etilib, so'ng qabul qilinmoqda. Maqsad muhim masalalarni kompleks muhokama etish, jamoatchilikning fikr-mulohazalarini o'rganishdan iboratdir.

"Qonun hujjatlari ta'sirini baholash tizimi" portalida yo'lga qo'yilgan jamoatchilik muhokamasi natijalari bo'yicha kelib tushgan 1310 ta taklif va mulohaza asosida 2017-yilgi Davlat dasturining 41 ta bandi qayta ko'rib chiqildi¹⁵. Shuningdek, 2019-yil Davlat dasturi loyihasining 2019.strategy.uz veb-saytida jamoatchilik muhokamasiga qo'yilganda fuqarolar tomonidan jami 3399 ta izohlar bildirilgan. www.regulation.gov.uz sayti orqali 404 ta takliflar taqdim qilingan. 2019-yil Davlat dasturi loyihasi muhokamasida 4180 ta taklif kelib tushgan bo'lsa, shundan 340 dan ziyod fuqarolarning konseptual va dolzarb takliflaridan Davlat dasturi loyihasini mazmunan takomillashtirishda foydalanildi. 30 na yaqin takliflar asosida esa tegishli bandlarga tahririy o'zgartirishlar kiritildi. 2020-yil Davlat dasturi loyihasiga aholidan jami 3162 ta takliflar qabul qilingan bo'lsa, farmon loyihasiga 363 ta takliflar bildirildi. Natijada 62 ta konseptual va 30 dan ortiq tahririy o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. 2021-yil Davlat dasturi loyihasiga kelib tushgan jami 3783 ta takliflar har tomonlama ko'rib chiqilib, uning yakuniga ko'ra, loyihaga jami 50 ga yaqin konseptual hamda yuzdan ortiq aniqlashtiruvchi tahririy o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

¹⁴ Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. –Б. 49.

¹⁵ <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasini-yanada-rivozhlantirish-b-yicha-arak-07-02-2017>

Prezidentning Oliy Majlisga murojaatnomasida qonunlar muhokamasiga aholini kengroq jalb qilish, buning uchun zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish, xususan, jahon internet tarmog'ida "maydon"lar yaratish, jamoaviy tarzda elektron shaklda murojaat qilish tartibini joriy etish zarurligi qayd etilgan edi. 2018-yilning 12-aprelda parlament palatalari Kengashining qo'shma qarori qabul qilinib, "Mening fikrim" nomli veb-portal orqali "Elektron jamoaviy murojaat qilish va ularni ko'rib chiqish tartibi to'g'risida"gi Nizom ishlab chiqildi. "Mening fikrim" veb-portali 20-aprelidan sinov tariqasida ishga tushirilib, uning mobil ilovasi yaratildi. Mazkur veb-portalning yaratilishi fuqarolarning jamoatchilik nazorati subyekti sifatida davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etishi, o'z fikrlarini bildirish imkoniyati ta'minlaydi. Ushbu portal orqali 4,7 mingdan ziyod tashabbuslar bildirildi¹⁶. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi qonunida belgilangan asosiy vazifalar – davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot olish huquqining kafolatlarini ta'minlash hamda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining hamda ular mansabdor shaxslarining qabul qilinayotgan qarorlar uchun mas'uliyatini oshirish kabi asosiy vazifalarni amalga oshirish maqsadida www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi davlat dasturlari portal yaratildi.

Prezidentimiz joriy yil 24-yanvar kuni Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bugungi kunda aholini o'ylantirayotgan muammolarga davlat idoralari e'tiborini qaratib, o'zlarining asoslangan takliflarini berib borishlari maqsadga muvofiq ekanini alohida ta'kidlab, jamoatchilik nazoratini yanada kuchaytirish, davlat va jamiyat o'rtasida o'zaro yaqin hamkorlik o'rnatish maqsadida Jamoatchilik palatasini tashkil etish tashabbusini ilgari surdi.

¹⁶ https://reforms.uz/direction-01_inner-08.html

Murojaatnomada mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg'otadigan o'ta muhim masalalarga doir qarorlarni qabul qilishda jamoatchilik bilan maslahatlar, jamoatchilik eshituvlarini o'tkazish majburiyligini aniq belgilash, jamoatchilik ma'qul desa – ma'qul, noma'qul desa – noma'qul bo'lishi kerakligi aytib o'tilgandi.

Davlatimiz rahbari tomonidan 2020-yil 16-aprelda imzolangan *"O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi jamoatchilik palatasini tashkil etish to'g'risida"*gi Farmoni bu yo'nalishda yana bir yangi taraqqiyot ufqini ochib beruvchi muhim dasturilamal hujjat bo'ldi. Mazkur Farmon "Jamiyat – islohotlar tashabbuskori" degan yangi g'oyani amalda ro'yobga chiqarishda ustuvor o'rin tutishi shubhasiz. Ushbu hujjatga muvofiq, markazda va barcha hududlarda oliy maqomda tashkil etilayotgan Jamoatchilik palatasining eng asosiy vazifasi fuqarolarimizning davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini faollashtirish, davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishga ko'maklashishdan iborat bo'ladi. Shuningdek, mazkur palata Prezident va Oliy Majlisga fuqarolik jamiyatining holati va rivojlanish tendensiyalari to'g'risida yillik milliy ma'ruzalarni taqdim etib borishi, Konstitutsiyaga o'zgartirish hamda tuzatishlar kiritish to'g'risidagi takliflar, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg'otadigan o'ta muhim va dolzarb masalalarga doir qonun hujjatlari loyihalarini ko'rib chiqish huquqiga ega bo'lmoqda. O'z navbatida, davlat organlariga qonunlarning, turli sohalaridagi davlat dasturlarining ijrosi hamda ularning vakolatlariga kiradigan boshqa muhim masalalar yuzasidan tushuntirish berish talabi bilan Jamoatchilik palatasi so'rovini yuborish vakolati ham berilmoqda.

Palata faoliyatining asosiy yo'nalishlari esa, davlat, fuqarolar, fuqarolik jamiyati institutlarining tizimli muloqotini yo'lga qo'yish, ularning ijtimoiy manfaatlari kelishilishini ta'minlash, fuqarolarning davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini faollashtirish hamda davlat-xususiy sheriklikning

zamonaviy mexanizmlarini joriy etishga ko'maklashish, aholi fikrini tizimli o'rganib borish, dolzarb masalalarni muhokama qilish va ularning yechimi bo'yicha takliflar kiritish, jamoatchilik fikrini o'rganish, umumlashtirish va tahlil qilishdan iborat bo'ladi. Shuningdek, Jamoatchilik palatasi fuqarolik jamiyati institutlarining davlat organlari bilan hamkorligi darajasi, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qo'shayotgan hissasini baholovchi ko'rsatkichlarni ishlab chiqadi, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda jamoat tashkilotlarining hamkorligini yo'lga qo'yadi, muhim normativ-huquqiy hujjat loyihalarini jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazib boradi. Fuqarolar, NNTlar va OAV vakillari, blogerlarni OAVlarda so'z erkinligi, fuqarolarning axborot olish va tarqatish huquqini amalga oshirish, "jamoatchilik eshituvi", "jamoatchilik ekspertizasi", "jamoatchilik monitoringi" kabi ta'sirchan zamonaviy nazorat shakllarini hayotga joriy etish, islohotlar va davlat dasturlarining joylarda, shuningdek, sohalarda amalga oshirilishi ustidan jamoatchilik monitoringini tashkillashtirish, tavsiyalar va natijalar haqida Prezident, Parlament va Hukumatga muntazam axborot kiritib borish ham palata faoliyatining dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda, ushbu tashkilot mamlakat tashqi siyosatining ustuvor vazifalarini hayotga tatbiq etish, uning nufuzli xalqaro reytinglarda egallagan o'rnini yaxshilashda fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlaridan keng foydalanish hamda xorijdagi vatandoshlar bilan yaqindan aloqalar o'rnatish, NNTlarga xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda yordam ko'rsatib boradi.

Ta'kidlash joiz, ayni vaqtda mamlakatimizda 9200 dan ortiq (1991-yilda 95 tani tashkil etgan) nodavlat notijorat tashkilotlari mavjud bo'lsa-da, ularning aksariyati jamiyat hayotida o'z o'rnini va rolini topolmagan, faoliyati sezilarli darajada emasdi. Endilikda Jamoatchilik palatasi ana shu tashkilotlar ishini ham muvofiqlashtirib, bundan buyon samarali faoliyat yuritishlarini ta'minlashi tabiiy. Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining izchil rivojini

ta'minlash, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda aholi vakillari, nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining nufuzi va rolini oshirishda mutlaqo yangi institut bo'lgan Jamoatchilik palatasining ahamiyati ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Prezident Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 22-dekabrdagi Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida "Barchamiz bir haqiqatni unutmasligimiz kerak: qonunning birdan-bir manbai va muallifi tom ma'noda xalq bo'lishi shart. Har bir qonun loyihasi yuzasidan fikr va takliflarni quyidan – fuqarolardan, joylardagi xalq deputatlari Kengashlaridan olish tartibini keng joriy etish zarur. Qonunlarni qabul qilish jarayonida ularni aholi o'rtasida har tomonlama muhokama qilish tizimidan samarali foydalanishimiz kerak" – deya ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining Fuqarolar huquqlarini himoya qilish, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlashni nazorat qilish va muvofiqlashtirish xizmati tomonidan mamlakatimizning barcha shahar hamda tumanlarida, chekka-chekka qishloqlarda, mahallalarda ommaviy qabullar, xalq bilan yuzma-yuz suhbatlar tashkil etildi. Qisqacha qilib aytganda, xalq ichiga kirib borildi. Odamlarning yuraklarida yig'ilib qolgan dardlari, allaqachon hal qilinishi mumkin bo'lgan-u, lekin to'rachilik, o'zibo'larchilik, sansolarlik oqibatida yillar davomida echilmay kelgan muammolar yuzaga chiqa boshladi. Eng muhimi, odamlar dardlarini aytishi, kattayu kichik idoralar rahbarlari bilan yuzma-yuz gaplashishi, muammolariga qisqa fursatda yechim topishi uchun qulay imkoniyat yuzaga keldi. Nafaqat muammolar, ularning talab va takliflariga ham quloq tutildi, bu takliflar yig'ilib, tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqilishi yo'lga qo'yildi. Prezidentimizning "Rahbarlar xalqning xizmatkori bo'lishi zarur", "Asosiy maqsadimiz – xalq roziligi, xalq bizdan rozi bo'lsa, ishimizda unum va baraka bo'ladi", degan qat'iy talablari amalda o'z ifodasini ko'rsatdi. Bugungi kunda ana shu izlanishlar samarasi sifatida ko'plab yangiliklar

hayotga tatbiq etilmoqda. Toki shu kunga qadar bu borada bir qancha ishlar amalga oshirilgan edi. Xususan, 2003-yildan boshlab tadbirkorlik subyektlarini “Yagona darcha” tamoyili asosida ro‘yxatdan o‘tkazish uchun shahar, tuman hokimliklari huzurida maxsus inspeksiyalar tashkil etilgan. 2016-yildan esa ular negizida Davlat xizmatlari ko‘rsatish markazlari ish olib borgan. Ammo ushbu sa’y-harakatlar ham aholining bugungi talab va ehtiyojlarini qondirish uchun etarli emasligi ayon bo‘ldi. Natijada 2017-yil 12-dekabrda Prezidentning “Aholiga davlat xizmatlari ko‘rsatishning milliy tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi va ushbu hujjat asosida Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi tashkil etildi. Bu ham, albatta, aholiga barcha sohalarda qulay imkoniyatlar yaratish, ortiqcha ovoragarchiliklarga barham berish yo‘lida tashlangan yana bir muhim qadamdir. Ilgari “Yagona darcha” tizimi faqatgina tadbirkorlarga xizmat ko‘rsatib kelgan bo‘lsa, endilikda oddiy fuqarolarga ham davlat idoralari bilan bog‘liq ishlarda ushbu tizim orqali xizmat ko‘rsatish maqsad qilindi.

2019-yil 17-yanvarda qabul qilingan *“Aholi muammolari bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi* O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni asosida Xalq qabulxonalarining aholi murojaatlari bilan ishlash bo‘yicha amaldagi tizimi bilan bir qatorda, Xalq qabulxonalarining muammolarni uyma-uy yurish orqali aniqlash va hal qilishni, davlat organlarining aholi bilan bevosita ishlashini nazarda tutuvchi yangi tizim joriy qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-fevraldagi *“O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari faoliyati bilan bog‘liq nizomlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi* qarori bilan Xalq qabulxonalari to‘g‘risidagi nizom va Xalq qabulxonalarining sektorlar, davlat organlari va boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorligi tartibi tasdiqlandi.

Keyingi yillarda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini “regulation.gov.uz” portali orqali jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish

tajribasi shakllantirildi. Ushbu portal 2018-yil 24-iyuldan o'z ish faoliyatini boshladi. Bugungi kunga qadar 10254 ta normativ-huquqiy hujjatlar muhokamasi tashkil etilib, 39182 ta takliflar bildirilgan. Shundan 467 ta bildirilgan takliflar qabul qilinib, tegishli normalarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan. Belgilangan yangi tartibga asosan, jamoatchilik muhokamasidan o'tmagan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari qabul qiluvchi organlar tomonidan majburiy tartibda ishlab chiquvchilarga qaytariladi. Qolaversa, loyihaning jamoatchilik muhokamasiga qo'yilganligi to'g'risida ishlab chiquvchi ommaviy axborot vositalarida hamda ijtimoiy tarmoqlarda e'lon berishi qat'iy belgilandi.

So'nggi besh yil ichida (2017-2021) jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirishga qaratilgan bir nechta muhim ishlar amalga oshirildi. Xususan:

- *My.gov.uz portal orqali davlat xizmatlarini ko'rsatish imkoniyati yaratildi.* Ushbu portal 2013-yil 1-iyulda ishga tushirilgan bo'lib, 2016-yilga qadar xizmatlardan elektron foydalanish bo'yicha murojaatlar yuborish tizimi rivojlanmagan edi. Shu bilan birga real vaqt rejimida ko'rsatiladigan xizmatlar umuman mavjud bo'lmagan. 2017-yilga kelib ushbu yagona portal orqali interaktiv davlat xizmatlarini ko'rsatish yo'lga qo'yildi. Bugungi kunda ushbu portalda 254 ta davlat xizmatidan foydalanish imkoniyati mavjud. 2015-yil 17-martdan esa ochiq ma'lumotlar portali (data.gov.uz) foydalanishga topshirildi.

- *Davlat xizmatlarini ko'rsatish tizimi takomillashtirildi.* Joylarda 205 ta Davlat xizmatlari markazlari, olis va chekka hududlarda 115 ta filiallardan iborat bo'lgan Davlat xizmatlari agentligi tashkil etildi. "Yagona darcha" tamoyili asosida davlat xizmatlari turlari 10 barobarga oshirildi. 2016-yilgacha faqat tadbirkorlik subyektlariga 16 turdagi davlat xizmatlari ko'rsatilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib 157 ta turdagi davlat xizmatlaridan jismoniy va yuridik shaxslar foydalanish imkoni yaratildi. Davlat xizmatlarini

ko'rsatish uchun talab etiladigan hujjatlar soni ikki barobarga (167 tadan 79 taga), xizmat ko'rsatish muddatlari esa 45 foizga qisqardi. Shuningdek, davlat xizmatlaridan eksterritorial tamoyil asosida (yashash manzilidan qat'iy nazar) istalgan hududda foydalanish imkoniyati yaratilib, respublika bo'yicha barcha Davlat xizmatlari markazlarini real vaqt rejimida (onlayn) kuzatish imkonini beruvchi Situatsion markaz ishga tushirildi.

- *Ortiqcha qog'ozbozlik va byurokratiyaga chek qo'yildi.* Faoliyatning ayrim turlarini amalga oshirish uchun talab qilinadigan litsenziya va ruxsat berish xususiyatidagi hujjatlar soni qisqardi. Jumladan, 2016-yilga qadar litsenziya turlarning soni 100 dan ortiq bo'lgan bo'lsa (ruxsat berish xususiyatidagi hujjatlar soni esa 200 tani tashkil etgan), hozirgi kunga kelib 85 turdagi litsenziya (103 ta ruxsat berish xususiyatidagi hujjatlar) bekor qilindi.

- *NNTlar faoliyatining amalga oshirish va ushbu faoliyatni nazorat qilish tartiblari liberallashtirildi.* NNTlarni davlat ro'yxatidan va qayta ro'yxatdan o'tkazish, shuningdek ularga davlat xizmatlarini ko'rsatishning elektron tizimi (e-ngo.uz) ishga tushirildi. NNT tomonidan o'tkaziladigan tadbirlarni xabarnoma shakliga o'tkazildi. 2017-yilga qadar NNTlarning barcha tadbirlar ro'yxatdan o'tkazuvchi organ bilan kelishishi majburiy edi. NNTlar faoliyatini monitoring qilish tartibi takomillashtirilib, soddalashtirildi. Sababi oldinlari qonunchilikda NNT faoliyatini monitoring qilish muddatlari va davriyligi, mas'ul xodimning huquq va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilmagan edi.

- *NNTlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ishlari kuchaytirildi.* Barcha hududlarda o'z binosiga ega bo'lmagan NNTlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida "Nodavlat notijorat uylari" tashkil etildi. Avval bunday sharoit yaratilmagan edi.

- *NNTlarga davlat budjeti tomonidan ajratilgan mablag'lar miqdori oshirildi.* 2016-yilda NNTlarga 10 mlrd. so'm ajratilgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatgich 40 mlrd. so'mga yaqinlashdi. Natijada 2020-yilning ko'rsatgichlari 2016-yilga nisbatan 4 barobarga oshganligini ko'ramiz.

- *NNTlarga xorijiy donordan ajratiladigan mablag'larning miqdori oshdi.* 2020-yilning ko'rsatgichlari 2016-yilga nisbatan deyarli 13 barobarga oshdi. Jumladan, 2016-yilda 4 mln. AQSh dollari bo'lgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatgich 51 mln AQSh dollariga teng bo'ldi.

- *NNTlar faoliyatiga e'tibor kuchaytirildi.* 2018-yil "Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qo'shgan hissasi uchun" ko'krak nishoni ta'sis etildi.

- *Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqish tizimi takomillashtirildi.* O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual va Xalq qabulxonalari, davlat organlari va idoralarining "ishonch telefon"lari tashkil etilishi natijasida fuqarolarning murojaat qilish imkoniyati oshirildi. Birgina Prezidentning Virtual va Xalq qabulxonalari orqali 10,1 mln. dan ortiq murojaatlar kelib tushgan.

- *Ochiq ma'lumotlar portali faoliyati yangi bosqichga ko'tarildi.* Portalda hozirda 150 dan ortiq davlat organlari to'g'risidagi 8,4 mingta ochiq turdagi axborot mavjud. Foydalanuvchilari soni esa 7 mln 700 mingga yetdi. Natijada 2016-yildagi ochiq ma'lumotlar soni 4 barobarga, foydalanuvchilarning soni esa deyarli 15 barobarga oshishiga erishildi.

- *Axborot makoni kengaytirilib, OAVlarining jamiyatdagi roli oshirildi. So'z erkinligi mustahkamlandi.* Hozirgi kunda OAVlarning soni 1893 tani tashkil etmoqda. 2016-yilga qadar solishtirganda 379 taga yoki 20% ga ko'paygan. Xususan, hozirgi kunda: 642 ta gazeta, 482 ta jurnal, 17 ta axborotnoma-byulleten, 72 ta televideniye, 37 ta radio, 5 ta axborot agentligi va 638 ta internet nashr (veb-sayt)lar faoliyat olib bormoqda. 2021-yilda nashriyotlar soni 200 taga yetdi. 2016-yildagi ko'rsatgichga nisbatan 36% ga oshdi. Mazkur sohada faoliyat olib borayotgan mutaxassislarning umumiy soni 2016-yilga qaraganda deyarli 60% ga oshib, jami 1067 ta mutaxassis faoliyat yuritmoqda. Shuningdek, jami 693 ta davlat tashkilotlarida axborot xizmati tashkil etildi.

- *Xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilmoqda.* BMTning Elektron

hukumatni rivojlantirish indeksida 2020-yilda 87-o'rinni egalladi. 2014-yilda 91-o'rinda turar edik. Open Data Inventory (ODIN) – Ochiq ma'lumotlar reytingida esa Jahon bo'yicha 44-o'rin (63 ball), Markaziy Osiyoda esa 1-o'rinni egalladik. Vaholanki, 2015-yilda 3 ball bilan Jahon bo'yicha oxirgi o'rinda edik. 2019-yili O'zbekiston Britaniyaning "The Economist" nashrida "Yil mamlakati" deya e'tirof etildi.

Muhokama uchun savollar

- 1. Ikki palatali parlamentning afzalliklarini sanab bering.*
- 2. Keyingi yillarda Mahalliy Kengashlar faoliyatini yaxshilash borasida qanday ishlar amalga oshirilgan?*
- 3. Bugungi kunda Oliy Majlis va Mahalliy Kengashlar faoliyatini yanada isloh qilish va erkinlashtirish zarurmi? Nima uchun?*
- 4. Vakillik organlarining ijro hokimiyati ustidan nazorati xususida nimalarni bilasiz?*
- 5. Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tubdan isloh qilish borasida olib borilayotgan islohotlardan misollar keltiring?*
- 6. Jamoatchilik boshqaruvi deganda nimani tushunasiz?*

3-MAVZU: QONUN USTUVORLIGINI TA'MINLASH VA SUD-HUQUQ TIZIMINI ISLOH QILISH

Reja:

- 1. Qonun tushunchasi va uning ustuvorligini ta'minlash***
- 2. O'zbekiston Respublikasi sud hokimiyati tizimi***
- 3. O'zbekistonda sud-huquq tizimini demokratik asosda takomillashtirish***

Tayanch so'zlar: qonun, normativ-huquqiy hujjatlar, konstitutsiya, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Qonunchilik palatasi, Senati, qonun ustuvorligi, uni ta'minlashga doir qarashlar, O'zbekiston Respublikasi sud tizimi, Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud, viloyat va tuman (shahar) sudlari, harbiy sud, fuqarolik , ma'muriy, jinoyat va iqtisodiy sudlar, sudya maqomi, sudyalarni saylash va tayinlash tartibi, sud raislarini saylash va tayinlash tartibi, sudyalar oliy kengashi, "xabeas korpus" institutining joriy etilishi, "bir sud – bir instansiya" tamoyili, public.sud.uz – "qarorlar to'plami" rukni, aybsizlik prezumpsiyasi, probatsiya xizmati, majburiy mehnatni oldini olish.

1. Qonun tushunchasi va uning ustuvorligini ta'minlash

Qonun – inson, jamiyat va davlat manfaatlari nuqtai nazaridan eng muhim hisoblanadigan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, rivojlantirish va tartibga solish vositasi bo'lib, davlat oliy vakillik organlarining eng yuqori kuchga ega bo'lgan hujjatidir. Qonun davlat boshqaruv tizimining asosini tashkil qiladi, davlatning boshqa hamma organlarining normativ aktlariga nisbatan eng katta yuridik kuchga ega bo'ladi. Qonunlarni ishlab chiqarish jarayoni qonunchilik tashabbusi, qonun loyihasining muhokama qilinishi, qabul qilinishi va uning e'lon qilinishi kabi bosqichlardan iborat.

Qonunlar o'zida mujassamlashgan normalarning mohiyati bo'yicha konstitutsiyaviy va oddiy qonunlarga bo'linadi. Oddiy qonunlar, o'z navbatida, kodifikatsiya qilingan va joriy qonunlarga bo'linadi. Federativ davlatlarda qonunlar, shuningdek, federal va federatsiya subyektlari qonunlariga ajratiladi. Qonunlarning alohida toifasini favqulodda qonunlar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunlari quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- 1) Asosiy qonun – Konstitutsiya;
- 2) Konstitutsiyaviy qonun;
- 3) Qonun (kodekslar va joriy qonunlar);
- 4) Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari qonunlardir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari qonun osti hujjatlar hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining qonunlari eng muhim va barqaror ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan yoki referendum o'tkazish yo'li bilan qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari asosida hamda ularni ijro etish uchun qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Prezident O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari asosida hamda ularni ijro etish uchun farmonlar va qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Qonunlar va boshqa normativ hujjatlar orasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu hujjat davlat hokimiyatining tashkil etilishini va boshqaruv mexanizmini belgilaydi.

Shuningdek, konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy asoslari, siyosiy tizimini. insonlar va fuqarolarning huquq va erkinliklarini mustahkamlaydi. Konstitutsiya jamiyat huquqiy tizimining, butun qonunchilikning o'zagini, yuridik zaminini tashkil etadi. Joriy qonunlarning barchasi konstitutsiya qoidalari va prinsiplari asosida hamda ularning ijrosi manfaati yo'lida chiqariladi.

Qonunlar rasman e'lon qilingandan 10 kun o'tgach yoki qonunda (uni amalga kiritish to'g'risida maxsus hujjatda) ko'rsatilgan vaqtdan boshlab kuchga kiradi. Qonun o'zida ko'rsatilgan muddat tugagan bo'lsa yoki bekor qilinishi natijasida (ijtimoiy munosabatlarning shu sohasini tartibga soluvchi yangi qonun qabul qilinishi munosabati bilan) o'z kuchini yo'qotadi.

Qonunning oliy yuridik kuchga egaligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- qonunni uni qabul qilgan oliy vakillik organidan boshqa hech kim o'zgartira olmaydi, bekor qila olmaydi yoki yangisini o'rnata olmaydi;
- boshqa barcha normativ-huquqiy aktlar qonunga qat'iy muvofiq holda qabul qilinadi va amalga oshiriladi;
- biron bir qonunosti normativ-huquqiy akt, ya'ni, qonunga asoslangan hujjat qonunga zid bo'lsa, u qonunga muvofiq holga keltiriladi yoki bekor qilinadi;
- qonunni qabul qilgan organdan boshqa hech kim uni qo'shimcha tarzda tasdiqlashi va harakatdan to'xtatib qo'yishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining qonunlarida yangilanayotgan ijtimoiy tuzumning, huquqiy davlat barpo etishning eng muhim prinsiplari, rivojlanish yo'nalishlari va dasturiy vazifalari o'z aksini topadi.

Qonun ijodkorligi faoliyatining xalqchilligi. 2018-yil 8-avgustdagi Prezidentning *"Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"*gi Farmoni bilan Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilingan edi. Bu esa norma ijodkorligi faoliyatida yangi davrni boshlab berdi. Mazkur hujjat uzoq yillar davomida

shakllangan norma ijodkorligi faoliyatiga baho beribgina qolmay, mavjud muammolar, shu jumladan, ko'pgina masalalar va ularning oqilona yechimini topib berdi. Xususan, ilgari qonunlar ijtimoiy munosabatlarning eng umumiy jihatlarini tartibga solar, hukumat va idoraviy hujjatlarning qonunga nisbatan yuridik kuchi kamroq bo'lsa-da, aynan ular qonunlarni ishlash mexanizmini belgilab berayotgan hamda harakatga kelishini ta'minlayotgan edi. Amaliyotda esa huquqiy bo'shliqning asosiy qismi ijro hokimiyati hujjatlari bilan to'ldirilardi. Endilikda konsepsiyada sohada to'planib qolgan muammolarni to'liq bartaraf etish, jumladan, qonunchilik bazasini tizimlashtirish, to'g'ridan-to'g'ri amal qilish mexanizmlariga ega qonunlarni qabul qilish, har bir qonun hujjati bahosini aniqlash mexanizmlarini joriy etish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etish kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi.

Konstitutsiya qabul qilinganining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi Prezident ma'ruzasida hamda 2019-yilga mo'ljallangan Davlat dasturida qonun ijodkorligi faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish, to'g'ridan-to'g'ri amaliyotda qo'llanadigan qonunlar qabul qilish lozimligini ta'kidlagan edi. Shundan kelib chiqib, parlamentning quyi palatasi tomonidan norma ijodkorligi bo'yicha ilg'or tajribaga ega 20 dan ortiq rivojlangan davlatlar, jumladan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Janubiy Koreya va Turkiya amaliyoti hamda zamonaviy ilm-fan yutuqlari chuqur o'rganildi va tahlil qilindi. Ularning ijobiy yutuqlari asosida bugungi kunda samarali, xalqchil qonunlarni ishlab chiqish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Qonun ijodkorligi o'ziga xos murakkab usul va vositalar majmuidan iborat bo'lib, jamiyatda huquq normasiga bo'lgan ehtiyojni aniqlashdan to tegishli normativ-huquqiy hujjat kuchga kirib, ijrosi monitoringini amalga oshirishgacha bo'lgan barcha jarayonni qamrab oladi. Aytish joizki, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining shakllanishida qonunchilikning maqbulligi,

mukammalligi, xalqchilligi va samaradorligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Qisqacha aytganda, jamiyat va davlat taraqqiyoti qonun ijodkorligi faoliyatining sifatiga bog'liqdir. Shu sababli, parlament faoliyatida ishlar yangicha yondashuv asosida tashkil etilmoqda. Jumladan, qonun ijodkorligi faoliyati samaradorligini yaxshilash borasida tizimli ishlar amalga oshirilishi natijasida, agar 2015-yilda deputatlar tomonidan qonunchilik tashabbusi tartibida bor-yo'g'i 8 ta, 2016-yilda 11 qonun loyihasi kiritilgan bo'lsa, 2017-yilda 27 ta, 2018-yilda 23 ta va joriy yilning o'tgan davrida 17 tani tashkil etdi. Milliy parlamentimizda bunday ko'rsatkich avval bo'lmagan. Shuningdek, Qonunchilik palatasi tomonidan ko'rib chiqilgan qonun loyihalari soni o'rta hisobda qariyb 2,8 baravarga oshdi. Agar 2016-yilda quyi palata 49 ta qonun loyihasini ko'rib chiqqan bo'lsa, 2018-yilda bu raqam 135 tani tashkil etdi. O'tgan davr mobaynida palataga kiritilgan 68 ta qonun loyihasi qayta ishlanib, 60 - 85 foiz o'zgartirildi. Shu vaqtga qadar qonun va qonunosti hujjatlari tarqoq holda yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirib kelingan bo'lsa, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini, shuningdek, ularga ilova qilinayotgan axborot-tahliliy materiallarni yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirishning yagona uslubiyoti tasdiqlanishi bilan bu muammolar o'z yechimini topdi. Ayni paytda mazkur uslubiyot normativ-huquqiy hujjatlarning nafaqat texnik jihatlarini, balki ularda aks etishi zarur bo'lgan tarkibiy qismlarni, shuningdek, hujjatga ilova qilinadigan axborot-tahliliy materiallar mazmuniga qo'yilgan talablarni ham aniq belgilab berdi.

Qabul qilingan yana bir muhim hujjat, bu – to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi qonunlarda tizimlashtirilishi va unifikatsiya qilinishi lozim bo'lgan qonun hujjatlarini qayta ko'rib chiqish bo'yicha "Yo'l xaritasi"dir. Unda aksariyat qonunosti hujjatlarini yaxlit qonun shakliga keltirishga qaratilgan 60 ga yaqin qonunlarni qabul qilish bo'yicha aniq vazifalar belgilab olindi. "Yo'l xaritasi"da o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirgan holda 2019-yilda 25 ta, 2020-yilda 19 ta va 2021-

yilda 17 ta qonun loyihasi qayta ko'rib childi. Xususan, Sog'liqni saqlash, Investitsiya, Ekologiya kodekslarini va boshqa muhim qonunlarni qabul qilish nazarda tutildi. Birgina misol, "Advokatlik faoliyati va advokatura to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi bilan advokatura institutiga oid 2 ta qonun va 10 dan ortiq qonunosti hujjatlari tizimlashtiriladi. O'tgan vaqt davomida Saylov kodeksi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi va boshqa qonunlar qabul qilindi. Ta'kidlash joizki, "Yo'l xaritasi"da umumiy tushdagi, harakatsiz va huquqni qo'llash amaliyotiga ta'sir etmaydigan qonun hujjatlarini qayta ko'rib chiqish, idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni qisqartirish kabi muhim masalalar ham qamrab olingan. Shu asosda 200 ga yaqin qonunlar va 500 dan ziyod qonunosti hujjatlari tizimlashtiriladi.

Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish Konsepsiyasining tom ma'nodagi "yuragi" hisoblangan hujjat, shubhasiz, "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonundir. 2012-yilda qabul qilingan oldingi variantida norma ijodkorligi faoliyatini tizimli tashkil etish hamda to'g'ridan-to'g'ri amal qilish mexanizmlariga ega emas edi. Masalan, bugungi kunda normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish, kelishish va qabul qilish masalalari 10 ga yaqin turli yuridik kuchga ega bo'lgan qonun hujjatlari bilan tartibga solinmoqda. Birgina 2008 - 2017-yillarda 8 mingdan ortiq hujjatlar qabul qilingan bo'lsa, ularning yarmi bekor qilingan, xususan, 2017-2018-yillarda qariyb 900 dan ziyod hujjatlar to'liq yoki qisman bekor qilingan. Shu sababli 2021-yil 20-aprelda *"Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi* qonunning yangi tahriri qabul qilindi. Xususan, endilikda qonun hujjatlarini qabul qilish asoslari va tartibi, qonunosti hujjatlarining tartibga solish doirasi aniq belgilandi. Unga ko'ra, qonun bilan tartibga solinadigan masalalar bo'yicha qonunosti hujjatlarini qabul qilishga yo'l qo'yilmasligi qat'iy mustahkamlandi.

Shu bilan birga, qonun loyihasida jamoatchilik fikrini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Endilikda jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlarini, majburiyatlariga daxldor,

shuningdek, tadbirkorlik faoliyatiga, atrof-tabiiy muhitga ta'sir qiluvchi loyihalar bo'yicha majburiy jamoatchilik muhokamasi o'tkaziladi. 2018-yilda kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar natijasida normativ hujjatlar tayyorlashda jamoatchilikning fikri inobatga olinishi belgilab qo'yildi. Unga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi qonunlarining loyihalari qonunda belgilangan tartibda umumxalq muhokamasiga qo'yilishi mumkin. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari jamoatchilik yoki mutaxassislar muhokamasiga qo'yiladi. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining jamoatchilik muhokamasi manfaatdor davlat organlari, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari, o'zga tashkilotlar vakillari, olimlar va mutaxassislar ishtirokida o'tkaziladi. Mazkur loyihalarining mutaxassislar muhokamasi tegishli ilmiy-tadqiqot muassasalarining, tarmoqlarning vakillari ishtirokida o'tkaziladi. Loyihaning jamoatchilik yoki mutaxassislar muhokamasi ishtirokchilari ishlab chiquvchi tomonidan uning matni bilan oldindan tanishtirilishi lozim.

Normativ-huquqiy hujjatning rasmiy matni unga imzo qo'yish yo'li bilan tasdiqlanadi. Ya'ni: qonun – O'zbekiston Respublikasining Prezidenti; Oliy Majlis Qonunchilik palatasining qarori – Oliy Majlis Qonunchilik palatasining Spikeri; Oliy Majlisi Senatining qarori – Oliy Majlis Senatining Raisi; Prezidentning farmoni va qarori – Prezident; Vazirlar Mahkamasining qarori – Bosh vazir; vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari – normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan organ rahbari; mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari – tegishli hokim tomonidan tasdiqlanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning e'lon qilinishi ular qo'llanilishining majburiy shartidir. Ularni e'lon qilinadigan rasmiy manbalariga quyidagilar kiradi:

Konstitutsiya va qonunlar, Oliy Majlis palatalarining qarorlari, Prezidentning farmonlari va qarorlari – “O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi

palatalarining Axborotnomasi”, “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, “Xalq so‘zi” va “Народное слово” gazetalar, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasida;

Vazirlar Mahkamasining qarorlari – “O‘zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlarining to‘plami”, “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, “Xalq so‘zi” va “Народное слово” gazetalar, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasida;

vazirliklar, davlat qo‘mitalari va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlari – “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, shuningdek vazirliklar, davlat qo‘mitalari va idoralarning rasmiy nashrlarida e‘lon qilinadi.

Hozirgi kunda qonun hujjatlarining mamlakat iqtisodiyoti, fuqarolarning hayoti va turmush tarzi hamda tadbirkorlik subyektlarining faoliyati va ishbilarmonlik muhitini tartibga solishdagi ta’sirchanligi to‘liq baholanmagan. Bu esa fuqarolar va tadbirkorlarga o‘zini oqlamagan moliyaviy xarajatlar, davlat va uning organlari oldida asossiz majburiyatlarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishni rejalashtirish, ishlab chiqish bosqichlarida ularning ta’sirini majburiy baholashni nazarda tutuvchi prinsipial yangi tizim joriy etildi. Unga asosan, endilikda har bir normativ-huquqiy hujjatning ijro etilishi, sodda qilib aytganda, “necha pulga tushishi” tahlil qilinadi. Mazkur qonunda qator yangiliklar bo‘lib, ularning barchasi pirovard maqsad – amalga oshirilayotgan islohotlarni huquqiy ta’minlashni takomillashtirish, shuningdek, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini har tomonlama ta’minlashga, tadbirkorlik subyektlarining kafolatlari, himoyasi va qo‘llab-quvvatlashini ta’minlash, ularning fikrlarini to‘laqonli hisobga olish va “Inson manfaatlari – hamma narsadan ustun” prinsipini har tomonlama ro‘yobga chiqarishga qaratilgan.

Qonun ustuvorligini ta'minlash. Demokratik jamiyatning eng muhim belgilaridan biri - jamiyat a'zolarining qonun oldidagi tengligini, Konstitutsiya va qonunlarning ustunligini ta'minlanganligidir. Shu bilan birga Konstitutsiya va qonunlarning pirovard maqsadi inson, uning huquq va erkinliklarini ta'minlashdan iborat bo'lmog'i lozim. Sohibqiron Amir Temur bobomiz "Davlat qonunlar asosida qurilmas ekan, unday saltanatning shukuhi, qudrati va tarkibi yo'qoladi", deb ta'kidlagan edilar. Shu nuqtai nazardan, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash biz bunyod etayotgan demokratik huquqiy davlatning bosh mezoni hisoblanadi. "Qonun ustuvorligini ta'minlash, shaxs, oila, jamiyat va davlatning huquq va manfaatlari muhofazasini kuchaytirish, aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini oshirish, fuqarolarni qonunga bo'ysunish va hurmat ruhida tarbiyalash - bu rivojlangan bozor iqtisodiyotiga asoslangan chinakam demokratik, huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyati qurishning nafaqat maqsadi, balki uning vositasi, eng muhim sharti hisoblanadi"¹.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 7-dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi "Konstitutsiya va qonun ustuvorligi - huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir" nomli ma'ruzasida "Qonun ustuvorligi - bu davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari chiqarayotgan hujjatlar, mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari faqat va faqat Konstitutsiya hamda qonunlarga muvofiq bo'lishi shart, deganidir" - deya ta'rif bergan edi.

Qonun ustuvorligining mohiyati Konstitutsiyaning qator moddalarida belgilab berilgan. Konstitutsiyaning III bobi ikkita 15 va 16-moddalaridan iborat bo'lib, Konstitutsiya va qonun ustunligiga bag'ishlangan. Xususan, Konstitutsiyaning 15-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining

¹ Каримов И.А. Адолат қонун устуворлигида. Иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг олтинчи сессиясидаги маъруза. 2001 йил 29 август. "Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак" китобида, 10-ж., -Т., Ўзбекистон, 2002, 28-бет.

Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar.

Konstitutsiya va qonunlarga rioya etmagan shaxslarning javobgarligi Konstitutsiyaning o‘zida yoki tegishli qonun hujjatlarida mustahkamlab qo‘yilgan bo‘ladi. Masalan, Konstitutsiya 93-moddasining 12-bandiga muvofiq Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan tuman va shahar hokimlarini Respublika Prezidenti o‘z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli.

Bu borada shuni ham aytib o‘tish lozimki, Konstitutsiyaning normasi boshqa qonunlarning normalariga nisbatan ustunlik xarakteriga ega. Chunki Konstitutsiya barcha boshqa qonunlar uchun poydevordir. Shuning uchun ham Konstitutsiya 16-moddasida mustahkamlangan qoidaga binoan “Birorta ham qonun yoki boshqa normativ huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emas”. Agarda birorta normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiyaga zid keladigan bo‘lsa, u bekor qilinishi lozim.

Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta‘minlash borasida oldimizda turgan 5 ta muhim ustuvor vazifalarni belgilab berildi¹⁷:

1. Qonunlar ijrosini samarali tashkil etish, tizimli muammolarni oldindan ko‘ra bilish, qonun buzilishining salbiy oqibatlariga qarshi kurashish bilan birga bunday holatni barvaqt bartaraf etishga qaratilgan tizimni shakllantirish;

2. Konstitutsiya va qonun ustuvorligiga erishishda jamoatchilik nazoratini yanada kuchaytirish;

3. Ommaviy axborot vositalari qonuniylikni qaror toptirishda chinakam “jamiyat ko‘zgusi”ga aylanishi kerak;

¹⁷Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 7-dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi “Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir” nomli ma‘ruzasidan

4. Qabul qilinayotgan qonunlar olib borayotgan islohotlarimiz bilan uyg'un bo'lgan taqdirdagina ishlaydi;

5. Biz qanchalik mukammal qonunlar yaratmaylik, qanday islohotlar o'tkazmaylik, agar fuqarolarimizning huquqiy bilimi, ongi va madaniyati yetarli bo'lmasa, kutilgan natijalarga erishish mushkul bo'ladi.

Shuningdek, davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga baho berishda qonuniylikni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklari qanday himoya qilinayotgani, ularga davlat xizmatlari ko'rsatishning sifati va ochiqligi biz uchun eng asosiy mezon bo'lishi shart. Shu borada bir fikrni yana takrorlab aytmqchiman: **xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak.**¹⁸

Konstitutsiya. Konstitutsiya (lotincha "constitution" – tuzilish, tuzuk) – davlatning Asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o'zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini belgilab beradi. AQSh Konstitutsiyasi dunyodagi eng kichik va eng o'zgarmas Konstitutsiya hisoblanadi. Uning asosiy matniga hech qanday o'zgartirish kiritilmaydi, balki matn oxiriga alohida ilova sifatida qo'shimcha kiritiladi. AQSh Konstitutsiyasi tarixi davomida unga bor yo'g'i 27 ta tuzatish kiritilgan xalos. Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya Birlashgan Qirolligi, Isroil va Yangi Zellandiya kabi davlatlarda konstitutsiya yagona qonun hujjati sifatida mavjud emas. Hindiston Konstitutsiyasi dunyodagi eng katta va murakkab Konstitutsiya hisoblanadi. Mazkur Konstitutsiya hamma ham tushuna olishi juda qiyin bo'lgan tildagi 395 ta modda, 12 ta ilova va 500 ta tuzatishlardan iborat.

O'zbekiston Konstitutsiyasi yaratilishi tarixi quyidagi davrlarni o'z ichiga oladi: 1) 1918-yil Turkiston ASSRning Konstitutsiyasidir. Buxoro xalq

¹⁸ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2017.– 1-том. Б. –152.

sovet Respublikasining 1920-yildagi, Xorazm XSRning 1920 va 1923 yillardagi konstitutsiyalari ham qabul qilingan. 2) 1927-yil; 3) 1937-yil 14-fevral; 4) 1978-yil 19-aprel; 5) 1992-yil 8-dekabr.

1990-yil 20-iyunda O'zbekiston Oliy Kengashi mamlakatimizning yangi Konstitutsiyasini ishlab chiqish maqsadida Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov boshchiligida 64 kishidan iborat konstitutsiyaviy komissiya tuzildi. Dastlab Konstitutsiyaning 3 ta muqobil konsepsiyasi yaratilgan: 1. Fanlar Akademiyasi Falsafa va huquq institutining konsepsiyasi; 2. Siyosatshunoslik va boshqaruv institutining konsepsiyasi; 3. Prezident devoni yuridik bo'limi konsepsiyasi. Ishchi guruh majlisida uchinchi konsepsiya asos sifatida qabul qilingan. Konstitutsiya loyihasining dastlabki varianti 1991-yilning 3-choragida tugatilib, u muqaddima, olti bo'lim, 158 moddadan iborat edi. 1992-yilning bahorida Konstitutsiya loyihasining 149 moddadan iborat ikkinchi varianti ishlab chiqildi. Konstitutsiya loyihasining uchinchi varianti 1992-yil 26-sentabrda umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilindi. Ikki yarim oylik muddat mobaynida muhokama qilingan loyiha fuqarolar taklif va mulohazalari asosida qayta tuzilib, 1992-yil 21-noyabrda muhokamani davom ettirish uchun ikkinchi marotaba matbuotda e'lon qilindi. Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida 1992 yil 8 dekabr kuni qabul qilindi. Konstitutsiya tarkibi preambula (muqaddima), 6 bo'lim, 26 bob va 128 moddadan iborat.

Konstitutsiyaga qabul qilingandan to shu vaqtga qadar jami 14 marotaba qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilgan:

1. 1993-yil 28-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 77-moddasiga o'zgartirish kiritish to'g'risida"gi qonunga muvofiq 77-moddasiga (*Oliy Majlis deputatlari soni bo'yicha*);

2. 2002-yil 27-yanvarda o'tkazilgan umumxalq referendum natijalariga ko'ra hamda uning asosida 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan

“O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq XVIII–XX, XXIII boblariga *(ikki palatali parlamentni tashkil etish, prezident vakolati muddatini 5 yildan 7 yilga o‘zgartirish bo‘yicha)*;

3. 2007-yil 11-aprelda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining moddalariga tuzatishlar kiritish to‘g‘risida (89-moddasiga, 93-moddasining 15-bandiga, 102-moddasining ikkinchi qismiga)”gi qonunga muvofiq *(Prezident davlat boshlig‘i, tuman va shahar hokimlarini ozod etishi tartibiga)*;

4. 2008-yil 25-dekabrda “Saylov to‘g‘risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonunlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi qonunga muvofiq 77-moddasiga *(Qonunchilik palatasi 150 deputatdan iborat bo‘lishi belgilandi)*;

5. 2011-yil 18-aprelda “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida (78, 80, 93, 96 va 98-moddalariga)”gi qonunga muvofiq *(bosh vazir hisobotlarini eshitishi, Prezident ijro etuvchi hokimiyatga rahbarlik qilishi haqidagi norma chiqarildi, ishonchsizlik votumi, siyosiy partiyalarning roli oshirildi)*;

6. 2011-yil 12-dekabrda “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga tuzatish kiritish to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq *(prezident vakolati 7 yildan 5 yilga o‘zgartirildi)*;

7. 2014-yil 16-aprelda “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida (32, 78, 93, 98, 103 va 117-moddalariga)”gi qonunga muvofiq *(jamoatchilik nazoratini amalga oshirish tartibi belgilandi)*;

8. 2017-yil 6-aprelda “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartishlar va qo‘shimcha kiritish to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq Konstitutsiyaning 80, 81, 83, 93, 107, 110 va 111-moddalariga

o'zgartishlar va qo'shimcha kiritilgan. *(Sudyalar oliy kengashi hamda iqtisodiy va ma'muriy sudlar tuzildi);*

9. 2017-yil 31-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartishlar kiritish to'g'risida (80, 93, 108 va 109-moddalariga)"gi qonunga muvofiq *(Konstitutsiyaviy sud mustaqilligini mustahkamlandi);*

10. 2017-yil 29-avgustdagi "Toshkent shahar xalq deputatlari tuman kengashlariga saylov to'g'risida"gi qonunga muvofiq Konstitutsiyaning 99 va 102-moddalariga o'zgartishlar kiritilgan. *(Toshkent shahri tarkibiga kiruvchi tumanlarga hokim tayinlanishi va lavozimidan ozod etilishi Toshkent shahar hokimi vakolatiga kiritildi);*

11. 2018-yil 15-oktabrdagi "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) saylovi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartishlar kiritish to'g'risida"gi qonunga muvofiq *(faqat raisni (oqsoqolni) ikki yarim yil muddatga saylash tartibi kiritildi);*

12. 2019-yil 18-fevraldagi "Xavfsizlik va mudofaa sohasidagi ba'zi davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonunga muvofiq *(MXX DXXga aylandi);*

13. 2019-yil 5-martdagi "Hukumatni shakllantirish tartibi demokratlashtirilishi va uning mas'uliyati kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonunga muvofiq

14. 2019-yil 4-sentabrdagi "Saylov to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi qonunga muvofiq

Zamonaviy AKT imkoniyatlari qonunlarda aks etishi. Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasida bu jarayonga zamonaviy axborot-

kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etish ustuvor vazifalardan biri etib belgilangan edi. Shu maqsadda joriy yilning 1-yanvar kuni Internet jahon axborot tarmog'ida pilot loyihasi sifatida Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi – "*projekt.gov.uz*" sinov tariqasida ishga tushirildi. Bu boradagi ishlarni samarali tashkil etish maqsadida 20 dan ziyod ilg'or mamlakatlar tajribasi o'rganildi. Binobarin, Yagona elektron tizimni to'liq ishga tushirish va uning imkoniyatlarini oshirish maqsadida Hukumatning 2019-yil 8-apreldagi qaroriga asosan, barcha normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari Yagona elektron tizimda kelishilmoqda. Ilgari birgina normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish va kelishishda tashkiliy ishlarni bajarish uchun bir necha hafta yoki oy talab etilgan bo'lsa, bugungi kunda bunday ishlar yagona tizim orqali tezkorlik bilan amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi tizimi – *lex.uz* mamlakatimizda 2000-yilda joriy etilgan bo'lib, 2007-yilda rasmiy ishga tushirilgan, 2016-yilda Milliy bazaga qonun hujjatlari e'lon qilinadigan rasmiy manba maqomi berildi. Ilgari Milliy bazani shakllantirish, hujjatlarga yuridik ishlov berish, ayrim hollarda normativ-huquqiy hujjatlarni Milliy bazada rasmiy e'lon qilish muddatlari buzilar edi. Buning asosiy sababi kelib tushayotgan qonunosti hujjatlari ba'zilarida imloviy, uslubiy xatolar, davlat va rus tili matnlarida bir-biriga zid jihatlar borligi edi. Bu borada ham keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Xususan, Adliya vazirligi tomonidan Milliy bazani 2019-2020-yillarda rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unda Milliy bazani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, texnik mustahkamlash istiqbollari belgilab berildi. Qabul qilingan qonun hujjatlari doimiy tarzda Milliy bazaga bir ish kunida kiritilmoqda. Har yili o'rtacha mingdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasiga joylashtirilgan har

bir normativ-huquqiy hujjatdagi havolaki normalar, sharhlar taqdim etib borilyapti.

Havolaki normalar va sharhlar ularning dolzarbligi, qonunchilikdagi o'zgarishlar, shuningdek, qonunchilikdagi yangi hujjatlarning aks etishi asosida yangilab borilmoqda. Jumladan, Jinoyat kodeksi, Yer kodeksi, Oila kodeksi, shuningdek, yangi tahrirdagi Fuqarolik protsessual kodeksiga sharhlar butunlay yangilandi. Hozirgi paytda Milliy bazada 20 mingdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar bo'lib, ular ingliz tiliga tarjima qilinmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Turizm to'g'risida"gi va "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonunlar va boshqa qonun hujjatlarining ingliz tilidagi tarjimasi joylashtirildi. Bugungi kunga kelib, 5 mingdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar lotin alifbosida e'lon qilindi. Umuman, konsepsiyani hayotga izchil tatbiq etish qonun hujjatlarini tizimlashtirish, huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish, muhimi, inson huquq va erkinliklarini to'liq ta'minlashga zamin yaratmoqda.

2. O'zbekiston Respublikasi sud hokimiyati tizimi

Sud hokimiyati davlat organlari tizimida alohida ahamiyat kasb etadi. Sud hokimiyatining faoliyati inson huquqlari va erkinligiga bevosita daxldor bo'lib, odil sudlovni amalga oshirish faoliyati natijasida shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari kafolatlanadi.

Sud hokimiyati, davlat hokimiyatining alohida mustaqil tarmog'i bo'lib, u o'z funksiyasi bo'yicha hokimiyatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlaridan farq qiladi. Sud hokimiyatining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar bilan birgalikda mavjud bo'lishi demokratik davlatning muhim belgisidir.

Konstitutsiya va ushbu qonun asosida mamlakatimizda mustaqil sud hokimiyati shakllandi, uning inson huquq va erkinliklarini himoya qilish borasidagi vakolatlarini yanada kengaytirishga doir huquqiy asoslar

takomillashtirilishi uchun zamin tayyorlandi. 1996-yil 29-avgust kuni Prezident I.Karimov Oliy Majlisning 1-chaqiriq VI sessiyasida soʻzlagan nutqida Oʻzbekistondagi huquqiy islohotlarning asosiy maqsadi sudning alohida va mustaqil hokimiyat tarmogʻi sifatidagi mavqeyini qayta tiklashdan iborat ekanini har tomonlama asoslab bergan edi. Prezident Sh.Mirziyoyev 2019-yil 7-dekabr kuni Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bagʻishlangan tantanali marosimdagi “Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir” nomli maʼruzasida shunday deydi: “Konstitutsiyaga asosan sudlar oʻz faoliyatida mustaqil, lekin ularning chinakam nazoratchisi xalq boʻlishi kerak. Sudlarning chinakam mustaqilligini taʼminlash biz uchun eng ustuvor vazifadir. Ayniqsa, sud biron-bir mansabdor shaxsning qoʻli yetadigan idoraga aylanib qolishiga mutlaqo yoʻl qoʻymaslik shart. Shu sababli sud ishlariga aralashgani yoki sudga bosim oʻtkazgani uchun javobgarlikni kuchaytirish lozim”.Shu asosda yurtimizda sud hokimiyatining yangi tarmoqlari yaratildi. Sudning vakolatlari sezilarli darajada kengaytirildi. Fuqarolarning qonuniy huquq va manfaatlarini sud orqali himoya qilishni kafolatlashning huquqiy meʼyorlari takomillashtirilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasining odil sudlov organlari davlat hokimiyatining mustaqil bir tarmogʻiga kiruvchi va qonun ustuvorligini taʼminlab, tartibga solib turuvchi organdir.Oʻzbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.Oʻzbekiston Respublikasi sudlarining tuzilmasi va shtat birligi Prezident tomonidan tasdiqlanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 107-moddasi hamda 2021-yil 28-iyulda qabul qilingan “Sudlar toʻgʻrisida”gi qonunning 2-moddasiga binoan Oʻzbekiston Respublikasi sud tizimiga quyidagilar kiradi:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi;

2. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi;
3. Harbiy sudlar;
4. Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, viloyatlar va Toshkent shahar sudlari;
5. Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari;
6. Fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar sudlari;
7. Jinoyat ishlari bo'yicha tuman, shahar sudlari;
8. Tumanlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari;
9. Tumanlararo ma'muriy sudlardan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi *Konstitutsiyaviy sudi* qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat hujjatlarining Konstitutsiyaga muvofiqligi to'g'risidagi ishlarni ko'radi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi tavsiya etgan siyosat va huquq sohasidagi mutaxassislar orasidan, Qoraqalpog'iston Respublikasining vakilini qo'shgan holda saylanadi. Konstitutsiyaviy sudning hujjati qat'iy va uning ustidan shikoyat qilinishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi *Oliy sudi* fuqarolik, jinoiy, iqtisodiy va ma'muriy sud ishlarini yuritish sohasida sud hokimiyatining oliy organi hisoblanadi. U tomonidan qabul qilingan hujjatlar qat'iy va O'zbekiston Respublikasining barcha hududida bajarilishi majburiydir. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi quyi sudlarning sudlov faoliyati ustidan nazorat olib borish huquqiga ega. Shuningdek, Oliy sud qonunlar loyihalarini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladigan qonunchilik tashabbusi huquqiga ega. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tarkibi: rais, uning birinchi o'rinbosari – ma'muriy ishlar bo'yicha sudlov hay'ati raisi, o'rinbosarlari – fuqarolik, jinoyat va iqtisodiy ishlar

bo'yicha sudlov hay'atlari raislari hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining sudyalaridan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi quyidagi tarkibda ish yuritadi:

1. *Oliy sud Plenumi*– O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi sudyalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi va Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi raislaridan iborat tarkibda ish yuritadi. Plenum zaruriyatga qarab, lekin to'rt oyda kamida bir marta chaqiriladi. Plenumning qarori O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi va O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining kotibi tomonidan imzolanadi;

2. *Oliy sud Rayosati*– O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi sudyalaridan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi tomonidan belgilanadigan miqdorda tuziladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi, uning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlari O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Rayosati tarkibiga lavozimi bo'yicha kiradi. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Rayosati majlislari zaruriyatga qarab, lekin har oyda kamida bir marta o'tkaziladi va O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Rayosati a'zolarining ko'pchiligi hozir bo'lgan taqdirda vakolatli hisoblanadi;

3. *Oliy sudi (ma'muriy, fuqarolik, iqtisodiy, jinoyat ishlari bo'yicha) sudlov hay'atlari*– ishlarni birinchi instansiyada, apellatsiya va kassatsiya tartibida, shu jumladan kassatsiya instansiyasi sudida takroran ko'radi, sud amaliyotini o'rganadi va umumlashtiradi, sud amaliyoti obzorlarini tayyorlaydi, qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqib, sud statistikasini tahlil qiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, viloyat, Toshkent shahar sudi– rais, rais o'rinbosarlari: fuqarolik, jinoyat va iqtisodiy ishlar bo'yicha sudlov hay'atlari raislari, sudyalar, shuningdek xalq maslahatchilaridan iborat bo'ladi. Mazkur sudlar o'z vakolatlari doirasida ishlarni birinchi va apellatsiya instansiyasi sudi sifatida ko'radi; tumanlararo, tuman, shahar sudlarining sudlov faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi; sud amaliyoti va sud

statistikasini umumlashtiradi, ularning tizimli tahlilini amalga oshiradi; sud amaliyoti obzorlarini tayyorlaydi; sudyalarning malakasini oshirish bo'yicha ishlarni tashkil qiladi.

Fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar sudi – rais va sudyalardan iborat bo'ladi. U fuqarolik ishlarini va ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqadi.

Tumanlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari – rais va sudyalardan iborat bo'ladi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlarda yuzaga keladigan nizolarni va korporativ nizolarni, shuningdek qonun bilan o'zining vakolatlari doirasiga kiritilgan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqadi.

Jinoyat ishlari bo'yicha tuman, shahar sudi – rais, sudyalarning va xalq maslahatchilaridan iborat bo'ladi. U jinoyat ishlarini va ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni, shuningdek qamoqqa olish yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash haqidagi yoxud qamoqda saqlash yoki uy qamog'i muddatini uzaytirish to'g'risidagi, ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish haqidagi, shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risidagi yoxud ayblanuvchining tibbiy muassasada bo'lishi muddatini uzaytirish haqidagi, murdani ekskumatsiya qilish to'g'risidagi, pochta-telegraf jo'natmalarini xatlash haqidagi, amnistiya aktiga asosan mahkumni jazodan ozod qilish to'g'risidagi iltimosnomalarni va qonun bilan o'zining vakolatlari doirasiga kiritilgan boshqa ishlarni ko'rib chiqadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi, viloyat, Toshkent shahar ma'muriy sudi – rais, rais o'rinbosari, sudyalardan iborat bo'ladi hamda rayosat va sudlov hay'atlari tarkibida ish yuritadi. Mazkur sud tizimi o'z vakolatlari doirasida ishlarni birinchi va apellatsiya instansiyasi sudi sifatida ko'radi; tumanlararo ma'muriy sudlarning sudlov faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi; sud amaliyoti va sud statistikasini umumlashtiradi, ularning tizimli tahlilini amalga oshiradi; sud amaliyoti obzorlarini tayyorlaydi;

sudyalarning va sud apparati xodimlarining malakasini oshirish bo'yicha ishlarni tashkil etadi.

Tumanlararo ma'muriy sud – rais va sudyalardan iborat bo'ladi. U davlat organlarining, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining qarorlari, ular mansabdor shaxslarining xatti-harakatlari (harakatsizligi) ustidan berilgan, ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan shikoyatlar va arizalar bo'yicha ma'muriy nizolarni, shuningdek qonun bilan o'z vakolatiga kiritilgan boshqa ishlarni ko'rib chiqadi.

O'zbekiston Respublikasining harbiy sudlari tizimi O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi va hududiy harbiy sudlardan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi viloyat sudi huquqi asosida ish yuritadi hamda rais, rais o'rinbosari, sudyalar va xalq maslahatchilaridan iborat bo'ladi. Hududiy harbiy sudlar tuman sudi huquqi asosida ish yuritadi va rais, xalq maslahatchilaridan iborat bo'ladi. Harbiy sudlar O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining, Davlat xavfsizlik xizmatining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat xavfsizlik xizmatining, Milliy gvardiyasining, Favqulodda vaziyatlar vazirligining, Ichki ishlar vazirligi qo'shinlarining va qonunchilikka muvofiq tashkil etiladigan boshqa harbiy tuzilmalarning harbiy xizmatchilari, shuningdek o'quv yig'inlarida bo'lgan vaqtda harbiy xizmatga majburlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar to'g'risidagi ishlarni, davlat sirlariga taalluqli ishlarni ko'radi.

Sudyalarning maqomi. O'zbekiston Respublikasida sudyalar qonunga muvofiq odil sudlovni amalga oshirishga vakolat berilgan shaxslardir. O'zbekiston Respublikasida barcha sudyalar bir xil maqomga ega. Sudlar raislari, rais o'rinbosarlari ayni vaqtda sudyalardir. Sudyalar quyidagilarga haqli emas:

- sudyalar maslahatlashuvi sirini va yopiq sud majlislarini o'tkazish chog'ida olingan ma'lumotlarni oshkor qilishga;
- senator, davlat hokimiyati vakillik organlari deputati bo'lishga;

– siyosiy partiya aʼzosi boʻlishga, uni moddiy jihatdan qoʻllab-quvvatlashga, siyosiy partiyalarning tadbirlarida ishtirok etishga, boshqa siyosiy faoliyat bilan shugʻullanishga;

– haq toʻlanadigan boshqa faoliyat bilan shugʻullanishga, bundan sudyaning vazifalarini bajarishga toʻsqinlik qilmaydigan pedagogik, ilmiy va boshqa ijodiy faoliyat mustasno;

– shaxsan yoki ishonchli shaxslar orqali tadbirkorlik faoliyati bilan shugʻullanishga, shu jumladan xoʻjalik yurituvchi subyektni boshqarishda, uning tashkiliy-huquqiy shaklidan qatʼi nazar, ishtirok etishga;

– Oʻzbekiston Respublikasi hududidan tashqarida joylashgan chet el banklarida hisob varaqlar (omонатlar) ochishga va ularga ega boʻlishga, naqd pul mablagʻlarini hamda qimmatliklarni saqlashga. Bunday cheklov sudyaning eriga (xotiniga) va voyaga yetmagan farzandlariga nisbatan ham amal qiladi;

– jismoniy yoki yuridik shaxslarning ishlari boʻyicha sudda vakil boʻlishga (qonuniy vakillik hollari bundan mustasno);

– sudda koʻrib chiqilayotgan masala yuzasidan sud hujjati qonuniy kuchga kirgunga qadar oshkora mulohazalar bildirishga;

– qonunga muvofiq maxfiy axborot jumlasiga kiritilgan, sudyalik vakolatlarini amalga oshirishi munosabati bilan oʻziga maʼlum boʻlib qolgan maʼlumotlarni sudyalik vakolatlarini amalga oshirish bilan bogʻliq boʻlmagan maqsadlarda oshkor qilishga yoki foydalanishga haqli emas.

Sudyaning shaxsi daxlsiz. Sudyalarning shaxsiy xavfsizligini taʼminlash maqsadlarida ularga Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi tomonidan belgilanadigan roʻyxat boʻyicha saqlash, olib yurish va undan foydalanish huquqi bilan xizmat quroli hamda shaxsiy himoya vositalari beriladi. Zarur hollarda tegishli sud raisining qaroriga binoan ichki ishlar organi sudya va uning oilasi uchun qurolli soqchilar ajratadi. Sudyaga nisbatan jinoyat ishi faqat Oʻzbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan qoʻzgʻatilishi mumkin. Sudya Oʻzbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining xulosasi

olinmasdan va O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, qamoqqa olinishi mumkin emas. Shuningdek, tegishli sudyalar malaka hay'atining xulosasi olinmasdan ma'muriy javobgarlikka ham tortilishi mumkin emas. Sudyaga nisbatan jinoyat ishi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi sudloviga tegishlidir. Sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashishga yo'l qo'yilmaydi.

Sudyalarni saylash va tayinlash tartibi. 35 yoshga to'lgan, oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi sudyalik lavozimiga nomzod bo'lishi mumkin. Quyidagilar sudyalik lavozimiga nomzod bo'la olmaydilar:

- jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs;
- ilgari sudlangan yoki o'ziga nisbatan jinoyat ishi reabilitatsiya qilmaydigan asoslar bo'yicha tugatilgan shaxs;
- chet davlat fuqaroligiga ega bo'lgan yoki chet davlat hududida doimiy yashash huquqini tasdiqlovchi yashash guvohnomasiga yoxud boshqa hujjatga ega bo'lgan shaxs;
- sud tomonidan muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb e'tirof etilgan shaxs;
- psixiatriya yoki narkologiya muassasalarida hisobda turgan shaxs;
- sudyaning vakolatlarini amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan boshqa kasallikka chalingan shaxs.

Oliy sud sudyasi – Sudyalar oliy kengashining tavsiyasi asosida Prezidentning taqdimnomasiga binoan Oliy Majlisning Senati tomonidan saylanadi. Buning uchun nomzod yuridik ixtisoslik bo'yicha kamida 15 yillik ish stajiga, shu jumladan, sudya sifatida kamida 7 yillik ish stajiga ega bo'lgan bo'lishi kerak.

Viloyat, Toshkent shahar sudi, Harbiy sud, viloyat, Toshkent shahar ma'muriy sudi, tumanlararo, tuman, shahar sudi, hududiy harbiy sud sudyasi –Sudyalar oliy kengashi tomonidan lavozimga tayinlanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi tumanlararo, tuman, shahar sudi sudyasi – Sudyalar oliy kengashining taqdimnomasiga binoan Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi tomonidan lavozimga tayinlanadi.

Sudya birinchi marta 5 yillik muddatga, navbatdagi 10 yillik muddatga va lavozimda bo'lishning muddatsiz davriga belgilangan tartibda saylanadi yoki tayinlanadi. Sudyaning vakolatlari muddati uning sudyalik lavozimida bo'lgan umumiy stajidan kelib chiqqan holda hisoblanadi. Oliy sudi sudyasi lavozimida bo'lishning eng yuqori yoshi 70 yoshni, boshqa sudlar sudyalari uchun – 65 yoshni tashkil etadi. Oliy sudi sudyasi lavozimida bo'lishning eng yuqori yoshi o'zining roziligi bilan Prezident tomonidan 5 yilgacha, boshqa sudlar sudyasining yoshi esa Sudyalar oliy kengashi tomonidan xuddi shunday 5 yilgacha uzaytirilishi mumkin. Sudya vakolatlari muddati davrida o'zining roziligi bilan Sudyalar oliy kengashi tomonidan boshqa sudyalik lavozimiga o'tkazilishi mumkin. Bir sudning o'zida sudyalik lavozimida bo'lish muddati ikki yildan kam bo'lmasligi kerak.

Sudyalarning vakolatlari quyidagi holatlarda muddatidan avval tugatiladi:

- 1) u sudyaning qasamyodini buzgan taqdirda;
- 2) u yozma ariza bergan taqdirda;
- 3) tegishli sudyalar malaka hay'ati tomonidan ogohlantirish qilinganidan yoki vakolatlari to'xtatilganidan keyin u sudyalik lavozimiga zid faoliyat bilan shug'ullanishni davom ettiravergan taqdirda;
- 4) u sud tomonidan muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan taqdirda;
- 5) u O'zbekiston Respublikasining fuqaroligidan chiqqan yoki uni yo'qotgan taqdirda;

6) unga nisbatan sudning ayblov hukmi qonuniy kuchga kirgan taqdirda;

7) u vafot etganda yoki sudning qarori bilan vafot etgan deb e'lon qilingan taqdirda;

8) sog'lig'ining holatiga yoki boshqa uzrli sabablarga ko'ra u uzoq vaqt mobaynida sudyalik vazifasini bajarishga qodir bo'lmay qolgan taqdirda;

9) sud raisining vakolat muddati tugashi munosabati bilan, agar u boshqa sudyalik lavozimiga o'tishga rozilik bermasa;

10) sudya tomonidan tegishli sudyalar malaka hay'atining qarori bilan sudyaga vakolatlarini tugatish tarzidagi intizomiy jazo chorasi qo'llanilishiga sabab bo'lgan harakatlar sodir etilganda.

Ushbu keltirilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirda bu quyidagicha amalga oshiriladi:

Oliy sudi sudyasining vakolatlari – Prezidentning taqdimnomasiga binoan Oliy Majlisining Senati tomonidan;

viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisining va rais o'rinbosarining vakolatlari – Sudyalar oliy kengashining taqdimnomasiga binoan Prezident tomonidan;

viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi sudyasining, tumanlararo, tuman, shahar sudlari, harbiy sudlar raisining va sudyasining vakolatlari – tegishli sudyalar malaka hay'ati xulosasiga ko'ra Sudyalar oliy kengashi tomonidan;

Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi, tumanlararo, tuman, shahar sudlari sudyasining vakolatlari – Sudyalar oliy kengashining xulosasi asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi Raisi kiritgan taqdimnomaga binoan Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi tomonidan muddatidan ilgari tugatiladi.

Sud raislarini saylash va tayinlash tartibi. Oliy sud raisi, Oliy sudi raisining birinchi o'rinbosari, rais o'rinbosari, Oliy sudi sudlov hay'atining raisi – Prezidentning taqdimnomasiga binoan Oliy Majlisning Senati tomonidan saylanadi.

Viloyat, Toshkent shahar sudi, Harbiy sudi, viloyat, Toshkent shahar ma'muriy sudi raisi, rais o'rinbosari – Sudyalar oliy kengashining taqdimnomasiga binoan Prezident tomonidan lavozimga tayinlanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi raisi, rais o'rinbosari – Sudyalar oliy kengashining Prezident bilan kelishib olingan xulosasi asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi Raisining taqdimnomasiga binoan Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi tomonidan saylanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi tumanlararo, tuman, shahar sudi raisi, rais o'rinbosari – Sudyalar oliy kengashining taqdimnomasiga binoan Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi tomonidan tayinlanadi.

Tumanlararo, tuman, shahar sudi, hududiy harbiy sud raisi, rais o'rinbosari –Sudyalari oliy kengashi tomonidan lavozimga tayinlanadi.

Sud raisi, rais o'rinbosarining vakolatlari muddati 5 yil. Shaxs ayni bir sudda ketma-ket ikki muddatdan ortiq rais, rais o'rinbosari lavozimini egallab turishi mumkin emas. Sud raisi, rais o'rinbosari vakolatlari u saylangan yoki tayinlangan muddat o'tgach tugaydi.

O'zbekiston Respublikasi *Sudyalari oliy kengashi* sudyalari hamjamiyatining organi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyatining mustaqilligi konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta'minlashga ko'maklashadi. O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashini tashkil etish va uning faoliyati tartibi 2017-yil 6-aprelda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi to'g'risida"gi qonuni bilan belgilanadi. Unga ko'ra Kengash jami 21 nafar kishidan iborat

tarkibda sudyalar, fuqarolik jamiyati institutlari vakillari va huquq sohasidagi yuqori malakali mutaxassislar orasidan shakllantiriladi:

- Kengash raisi Prezidentning taqdimiga binoan Oliy Majlisning Senati tomonidan tayinlanadi;

- Kengash raisining o‘rinbosari Prezident tomonidan tayinlanadi;

- Kengashning 11 nafar a‘zosi Kengash raisining taqdimiga binoan Prezident tomonidan sudyalar orasidan tasdiqlanadi. Kengashning ushbu a‘zolaridan bir nafari Qoraqalpog‘iston Respublikasi sudlarining sudyalari orasidan tasdiqlanadi;

- Kengash kotibi va uning 7 nafar a‘zosi Prezident tomonidan fuqarolik jamiyati institutlari vakillari hamda huquq sohasidagi yuqori malakali mutaxassislar orasidan tasdiqlanadi.

Kengashning raisi, rais o‘rinbosari, kotibi va sudyalar orasidan tasdiqlangan 11 nafar a‘zosi o‘z faoliyatini doimiy asosda amalga oshiradi, Kengashning qolgan 7 nafar a‘zosi o‘z faoliyatini jamoatchilik asosida amalga oshiradi.

Sudning asosiy vazifalari fuqarolarning Konstitutsiya va boshqa qonunlar, xalqaro shartnomalarida, shuningdek inson huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro hujjatlarda kafolatlangan huquqlari hamda erkinliklarini, davlat va jamoat manfaatlarini, yuridik shaxslar hamda yakka tartibdagi tadbirkorlarning huquqlari va qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

Sudning faoliyati qonun ustuvorligini, ijtimoiy adolatni, fuqarolar tinchligi va totuvligini ta‘minlashga qaratilgandir. Sudyalar mustaqildirlar, faqat qonunga bo‘ysunadilar. Sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga biron-bir tarzda aralashishga yo‘l qo‘yilmaydi va bunday aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo‘ladi. Sudyalarning daxlsizligi qonun bilan kafolatlanadi. Sudyalarga odil sudlovni amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lmagan har qanday vazifalar yuklatilishiga

yo'l qo'yilmaydi. Sudyalar senator, davlat hokimiyati vakillik organlarining deputati bo'lishi mumkin emas. Sudyalar siyosiy partiyalarning a'zosi bo'lishi, siyosiy harakatlarda ishtirok etishi, shuningdek ilmiy va pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa biron-bir faoliyat turlari bilan shug'ullanishi mumkin emas.

Hamma sudlarda ishlar ochiq ko'riladi. Ishlarni yopiq majlisda tinglashga qonunda belgilangan hollardagina yo'l qo'yiladi. Sud hokimiyati chiqargan hujjatlar barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiydir hamda O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart. Sud hujjatini ijro etmaslik qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Sud ishlarini yuritish o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi. Sud ishlari olib borilayotgan tilni bilmaydigan sudda qatnashuvchi shaxslarning tarjimon orqali ish materiallari bilan to'la tanishish va sud ishlarida ishtirok etish huquqi hamda sudda ona tilida so'zlash huquqi ta'minlanadi.

Odil sudlovni amalga oshirishda har bir kishiga malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga, sudlanuvchiga sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida himoyalaniş huquqi ta'minlanadi. Ayblanuvchi himoyalaniş huquqi bilan ta'minlanadi. Tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Fuqarolarga, korxona, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi. Hech kim sud qaroriga asoslanmagan holda qamoqqa olinishi mumkin emas. Ayblanuvchi, uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda isbotlanmagunga va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmagunga qadar, aybsiz hisoblanadi. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, shafqatsiz yoki inson sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas.

3. O'zbekistonda sud-huquq tizimini demokratik asosda takomillashtirish

Qonun ustuvorligini hayotimizning barcha jabhalarida ta'minlash, eskicha fikrlash, umuman, qotib qolgan qarashlardan tezroq voz kechish va avvalo, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasini ustuvor vazifa deb qarash va shu asosida yo'l tutish, bu jarayonni tubdan tezlashtirish bugungi kunda biz uchun eng dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Sud-huquq tizimining liberallasuvi bu shunchaki qonun talabining yumshatilishi yoki zaiflashuvi emas, balki, aksincha qonunlarning insoniylik va demokratik asoslari mustahkamlanishidir.

Sud-huquq tizimida olib borilayotgan islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsadlardan biri fuqarolarda sud va boshqa huquqni muhofaza qilish organlariga nisbatan jazolovchi organ emas, balki shaxs huquq va manfaatlarini himoya qiladigan organlar sifatida qarashni shakllantirishdir.

Mamlakatimiz Asosiy qonuni – Konstitutsiya asosida sud-huquq sohasidagi islohotlar izchillik bilan amalga oshirib kelinmoqda. 1993-yil 2-sentabrda "Sudlar to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi sudlarning mustaqil hokimiyat tarmog'i sifatida shakllanishida muhim asos bo'lib xizmat qildi. Keyinchalik 2000-yil 14-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi qonuni yangi tahrirda qabul qilindi. Ushbu qonun umumiy yurisdiksiya sudlari va xo'jalik sudlarining zamon talablari asosida faoliyat yuritishi uchun huquqiy asos bo'ldi. "Sud-huquq tizimini isloh qilish va yanada erkinlashtirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirish Konsepsiyasi" (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 10-martdagi qarori bilan tasdiqlangan)da jazo tizimidan o'lim jazosini olib tashlash va uni umrbod yoki uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirishda ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish vazifalari belgilandi. Shuningdek, "Xabeas korpus" institutining joriy etilishi, ya'ni 2008-

yildan ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi prokurordan sudga o'tkazilishi prinsipial qadam bo'ldi. 2008-yil 1-yanvardan qamoqqa olishga sanksiya berish huquqining sudlarga o'tkazilishi dastlabki tergov davrida ayblanuvchilarning qonuniy huquq va manfaatlari himoya qilinishi imkoniyatlarini kengaytirdi, ushbu jarayonning ochiq, demokratik tarzda hal qilinishini ta'minladi. 2021-yil 28-iyulda yangi qabul qilingan "Sudlar to'g'risida"gi qonun orqali oldingi yillarda qabul qilingan qonun o'z kuchini yo'qotdi.

Harakatlar strategiyasi asosida 2017-yildan boshlab sud hokimiyati odilligi va mustaqilligini oshirish, sudlar faoliyatini raqamlashtirish, inson huquqlarini samarali himoya qilish borasida jadal ishlar olib borilishi natijasida natijasida fuqarolarning sud orqali himoyalanish kafolatlari jiddiy tarzda kuchaytirildi, ushbu kafolatdan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirishni ta'minlash bo'yicha katta ko'lamdagi chora-tadbirlar amalga oshirildi.

1. Mamlakatimizda sudyalarning chinakam mustaqilligini ta'minlash, malakali kadrlarni tanlash, sudyalik kasbiga tayyorlash va tayinlash tizimini takomillashtirish hamda fuqarolarning odil sudlovga bo'lgan ishonchini oshirish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi. Xususan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasi negizida sud hokimiyati organi sifatida Sudyalar oliy kengashi tuzildi;

Oliy sud va Oliy xo'jalik sudlari birlashtirilib, odil sudlovning eng yuqori organi sifatida Oliy sud qayta tashkil etildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar xo'jalik sudlari iqtisodiy sudlarga o'zgartirildi. Ishlarni birinchi instansiyada ko'rib chiqish vakolatiga ega 71 ta tumanlararo, tuman (shahar) iqtisodiy sudi tashkil etildi;

Ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolar, jumladan, ma'muriy huquqbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiquvchi ma'muriy sudlar faoliyati yo'lga qo'yildi;

Sudlarda ishlarni "bir sud – bir instansiya" tamoyili asosida ko'rish tartibi joriy etilishi natijasida Oliy sudning ishlarni nazorat tartibida ko'rib chiqish vakolati bekor qilindi. Ishlarni sudda qayta ko'rish 3 bosqichga qisqartirildi. Avvallari bu 6 ta bosqichdan iborat edi;

Sudya lavozimida bo'lishning ilk marotaba 5 yillik, keyin 10 yillik muddati va muddatsiz davri belgilandi. Shuningdek, Konstitutsiyaviy va Oliy sudi sudyalari uchun sudyalik lavozimida bo'lishning eng yuqori yoshi 70 yosh, boshqa sudyalar uchun 65 yosh etib belgilandi. Sudyalik lavozimiga birinchi marta tavsiya etilayotgan nomzodlar uchun yosh senzi qayta ko'rib chiqilib, kamida 35 yosh bo'lishi belgilandi;

"Xabeas korpus" institutini yanada kengaytirish maqsadida pochta-telegraf jo'natmalarini xatlash va murdani eksqumatsiya qilishga ruxsat berish huquqi prokurorlardan sudlarga o'tkazildi;

Shaxsni ushlab, unga prosetsual huquqlarini tushuntirish, himoyachidan voz kechishini majburiy tarzda video tasvirga olish tartibi joriy etildi;

Jinoyat sodir etganlikda gumon qilinuvchi shaxslarni ushlab turish muddati 72 soatdan 48 soatga qisqartirildi. Ehtiyot chorasi sifatida qamoqda saqlash hamda dastlabki tergovning eng uzoq muddati 12 oydan 7 oyga kamaytirildi;

Sudyalar o'rtasida ishlarni avtomatik ravishda taqsimlash tartibi, sudlarda o'z vaqtida elektron tarzda axborot almashinuvini ta'minlovchi korporativ aloqa tizimi, shuningdek sudyalarning barcha qarorlarini chop etish tartibi joriy qilindi;

Tergov va sud jarayonida fuqarolarning prosetsual huquqlarini ishonchli himoya qilish maqsadida sud tomonidan jinoyat ishini qo'shimcha tergovga qaytarish instituti bekor qilindi.

Buni quyida raqamlar orqali ko'rib chiqamiz. Sud hokimiyati mustaqilligining amalda ta'minlanganligi natijasida 1991-2016 yillar mobaynida jami 138 ta oqlov hukmi chiqarilgan bo'lsa, 2017-2020 yillarda 2770 nafar fuqaroga oqlov hukmi chiqarilgan. Sudlarga prokurorlar tomonidan ehtiyot chorasini qo'llash yuzasidan kiritilgan iltimosnomalarni ko'rib chiqishda ham sudlarning mustaqilligi va ta'siri oshayotganligini ko'rish mumkin. Jumladan, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash bo'yicha 2019-yilda kiritilgan 8117 ta iltimosnomaning 2 tasi rad etilgan bo'lsa, 2020-yilda 185 ta iltimosnomaning 172 tasi rad etilgan. Yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash bo'yicha 2017-yilda kiritilgan 233 taning hammasi qanoatlantirilgan bo'lsa, 2020-yilda 387 ta iltimosnomaning 5 tasi sudlar tomonidan qanoatlantirilmagan.

2017-2020- yillarda 14191 nafar shaxslar sud zalidan ozod qilingan bo'lsa, 26608 nafar shaxsga nisbatan tergov organi tomonidan qo'yilgan ayblov chiqarib tashlangan yoki o'zgartirilgan. 4333 nafar shaxsga kafolat xatlari olinib, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazo tayinlanib, o'z oilalari bag'rida qoldirilgan. Shuningdek, inson huquqlarini qo'pol buzgan 60 nafar huquq-tartibot organi xodimlari jinoiy javobgarlikka tortilgan.

So'nggi 4 yil davomida iqtisodiy sudlar tomonidan tadbirkorlik subyektlari foydasiga hal qilingan ishlar 144696 tani, ular foydasiga 5163,5 mlrd. so'm undirilgan. Ma'muriy sudlar tomonidan 2019-2020 yillar davomida ko'rilgan arizalarning 68 foizi qanoatlantirilgan. Shuningdek, hokimlarning 2 ming 852 ta qarori noqonuniy deb topilib, fuqaro va yuridik shaxslarning buzilgan huquqlari tiklangan.

Qonuniy kuchga kirgan sud qarorlarini internet tarmog'i *public.sud.uz* – "qarorlar to'plami" rukni orqali e'lon qilib borilishi yo'lga qo'yildi. Unda jami shu kunga qadar 1,5 mln.dan ortiq sud qarorlari e'lon qilingan.

2. Advokaturaning roli va ahamiyatini kuchaytirish, tergov va sud jarayonlarida ayblovlar va himoya uchun teng sharoitlar yaratish, o'zaro tortishuv tamoyilini amalga oshirish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirildi.
Xususan:

Advokatlik faoliyatini litsenziyalash jarayoni soddalashtirildi, litsenziya faqat sud tomonidan to'xtatilishi yoki bekor qilinishi belgilandi. Advokatlar uchun soliq yuki ikki barobarga kamaytirildi. Ularning himoya ostidagi shaxslar bilan uchrashishi va sud-tergov idoralariga kirib chiqishi engillashtirildi;

Advokatlar jinoyat ishi bo'yicha dalillarni to'plash va taqdim etish huquqiga ega ekani, bu dalillar tergov hamda sud organlari tomonidan majburiy tekshirilishi va baholanishi shartligi belgilab qo'yildi;

Sud protsessiga tayyorgarlik ko'rish uchun respublika bo'yicha mavjud sud binolarida advokatlar uchun alohida xonalar ajratildi;

Advokatlarning sud binosida kompyuter, mobil va boshqa aloqa vositalaridan hech qanday moneliksiz foydalanishiga yo'l qo'yildi;

Litsenziyalash talab qilinmaydigan tijorat tashkilotlari sifatida yuridik konsalting tashkilotlari faoliyatiga ruxsat berildi. Soliq yukini maqbullashtirish maqsadida advokatlik tuzilmalari uchun yagona ijtimoiy to'lov va advokatlardan olinadigan daromad solig'i stavkasi kamaytirildi. Advokatlarning davlat idoralari va tashkilotlarda huquqiy maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga ruxsat berildi;

2021-yil 1-yanvardan boshlab sud ishlarini nazorat tartibida ko'rib chiqish instituti tugatilib, Oliy sud raisi, Bosh prokuror va uning o'rinbosarlarining sud hujjatlari ustidan nazorat tartibida protest kiritish huquqi bekor qilindi.

3. Aybsizlik prezumsiyasi tamoyili asosida mahkumlarning huquqlarini himoya qilish borasida quyidagi islohotlar amalga oshirildi:

2017-yil 1-apreldan boshlab jinoiy jazolar tarkibidan qamoq jazosi chiqarib tashlanib, ehtiyot zaruriy chorasi sifatda qo'llanilib kelinmoqda. Shuningdek, majburiy jamoat ishlari tarzidagi yangi jazo turi joriy etildi;

Jinoyat quroli yoki ma'muriy huquqbuzarlik predmeti sifatida mulkdan foydalanishda mulkdorning aybi bo'lmagan hollarda mulkni olib qo'yish va musodara qilish taqiqlandi;

Mahkumlarning huquqlariga rioya qilinishi ustidan parlament nazorati bo'yicha milliy preventiv mexanizm yaratildi. Ularni jamiyatga moslashishini ta'minlash maqsadida rag'batlantirishning adolatli mezonlari ishlab chiqildi;

Voyaga yetmagan mahkumlarning ota-onasi bilan uchrashishiga qo'yilgan cheklovlar bekor qilindi. Probatsiya xizmati tashkil qilindi;

2017-2020 yillarda prezident farmonlari asosida jinoiy qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan 4869 nafar mahkum afv etildi;

Jazoni ijro etish koloniyalaridagi ilk bor qamoq jazosiga hukm qilingan 709 nafar pensiya yoshidagi mahbusga pensiya berila boshlandi;

Diniy ekstremistik oqimlarga aloqador shaxslarni nazoratga olish maqsadida yuritilgan "qora ro'yxat"larga barham berildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'iro't tumani Jasliq qo'rg'onidagi 19-ixtisoslashtirilgan jazoni ijro etish koloniyasi tugatildi.

4. Inson huquqlarini ta'minlashga to'sqinlik qiluvchi omillar va cheklovlarga barham berish borasida quyidagi islohotlar amalga oshirildi:

Jamiyat hayotiga daxldor bo'lgan masalalar yuzasidan hokimlar, prokurorlar va ichki ishlar idora rahbarlarining aholi oldida hisobot berish amaliyoti joriy etildi;

Propiska tizimi isloh qilinib, Toshkent shahri va viloyatidan ko'chmas mulk sotib olmoqchi bo'lgan fuqaroning ushbu hududlarda doimiy propiskada

turishi talabi bekor qilindi. Vaqtincha turish joyi bo'yicha ro'yxatga olish muddati 1 yildan 5 yilgacha uzaytirildi;

Pasport tizimi takomillashtirilib, xorijga chiqish uchun ruxsatnoma (stiker) rasmiylashtirish tartibi bekor qilindi. Jismoniy shaxslar uchun bojxona postlarida "yashil" va "qizil" yo'laklar yaratildi. Mavjud 60 ta YPX maskanidan 31 tasi va 104 ta blok-postdan 74 tasi qisqartirildi;

2021-yil 1-maydan boshlab mamlakatga 2005-yil 1-yanvarga qadar kelib, doimiy yashayotgan, shuningdek mamlakatda 15 yil davomida doimiy yashab turgan fuqaroligi bo'lmagan (chet davlat fuqaroligini qabul qilmagan) shaxslar tomonidan istak bildirilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi fuqarosi deb tan olish tartibi joriy qilindi. 2020-yilning o'zida 50 mingdan ortiq vatandoshlar O'zbekiston Respublikasi fuqaroligiga qabul qilindi.

5. Majburiy mehnatni oldini olish va unga barham berish borasida quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirildi:

Oliy Majlis Senati huzurida Odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish milliy komissiyasi tuzildi;

Majburiy mehnatga yo'l qo'yganlik uchun mansabdor shaxslarga nisbatan javobgarlik kuchaytirildi. Natijada 259 nafar mansabdor shaxslar javobgarlikka tortildi;

Qat'iy choralar ko'rilishi natijasida bolalar mehnatiga to'liq barham berildi. Talabalar, o'qituvchilar va hamshiralarni paxta yig'im-terimiga jalb qilish batamom to'xtatildi. Majburiy mehnatga jalb qilganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilandi. O'zbekiston Xalqaro mehnat tashkilotining "Bolalar mehnati va majburiy mehnatga qarshi kurashishga doir konvensiya"ga qo'shildi. 2020-yil 26-iyunda "Xalqaro mehnat tashkilotining 1930-yildagi Majburiy mehnat to'g'risidagi 29-sonli konvensiyasiga Bayonnomani (Jeneva, 2014-yil 11-iyun) ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Natijada O'zbekistonda har yili 6-7 mln. insonlarni mavsumiy majburiy mehnatga jalb etish amaliyotiga barham berildi.

6. Xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilishi.

Huquq ustuvorligi indeksi (The Rule of Law index) ko'rsatkichlariga ko'ra, O'zbekiston 2019-yilda 128 davlat ichidan 94-o'rinni egallagan bo'lsa, 2020-yilda 92-o'ringa yuqoriladi;

O'zbekiston Respublikasi tarixda ilk bor BMTning Inson huquqlari bo'yicha Kengashiga 2021-2023 yillar uchun a'zo etib saylandi. Inson huquqlari sohasidagi Jahon ta'lim dasturining to'rtinchi bosqichini amalga oshirish bo'yicha Milliy komissiya tashkil etildi;

Hozirgi vaqtda O'zbekiston inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatga, jumladan BMTning 6 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo'shilgan.

Muhokama uchun savollar

1. *O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurilishida qonun ustuvorligi tamoyilini izohlab bering?*
2. *O'zbekiston Respublikasi sud tizimiga qaysilar kiradi?*
3. *Sudya maqomi, uni tayinlash va saylash tartiblari nimalardan iborat?*
4. *Sud-huquq sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarni bayon eting?*

4-MAVZU: IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA LIBERALLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAMDA USTUVOR YO'NALISHLARI

Reja:

- 1. Iqtisodiyotni liberallashtirish: davlatning iqtisodiyotga aralashuvini cheklash va uning o'ziga xos xususiyatlari***
- 2. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari***
- 3. O'zbekistonda iqtisodiy sohasining takomillashuvidagi tub islohotlar***

Tayanch so'zlar: iqtisodiyotni liberallashtirish, erkinlashuvining mohiyati va uning dolzarb ahamiyat kasb etishi, davlatning iqtisodiyotga aralashuvini cheklash va uning o'ziga xos xususiyatlari, xususiy mulkning daxlsizligi, erkin bozor iqtisodiyoti, tadbirkorlik, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning bosqichlari, iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi asosiy strategik yo'nalishlar, makroiqtisodiy barqarorlikni saqlab turish, samarali fiskal siyosatni yuritish, xususiy sektorni rivojlantirish, O'zbekistonda iqtisodiy sohasining takomillashuvidagi tub islohotlar.

1. Iqtisodiyotni liberallashtirish: davlatning iqtisodiyotga aralashuvini cheklash va uning o'ziga xos xususiyatlari

Iqtisodiy hayot kishilik jamiyati hayotining muhim sohalaridan biri bo'lib, inson rivojlanishi manbaini tashkil qiladi. Unda insonlar o'zlarining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish maqsadida tirikchilik ne'matlarini va vositalarini ishlab chiqaradilar. Shuningdek, ular taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilishga qaratilgan faoliyatlarida o'zaro iqtisodiy munosabatlarga kirishadilar.

Iqtisodiy hayot kishilarning ijtimoiy, madaniy, siyosiy hayot sohalarining moddiy asosini tashkil etadi va ularning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ayni paytda, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va davlat tizimi iqtisodiyotga jiddiy ta'sir etadi.

Sobiq totalitar, ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitida iqtisodiy hayot soxta siyosat, mafkuraviy maqsadlarga bo'ysundirilgan edi. Mafkura iqtisodiyotdan ustun bo'lib, uning rivojlanish yo'nalishlarini belgilab berardi. Bu tuzumning iqtisodiy negizini davlat va kolxoz-kooperativ mulk shakllaridan iborat umumxalq mulki deb atalmish, egasiz mulk tashkil etardi. Davlat asosiy ishlab chiqarish fondlarining 90 foizdan ortig'iga ega bo'lib, iqtisodiyotda yakka hokimlikni o'rnatgan edi. Buning oqibatida davlat iqtisodiyotni, iqtisodiy hayotni bir markazdan ma'muriy-buyruqbozlik asosida boshqarib, nimani, ya'ni qanday mahsulot va xizmatlarni qancha miqdorda, qanday texnologiyadan foydalanib, kimlar uchun ishlab chiqarishni rejalashtirib, belgilab berar edi.

Jamiyat a'zolari ijtimoiy mulkka egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish mulkdorlik huquqidan mahrum edilar. Tadbirkorlik, biznes bilan shug'ullanish qonun bilan man etilgan edi. Bunday faoliyat bilan shug'ullanganlar chayqovchi, yot unsur sifatida jinoiy javobgarlikka tortilar edilar.

Kishilarning mulkdan, uning natijalarini tasarruf etishdan begonalashganliklari tufayli, mehnat motivatsiyasi va ijtimoiy adolat tamoyillari buzilgan edi. Pirovard natijada sobiq ittifoq chuqur tanazzulga uchrab, tarqab ketdi.

Iqtisodiy erkinlashtirish deganda, avvalo, iqtisodiy jarayonlarga davlat aralashuvini cheklash, iqtisodiyot tarkibidagi nodavlat sektorni kengaytirish orqali biznesga ko'proq erkinlik berilishi tushuniladi. Milliy iqtisodiyotni liberallashtirish darajasini yurtimizda bir necha davrlarga ajratish mumkin. Misol uchun, 2000-2004-yillar – erkinlashtirishning past ko'rsatkichlari

iqtisodiy erkinlik indeksining milliy va 76 ta rivojlanish darajasi O'zbekiston bilan yaqin holatdagi davlatlar o'rtacha natijalari o'rtasidagi farq 20-22 bo'lgan bo'lsa, 2017-yildan hozirgi kungacha bozor islohotlari tezlashishining yangi sikli ko'zga tashlanmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda yuz bergan keng ko'lamli o'zgarishlar iqtisodiy munosabatlarga mos yangi davlat boshqaruvi tizimini yaratishni taqozo etdi. Bu jarayon izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Ko'pgina sohalar bo'yicha davlat boshqaruvi tizimini zamonaviylashtirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beruvchi qonunlar ishlab chiqildi.

Ma'muriy islohotlarning muhim sharti – davlatning xo'jalik ishlarida bevosita ishtirok etishini izchil qisqartirib borishdan iborat.

Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirishga qaratilgan ma'muriy islohotlar bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda va o'zining ijobiy natijalarini bermoqda.

Davlat boshqaruvi organlarining vazifalari tubdan qayta ko'rib chiqildi, eski ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga xos, o'z umrini yashab bo'lgan ortiqcha bo'g'in va vazifalar, birinchi galda, taqsimlash funksiyalari keskin tarzda qisqartirildi. Davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari o'rtasidagi vakolatlar aniq chegaralab qo'yildi.

Jahon tajribasi shundan dalolat beradiki, har qanday mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti ma'muriy apparat ishining samaradorligiga bog'liq. Ulkan byurokratik apparat rivojlanishga to'sqinlik qiladi hamda davlatning bozor islohotlari, ijtimoiy vazifalarni bajarishga doir sa'y-harakatlariga xalaqit beradi. Bunday holat ro'y bermasligi uchun davlat ma'muriy tizimni isloh qilishga hamda uni zamon talablariga moslashtirishga majbur. Yurtboshimiz qayd etganidek, ma'muriy tizimda islohotlarni amalga oshirish payti keldi va ularni zudlik bilan bajarish zarur. Busiz chuqur iqtisodiy o'zgarishlarni amalga oshirish mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimovning 2003-yil 9-dekabrda "Respublika davlat boshqaruvi organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi hamda 2003-yil 22-dekabrda "Xo'jalik boshqaruvi organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmonlari bu boradagi muammolarni hal etishni nazarda tutgan edi. Shunga qaramay, iqtisodiyot organlarining amaldagi tuzilmasi, ularning ishini tashkil qilish prinsip va usullari iqtisodiyotni boshqarishning zamonaviy talablariga, shuningdek iqtisodiyot tarmoqlaridagi tuzilmaviy o'zgartirishlarga javob bermay kelayotgan edi. Xususan, iqtisodiyotning o'zgarishi sharoitida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asoslangan maqsadli yo'nalishlarini (indikatorlarini) shakllantirish, shuningdek mavjud ichki va tashqi omillarni hamda islohotlarning strategik ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini aniqlash tizimi mavjud emasligi; iqtisodiyotning hududiy va tarmoq taraqqiyoti, shu jumladan urbanizatsiya salohiyatini amalga oshirish orqali mutanosiblikni ta'minlash uchun ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish borasidagi ishlarni muvofiqlashtirish tizimi kerakli darajada yo'lga qo'yilmaganligi; bozor tamoyillarini keng joriy etish, mahalliy ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozorni raqobatbardosh tovarlar bilan to'ldirish va ularni tashqi bozorlarga yo'naltirish hajmlarini oshirish bo'yicha zarur tadbirlar ishlab chiqilmagan edi. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan muammolarni bartaraf etish maqsadida 2019-yil 10-yanvar kuni "Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning farmoni qabul qilindi. Unga ko'ra, iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish, iqtisodiy jarayonlarda davlat ishtirokini qisqartirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etishga doir muhim vazifalar belgilab berildi.

O'zbekistondagi ma'muriy islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Bu o'zgarishlarning tub mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Birinchidan, iqtisodiyotni boshqarishda davlat rolining keskin qisqarishi, davlat tuzilmalarining xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga asossiz aralashuviga chek qo'yishdir. Davlat zimmasida uning faol ishtirokisiz amalga oshmaydigan vazifalargina qoladi. Bular, eng avvalo, umumdavlat miqyosidagi strategik masalalar, xususan, makroiqtisodiy barqarorlik, islohotlar dasturlarini hamda iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ijtimoiy sohada, kommunikatsiyalar tizimida ustuvor dasturlarni amalga oshirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va hokazo.

Ikkinchidan, respublika darajasidagi vakolatlarning bir qismini mahalliy boshqaruv organlariga o'tkazilishi demakdir. Vazifalarning bu tarzda taqsimlanishi, bir tomondan, mahalliy organlarning belgilangan vazifalarni bajarishda mas'uliyatini oshiradi (avvalo, bandlik, ijtimoiy rivojlanish va aholi turmush farovonligini yuksaltirishga taalluqlidir), ikkinchi tomondan, ularning samaradorligini kuchaytiradi, zero hududlarning o'ziga xos jihatlarini e'tiborga oladi. Masalan, kam ta'minlangan oilalarga nafaqa to'lash vazifasining davlat organlaridan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga o'tkazilishi xalqaro miqyosda tan olingan. Chunki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari kimning ijtimoiy yordamga muhtoj ekanligini yaxshiroq biladi.

Uchinchidan, boshqaruv tizimini optimallashtirish, boshqaruvga oid vazifalarning takrorlanishiga barham berish, korxonalar faoliyatini asossiz nazorat qilinishiga chek qo'yish, bozor mexanizmlari hamda shaxsiy tashabbuskorlik va xususiy tadbirkorlik rivojiga xalal beruvchi ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish, taqsimlash tizimini tugatish jarayonini yakunlashdir.

To'rtinchidan, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari xodimlari sonini optimal darajagacha qisqartirilishi demakdir.

Beshinchidan, axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish asosida davlat boshqaruvi tizimini bosqichma-bosqich zamonaviylashtirish hamda uning samaradorligini oshirish, zamonaviy ma'muriy-huquqiy baza

yaratish, o'quv tizimini qayta ko'rib chiqish, ilg'or xorijiy tajribani e'tiborga olgan holda kadrlarni tanlash va yollash uslublarini qo'llash, ularni attestatsiyadan o'tkazish va zimmasiga yuklatilgan vazifalarning ijrosini baholash mezonlarini takomillashtirish orqali davlat xizmatini isloh qilishdir.

O'tkazilayotgan islohotlar doirasida bugungi kunda davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari vazifalari va tarkibini qayta ko'rib chiqish ishlari jadallashdi. Bunda boshqaruv tizimi samaradorligini sezilarli darajada oshirish, qabul qilinayotgan qarorlar sifatini yaxshilash hamda boshqaruv apparatiga sarflanayotgan asossiz xarajatlarni qisqartirishga alohida ahamiyat berilmoqda.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, markazda tashkil etilgan har qanday boshqaruv organi odatda viloyatlar va tumanlarda o'z bo'linmasiga ega bo'ladi, bu esa boshqaruv apparatining va texnik xodimlarning ko'payib ketishiga olib keladi. Bu hol qo'shimcha nazorat organlari paydo bo'lishiga, xarajatlar ko'lami ortishiga, byurokratizmning avj olishiga olib keladi. Natijada, davlat boshqaruvining samaradorligi keskin pasayib ketadi.

Islohotlarning asosini tashkil etuvchi iqtisodiyotni boshqarishning yangi konsepsiyasini vertikal ma'muriy tuzilmalarni aniq vazifalarni bajaruvchi mustaqil tashkilotlarning gorizontal tarmog'i bilan muvofiqlashtirilishini taqozo etadi. Bunday vaziyatda shartnoma asosida boshqarish, ichki va tashqi audit kabi mexanizmlar yaratiladi. Davlat siyosatini shakllantirish masalalari vazirliklar va davlat qo'mitalarida jamlanadi.

Ularning ijrosini ta'minlash va nazorat qilish agentlik, qo'mita, inspeksiya kabi davlat boshqaruv organlari zimmasiga yuklanadi.

Davlat sektorida xorijda tajribadan o'tkazilgan, xususiyl kompaniyalarda qo'llaniladigan menejment usullari tobora kengroq joriy etilmoqda. Bunda asosiy e'tibor davlat tuzilmalarining tahliliy, va baholash vazifalarini rivojlantirishga, eng muhimi – qarorlar qabul qilish, avvalo, markaziy

boshqaruv organlarida qabul qilinayotgan qarorlarning sifati va ularning tayyorlanishini yaxshilashga qaratiladi.

Tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy erkinligini ta'minlash va ularga keng huquqiy kafolatlar berishga katta e'tibor qaratilmoqda. Masalan, xo'jalik subyektlarini tekshirishni tartibga solish va nazorat qiluvchi organlar sonini muntazam qisqartirish bo'yicha doimiy ish olib borilmoqda. Jumladan, hukumatning qator maxsus qarorlari bugungi kunda iqtisodiy faoliyat subyektlari xo'jalik ishlariga davlat organlari aralashuvini sezilarli darajada chekladi, natijada xo'jalik subyektlarini davlat nazorat organlari tomonidan tekshirishlar bir necha barobar kamaydi.

Hukumat qarorlariga muvofiq, mashinasozlik, agro-sanoat majmui, umumiy iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish, qurilish, transport va savdo sohasida davlat va xo'jalik boshqaruvi vazifalarini bajarayotgan 50 dan ortiq respublika darajasidagi vazirliklar va idoralar butunlay qayta tashkil etildi. Dastlab ma'muriy buyruqbozlik iqtisodiyotining asosini tashkil etgan idoralar (Davlat plan qo'mitasi (Gosplan), Davlat ta'minoti (Gossnab), Davlat narx qo'mitasi va b.) tugatildi. Vazirliklardan faqat Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tarmoq yo'nalishini saqlab qoldi. Ayni paytda xo'jalik birlashmalari, konsernlar, kompaniyalar va boshqa korporativ tuzilmalar tashkil etildi.

Ma'muriy islohotlar jarayonida 20 ga yaqin davlat boshqaruvi organi qayta tashkil etildi va 40 mingdan ortiq shtat birligi tugatildi yoki davlat boshqaruv tizimi xodimlari soni 22 foizga qisqartirildi. Boshqaruv apparati soni va uning ta'minoti xarajatlarining qisqarishi ma'muriy islohotning amaliy natijasi bo'ldi. Bu xarajatlar salmog'ini qisqartirish, demakki, korxonalar va aholining zimmasiga tushadigan soliq yukini kamaytirishga imkoniyat yaratadi.

Ayni paytda, boshqaruvchi kadrlarning soni har ming kishiga 6,1 kishini tashkil etadi yoki ijtimoiy foydali mehnat bilan band aholining 1,6 foizidan

oshmaydi. Bu MDHning boshqa mamlakatlaridagidan ancha kam. Taqqoslash uchun quyidagi raqamlarni keltirish mumkin: Qozog'istonda - 19,2 va 3,4, Ukrainada - 20 va 4,5, Rossiyada -22,1 va 3,9.

Rossiyada davlat apparatini qisqartirish bo'yicha sa'y-harakatlarga qaramay, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqaruv organlari xodimlarining soni so'nggi uch yilda 1141 mingdan 1259 mingga ko'paydi. Ayni paytda, 20 foizga yaqin amaldorlar zarur kasbiy ma'lumotga ega emas. Bunda birinchi navbatda, sun'iy ravishda kengayib ketgan byurokratik apparatni qisqartirishga qaratilgan ma'muriy islohotni amalga oshirish bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Yevropa, Janubiy-Sharqiy Osiyo, Shimoliy Amerikaning ba'zi mamlakatlarida ish bilan band aholining umumiy sonida boshqaruv tizimi xodimlarining salmog'i 2 foizdan 15 foizgacha etadi: AQShda – 15, Shvetsiyada – 18, Buyuk Britaniyada – 14, Germaniyada – 6,7, Polshada – 5,8, Turkiyada – 6,3, Yaponiyada – 3,2, Janubiy Koreyada – 2,3 foiz. Janubiy Koreyada 1993-yilda boshlangan va "inqilobiy" deb atalgan ma'muriy islohot 10 ming amaldorni boshqa agentliklarga o'tkazish imkonini berdi.

Ma'muriy islohotni chuqurlashtirish statistik hisobotni yig'ish vazifalari va davlat boshqaruvining tegishli apparati sonini qisqartirish hamda statistik hisobotning muayyan turlari bo'yicha davriylikni qisqartirish, ayni paytda saqlab qolinayotgan hisobot tizimini soddalashtirish va birxillashtirishni ko'zda tutadi.

Eng zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish ma'lumotlar almashish va qaror qabul qilishni tezlashtirish imkonini beradi, davlat boshqaruvi organlari, xo'jalik subyektlari va aholi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada yaxshilaydi.

Amalda ma'muriy islohotni samaradorligini oshirish fuqarolar uchun juda muhim ahamiyatga ega. Chunki u avvalo iqtisodiy islohotlarni yanada jadallashtirish uchun sharoit yaratishga, aholining turmush darajasini

yuksaltirishga yo'naltirilgan. Davlat va xo'jalik boshqaruvi tizimi funksiyasini bosqichma-bosqich zamonaviylashtirish hamda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning sifati va izchilligi boshqaruv tizimining samaradorlik darajasiga, uni jamiyatni isloh qilishning bugungi talablarga moslashtirilishiga bog'liq.

Ma'lumki, shaxsning mulkdor bo'lish, erkin kasb tanlashi, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash, o'zi istagan iqtisodiy faoliyat turi bilan erkin shug'ullanish hamda shunga muvofiq cheklanmagan daromad olish va yaxshi yashash imkoniyatlariga ega bo'lish kabi demokratik ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarini amalga oshirishni faqat ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotigina ta'minlashga qodirdir. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida "bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilarning huquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqligini va huquqiy jihatdan bab-baravar muhofaza etilishini kafolatlaydi" deb belgilab qo'yilgan.

O'zbekistonda shakllanayotgan xususiy mulk ikki turdan iborat bo'ladi: birinchisi, yakka tartibda faoliyat yurituvchi tadbirkorlarning, dehqon va fermerlarning xususiy mulki, ikkinchisi, ularning shirkat xo'jaliklaridagi paylari, aksiyadorlik jamiyatlaridagi aksiyalari, uyushmalardagi ulushlaridan iborat korporativ xususiy mulk. Yakka va korporativ (ulushli) xususiy mulk egalari mulkdor hisoblanib, ularning mulkka bo'lgan huquqlari, daxlsizligi davlat tomonidan himoyalandi. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolik kodeksida" "mulk huquqi shaxsning o'ziga qarashli mol-mulkka o'z xohishi bilan va o'z manfaatlarini ko'zlab egalik qilishi, undan foydalanish va uni tasarruf etish, shuningdek o'zining mulk huquqini, kim tomonidan bo'lmasin, har qanday buzishni bartaraf etishni talab qilishi huquqidan iboratdir. Mulk huquqi muddatsizdir". O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida esa mulkdor huquqining daxlsizligi bilan birga, uning mas'uliyati ham belgilab

berilgan. Xususan, unda “mulkdor mulkiga o‘z xohishiga egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mulkdan foydalanish ekologik muhitga zarar etkazmasligi fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning huquqlarini hamda qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart”, deb ta’kidlangan. Xususiy mulk miqyoslarining kengayib borishiga olib keladi.

Tadbirkorlik erkinligi ayrim shaxslar va ularning uyushmalari, guruhlarining foyda, daromad olish maqsadida ma’lum sohada xo‘jalik, iqtisodiy faoliyat yuritish erkinligini bildiradi. Bu shuningdek, u yoki bu tarmoqqa tadbirkorlarning o‘z xohishlariga ko‘ra kirishini va undan chiqishini ham anglatadi.

Tanlash erkinligi iste’molchilar huquqlari va manfaatlarining ustunligini, ularning o‘z xohishi, istaklari, didi, daromadiga mos tovar va xizmatlarni tanlash erkinligiga ega ekanliklarini ifodalaydi. Buning uchun birinchidan, tovar xizmatlar hamda resurs bozorlari ham qimmat, ham arzon, bir-birlarining o‘rnini bosuvchi va to‘ldiruvchi tovarlar bilan to‘lgan bo‘lishi, ikkinchidan, davlat iste’molchilarni ularning hayoti va salomatligiga ziyon va zarar etkazuvchi tovarlardan himoya qiladi. Shu maqsadlarda O‘zbekiston Respublikasining “Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuni amalga oshirilmoqda. Unga binoan iste’molchilar tovar (ish, xizmat) va ularni ishlab chiqaruvchi (bajaruvchi)lar haqida to‘g‘ri va to‘liq ma’lumot olish, tovarlarni erkin tanlash huquqiga egadirlar. Tovar, ish, xizmat iste’molchining hayoti, sog‘lig‘i va mol-mulki uchun xavfli nuqsonga ega bo‘lgani hamda ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchining g‘ayriqonuniy harakati tufayli etkazilgan moddiy ziyon, ma’naviy zararining to‘liq hajmda qoplanishi ta’minlanadi.

Tovarning nuqsonlari bo‘yicha iste’molchining talablari u kassa yoki tovar chekini kafolat muddati belgilangan tovarlar bo‘yicha esa tegishli rasmiylashtirilgan texnik pasport yoki uning o‘rnini bosuvchi boshqa hujjatni taqdim etgan taqdirda ko‘riladi. Bunday tovarlar boshqa nuqsonsiz tovarlarga

almashtirilib beriladi yoki zararning o'rne pul bilan qoplanadi. Iste'molchi huquqlarining himoya qilinishi, uning tanlash erkinligini ta'minlanishi demokratik iqtisodiy tamoyilining ro'yobga chiqarilishini anglatadi.

Kishilar naf, foyda va daromad olish uchun intilib, o'zlarida bor bo'lgan qobiliyatlari va imkoniyatlarini ishga soladilar. Raqobat iqtisodiyot subyektlari shaxsiy manfaatlarini ro'yobga chiqarishning chegarasini belgilaydi. Hech kimning iqtisodiy yakkahokimlik qilishiga yo'l qo'ymaydi. Shuningdek, raqobat ishlab chiqaruvchi va sotuvchilarning iste'molchi, xaridorlar manfaati, didi, xohishini inobatga olishga bir-biridan arzonroq va sifatliroq tovarlar ishlab chiqarish maqsadida yangi texnika va texnologiyadan foydalanishga undaydi.

Erkin tadbirkorlik, raqobat va narx tizimiga asoslangan bozor iqtisodiyotida hukumat va davlatning roli cheklangan bo'ladi. Davlat bozor mexanizmining amal qilishiga ko'maklashadi. Buning uchun davlat iqtisodiyot subyektlari faoliyatining qonuniy bazasini yaratib, ularning faoliyat, "o'yin" qoidalarini belgilaydi. Aholining turmush darajasining barqaror o'sib borishini, kam ta'minlangan aholi qatlamlarini ijtimoiy himoyalash, boy-kambag'allar o'rtasidagi farqlarning keskinlashib ketishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida aholi daromadlarini soliqlar, transfert to'lovlari vositasida qayta taqsimlaydi, makroiqtisodiy barqarorlikni va iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida soliq, budjet va pul-kredit vositalari orqali iqtisodiyotni tartiblaydi. Davlat bozor mexanizmi to'la-to'kis bajara olmagan vazifalarni o'z zimmasiga olib, raqobat muhitini saqlaydi, iqtisodiyot subyektlarining erkin faoliyatini ta'minlaydi. Hamda jamiyat uchun kerak bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni o'z zimmasiga oladi.

Demak, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar insonga munosib turmush sharoitlarini yaratishga, kishining erkin tadbirkorlik va mehnat qilish, tanlash erkinligini hamda mulkdor bo'lishdek

muhim demokratik huquqlarini ta'minlashga, iqtisodiy hayotni demokratlashtirishga qaratilgandir.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar iqtisodiyotni davlat tasarrufidan chiqarish, unda demokratiya tamoyillari bo'lgan iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va tanlash erkinligini, erkin iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish orqali iqtisodiy hayotni erkinlashtirishga yo'naltirilgandir.

Erkin ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotining eng muhim belgisi iqtisodiy plyuralizm bo'lib, demokratiyaning umumbashariy tamoyili hisoblanadi. Iqtisodiy plyuralizm tushunchasi mulk shakllari va xo'jalik yuritish usullarining xilma-xil bo'lishida o'z ifodasini topadi. Shu boisdan ham ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti o'z mohiyatiga ko'ra ko'p ukladli iqtisodiyot bo'lib, unda turli mulk shakllari va xo'jalik ukladlarining teng huquqligi, muvozanatda bo'lishi hamda iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi ta'minlanadi.

Demokratik iqtisodiy tamoyillar erkin bozor iqtisodiyotining quyidagi tub belgilarida o'z ifodasini topadi:

- 1) xususiy mulkning mavjud bo'lishi va uning daxlsizligini kafolatlanganligi;
- 2) tadbirkorlik va tanlov erkinligi;
- 3) shaxsiy manfaatning inson xatti-harakatining bosh motivi ekanligi;
- 4) halol raqobatni mavjud bo'lishi;
- 5) erkin narx tizimi amal qilishi;
- 6) hukumat, davlatning iqtisodiyotga aralashuvining cheklanganligi.

Iqtisodiyotni davlat tasarrufidan chiqarish va uni demokratlashtirish, erkin ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti asoslarini yaratish jarayonlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida (1991-1994 yy.) ma'muriy-buyruqbozlik tizimining og'ir

oqibatlarini yangisi, tanglikka barham berish va iqtisodiyotni barqarorlashtirish hamda respublikaning o'ziga xos sharoitlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda bozor munosabatlarining negizlarini shakllantirish vazifalarini hal qilishga kirishildi. Buning uchun quyidagilar amalga oshirildi:

1) islohotlarning qonuniy-huquqiy bazasini shakllantirish va rivojlantirish. Bu davrda mulkchilik, davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, tadbirkorlik to'g'risidagi va boshqa ko'plab bozor munosabatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan qonunlar qabul qilingan;

2) kichik xususiylashtirishni amalga oshirish hisobiga ko'p ukladli iqtisodiyot negizlarini yaratish;

3) ishlab chiqarishning pasayib borishiga barham berish, moliyaviy ahvolning barqarorlashuvini ta'minlash.

Bu davrda asosan savdo, aholiga maishiy xizmat ko'rsatish, mahalliy sanoat korxonalarini, uy-joylarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonlari amalga oshirildi. Buning natijasida 69 mingdan ortiq obyektlar davlat tasarrufidan chiqarildi, ulardan 18,4 mingtasi xususiy mulkka o'tdi. 3569 ta aksiyadorlik jamiyatlari tuzildi. Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining soni 80 mingga yetdi. Ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mazkur birinchi bosqichida qishloq xo'jaligida bozor munosabatlariga mos keladigan yangi xo'jalik tizimini shakllantirish ishlari amalga oshirila boshlandi. Buning oqibatida bu sohada davlatga qarashli bo'lmagan sektor keng rivojlandi. Shuningdek, xalq xo'jaligini, uning tarmoqlari va hududlarini boshqarishning mavjud sharoitlarga mos bo'lgan tizimlari ishlab chiqildi. Narxlar to'liq erkinlashtirildi, bozor infratuzilmasining asosiy bo'g'inlari, shu jumladan, ikki pog'onali bank tizimi, moliyani va pul-kreditni tartibga soluvchi mutlaqo yangi tizim, tovar, mehnat birjalari tizimlari yaratildi. Aholini ijtimoiy himoyalash tizimi amalga oshirila boshlandi. Iqtisodiy va moliyaviy barqarorlikka erishish chora-tadbirlarining

amalga oshirilishi oqibatida iqtisodiy pasayish boshqa MDH mamlakatlaridek og'ir kechmadi.

Iqtisodiy islohotlarning ikkinchi bosqichi (1995-1999 yillar)da davlat mulkini dastlabki, kichik xususiyashtirishni tugallash, mulkni haqiqiy egalari qo'liga topshirish, tadbirkorlik faoliyati uchun keng imkoniyatlar berish vazifalari belgilandi. Bu bosqichda ochiq turdagi aksiyadorlik jamiyatlari yaratildi, ularning aksiyalarini erkin sotishga chiqarildi hamda keng ko'lamdagi ko'chmas mulk va qimmatli qog'ozlar bozori vujudga keldi. Davlatning aksiyalardagi ulushi 26 foizdan oshmaydigan qilib qo'yildi. Aksiyalarning 50 foizdan ko'prog'i aholiga, milliy va xorijiy investorlarga erkin sotiladigan bo'ldi. Ushbu bosqichda ishlab chiqarishning pasayishiga barham berildi. Makroiqtisodiy barqarorlik ta'minlanib, 1996-yildan boshlab iqtisodiy o'sish yo'liga o'tildi. Iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishini o'zgartirish ishlarini amalga oshirilishi natijasida respublika yonilg'i-energetika va g'alla mustaqilligiga erishildi. Shuningdek, respublika uchun tamomila yangi bo'lgan avtomobilsozlik sanoati vujudga keltirildi. Yengil va oziq-ovqat sanoati uchun asbob-uskunalar, qishloq xo'jaligi uchun kichik mexanizatsiya vositalari ishlab chiqarishni ta'minlovchi boshqa istiqbolli tarmoqlar xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari amalga oshirila boshlandi.

Demokratik jamiyat qurish uchun davlatning iqtisodiy faoliyatini cheklash, uning vazifalarini bosqichma-bosqich mahalliy hokimiyat va o'zini o'zi boshqarish organlariga uzatish, erkin iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish qulay sharoitlar yaratadi. Pirovardida, bozor iqtisodiyotining shakllanishiga, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanishga va aholining turmush farovonligini oshirishga erishiladi. Mamlakatimiz eksport salohiyatining rivojlanishi va mustahkamlanishi – uning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashiga zamin yaratadi.

2. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

Mustaqillik yillarida O'zbekiston iqtisodiyoti qariyb 6 marta o'sdi. Unda sanoatning ulushi 14 foizdan 34 foizga ko'tarildi. Oxirgi 11 yil davomida yalpi ichki mahsulotning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 8 foizdan kam bo'lmagan darajada saqlanmoqda¹⁹. Bugun O'zbekiston iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan dunyodagi beshta davlat qatoriga kiradi.

Mamlakatimizda xususiy mulkchilik va tadbirkorlik, kichik biznesni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar va qulay shart-sharoitlar yaratildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 56,5 foizga yetdi. Bu sohada ish bilan band aholining 78 foizi mehnat qilmoqda va ular mamlakatimizning gullab-yashnashi uchun munosib hissa qo'shmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan *"Islohot - islohot uchun emas, avvalo inson uchun"* degan ezgu g'oyani amalga oshirish, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar aholining hayot darajasi va sifatini sezilarli darajada yaxshilashni ta'minladi.

1991-yilga taqqoslaganda, aholining real daromadlari 12 barobardan ziyod ko'paydi, ish haqi, pensiya va ijtimoiy nafaqalar salmoqli darajada oshdi. Iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni jadal sur'atlar bilan oshirish va aholining ularga bo'lgan talabini qondirish ta'minlanmoqda. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi atigi 2,2 foizni tashkil etadi (AQShda 10,9 foiz, Xitoyda 10 foiz, Hindistonda 5,5 foiz)²⁰. Prezident Sh.Mirziyoyev O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot ulushini 30 foizga etkazish kerakligini aytib o'tdi. Buning uchun xususiy sektor jalb qilinadi va ushbu tarmoq raqamli iqtisodiyotda etakchi o'rinni egallaydi.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, qolaversa, milliy iqtisodiyot raqobatdoshligini yanada oshirish zarurati mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan

¹⁹Мирзиёев Ш.М.Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент:“Ўзбекистон”, 2017.– 1-том.Б. – 5.

²⁰https://uza.uz/uz/posts/ozbekiston-innovacion-iqtisodiyot-tongi_273237

oshirish, institutsional va tarkibiy yangilanishlarni davom ettirishni taqozo etmoqda. Shu ma'noda davlat rahbari tashabbusi bilan ishlab chiqilgan va qabul qilingan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi bu borada muhim qadam bo'ldi.

Mamlakatning keyingi besh yillik istiqboli aks etgan mazkur strategiyada belgilangan vazifalar bugun amaliyotda o'z isbotini topmoqda. Ayniqsa uning iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish deb nomlangan uchinchi yo'nalishida ko'rsatilgan chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarish uchun milliy valyuta va narxlarning barqarorligini ta'minlash, valyutani tartibga solishning zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish kabi ustuvor vazifalarga e'tibor qaratilgan.

Prezident Sh.Mirziyoyev *“Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz”* nomli asarida²¹ kelgusida mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasida asosiy diqqat-e'tiborni quyidagi strategik yo'nalishlarga qaratish zarurligini ta'kidlab o'tdi:

Birinchidan, makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va keyingi yillarda erishilgan iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish. Shuningdek, milliy valyutamiz, ichki bozordagi narx-navo barqarorligini ta'minlash. Bunda moliyaviy sohada esa – tarmoq va hududlarni mutanosib rivojlantirish hisobidan mahalliy budjetning daromad bazasini kengaytirish lozim bo'ladi. Eng asosiysi, tuman va shaharlarda mahalliy budjetlar imkoniyatlarining kengayishi – aholining turmush darajasi va sharoitlari yaxshilanishiga, umuman, barqarorlikka va osoyishtalikka xizmat qilishi lozim. Bunda ayniqsa, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda nisbatan orqada qolayotgan tuman va shaharlarni kompleks va jadal rivojlantirish;

Ikkinchidan, iqtisodiyotimizning jahon bozoridagi raqobatdoshligini yanada oshirish, uning soha va tarmoqlarini modernizatsiya va faol

²¹Мирзиёев Ш.М.Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент:“Ўзбекистон”, 2017.– 1-том.Б. –60-73.

diversifikatsiya qilishdir. 2030-yilga qadar yalpi ichki mahsulot hajmini ikki barobardan ziyod ko'paytirish, iqtisodiyotimiz tarkibida sanoatning ulushini 40 foizga etkazish bo'yicha o'ta muhim vazifalar belgilab berildi;

*Uchinchi*dan, aholimizning soni va yoshi bo'yicha tarkibini hisobga olib, bandlik muammosiga doir tizimli ishlarni davom ettirishimiz zarur. Aholining real daromadlarini, turmush darajasi va sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratish;

To'rtinchi masala, qishloq xo'jaligini yanada isloh qilish bo'yicha ustuvor vazifa – avvalo er va suv resurslaridan oqilona foydalanishdir. Bu borada zamonaviy intensiv agrotexnologiyalarni keng joriy etish, mahsulotlarni saqlash infratuzilmasini takomillashtirish hamda chuqur qayta ishlashga alohida e'tibor qaratilishi belgilab olindi. Qishloq xo'jaligini isloh qilish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalalari, hech shubhasiz, biz uchun eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Eng avvalo, agrosanoat kompleksi va uning lokomotivi, ya'ni harakatga keltiruvchi kuchi bo'lgan ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini izchil rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi.

*Beshinchi*dan, oldimizda turgan yana bir vazifa – xususiy mulk va tadbirkorlikni rivojlantirishga xalaqit berayotgan barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etishdan iborat. Bunda kichik biznes, xususiy tadbirkorlik subyektlari va fermer xo'jaliklarining eksportdagi ishtirokini yanada rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi belgilandi. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini strategik asoslangan darajada qisqartirish, xususiy mulkni yanada rivojlantirish va uni himoya qilishga doir kompleks masalalarni hal etish - hukumat, davlat boshqaruvi organlari va barcha darajadagi hokimliklar uchun eng muhim ustuvor vazifa sifatida belgilanadi. Bizning yana bir muhim vazifamiz – kichik biznes va tadbirkorlik sohasini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, mamlakatimiz iqtisodiy qudratini, yurtimizda tinchlik va barqarorlik, ijtimoiy totuvlikni mustahkamlashdan, bu soha ulushini yanada oshirish uchun qulay shart-

sharoitlar yaratib berishdan iborat. Nega deganda, tadbirkor nafaqat o'zini va oilasini, balki xalqni ham, davlatni ham boqadi. Ya'ni, *xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va qudratli bo'ladi*.

Oltinchidan, mamlakatimiz iqtisodiy qudratining o'sishi, aholining turmush darajasi va sifatini oshirishga, ayniqsa, qishloq joylarda bunga erishish – avvalambor, mamlakatimiz hududlarining kompleks va izchil rivojlanishi bilan belgilanishini yaxshi tushunamiz. Bu – bizning ham yaqin, ham uzoq muddatli istiqboldagi vazifamizdir. Iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirish va aholining ularga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirish, jumladan, maqbul narxlar bo'yicha keng turdagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan xalqimizni to'liq ta'minlash oldimizda turgan muhim vazifalar qatoriga kiradi.

Inson manfaatlarini ta'minlashda iqtisodiyotimizning yuksak sur'atlar bilan barqaror rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Samarali mehnat uchun zarur sharoitlar, munosib ish haqi, zamonaviy uy-joylar, sifatli ta'lim va tibbiy yordam, dam olish va hordiq chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratish – bularning barchasi iqtisodiy sohadagi islohotlarimiz mohiyati va mazmunini belgilab beradigan muhim omillardir. Shu borada prezident Sh.Mirziyoyev o'zining ma'ruzalarida yana bir nechta muhim ustuvor vazifalarni belgilab berdi:

nafaqat eng kam oylik ish haqini, balki byudjet tashkilotlarida ham, xo'jalik yurituvchi subyektlarda ham o'rtacha ish haqi miqdorini, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalar hajmini bosqichma-bosqich ko'paytirish e'tiborimiz markazida bo'ladi;

aholini ish bilan ta'minlash biz uchun nafaqat iqtisodiy, ayni paytda katta ijtimoiy ahamiyatga egadir. Aholini ish bilan ta'minlash biz uchun nafaqat iqtisodiy, ayni paytda katta ijtimoiy ahamiyatga egadir;

mamlakatimizda investitsiya siyosatini kuchaytirish masalasiga biz alohida ustuvor ahamiyat qaratamiz. Xorijiy sarmoyalarni va ilg'or

texnologiyalarni iqtisodiyotga jalb etish uchun chet ellardagi diplomatik vakolatxonalarimiz jiddiy ish olib borishi lozim;

bundan buyon ham qishloq xo'jaligi sohasidagi islohotlarni chuqurlashtirishga, er va suv resurslaridan samarali foydalanishga, ilg'or texnologiyalarni joriy etishga asosiy e'tiborni qaratamiz;

tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash masalasi davlat siyosatining strategik yo'nalishlaridan biridir. Chunki **tadbirkor boy bo'lsa, davlat ham, xalq ham boy bo'ladi**. Shu munosabat bilan yana bir bor ta'kidlab aytmoqchiman: tadbirkorlik yo'liga qarshi chiqish – davlat siyosatiga, Prezident siyosatiga qarshi chiqishdir.

ayrim hududlar hanuzgacha subvensiya oladi, lekin prokurorlar va departament xodimlari tegishli mas'ul shaxslar bilan birgalikda hudud iqtisodiyotini ko'tarish, soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'liq va o'z vaqtida undirish masalasiga etarlicha ahamiyat bermayapti. Vaholanki, prokuratura va departament organlari hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli bilan doimiy qiziqishlari, bu borada tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirishda faol qatnashishlari kerak²².

Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 2-sentabrda qabul qilingan *"Valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"*gi Farmon dolzarb vazifalarni hayotga tatbiq etishga xizmat qiladi. Ushbu hujjat biznes uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochishi va xo'jalik yuritish sharoitlarini tubdan o'zgartirishga qaratilganligi bilan g'oyat ahamiyatlidir. Ta'kidlash joizki, erkin konvertatsiyaning mavjud emasligi mamlakatda qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillardan hisoblanardi. Qolaversa, bozor talablariga mos kelmaydigan valyuta siyosati eksportchilar faoliyatiga to'sqinlik qilib, davlatning eksportga yo'naltirilgan korxonalarni qo'llab-quvvatlash siyosatining samaradorligini ham birmuncha pasaytirar edi. Buning natijasida

²²Мирзиёев Ш.М.Халқимиз биздан қонун ва адолат устуворлигини амалда таъминлашни кутмоқда // Прокуратура ходимлари ва фахрийлари билан учрашувдаги маъруза. 2017 йил 7 январь

mamlakatda biznes yuritish borasida teng bo'lmagan shart-sharoitlar vujudga keldi, raqobat tamoyillarining buzilishi kabi holatlar kuzatildi. Bu xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, tovar va xizmatlar eksporti, umuman mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotiga o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi. Mazkur yo'nalishda ko'zga tashlangan shu va boshqa kamchiliklar ilg'or xorij tajribasini o'rgangan holda mamlakatimizda valyuta siyosatini qayta ko'rib chiqish va shu asosda sohani liberallashtirishni taqozo etdi.

Farmonda ko'zda tutilgan chora-tadbirlar mamlakat eksport salohiyatini oshirishga, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilishga, ishlab chiqaruvchilarning tashqi va ichki bozorda raqobatdoshligini oshirishga, respublikada investitsiya va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga imkon beradi. Eng muhimi, Farmonda belgilangan normalar ijrosi valyuta bozorida barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun teng raqobat sharoitlarini yaratadi. Shuningdek ushbu Farmon nafaqat valyuta siyosatini shakllantirishning yangi tamoyillarini joriy qilish, balki aholi ijtimoiy himoyasini ta'minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ham nazarda tutadi. Pirovardida, valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha o'zaro bog'liq chora-tadbirlar mamlakatimizda ishbilarmonlik va investitsiya muhitini tubdan yaxshilash, real mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish, tarmoqlarning rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratadi, bu esa aholi farovonligining oshishiga xizmat qiladi.

2019-yil 8-yanvarda qabul qilingan *"Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"*gi Prezident farmonida quyidagi muhim vazifalar belgilandi:

makroiqtisodiy barqarorlikni saqlab turish, samarali fiskal siyosatni yuritish, soliqqa tortish tizimi va soliq ma'muriyatchiligini tubdan isloh qilish;

asosiy resurslarni taqsimlashda bozor tamoyillarini keng joriy qilish asosida respublikaning raqobatbardosh bozor iqtisodiyotiga o'tishi jarayonlarini tezlashtirish;

fuqarolarning ijtimoiy himoyasi va ularga davlat xizmatlarini ko'rsatish tizimini mustahkamlash, aholining ijtimoiy ko'makka muhtoj qatlamlarini himoya qilish hajmlari va turlarini ko'paytirish;

davlat boshqaruvi tizimi samaradorligini yanada oshirish, xususiy sektorni rivojlantirish va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash;

tabiiy boyliklardan foydalanish samaradorligini oshirish, atrof-muhit muhofazasini ta'minlash, suv resurslarini boshqarishni takomillashtirish, irrigatsiya va melioratsiya tizimlarini modernizatsiya qilish.

Mazkur farmon bilan Iqtisodiy kengash tuzilib, uning huzurida "Islohotlar yo'l xaritasi"dagi aniq chora-tadbirlarning eng muhim yo'nalishlarini ekspertizadan o'tkazuvchi, xorijiy mutaxassislardan iborat Xalqaro ekspertlar guruhi tashkil etildi. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga to'sqinlik qilayotgan muammolarni va xatarlarni tahlil qilish va aniqlash, tahlil natijalari asosida ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda kelgusida amalga oshiriladigan yangilanishlar yuzasidan takliflar tayyorlash; "Islohotlar yo'l xaritasi"ning aniq yo'nalishlari bo'yicha strategiyalar, konsepsiyalar, dasturlar, "yo'l xaritalari" va boshqa hujjatlarning belgilangan muddatlarda ishlab chiqilishini ta'minlash hamda kompleks masalalarni puxta o'rgangan holda hal etib borish ushbu Iqtisodiy kengashning vazifalari etib belgilandi.

2020-yil 29-avgustda qabul qilingan *"2020-2021 yillarda iqtisodiy o'sishni tiklash va iqtisodiyot tarmoqlari hamda sohalarida tizimli tarkibiy islohotlarni davom ettirish chora-tadbirlari to'g'risida"*gi Vazirlar Mahkamasining qarorida ham iqtisodiy siyosatni amalga oshirish va bozor institutlarini isloh qilishni davom ettirish borasida bir nechta chora-tadbirlar ishlab chiqildi:

birinchi navbatda, inqirozdan keyingi rivojlanish davrida banklarni transformatsiya qilish va bank xizmatlaridan foydalanish samaradorligini

hamda ularning sifatini oshirishni ta'minlashga doir chora-tadbirlarni amalga oshirishga qaratilgan bank tizimini yanada isloh qilish;

aholi bandligini ta'minlash va daromadlarini oshirish, tadbirkorlik faoliyatini birinchi marta amalga oshirayotgan shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha dasturiy chora-tadbirlarni kengaytirish orqali ichki talabni rag'batlantirish va kambag'allikni qisqartirish;

sanoat va raqobat siyosatini, jumladan, mahalliy ishlab chiqarish mahsulotlariga ichki talabni rag'batlantirish, tarmoqlararo kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish, shuningdek, sanoatning strategik tarmoqlari korxonalarida islohotlarni davom ettirish asosida takomillashtirish;

investitsiya jarayonlarini, birinchi navbatda, mahalliy investorlarning infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish va qo'shilgan qiymatning ishlab chiqarish "zanjirlari"ni yaratish bo'yicha loyihalarni amalga oshirishdagi ishtirokini rag'batlantirish uchun ichki manbalarni kengaytirish yo'li bilan faollashtirish;

eksport qiluvchi korxonalarni qo'shimcha moliyaviy qo'llab-quvvatlash orqali, shu jumladan savdoni moliyalashtirishning zamonaviy vositalaridan foydalanishni kengaytirish, mahalliy mahsulotlarni yangi eksport bozorlariga etkazib berishni kengaytirishda savdo-vositachilik tashkilotlarini rag'batlantirish hisobiga tashqi iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish va eksport qiluvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash;

davlat xaridlari tizimida xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishtirokini kengaytirish, hududlardagi kichik sanoat zonalarini ularga ishlab chiqarish va transport infratuzilmasi obyektlarini o'tkazish uchun qo'shimcha moliyaviy resurslarni ajratgan holda rivojlantirish asosida ishbilarmonlik va raqobat muhitining qulayligini oshirish, xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish;

hududlarda aholiga kompleks xizmatlar ko'rsatadigan savdo tashkilotlari tarmog'ini rivojlantirish, mahalliy mobil aloqa operatorlarining davlat aktivlarini bosqichma-bosqich sotish va qishloq joylarda

telekommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirishga xususiy investitsiyalarni jalb qilish, shuningdek, 2021-yilda barcha ijtimoiy muassasalar, qishloq aholi punktlari va mahallalarni yuqori tezlikdagi Internet jahon axborot tarmog'iga ulashni yakunlash hisobiga xizmatlar sohasi korxonalarini qo'llab-quvvatlash va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish.

Mazkur qaror bilan 2020-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy o'sishni tiklash va tizimli tarkibiy o'zgarishlarni davom ettirish bo'yicha amaliy harakatlar rejasi va Iqtisodiyotda tarkibiy islohotlarni tiklash va davom ettirish chora-tadbirlarini amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab chiqildi. Ushbu hukumat tomonidan taqdim etilgan islohotlarning yo'l xaritasi beshta asosiy yo'nalishdan iborat:

- makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash;
- raqobatbardosh bozor iqtisodiyotiga o'tishni jadallashtirish;
- ijtimoiy himoya va davlat xizmatlarini ko'rsatishni kuchaytirish;
- bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning rolini kuchaytirish;
- ekologik samaradorlikni oshirish.

Har bir sohada ustuvor islohotlar boshqa mamlakatlarning bozor iqtisodiyotiga o'tish tajribasiga asoslanadi, hamda O'zbekistonning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

2021-yil 29-oktabrda Toshkentdagi Xalqaro kongress markazida bo'lib o'tgan O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining X syezdida prezidentlikka nomzod Sh.Mirziyoyev o'z saylovoldi dasturi – Yangi O'zbekiston strategiyasining asosiy yo'nalishlari bo'yicha ma'ruza qildi. Ma'ruzada so'nggi besh yilda mamlakatimiz iqtisodiyoti 24 foizga, sanoat – 34 foiz, eksport hajmi 1,5 barobarga, xorijiy investitsiyalar hajmi esa 3 barobarga o'sgan, o'rtacha oylik ish haqi 2,2 marta ko'payganligi qayd etib o'tildi. Shu bilan birgalikda iqtisodiy sohadagi islohotlarni amalga oshirishda quyidagi muhim vazifalarga ustuvor ahamiyat qaratilishi kerakligi ta'kidlandi:

mamlakatda iqtisodiyotni erkinlashtirish, tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini tubdan takomillashtirish;

tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash;

qishloq xo'jaligida chuqur va puxta o'ylangan islohotlarni amalga oshirish;

hududlarni rivojlantirish, sanoat va xizmatlar ko'lamini kengaytirish masalalariga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda.

3. O'zbekistonda iqtisodiy sohasining takomillashuvidagi tub islohotlar

2017-yildan buyon bozor islohotlarini chuqurlashtirish yo'lida qat'iyatli qadamlar qo'yildi. Natijada narxlarni tartibga solish ko'lamini qisqartirish, tijorat banklariga kredit siyosatini yuritishda ko'proq huquq berish, xususiy sektor samarali faoliyat ko'rsatayotgan iqtisodiyot tarmoqlari va sohalaridagi xo'jalik yurituvchi subyektlarni davlat ixtiyoriga yoki boshqaruviga o'tkazilishining oldini olish borasida choralar ko'rildi. Bu borada qonunchilik hujjatlari qabul qilindi va ularga o'zgartirishlar kiritildi. Misol uchun, Soliq kodeksi, bojxona tartibi, er ajratish siyosati va moliya tizimiga tegishli o'zgartirishlar kiritdi. Tadbirkorlarga qishloq xo'jaligi mahsulotlarini to'g'ridan-to'g'ri eksport qilishga ruxsat berildi. Shuningdek, tashqi savdoni erkinlashtirish sohasida katta sa'y-harakatlar amalga oshirildi va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator qarorlar qabul qilindi. Aksariyat eksport qilinadigan tovar va xizmatlar uchun bojxona to'lovlari bekor qilindi, litsenziyalash va eksport qilish tizimi soddalashtirildi. 60 foizdan ortiq tovarlarga bojxona to'lovlarining nol stavkasi o'rnatildi.

2019-yil 25-dekabrda O'zbekiston Respublikasining *"Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"*gi qonuni qabul qilindi. Bu bilan xorijiy investorlarning huquqlariga rioya qilish va ularni himoya qilishning davlat

kafolati to'g'risidagi qoidalarni o'z kuchida qoldirdi. Masalan, chet el investitsiyalari uchun huquqiy rejimning kamsitmaydigan normasi to'g'risida band qo'shildi, chet el investorlari uchun sharoitlar O'zbekiston Respublikasi yoki boshqa davlatlarning yuridik va jismoniy shaxslariga yaratilgan sharoitlardan noqulayroq bo'lishi mumkin emas.

Investitsion muhitni yaxshilash, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi uchun yanada qulay sharoitlarni yaratishga intellektual mulk sohasidagi huquqlarni mustahkamlovchi bir qator qonun hujjatlari qabul qilindi. Ular zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda davlat xizmatlari ko'rsatish samaradorligini oshirish va idoralararo hamkorlikni kuchaytirish, tezkor ekspertiza o'tkazish imkoniyati, intellektual mulk obyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish vaqtini qisqartirish, biznesni ro'yxatdan o'tkazishda xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan.

So'nggi yillarda investitsion faollik darajasi sezilarli darajada oshdi. Agar 2011-2016 yillarda asosiy kapitalga yalpi investitsiya qiymati YaIMning 21-24 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2017-yildan boshlab tez sur'atlarda o'sishni boshladi va 2017-2020 yillar oralig'ida yillik o'rtacha 35,5 foizni tashkil etdi.

Xorijiy kapital ishtirokidagi firmalar soni O'zbekistonda 2015-yilda 5 mingga yaqin bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda 7500 dan oshdi. Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya, Xitoy, Germaniya va Kanadadan tobora ko'proq xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda. Energetika va tog'-kon sanoati bilan bir qatorda savdo, qurilish va turizm kabi sohalarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi qayd etildi.

Tadbirkorlikni keng qo'llab-quvvatlash maqsadida ko'plab imtiyoz va preferensiyalar taqdim etildi. 2020-yilda tadbirkorlik subyektlariga 100 trillion so'm miqdorida kredit ajratildi. Bu 2016-yilga nisbatan deyarli 4 baravar ko'pdir²³.

²³https://uza.uz/uz/posts/iqtisodiy-erkinlashtirish-nima_267736

Bu o'z-o'zidan hududlarda aholining turmush darajasi va sifatini yaxshilash, xususan kambag'allikni qisqartirish vazifalari ko'p jihatdan iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalarining raqobatbardoshligini oshirish hamda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun fundamental sharoitlarni yaratib berish hisobiga yangi va barqaror ish o'rinlarini tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Bu, o'z navbatida, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan isloh qilish va rivojlanishiga aloqador vazirlik va idoralar faoliyati uyg'unligini ta'minlashni, mavjud muammo va to'siqlarni tezkorlik bilan aniqlash va bartaraf etishga asoslangan zamonaviy va inklyuziv institutsional tizimni joriy etishni talab etadi. 2020-yil 6-martda samarali makroiqtisodiy siyosatni yuritish, barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash, tadbirkorlik muhitini yaxshilash orqali mamlakatda kambag'allikni qisqartirish borasida maqbul davlat siyosatini amalga oshirish tizimini joriy etishga qaratilgan *"Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag'allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to'g'risida"*gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni qabul qilindi. Unda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi etib qayta tashkil etildi hamda uning asosiy vazifalari belgilab berildi.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan. Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot

tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi «Raqamli Toshkent» kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.

Iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida 2020-yil 28-aprel kuni *“Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilindi. Unga muvofiq, quyidagilar muhim vazifalar etib belgilandi:

2022-yilga qadar elektron davlat xizmatlari ulushini 60 foizgacha etkazishni nazarda tutgan holda davlat axborot tizimlari va resurslarini yaratish hamda integratsiya qilish, davlat ma’lumotlar bazalaridagi axborotlarni unifikatsiya qilish, shuningdek, davlat xizmatlarini ko‘rsatish tartibotlarini optimallashtirish va tartibga solish orqali elektron hukumat tizimini rivojlantirish;

dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarish va texnologik maydonchalar yaratish orqali “raqamli tadbirkorlik”ni rivojlantirish, 2023-yilga kelib ushbu sohadagi xizmatlar hajmini 3 baravarga oshirish;

2022-yilga qadar respublikaning barcha hududlarida raqamli bilimlarga o‘qitish markazlarini ochish.

Shuningdek, Respublikada raqamli industriyani jadal rivojlantirish, milliy iqtisodiyot tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish, shuningdek, 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida 2020-yilning 5-oktabr kuni “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston

Respublikasi Prezidentining farmonining qabul qilinishi muhim voqealik bo'ldi. Mazkur farmon bilan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, 2020 – 2022 yillarda hududlar va tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish dasturlari qabul qilindi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyada raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlari belgilab berildi:

sanoat korxonalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish dasturlarini ushbu korxonalarni texnologik qayta jihozlash dasturlari bilan uyg'unlashtirish;

korxona ta'minotining barcha bosqichlarini avtomatlashtirish va boshqarishni ta'minlash, shuningdek, bu orqali logistika va xarid xarajatlarini qisqartirish;

zamonaviy axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish hisobiga mahsulotlar va xizmatlar sifatini yaxshilash, ularning tannarxini, ishlab chiqarishdagi to'xtalishlarni kamaytirish, moliyaviy-iqtisodiy faoliyatning shaffofligini oshirish;

innovatsion avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish bo'yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;

ishchi joylarni bosqichma-bosqich avtomatlashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarini robotlashtirish, hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish;

savdo hajmini oshirish va mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash maqsadida buyurtmachilar bilan o'zaro munosabat mexanizmlarini takomillashtirish;

boshqaruv ma'lumotlarini qabul qilishni qo'llab-quvvatlash tizimini, jumladan, real vaqt rejimida biznes-tahlil tizimini joriy qilish orqali takomillashtirish;

2025-yilda korxona resurslarini boshqarish tizimini (ERP) joriy qilgan yirik xo'jalik yurituvchi subyektlarning ulushini 90 foizga etkazish;

sanoat korxonalarida joriy etilayotgan ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish (ERP, MES, SCADA va boshqalar), robotlashtirish, “Buyumlar interneti”, “sun’iy intellekt” kabi texnologiyalarning dasturiy mahsulot qismini 2027-yilga kelib, apparat qismini esa 2030-yilga kelib davlat-xususiy sheriklik asosida mahalliyashtirish;

kommunal xizmatlar bo'yicha hisob-kitoblarni boshqarish uchun smart texnologiyalarni joriy qilish, intellektual servislarni joriy qilish va kommunal xizmatlarni tartibga solish uchun “aqlli uy” tajribasini joriy etish;

2022-yilda respublikaning barcha yirik shaharlarida jamoat transportlarida yo'l haqi to'lashning avtomatlashtirilgan tizimini joriy etish va naqd pulsiz to'lovlar ulushini 90 foizga etkazish;

sug'urta tizimini raqamlashtirish uchun davlat-xususiy sheriklik asosida raqamli sug'urtani amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

logistika tizimini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish maqsadida raqamli logistika tizimiga bosqichma-bosqich o'tish;

iqtisodiyotning real sektorlarida robotlashtirilgan sanoatni rivojlantirish va amalga oshirish; yirik sanoat korxonalari uchun robototexnika va muhandislik ixtisosliklarini tashkil etish;

ishlab chiqarish korxonalarida addiktiv (qavatma-qavat qurish va sintez qilish texnologiyasi, 3D o'lchamda bosib chiqarish) texnologiyalarini keng joriy etish.

Harakatlar strategiyasining Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish ustuvor yo'nalishi bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar to'g'risidagi aniq misollarni keltirib o'tsak. Jumladan:

Fiskal siyosatni amalga oshirish bo'yicha:

Yalpi ichki mahsulot hajmi 2,3 barobarga o'sdi. Jahon banki 2021-2022 yillarda O'zbekiston iqtisodiyotining o'sishi mos ravishda 4,8foiz va 5,5foiz ni,

2021-yilda YeTTB-5,6foiz ni va 2022-yilda 6foiz ni tashkil etishini bashorat qilmoqda. Amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar allaqachon sezilarli ijobiy samara bermoqda, bu esa jahon iqtisodiyotining pandemiyadan keyingi tiklanish o'sishi sharoitidagina ortadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi bashoratlari ko'ra, mamlakatning 2030-yilgacha bo'lgan davridagi YaIMning o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 6-7foiz darajada ta'minlanadi. Yalpi ichki mahsulot hajmi kelgusi 5 yil ichida 100 mlrd.AQSh dollariga etkazish rejalashtirilgan.

Budjet daromadlari 2,7 barobarga oshdi. 2017-2020 yillarda davlat budjetiga tushumlar miqdori 2,7 barobarga oshdi. Jumladan, to'g'ridan-to'g'ri soliqlardan tushumlar 3,9 marta, bilvosita soliqlardan tushumlar 1,8 marta, er va suv resurslaridan foydalanish va mol-mulk soliqlaridan tushumlar 3,1 marta o'sdi. Davlat budjetiga tushumlar miqdorining o'sishiga asosiy sabab soliq to'lovchilar sonini sezilarli darajada oshganligidir. Natijada davlat budjetiga tushumlar miqdori 2020-yilda 158,9 trln. so'mdan oshdi.

Soliq yukini kamaytirish va soliq tizimini soddalashtirishga qaratilgan asosiy islohotlardan biri yangi tahrirdagi Soliq Kodeksining qabul qilinganligi bo'ldi. 2018-yildan boshlab soliq imtiyozlari va preferensiyalarini bosqichma-bosqich bekor qilish boshlandi. Yangi tahrirdagi Soliq kodeksida belgilangan tartib va tamoyillarga ko'ra, 2020-yilning birinchi kunidan boshlab, soliq imtiyozlarining aksariyati bekor qilindi. Ammo COVID-19, hukumatni pandemiya sharoitida aholi va iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash uchun misli ko'rilmagan rag'batlantirish paketining bir qismi sifatida soliq imtiyozlarini izlashga majbur qildi.

Soliq tekshiruvlari turlari 4 barobarga qisqardi. Foyda solig'i stavkasi 14 foizdan 12 foizga pasaytirildi. Soliq turlarini esa 13 tadan 9 taga qisqartirildi.

Bank-moliya sohasi bo'yicha:

1995-2018 yillarda Markaziy bankning asosiy vazifasi milliy valyutaning ayirboshlash kursini barqaror darajada ushlab turish bo'lgan bo'lsa, 2019-yildan Markaziy bankning asosiy vazifasi narx-navo, bank tizimi va to'lov tizimlari barqarorligini ta'minlash etib belgilandi.

2020-yilda yangi pul-kredit siyosati mexanizmlarini joriy etilishi natijasida yillik inflyatsiya darajasi 2019-yilgi 15,2 foizdan 2020-yilda 11,1 foizga tushdi. 2020-yilda yangi pul-kredit siyosati mexanizmlarini joriy etilishi natijasida yillik inflyatsiya darajasi 2019-yilgi 15,2 foizdan 2020-yilda 11,1 foizga tushirildi. 2020-yil 1-yanvardan boshlab tijorat banklari tomonidan milliy valyutada berilgan kreditlar bo'yicha foiz stavkalari Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasidan past bo'lmagan darajada o'rnatila boshlandi va 2021-yil 1-yanvardan tijorat banklariga foiz stavkalarini aniqlashda mustaqil huquqi berildi. Bu sohadagi islohotlarning ijobiy ta'sirini Jahon banki tomonidan o'tkazilgan hisob-kitoblar ham tasdiqlaydi, unga ko'ra inflyatsiyaning pasayishi Markaziy bankka bazaviy stavkani 16foiz dan 14foiz gacha pasaytirishga imkon berdi. Iqtisodiyotga imtiyozli kreditlar berishning ko'rsatkichlari 2019-yildagi 52foizdan 2020-yilda 34 foizgacha sekinlashdi. Kapital etarlilik koeffitsiyentlarining pasayishi va muammoli kreditlarning o'sishiga qaramay, O'zbekiston moliya tizimi kredit zarbalarini engish uchun etarli kapitalga ega. 2017-yildan naqd pul muomalasidagi cheklovlar bartaraf etildi. Vaholanki, 2017-yilgacha aholining bankomatlardan naqd pul echib olish imkoniyatlari deyarli mavjud emas edi.

1991-2016 yillar davomida mamlakatda chet el valyutasining rasmiy, birja va "qora bozor" ya'ni norasmiy kursi mavjud edi. Natijada "naqd pul muammosi" yuzaga keldi. 2017-yil 5-sentabrda milliy valyuta – so'mni erkin ayirboshlash imkoniyati yaratildi. Natijada mamlakatda "naqd pul muammosi"ga barham berildi.

Bank kreditlaridan foydalanish imkoniyatlari kengayib 2017-2020 yillarda aholi uchun 24 ta, tadbirkorlar uchun 65 ta kreditlar taklif etildi.

Shuningdek, 2020-yildan 24/7 rejimida ishlovchi “Tezkor to‘lovlar tizimi” ishga tushirildi.

Iqtisodiyot tarmoqlari rivojlanishi bo‘yicha:

2020-yilda sanoat 27,4 foiz, xizmatlar 38,8 foiz, qishloq xo‘jaligi 33,8 foiz ga o‘tdi. Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 3,2 barobarga, sanoatda iste‘mol tovarlarini ishlab chiqarish hajmi 3 barobarga, aholi jon boshiga sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 2,9 barobarga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2,3 barobarga oshdi. Shuningdek, ishlab chiqarish sanoatiga kiruvchi iqtisodiy faoliyat turlari orasida mashinasozlik mahsulotlarini ishlab chiqarish 264,3 foiz hamda boshqa metall bo‘lmagan mineral mahsulotlar – qurilish materiallari 139,2 foiz va metallurgiya sanoati 124,8 foizga o‘tdi.

2016-yilda ham paxtachilik-to‘qimachilik klasterlari mavjud bo‘lmagan bo‘lsa, 2017-2020 yillarda 122 ta paxtachilik-to‘qimachilik klasterlari tashkil etildi. 2017-2020 yillarda O‘zbekistonda yiliga 20 mln.tonnadan ortiq meva-sabzavot etishtirilgan. Mamlakat dunyoda meva va poliz mahsulotlari eksporti bo‘yicha etakchi o‘rinlarni egallab kelmoqda. Xususan: o‘rik, sabzi – 2-o‘rin, behi, gilos – 3-o‘rin, xurmo – 4 o‘rinda.

Iqtisodiyotning nodavlat sektorini rivojlantirish va xususiylashtirish bo‘yicha: xususiylashtirilgan davlat mulki obyektlari soni 2017-2020 yillarda 3019 tani tashkil etdi. Natijada 1 mln.400 mingta ishchi joylari yaratildi.2021-2025 yillarda davlat ishtirokidagi korxonalar sonini bosqichma-bosqich 75 foizga qisqartiriladi. Kichik biznes subyektlari soni 2020-yilda 93 mingtaga yetdi. YaIMdagi ulushi 45,8 foizni tashkil etdi.

YaIMdagi davlatning ulushi 1995-yilgacha 65 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yilda o‘rtacha 18,7 foizga kamayishiga erishildi. 2030-yilgacha davlat tasarrufidagi korxonalar soni 75 foizgacha qisqartirish belgilab olindi. Shuningdek, davlat ishtirokidagi korxonalar tomonidan korporativ

obligatsiyalar chiqarish hamda birlamchi va ikkilamchi aksiya chiqarish tizimi joriy etiladi.

Infratuzilma va turizmni rivojlantirish bo'yicha: 2020-yilda muntazam xalqaro avtobus yo'nalishlari soni 32 ga yetdi. 2018-yilgacha bunday xizmat turi mavjud bo'lmagan edi. 2016-yilgacha yer usti metro liniyalari qurilmaganligini hisob olsak, 2019-2020 yillarda Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib 12 km. er usti metro liniyalari ishga tushirildi.

Erkin iqtisodiy zonalar 2016-yilgacha 3 ta edi. Hozirda ularning soni 21 taga yetdi. Hududlarda 185 ta "Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonolari" tashkil etildi. 2030-yilga borib 30 dan ortiq erkin iqtisodiy zonalar va 220 dan ortiq "Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonolari" faoliyati yo'lga qo'yilishi va ularning maydonlari yanada kengaytirilishi ko'zda tutilgan.

2016-yilgacha xorij fuqarolarining O'zbekistonga kelish uchun viza olish tartibi juda murakkab bo'lgan. Turizm sohasini isloh qilish natijasida dunyoning 93 mamlakati bilan vizasiz rejim joriy etildi. 57 ta mamlakat bilan esa soddalashtirilgan viza rejimi amal yuritmoqda.

Investitsiya siyosati, tashqi iqtisodiy faoliyat bo'yicha: Asosiy kapitalga investitsiyalarning yillik o'rtacha o'sishi qariib 2,1 barobarga, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi 3 barobarga, qurilish hajmi 2,3 barobarga, tashqi savdo hajmi 1,5 barobarga, eksportning o'rtacha yillik hajmi 1,6 barobarga ortdi.

Mamlakatda so'nggi yillarda olib borilgan mana shunday samarali iqtisodiy siyosat tufayli respublikaning turli xalqaro reytinglarda mavqeyining yaxshilanishi kuzatish mumkin. Xususan, so'nggi to'rt yil ichida mamlakat Meros jamg'armasining iqtisodiy erkinlik indeksida 52 pog'onaga, Logistika samaradorligi indeksida 19 pog'onaga va Jahon bankining Doing Business indeksida 18 pog'onaga ko'tarilib, 69-o'rinni band etdi. Shuningdek, Jahon banki yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarni alohida ta'kidlab, "The Economist" O'zbekistonni 2019-yilda eng katta yutuqlarga erishgan mamlakat, deb nomladi. Shuningdek, Jahon bankining "Biznesni yuritish-

2020” hisobotida mamlakat ishbilarmonlik muhitini yaxshilash borasida eng ko‘p yutuqlarni namoyish etgan eng yaxshi 20 ta mamlakat qatoriga kirishga erishdi.

Muhokama uchun savollar

- 1. Bozor iqtisodiyotining mohiyati va asosiy belgilarini bayon eting?*
- 2. Iqtisodiy hayotni erkinlashtirish tushunchasi va mazmunini nimalar tashkil qiladi?*
- 3. Prezident Sh.Mirziyoyev iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda qanday muhim vazifalarni belgilab berdi?*
- 4. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida davlat boshqaruvi qanday yo‘llar bilan nomarkazlashtiriladi?*
- 5. Raqobatning fuqarolik jamiyatni barpo etishdagi o‘rni qanday?*
- 6. Bozor infratuzilmasi qanday yo‘llar bilan shakllantiriladi?*

5-MAVZU: IJTIMOY SOHADAGI ISLOHOTLARNI CHUQURLASHTIRISH

Reja:

- 1. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining xususiyatlari***
- 2. O'zbekistonda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning takomillashuvi***
- 3. Ijtimoiy himoya tizimining jahon tajribasi***

Tayanch so'zlar: ijtimoiy soha, ijtimoiy himoya, kuchli ijtimoiy siyosat, ijtimoiy yordam, ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy adolat, ijtimoiy kafolat, ijtimoiy muammolar va ularni hal etish tadbirlari, ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, ijtimoiy himoya tizimining jahon tajribasi, uning modellari: Neoliberal, neokonservativ, kontinental, anglosakson va skandinaviya modellari.

1. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining xususiyatlari

O'zbekistonda islohotlar boshlangan dastlabki yillardayoq, kuchli ijtimoiy himoya tizimini yaratishdan maqsad, insonga munosib turmush va faoliyat sharoitlarini vujudga keltirishdan iborat, deb belgilangan edi. Mamlakat Birinchi Prezidenti I.Karimov "O'zbekistonning o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgan eng muhim qoidalaridan biri bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida oldindan kuchli ijtimoiy siyosatni o'tkazishdir"¹.

Albatta, ijtimoiy himoya tizimining rivoji mamlakat iqtisodining ahvoliga to'g'ridan- to'g'ri bog'liqdir. Avvalo, nodavlat sektorining muayyan darajada taraqqiy etishi, mahalliy tovar ishlab chiqaruvchilar mavqeyining mustahkamlanishi iqtisodiy rivojlanish uchun tayanch va asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy siyosatning real amalga oshishi uchun zamin yaratadi, ijtimoiy himoya tizimining yanada takomillashib,

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. –Т.: Ўзбекистон. 322-б.

zamon talabiga mos bo'lib borishiga olib keladi. Bu hol O'zbekiston ijtimoiy siyosatining tadrijiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Gap shundaki, ijtimoiy himoyaning davlat siyosatidagi o'rni g'oyat muhimdir. Buning bir qancha sabablari bor.

Birinchidan, O'zbekiston agrar mamlakat bo'lib, uning ko'pgina hududlarida ishlab chiqarishning texnologiyalashuvi endigina oyoqqa turmoqda;

Ikkinchidan, mamlakat aholisining 65% qishloqda yashar edi. Agrar sohaning yaxshi rivojlanmaganligi aholining bu qismi orasida himoyaga muhtoj oilalarning ko'pligiga sababchi bo'ladi. Bu esa o'z navbatida ularni ijtimoiy himoyalash vazifasini qo'yadi.

Uchinchidan, mamlakat aholisi orasida yoshlar katta salmoqqa ega, bu esa yoshlarni ijtimoiy himoya tizimi orqali muhofaza qilishni talab etadi.

Ijtimoiy adolatning mohiyati har bir shaxs o'z qobiliyat va imkoniyatlarini namoyon qila olishi uchun to'liq imkoniyatlar yaratish, bunda ularning farovon turmush kechirishlariga erishish jarayonida to'liq namoyon bo'ladi. Kishilarning jamiyatdan olayotgan ulushlari (ish haqi, daromadlari, mukofotlari, unvon-u mansablari) ularning jamiyat rivojiga qo'shayotgan hissalariga (mehnati, qobiliyati, zakovati, alohida xizmatlari, sarmoyasi va h.k.) mos kelishi shu ma'noda inson rivoji imkoniyatlariga bog'liq.

Albatta, inson faqat non bilan tirik emas. Inson taraqqiyotini hayot darajasigina emas, hayot sifati ham belgilaydi. Hayot sifati esa inson yashaydigan, mehnat qiladigan va bo'sh vaqtini o'tkazadigan sohalarda shakllanadi Ijtimoiy infrastruktura inson hayotida kuchli ta'sirga ega. Sog'liqni saqlash shunday sohalardan biridir. Mustaqillikning dastlabki davridan boshlab birinchi prezidentimiz tashabbusi bilan "Sog'lom avlod uchun" umumxalq harakati boshlangan edi. Sog'lom va barkamol avlod uchun kurash mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi va o'zining natijalarini bera boshladi.

Demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini ko'rish davrida o'tish jarayonini oqilona tashkil qilish inson manfaati asosiy o'rinda turadi. o'tish davrida amalga oshiriladigan asosiy vazifalar ijtimoiy himoya tizimini va ijtimoiy adolat tamoyillarini yuzaga chiqarish, uni jamiyat hayotida barqaror qilish maqsadlarini ham nazarda tutadi.

1. Ijtimoiy himoya – ayrim ijtimoiy guruhlarga har tomonlama yordam berish uchun yo'naltiriladigan davlat tadbirlari yig'indisi. Ijtimoiy himoya iborasi keng ma'noda va tor ma'noda qo'llaniladi. *Keng ma'noda* mamlakat aholisi ijtimoiy va moddiy muhofaza qilinishini ta'minlaydigan va jamiyatda qaror topgan huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy chora-tadbirlar majmui tushuniladi. *Tor ma'noda* esa, davlat va jamiyatning yoshi, salomatligi holati, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik vositalari bilan etarli ta'minlanmagani tufayli yordamga, ko'makka muhtoj fuqarolar to'g'risidagi g'amxo'rligidir. Masalan, kompensatsiya, turli yangiliklar. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi mavjud iqtisodni, ijtimoiy vaziyatdan kelib chiqqan holda aholining moddiy va ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan qismini himoya qilishga qaratilgan iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy chora-tadbirlar majmuini qamrab oladi. Kuchli ijtimoiy siyosat O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'lining etakchi tamoyillaridan biridir.

Ijtimoiy yordam – qariligi, sog'lig'i, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik uchun etarli vositalar bilan ta'minlanmagani tufayli yordamga muhtoj fuqarolar to'g'risida davlat va jamiyatning g'amxo'riligiga ijtimoiy yordam deyiladi. Bu yordam pensiyalar, nafaqalar to'lash, kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish, 16 yoshgacha farzandi bo'lgan, kam ta'minlangan oilalarga oylik nafaqa to'lash, bemorlar va keksalarga xizmat ko'rsatish, bolalarga g'amxo'rlik qilish ko'rinishida amalga oshiriladi. Mehnatga layoqatsizlarni moddiy ta'minlashning qat'iy kafolatli tizimi ijtimoiy sug'urta deyiladi. Bu tizim davlat tomonidan joriy etiladigan, nazorat qilinadigan va kafolatlanadigan keksalar, mehnatga layoqatsizlarni ta'minlash, yordam ko'rsatish tizimidir.

Ijtimoiy ta'minot – keksaygan, mehnatga layoqatsiz bo'lgan fuqarolarga moddiy, tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish bo'yicha davlat tomonidan belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy tadbirlar tizimi bo'lib, ijtimoiy himoyaning muhim tarmog'i hisoblanadi. Ijtimoiy ta'minot to'g'ridan- to'g'ri davlat budjetidan ajratilgan mablag'lar, homiylarning mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi. Pensiyalar va ijtimoiy nafaqalar to'lovlari ijtimoiy ta'minotning eng muhim turlari hisoblanadi²⁴.

Ijtimoiy himoyani amalga oshiradigan manbalar:

- 1) davlat budjeti
- 2) ijtimoiy sug'urta jamg'armasi
- 3) korxona va jamoat tashkilotlari mablag'laridan tashkil topadi
- 4) Aholini ijtimoiy himoya qilish masalalarini hal etish bo'yicha xayriya jamg'armalari ishtiroki ham mavjud.

O'zbekiston Respublikasining 2010-yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan ijtimoiy himoya tizimining yagona konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unda respublikada mavjud bo'lgan ijtimoiy himoya va ijtimoiy yordam tizimi, pensiya ta'minoti, bolalarga nafaqa, yolg'iz kishilarga xizmat ko'rsatish va boshqalar amalga oshirilishi belgilangan. Ijtimoiy himoya obyektiga: nogironlar, nafaqaxo'rlar, yosh bolalar, boquvchisini yo'qotgan oilalar, vaqtincha mehnat qobiliyatini yo'qotganlar, o'qituvchilar, talabalar va h.k. tashkil etadi. Shu boisdan ham 2007-yil "Ijtimoiy himoya yili" deb belgilanishida katta ma'no mavjud.

2. *Ijtimoiy adolat* masalasi. Ijtimoiy adolat – jamiyatning demokratik rivojlanish darajasini, inson huquq va erkinliklariga rioya qilish normalarini, millat hayot tarzining axloqiy timsolini belgilovchi davlat siyosati, aholining ijtimoiy jihatdan kam ta'minlangan tabaqalari manfaatini ko'zlab milliy boyliklarni taqsimlash tartibidir. Prezidentimiz iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayonida ichki siyosatdagi besh tamoyilning biri, ikkinchi tamoyil

²⁴ Жумаев Ш., Шодиев Ф. Ижтимоий ҳимоя – адолат мезони // Маърифат, 2007 йил 17 январь

jamiyat hayotida qonun ustuvorligi haqida to'xtalgan edi. Ijtimoiy yo'naltirilgan madaniy-ma'rifiy bozor xo'jaligini tegishli huquqiy jihatdan ta'minlamasdan turib bunday xo'jalikni shakllantirish mumkin emas. Avvalo huquqiy davlatning elementlari:

- 1) qonun ustuvorligi;
- 2) qonun oldida hammaning tengligi;
- 3) hamma o'z ish faoliyatini qonun doirasida bajarishi;
- 4) hokimiyat organlarining bo'linishi tamoyiliga amal qiladi.

Ijtimoiy adolatning vazifasi

- 1) ijtimoiy munosabatlarning insonparvarligini ta'minlash;
- 2) guruh tabaqalarning manfaatini himoya qilish.

Sharq mutafakkiri Nosiriddin Tusiy ijtimoiy adolatning 3 ta asosiy talabini bayon etgan:

- 1) aholi turli tabaqalarining o'zaro uyg'un bo'lishini ta'minlash;
- 2) teng ta'minlangan fuqaro salohiyati va imkoniyatlaridan kelib chiqish lozim;
- 3) har bir inson himoya qilinib, o'z ulushiga ega bo'lishi kerak, degan edi.

Birinchi prezident Islom Karimovning adolat talablari quyidagicha edi:

- 1) aholining, qashshoqlanishiga yo'l qo'ymaslik;
- 2) halol mehnat qilishi uchun imkoniyat yaratib berish,
- 3) rahbar kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish kerak.

3. *Ijtimoiy kafolat* masalasi – fransuzcha ta'minot ma'nosini bildiradi, kafolat - insonning, jamiyatning demokratiya va huquqiy davlat tomon rivojlanish jarayonida qo'lga kiritilgan yutuqlardan biri. Bu albatta aholini ish bilan ta'min etish, yangi yangi korxonalarni ishga tushirib, mamlakatda ishsizlikning oldini olish, ish bilan ta'minlanib ijtimoiy larzalarning oldini olishda asosiy vositadir, buning uchun mamlakatda demokratik siyosat o'tkazish lozim bo'ladi.

O'z mustaqilligini qo'lga kiritgan yildan boshlab O'zbekistonda inson huquq va manfaatlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan siyosat yuritilib kelinmoqda. Ana shu siyosatdan kelib chiqqan holda 1997-yildan boshlab har yil mamlakatimizda ma'lum bir nom bilan atalib, kuchli ijtimoiy siyosat olib borilmoqda.

Tan olish kerakki, O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini amalga oshirish uchun mustaqillikning dastlabki yillarida qulay sharoit yo'q edi. Shunga ko'ra, 1994-yil 24-avgustda "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid tadbirlar to'g'risida"gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Farmonga ko'ra, 1994-yil oktabrdan aholini ijtimoiy himoyalash tizimi takomillashtirildi. Negaki, ilgari faqat respublika budjeti yo'li bilangina 30 ta turli soha va yo'nalishlar bo'ylab ijtimoiy himoya amalga oshirilardi. Bunday holat mablag'larning sochilib ketishiga olib keldi. Natijada yuqoridagi Prezident Farmoniga binoan 1994-yilda ijtimoiy himoyaning asossiz tenglashtirish tizimidan aniq maqsadli va aholining aniq tabaqalarning qamrab oladigan tizimga o'tildi. Bu tizim bugungi kunga qadar o'zini oqlamoqda. Ana shu Farmonga muvofiq yoshlarni ijtimoiy himoyalash maqsadida o'quv yurtlari talabalarining stipendiyalari muntazam ravishda oshirib borilmoqda. Zero, O'zbekiston Markaziy Osiyodagi aholi soni jihatidan eng yirik mamlakat bo'lib, sanoat va makroiqtisodiyot tizimi bir yoqlama xususiyatga ega edi. Bu murakkablik jamiyat taraqqiyotiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmasa-da, ma'lum ma'noda undan chetlab o'tishga muvaffaq bo'lindi. O'zbekistondagi yer usti va yer osti boyliklari, intellektual salohiyat bunga imkon berdi. Undan unumli foydalanildi. Shunisi ham e'tiborliki, jamiyatni demokratlashtirish va ijtimoiy himoya tizimini yaratish o'zaro bog'liq jarayon sifatida rivojlandi.

2007-yil 23-yanvarda Birinchi Prezident I.Karimovning "Ijtimoiy himoya yili" Davlat dasturi to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. 2007-yil martida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining "Aholini ijtimoiy himoya

qilish tizimini yanada takomillashtirish va mustahkamlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash va ular uchun munosib turmush sharoitini ta'minlashga qaratilgan islohotlarning mantiqiy davomidir. 2007-yilda O'zbekistonda ijtimoiy maqsadlar uchun davlat budjetidan ajratiladigan mablag'larning umumiy hajmi barcha budjet xarajatlarining 55 foizini tashkil etadi, bevosita kam ta'minlangan oilalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish uchun esa budjetning 9 foiziga yaqin qismi (460 milliard so'm) sarflanadi.

Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida shaxsga qo'yiladigan talab ortib borganligi sababli, kishilar ilm o'rganadilar, kasb egallaydilar, zamonaviy texnika, texnologiyani o'zlashtiradilar, kompyuter yoki tilni o'rganish choralarini ko'radilar. Bular shunchaki oddiy bir istak bo'lmasdan, bugungi zamon talabi darajasidagi imkoniyatlar ochadi, erkin faoliyatni ta'minlaydi. Shu talablarga javob bera oladigan insonlar hayotda o'z o'rinlarini topib oladilar.

Lekin, O'zbekistonda ijtimoiy o'zini-o'zi himoyalash tizimi batamom yo'lga tushib ketgan emas. Boqimandalik kayfiyatidan ijtimoiy himoya iste'molchilari ham qutulishlari lozim. Fuqarolar endilikda o'zlarini-o'zi ta'minlash usuliga o'tishlari kerak. O'zbekistonda xususiy mulkchilikning qaror topishi bu sohada qat'iy o'zgarishlar bo'lishiga olib kelishi zarur. Shunisi ham muhimki, ijtimoiy himoyani doimiy jarayon sifatida tushunmaslik lozim. Aks holda boqimandalik kayfiyati battar kuchayishi mumkin. Ijtimoiy himoya ayrim fuqarolar uchun imkoniyat, xolos. Har qanday sharoitda ijtimoiy yordam jamiyat a'zolari uchun imtiyozga aylanmasligi lozim. Bu o'rinda jamiyatning o'zini-o'zi ijtimoiy himoyalash tizimiga o'ta borishini ta'minlash uchun ushbu tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- nodavlat, nohukumat tashkilotlar, jamg'armalar, uyushmalar, va turli shakldagi mulk egasi bo'lgan tashkilotlarning moddiy ahvolini yaxshilashni qo'llab-quvvatlash;

- barcha turdagi korxonalar, muassasalar va uyushmalarni zamon talabiga javob beradigan xodimlar va ayniqsa huquqshunos, psixolog va sotsiolog mutaxassislar bilan ta'minlashga alohida e'tibor berish lozim;

- nomi zikr etilgan muassasalarning xorijiy turdosh muassasalar bilan hamkorligini yo'lga qo'yishda ko'maklashish. Ular o'z yo'nalishlarida zarur tajriba orttirishlari talab etiladi;

- ijtimoiy himoya tizimida iqtisodiy muhofazalanishni asta-sekin ijtimoiy fondlar zimmasiga o'tkaza borish zarur. Bunday holatda odamlarni ijtimoiy muhofazalashning ta'sirchan vositasi yuzaga keladi;

- ijtimoiy muhofazalashda boqimandalik, mas'uliyat-sizlik, befarqlik singari illatlarga barham beruvchi ta'sirchan vosita va usullarni qidirib topish va hayotga joriy eta borish talab etiladi.

Shuni aytib o'tish zarurki, har qanday jamiyat ijtimoiy muhofaza tizimida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Mustaqilikka erishilgandan so'ng oradan o'n uch yil o'tdi. O'zbekistonda nafaqat moddiy farovonlik, jamiyatning demokratlashuvi kabi muhim jarayonlar kuchli ijtimoiy himoya tizimi mexanizmi yaratilgan taqdirdagina ma'no-mazmunga ega bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik jamiyatda asosiy boylik inson bo'lib qoladi. o'tkazilayotgan islohotlarning mazmuni ham shu bilan bog'liq. Bu haqda Birinchi Prezident I.A.Karimov shunday ta'kidlaydi: "Bizning asosiy boyligimiz, rivojlangan davlat tuzishga olib boradigan yo'ldagi asosiy tayanchimiz - insondir. Yuksak malakali va yuksak ma'naviyatli insondir". Lekin, shunisi ham borki, islohotlar davrida ijtimoiy guruhlarining ham o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Demokratik jamiyat qurish sharoitida o'rta mulkdorlar qatlami katta salmoqqa ega bo'ladi. o'rta sinf demokratik jamiyatni rivojlantirishda va uning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta'minlashda asosiy kuchga aylanadi. Zero, davlat bunday sharoitda kuchli muvofiqlashtiruvchi kuchga ega bo'ladi, o'rta sinf esa jamiyat taraqqiyotini

texnologik, texnik, ilmiy va ma'naviy ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, O'zbekistonda islohotlar muqarrarligining g'oyat muhim sharti bo'lmish aholini ijtimoiy himoya qilish uzluksiz ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Bu holat o'z navbatida quyidagi omillarni belgilab beradi:

- Kuchli ijtimoiy himoya siyosati istiqlol va taraqqiyot yo'liga ishonchni mustahkamlaydi, bu ishonch esa aniq moddiy zamin asosida hosil bo'ladi;

- Kuchli ijtimoiy himoya siyosati eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratadi. XXI asr boshida dunyo taraqqiyotida munosib turmush darajasi inson omilining etuk sharti bo'lib qolayotganligi e'tiborga olinsa, mamlakatimizda bu masalani hal etishda ijtimoiy himoyalashdan unumli foydalanish masalasi dolzarblashadi;

- Kuchli ijtimoiy himoya siyosati fuqarolarning islohotlar jarayoniga nisbatan manfaatdorligining oshib borishini ta'minlaydi va bu yangilanish jarayonining orqaga qaytishiga imkon bermaydigan ijtimoiy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda aholining kam ta'minlangan tabaqalariga, bolalar, qariyalar, nogironlarni, shuningdek sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat va san'at sohalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kuchli ijtimoiy himoya siyosati o'zining muayyan tajribalariga ega bo'ldi. Ma'naviy, tarixiy va madaniy qadriyatlar, aholining axloqiy holati, yosh avlodni tarbiyalash vazifalari dolzarb bo'lgan O'zbekiston uchun bu holat katta ahamiyatga ega. Bu tajriba fuqarolarning siyosiy faolligini yanada oshirish, mehnat resurslarini ijtimoiylashtirish, mintaqaviy rivojlanishni avj oldirish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar barqarorlashtirish imkonini beradi.

Kuchli ijtimoiy himoyalash siyosati jamiyatda yangicha fikrlashning, tafakkur qilishning asoslarini yaratishga qodirligi tufayli ham demokratik jamiyat barpo etishga ko'maklashadi. Zero, jamiyatda ijtimoiy-siyosiy

barqarorlik yuzaga kelgach, fuqarolar fikrlashga, yangi zamon tartiblarini tuzishga ishtiyoq bilan intiladilar. Chunki, fikrlovchi odam fuqarolik jamiyatiga ta'sir o'tkazish qobiliyatini mumkin qadar ko'proq ro'yobga chiqara olgan taqdirdagina, kuchli bo'la oladi.

2. O'zbekistonda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning takomillashuvi

Ijtimoiy sohadagi qayta o'zgartirishlar davlat siyosatining diqqat-e'tibor markazida turibdi. Ayniqsa, qishloq joylarda va chekka hududlarda aholining uy-joy maishiy sharoitlarini yaxshilash, kompleks infratuzilmani rivojlantirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo'yicha qabul qilingan qarorlarning ijrosi ta'minlab kelinmoqda. Ko'rilayotgan chora-tadbirlar respublika aholisi turli toifalarining moddiy farovonligi, hayot darajasi va sifati oshishiga muayyan darajada ko'maklashdi.

Mazkur islohotlar bir nechta yo'nalishlar doirasida amalga oshirib kelinmoqda:

Aholi bandligini ta'minlash va yangi ish o'rinlarini tashkil etish bo'yicha:

2017-yilga qadar bandlik organlarida ishsizlarga xizmat ko'rsatuvchi yangi mexanizmlar ishlab chiqilmagan. Bu o'z-o'zidan aholi bandligini ta'minlashni takomillashtirishga undagan. Shu sababli mamlakatimizda birinchi bor aholi bandligini ta'minlash borasida bir nechta yangi muhim, faol instrumentlar joriy etildi va aniq natijalarga erishildi. Har yili yangi ish o'rinlari tashkil etish bo'yicha davlat buyurtmasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanmoqda. Qaror doirasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng yo'lga qo'yish, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarining ijrosini ta'minlash, erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini tashkil etilishi, tadbirkorlik uchun keng ko'lamli kafolatlangan imkoniyat va sharoitlar yaratilmoqda.

Mehnat organlarida jismoniy va yuridik shaxslarga “Yagona oyna” tamoyili asosida xizmatlar ko’rsatish tizimi joriy qilinib, tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish va tubdan takomillashtirish choralarini ko’rishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ularni har tomonlama qo’llab-quvvatlashga va mehnatga haq to’lash tizimini yanada takomillashtirishga alohida e’tibor qaratildi. 2018-yil 1-yanvardan boshlab, xalqaro standartlarga muvofiq ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash har tomonlama tahlil qilish, sifatli va xolisona baholash bo’yicha metodologiya amaliyotga joriy qilindi. So’nggi 4 yil mobaynida jami 1,5 mln.ta doimiy ish o’rinlari tashkil etildi. Shuningdek, 1,2 mln. fuqaro haq to’lanadigan jamoat ishlariga jalb qilinib, ularning ish haqi to’lovi uchun Jamoat ishlari jamg’armasidan bir trln. so’m moliyalashtirildi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga yo’llagan Murojaatnomasida “Yangi yilda iqtisodiy islohotlarning pirovard maqsadi – kambag’allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishdan iborat bo’ladi. Ushbu strategik maqsadlarga hamma uchun teng imkoniyat yaratadigan yuqori iqtisodiy o’sish hisobiga erishiladi” deya ta’kidlagani bejiz emas. Kambag’allikni qisqartirish uchun amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar davomida aholining ehtiyojmand qismi manzilli qo’llab-quvvatlanadi, zaruriy ijtimoiy ta’minot bilan qamrab olinadi.

2021-yildan boshlab vaqtincha ishsizlik nafaqasi uch barobar oshirilishi va bunda 6 ta hujjat talab etiladigan eski byurokratik tartibning bekor qilinishi ijtimoiy himoyani yanada kuchaytirishga e’tibor qaratilayotganining yaqqol namunasidir. Aholi bandligini ta’minlashga ajratilgan mablag’lar hajmi besh yuz barobarga oshirildi. Jumladan, 1991-2016 yillarda 15 mlr. so’m ajratilgan bo’lsa, so’nggi besh yilda 1,5 trln. so’m mablag’ yo’naltirildi.

Maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish bo’yicha:

Yaqin yillargacha mamlakatda bolalarning maktabgacha ta'limga qamrovi 30 foizga ham etmas edi. Sohani tubdan isloh etish maqsadida 2017-yilda Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etilib, 2019-yil 16-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun qabul qilindi.

Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari sonini yanada oshirish va ular ko'rsatadigan xizmatlar turlari kengaytirildi. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimidagi muassasalar soni uch barobarga oshib, 2017-yildan jami 13 mingdan ortiq yangi bolalar bog'chalari tashkil etildi. Xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari soni uch barobarga oshib, bugungi kunda ular 788 tani tashkil etadi. 2017-yilga qadar mavjud bo'lmagan oilaviy maktabgacha ta'lim muassasalari soni 10 mingdan ortiqni tashkil etmoqda.

2021-yildan 6 yoshli bolalarni maktabga majburiy tayyorlash tizimi yo'lga qo'yildi. Hamda YuNESKO va Jahon banki bilan hamkorlikda uzoq qishloqlarda maktabgacha ta'limni uyda berish modeli yo'lga qo'yildi.

2019-yil 8-mayda Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi va unga muvofiq maktabgacha ta'lim sohasidagi ustuvor yo'nalishlar belgilab olindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021-yil 6-noyabr kuni lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqida ham maktabgacha ta'lim sohasiga alohida urg'u berildi. Unda barcha bog'chalar har yili 2 million nusxadagi zamonaviy o'quv adabiyotlari bilan ta'minlab borilishi, bog'cha xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib maqsadda tizimdagi 160 ming nafardan ziyod pedagog kadrlarning malakasi oshirilishi belgilab olindi. Bolalar soni o'sib borayotganini inobatga olib, yangi maktablar qurish, mavjudlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga, sohaning barcha bosqichlari o'rtasida uzviylikni ta'minlashga qaratilgan Milliy ta'lim

dasturi ishlab chiqiladi. Maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini hozirgi 62 foizdan kamida 80 foizga, maktablarda ta'lim-tarbiya sifatini oshirishga birlamchi vazifa deb qaralishi ta'kidlab o'tildi.

Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha:

Mazkur sohadagi islohotlar jamiyatda o'qituvchilar maqomini oshirishdan boshlandi. Bunda ularning ish faoliyatini optimallashtirish, oylik maoshini bosqichma-bosqich oshirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish orqali dars yuklamalarini qisqartirish rejalashtirildi. Xususan, uzoq tumanlarga borib ishlayotgan pedagog kadrlarga 50 foizga, boshqa viloyatga borib ishlasa 100 foiz ustama haq to'lanmoqda. Shuningdek, o'qituvchilar to'ldiradigan hujjatlar soni ham kamaytirildi.

2020-2021 o'quv yilidan 10-11 sinflarda tajriba-sinov tariqasida 12 ta yo'nalishda variativ o'quv rejalari joriy qilindi.

Xalq ta'limi tizimida o'rta maktablar soni ko'payib, so'nggi to'rt yilda 328 ta yangi maktab tashkil etildi. Shuningdek, iqtidorli yoshlar uchun mutlaqo yangi turdagi 4 ta Prezident hamda 9 ta ijod maktabi tashkil etildi.

Xususiy maktab ochish uchun litsenziya olish tartibining soddalashtirilishi hamda bunday maktablarga shahodatnoma va attestatlar berish huquqi taqdim etildi. Natijada nodavlat umumta'lim muassasalari soni 6 barobarga ortib, 145 taga yetdi.

Xalq ta'limi tizimi raqamlashtirilib, avval mavjud bo'lmagan yagona elektron tizim – kundalik.com tizimi joriy etildi. Undan o'qituvchilar faoliyatiga oid statistika va hisobotlari yuritish maqsadida foydalanib kelinmoqda. Hozirda jami maktablarning 71 foizi internet tarmog'iga ulanib, Wi-Fi qurilmalari o'rnatildi.

2017-yildan 11 yillik majburiy ta'lim tizimi joriy etildi.

2019-yil 29-aprelda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini qabul qilindi. Konsepsiyaga muvofiq, xalq ta'limi tizimining strategik maqsadlari etib: umumta'lim tizimida

iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish; inson kapitalini mehnat bozorida va umuman mamlakatda o'quvchining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida rivojlantirish belgilandi.

Oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limini isloh qilish bo'yicha:

10 ta oliy ta'lim muassasalari o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazildi. Bunday amaliyot 2017-yilga qadar bo'lmagan. Natijada OTMlarning akademik mustaqilligi ta'minlanmoqda. Pedagoglarning oylik maoshlari 2018-yilga nisbatan 2,5 barobarga oshirildi.

2017-yildan ta'limning xalqaro standart tasniflagich darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan professional ta'lim muassasalari tashkil etildi. Avvallari majburiy 3 yillik kasb-hunar kollejlari bo'lgan edi. Hozirda 15 ta Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi, 14 ta yuridik texnikum va 12 ta agrotexnologiya texnikumlari tashkil etildi.

Oliy ta'lim muassasalari huzurida aniq, tabiiy fanlarga ixtisoslashtirilgan 6 ta maktablar tashkil etilib, iqtidorli yoshlarni saralash tizimi yaratildi.

2017-yilga qadar oliy ta'lim tizimiga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar jalb etilmagan bo'lsa, 2017-2020 yillarda jami 4,3 mlrd. dollar jalb etildi.

Oliy ta'lim muassasalari soni ikki barobarga oshdi. Xususan, oliy ta'lim muassasalari soni 200-yilda 61 tani tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilga kelib 141 taga yetdi. Ya'ni oxirgi to'rt yil mobaynida 49 ta yangi OTMlari tashkil etildi. Ma'lumki, xususiy OTMlar 2016-yilga qadar mavjud bo'lmagan edi. 2017-yildan to shu kunga qadar jami 10 dan ortiq xususiy OTMlar ochildi. Xorijiy OTMlar (filiallari) soni 4 barobarga oshirilib, bugungi kunda ularning soni 26 tani tashkil etmoqda.

Bitiruvchilarni oliy ta'limga qamrov darajasi uch barobarga oshirildi. 2016-yilda 9 foiz bo'lgan bo'lsa, 2021-yilda 28 foizga etkazildi. Kelgusi besh yil ichida uni 50 foizga etkazish maqsad qilib belgilandi. Ta'limning bakalavriat, magistratura va sirtqi shakllari uchun kvotalar oshirilib, kechki ta'lim shakli joriy etildi. Shuningdek, davlat grantlari soni 47 mingga ko'paytirildi. Ehtiyojmand oilalarga 2 mingta alohida grantlar ajratildi.

Oliy ta'lim tizimi avvallari mavjud bo'lmagan raqamlashtirish ishlari keng miqyosda amalga oshirildi. Xususan, raqamli universitet loyihasi doirasida "Ma'muriy boshqaruv", "O'quv jarayoni", "Ilmiy faoliyat" va "Moliyaviy boshqaruv" modullaridan iborat "Oliy ta'lim tizimlarini boshqarish axborot tizimi" joriy qilinib, oliy ma'lumot olganlik to'g'risidagi diplom ma'lumotlarining yagona elektron bazasi yaratildi. Davlat oliy ta'lim muassasalarining 50 foizi o'quv jarayonlari kredit-modul tizimiga o'tkazildi.

2016-yilga qadar o'qituvchilardan qishloq xo'jaligi va obodonlashtirish ishlarida faol ishtiroki talab qilib kelingan. 2017-yildan boshlab o'qituvchilar kasbga taalluqli bo'lmagan ishlardan ozod qilindi.

Uzluksiz kasbiy ta'lim elektron platformasi yaratildi va u orqali pedagog va rahbar xodimlar xohlagan vaqtda va xohlagan joyda turli mobil qurilmalar orqali uzluksiz malakalarini oshirib borish imkoniyati yaratildi. Oldinlari o'qituvchilar har 5 yilda va rahbar xodimlar har 3 yilda malakasini oshirib kelar edi.

Ilm-fan tizimida davlat siyosati rivojlantirib kelinmoqda. Jumladan, 2019-yil 8-oktabrda Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi, 2020-yil 29-oktabrda Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi, 2019-yil 29-oktabrda "Ilm-fan va ilmiy-faoliyat to'g'risida"gi qonun, 2020-yil 24-iyulda "Innovatsion faoliyat to'g'risida" gi qonunlar qabul qilindi. Shuningdek, 2017-yilda Innovatsion rivojlanish vazirligi tuzildi. 2017-2020 yillarda jami 18 ta ilmiy tashkilot, 10 ta ilmiy markaz, 4 ta texnopark, 1 ta jamg'arma va 1 ta milliy venchur fondi tashkil etildi.

Tibbiyot sohasidagi islohotlar:

Tibbiyot muassasalarini moddiy texnika bazasi mustahkamlanib, tez yordam shaxobchalari soni ikki barobarga oshdi. 2100 dan oshiq tez tibbiy yordam avtotransportlar xarid qilindi.

Reanimobillar soni 18 barobarga ko'paydi. 2017-yildan telemeditsina tizimi rivojlandi. Telemeditsina orqali onlayn maslahatlar tashkil qilinib, konsultatsiyalar, onlayn namoyishli jarrohlik amaliyotlari o'tkazilmoqda. 2016-yiga qadar bunday amaliyot mavjud bo'lmagan edi.

2017-yildan boshlab transplantatsiya operatsiyalarining o'tkazilishi yo'lga qo'yildi. Natijada shu kunga qadar 600 ga yaqin shunday operatsiyalar o'tkazildi. Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib bosh miyaning qon tomir nuqsonlarini diagnostika qilish va xirurgik davolash bo'yicha operatsiyalar ham o'tkazila boshlandi. Bunday operatsiyalar oldin o'tkazilmagan.

Bolalar o'limi 12 foizga kamayishiga erishildi.

Xususiy tibbiyot muassasalari soni deyarli ikki barobar oshirilib, bugunki kunda ularning soni 6,5 mingtani tashkil etmoqda.

Sog'liqni saqlash sohasida davlat siyosati takomillashtirildi. Xususan, 2018-yil 7-dekabrda 2019-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasining sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi va uning asosiy maqsadlari etib: - Kasalliklarning va ko'pchilik hollarda bevaqt o'lim va nogironlikka olib keladigan holatlarning oldini olish va ularni davolash natijalarini yaxshilash orqali kutilayotgan umr ko'rish davrini oshirish; - sog'liqni saqlashning boshqaruv organlari salohiyatini kuchaytirish, ularning rahbarlari roli va javobgarligini oshirish belgilandi.

Yoshlarga oid davlat siyosatini shakllantirish bo'yicha:

2017-yilda 30-iyun sanasi "Yoshlar kuni" deb e'lon qilindi, 2020-yilda yoshlarga doir soha va yo'nalishlarda yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi "Yoshlar ishlari agentligi" tashkil etildi.

2020-yilda Oliy Majlis Senati qoshida 100 nafar va Qonunchilik palatasi qoshida 250 nafar faol va tashabbuskor yoshlardan iborat “Yoshlar parlament”lari, Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo’yicha komissiya tashkil qilindi. Jahon parlamentlarida 30 yoshgacha bo’lgan deputatlar 2 foizdan sal ko’proqni tashkil qiladi. Dunyo miqyosida 30 yoshgacha bo’lgan deputatlar 2016-yilda 1,9 foizni tashkil etgan bo’lsa, 2019-yilga kelib bor yo’g’i 2,2 foizga etgan. Parlament yuqori palatalarining 76 foizida 30 yoshgacha bo’lgan deputat yoki senat a’zolari umuman mavjud emas. 2016-yildan bugungi kunga qadar yosh erkak parlament vakillari soni yosh ayol parlament vakillariga nisbatan keskin o’sgan. Bizda bu ko’rsatkich 6 foizni tashkil etadi.

2019-yilda ilk marotaba O’zbekiston yoshlari forumi o’tkazildi. Shu yildan boshlab “Besh muhim tashabbus” amalga oshirilib kelinmoqda.

2020-yildan boshlab viloyat, tuman va shahar hokimlari, vazirlar va mas’ul rahbarlar yoshlar bilan uchrashuvlarni yo’lga qo’yildi. Natijada hokimlar yoshlarning muammolarini hal etishga qaratilgan “yo’l xaritalari”ni ishlab chiqib, ijrosini ta’minlaydi. Shu masala bo’yicha har 6 oyda mahalliy kengashlarga hisobot beradi va kelgusi yarim yillik uchun rejalarni belgilab oladi.

“Yoshlar: 1+1” dasturi qabul qilindi va uning doirasida ishsiz va uyushmagan yoshlarni kasb-hunar va tadbirkorlikka o’qitish tashkil etildi. “Har bir tadbirkor – yoshlarga madadkor” tamoyili asosida 1 nafar tadbirkorga 1 nafardan ishsiz yoshni biriktirish tashabbusi ko’plab tadbirkorlarimiz tomonidan faol qo’llab-quvvatlandi.

Yoshlarga oid davlat siyosati takomillashtirildi. Xususan, 2017-yildan boshlab Qoraqalpog’iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar masalalari bo’yicha o’rinbosari lavozimi, 2018-yildan boshlab OTMlarda yoshlar bilan ishlash bo’yicha prorektor lavozimi joriy etildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatida Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi, Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo'yicha komissiya tashkil etildi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga o'tkazilgan saylovlarda 9 nafar (deputatlarning 6 foizi) yoshlar deputat etib saylangan bo'lsa, mahalliy kengashlar deputatlarining 10 foizini yoshlar tashkil etmoqda.

2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" konsepsiyasi, 2021-yil 18-yanvarda O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi.

Aholini arzon uy-joylar bilan ta'minlash borasida:

O'zbekistonda aholi soni muttasil ortib borayotganligi sababli, oilalarni uy-joy bilan ta'minlash muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Misol uchun, 2001-yilda aholi soni 24,8 mln. nafarni tashkil etgan bo'lsa, bugungi 2021-yilga kelib 35 mln. nafardan oshib ketdi. O'tgan 4 yil mobaynida 140 mingdan ortiq uy-joylar qurildi. Bu o'tgan 10 yil davomida qurilgan turar-joy binolari sonidan ikki barobar ko'p deganidir. Biroq, arzon uy-joylarga bo'lgan talab yuqori darajada qolmoqda. Shuning uchun bu borada tizimli chora-tadbirlar olib borilmoqda.

So'nggi uch yilda 155 mingta xonadon foydalanishga topshirildi. Har yili foydalanishga topshiriladigan ko'p qavatli uy-joylarning soni 9 barobarga oshdi.

2020-yilda Ijtimoiy himoya yagona reestri axborot tizimi tuzilib, unga 1,7 milliondan ortiq a'zosi bo'lgan 400 mingdan ortiq oila kiritildi.

Nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga doir:

Pensiyalarni to'lash tizimi takomillashtirildi. Xususan, 1991-2018 yillarda ishlovchi pensionerlarga pensiyalar 50% miqdorda to'langan bo'lsa, 2019-yildan barcha ishlovchi pensionerlarga pensiyalar 100% to'lanmoqda.

23 mingdan ziyod nafar yakka-yolg'iz qariyalar va nogironlarga jami moddiy yordam hamda "Mehribonlik", "Saxovat" va "Muruvvat" uylarida

yashovchilarga muruvvat yordamlarini muntazam ko'rsatish tizimi yo'lga qo'yildi.

2020-yil 15-oktabrda O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Shu kunga qadar nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini tartibga soluvchi yagona normativ-huquqiy hujjat mavjud bo'lmagan edi.

Bugungi kunda yolg'iz keksalar va nogironligi bo'lgan shaxslarga bepul taqdim etiladigan asosiy oziq-ovqat va gigiyena vositalari soni 19 tani (oldin 15 ta edi), nogironligi bo'lgan shaxslarga bepul beriladigan protez-ortopediya buyumlari va reabilitatsiya texnik vositalarining turlari 27 tani (oldin 22 turdan iborat bo'lgan) tashkil etmoqda.

Kambag'allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy muhofaza qilish bo'yicha:

Yaqin kunlarga qadar mamlakatimizda kambag'allikni qisqartirish bilan shug'ullanadigan alohida davlat idorasi bo'lmagan. 2017-yilda O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi, 2020-yida Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi tashkil etildi.

fuqarolarga 10 sotixdan 1 gektargacha er ajratib berish tizimi yo'lga qo'yildi.

tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan ishsizlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish, hunarmandchilik uyushmasiga a'zo bo'lish badallarini to'lab berish tizimi hamda tadbirkorlik faoliyatini boshlamoqchi bo'lgan shaxslarga tegishli uskunalarni xarid qilish uchun 7 mln. so'mgacha subsidiyalar ajratish yo'lga qo'yildi.

kambag'al oilalarni maktabgacha ta'lim tashkilot to'lovlaridan ozod etish, maktabda tahsil olayotgan kambag'al oila farzandlarini mavsumiy kiyim kechak bilan ta'minlanmoqda.

Monomarkazlar va kasbga o'qitish markazlari va mahallarda kasb-hunarga o'qitish maskanlari tashkil etilib, ular orqali ishsiz fuqarolar, ayniqsa

yoshlar va ayollar bepul tarzda zamonaviy kasblarga o'qitilib, malakasi oshirib kelinmoqda.

Mahallabay tizimi tashkil qilindi va uning asosida "Temir daftar", "Ayollar daftari" va "Yoshlar daftari" tashkil etildi. "Mahallabay" ishlash tizimining asosiy yo'nalishlari:

- aholida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishga oid qiziqish va intilishlarini aniqlash va ularning mazkur faoliyat bilan shug'ullanishlari uchun bilim va ko'nikmalarni hosil qilishga qaratilgan o'quv kurslarini tashkil etish;

- yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishlarini amalga oshirishlari uchun amaliy yordam ko'rsatish orqali kambag'allikni qisqartirish. Natijada, ularning o'zini-o'zi band qilishiga erishish;

- mahallarning "o'sish nuqta"larini aniqlash, aholining mazkur o'sish nuqtalari asosida yangi tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish, mavjud tadbirkorlik subyektlari kooperatsiyalarini yo'lga qo'yish.

"Mahallabay" ishlash tizimida har bir mahallada har bir xonadonning daromad manbalari, mavjud shaxsiy tomorqa xo'jaligidan foydalanishda holatini "xonadonbay" tartibda o'rganiladi.

"Temir daftar" ro'yxatiga quyidagi toifadagi oilalar kiritiladi:

- ijtimoiy yordamga muhtoj I va II guruh nogironligi bo'lgan a'zolari mavjud oilalar;

- kam ta'minlangan yakka-yolg'izlar va keksalar;
- boquvchisini yo'qotgan ehtiyojmand oilalar;
- ko'p (4 va undan ortiq) farzandli moddiy ko'makka muhtoj oilalar;
- mehnatga layoqatli ishsiz a'zolari mavjud ehtiyojmand oilalar;
- tibbiy yordamga muhtoj ehtiyojmand oilalar (surunkali yoki og'ir nogironlikka olib keluvchi kasallikka chalingan va nogironlik guruhi belgilanmagan a'zolari mavjud etarli daromad manbaiga ega bo'lmagan oilalar);

– noturar joylarda istiqomat qilayotgan, o‘zi yoki birgalikda yashovchi oila a‘zolarining nomida turar joy bo‘lmagan ehtiyojmand oilalar.

“Ayollar daftari” ro‘yxatiga 30 yoshdan oshgan quyidagi toifadagi xotin-qizlar kiritiladi:

- ijtimoiy himoyaga muhtoj ishsiz xotin-qizlar;
- boquvchisini yo‘qotgan ehtiyojmand xotin-qizlar;
- ijtimoiy yordamga muhtoj I va II guruh nogironligi bo‘lganlar;
- uy-joyini ta‘mirlashga muhtoj I guruh nogironligi bo‘lganlar;
- noturar joylarda istiqomat qilayotgan, o‘zining yoki birgalikda yashovchi oila a‘zolarining nomida turar joy mavjud bo‘lmaganlar;
- qaramog‘ida bir va undan ortiq I yoki II guruh nogironligi bo‘lgan bolalari mavjud yolg‘iz ayollar;
- tibbiy himoyaga muhtoj ehtiyojmand xotin-qizlar;
- huquqiy yordam olishga muhtoj xotin-qizlar;
- psixologik maslahatga muhtoj xotin-qizlar.

“Yoshlar daftari” – 18 yoshga to‘lgan 30 yoshdan oshmagan ishsiz yoshlarning manzilli ro‘yxati qayd etiladigan elektron dastur tuzildi. “Yoshlar daftari”ga bitiruvchi yoshlar, hozirda ishsiz bo‘lgan yoshlar, ishga muhtoj nogiron yoshlar, xorijdan qaytgan yoshlar, JIEM ozod etilgan yoshlar, harbiy xizmatdan qaytgan yoshlar kiritiladi.

3. Ijtimoiy himoya tizimining jahon tajribasi

Dunyoda hozirgi davrda aholini ijtimoiy himoya qilishda bir qator modellar mavjud. Ulardan biri Skandinaviya mamlakatlarida (Finlandiya, Shvetsiya) qo‘llanilayotgan *sotsial-demokratik model* bo‘lib, bunday modelga ko‘ra *davlat ijtimoiy himoyaning barcha mas‘uliyatini o‘z zimmasiga oladi*.

Neoliberal modelga ko‘ra esa (AQSh) ijtimoiy himoyaning aksariyat qismini tadbirkorlar va kasaba uyushmalari bajaradilar.

Neokonservativ modelga ko'ra (Germaniya) ijtimoiy himoya davlat kafolatlari javobgarligida xususiy tadbirkorlar va davlat federal budjeti asosida olib boriladi.

O'zbekistonda ijtimoiy ta'minot asosan davlat budjeti hisobidan tashkil etilgan bo'lib, bu tizim qator rivojlangan chet el davlatlarining ijtimoiy tizimidan qolishmaydi.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy yordamdan tashqari respublikamizda norasmiy ijtimoiy yordam ko'rsatishning an'anaviy qadriyat turlari ham mavjudki, ularning negizini qarindoshchilik, qo'shnichilik, mahallachilik, yoru birodarchilik yordamlari, ya'ni xalqimizning milliy urf-odatlarini tashkil etadi. Mahalliy idoralar, korxonalar, jamoa va xo'jaliklar hamda boshqa tadbirkorlik tashkilotlaridan fuqarolar pensiyasiga qo'shib berilayotgan qo'shimchalar, muhtojlarga ko'rsatilayotgan otaliq yordamlari, bayram va Hayit kunlari bemorlarni ziyorat qilish, turli xayr-ehsonlar ham milliy urf-odatlarimizning zamonaviy ko'rinishlaridir. Bulardan tashqari, ijtimoiy yordam ko'rsatishda nodavlat jamoat birlashmalari va xayriya tashkilotlari ham ishtirok etmoqda.

Albatta, muammolar ham mavjud. Jahon tajribasi bilan qiyoslaganda, avvalo, mehnatkashlar manfaatlarini himoya qiladigan nodavlat tashkilotlar faoliyatini qayta ko'rib chiqish lozim. Xususan, kasaba uyushmalari rivojlangan mamlakatlarda xodimlarni ijtimoiy muhofaza qilish uchun korxona egalari, ish beruvchilarga doimo ta'sir o'tkazib keladilar. Bizda esa hali bunday tajriba mavjud emas. Birinchi navbatda jamoat tashkilotlari, xususan kasaba uyushmalari faoliyatini tubdan yaxshilash, ularni mehnatkashlar manfaatlarini himoya qiluvchi kuchga aylantirish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Mamlakatimizning ijtimoiy himoya tizimi rivojini umumiy tarzda qarab o'tish o'rinlidir. Ma'lumki, 1991-yilda sobiq totalitar tuzum inqirozga

uchragach, uning o'rnida vujudga kelgan yangi mustaqil mamlakatlar demokratiyaga asoslangan jamiyat barpo etishda turli yo'llarni tanladilar.

Birinchisi, Yevropa va Amerika davlatlari tajribasida ko'rilgan "falaj qilib davolash" yo'li edi. Ko'pgina mamlakatlar ushbu "tezkor" yo'lni tanladilar. Bu mamlakatlarda mustahkam qonunlar majmui ishlab chiqilmasdanoq, jamiyatni keskin tarzda demokratlashtirishga o'tildi. Oqibatda bu o'z navbatida ko'plab murakkab muammolarni keltirib chiqardi.

Ikkinchisi, jamiyatni bosqichma-bosqich isloh qilib borish yo'li bo'lib, bunda O'zbekiston tashabbuskor bo'ldi. O'zbekistonda avval qonunlar majmui yaratildi, so'ng bozor infrastrukturasi tizimini shakllantirishga e'tibor qaratildi va iqtisodiyotni isloh qilishga kirishildi. Natijada jamiyat keskin ijtimoiy larzalarni chetlab o'tdi. Bu birinchi navbatda ijtimoiy himoya tizimiga ham tegishli edi. Aytaylik, 1992-yilda mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy ahvol tang holatda edi. Shunday sharoitda kam ta'minlangan fuqarolar davlat tomonidan ijtimoiy muhofaza qilinishi zarurligi qat'iy belgilab qo'yildi. Bu siyosat davlatning islohotchilik roliga tayangan holda amalga oshirildi. Shu tariqa bozor iqtisodiyotiga o'tishda davlat nazoratining bo'lishi ijobiy natijalar berdi.

O'z o'rnida demokratiyaning sharqona shakli xususida fikr bildirib o'tish lozim. Yaxshi bilamizki, Sharq qadriyatlari "inqilobiy sakrash" dan ko'ra tadrijiylikni ustun biladi. Shu sababli azaldan Sharq jamiyatlarida iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy o'pirilishlar nisbatan kam. O'zbekistonda jamiyatni demokratlashtirish jarayoni Sharq va g'arb demokratiya tamoyillari o'zaro uyg'unlashtirilgan holda amalga oshirilishi sababli ham, taraqqiyotda bosqichma-bosqichlik, harakatda esa qonun ustuvorligi asosiy xususiyat kasb etdi va hozir ham shunday bo'lib qolmoqda.

o'z navbatida ijtimoiy sohaning ahvoli to'g'risida umumiy jahon standartlari nimadan iborat, degan savol tug'iladi.

Mutaxassislar fikricha, bu sohada ham bir necha modellar amal qiladi. Ularni umumiy tarzda kuchli ijtimoiy himoya tizimining ayrim elementlarini o'zida ifoda etuvchi skandinaviyacha model, Bismark modeli va Beverij modeli tariqasida tasniflash mumkin.

Bozor munosabatlari sharoitida ijtimoiy himoya modellari

Skandinaviya (aralash) modeli <i>(Finlyandiya, Shvetsiya, Norvegiya)</i>	Kontinental (Bismark) modeli <i>(Germaniya, Fransiya, Italiya, Belgiya)</i>	Beverij (anglosakson, liberal) modeli <i>(Irlandiya, Angliya)</i>
<i>Asosiy qoidasi:</i>		
Mamlakatlarda yashovchi barcha fuqarolar ijtimoiy ta'minlanish huquqiga ega	Jamiyat a'zolariga ijtimoiy ta'minot uchun zarur vositalarni ishlab topishga imkoniyat berish	Har bir fuqaro favqulodda holatlarda (kasallik, pensiya yoshi, o'lim, tug'ish va h.k.) ijtimoiy sug'urtali nafaqa va pul yordami bilan qamrab olinishi zarur
<i>Bosh siyosiy maqsad</i>		
To'la-to'kis bandlikka erishish (davlat mas'uliyati)	Daromadlarni himoyalash (xodim mas'uliyati)	Minimal darajadagi daromadlarni himoyalash

Davlat hukumati ijtimoiy siyosatini mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va iqlim xususiyatlarini hisobga olgan holda olib boradi. Xorijiy mamlakatlarda ijtimoiy himoya asosiy 3 ta model xususiyatlariga moslab qurilgan: Bismark (kontinental, konservativ), Beveridj (anglosakson, liberal) modeli va xususiy-korporativ (aralash, skandinaviya) modeli.

Kontinental model. Bismark modeli ijtimoiy sug'urta mexanizmiga asoslangan bo'lib, u mehnat qobiliyati yo'qolishi bilan sug'urtalanuvchilarga to'liq yoki qisman kompensatsiya beriladi. Ijtimoiy ta'minot budjet badallari, ishchi va ish beruvchining sug'urta badallari hisobidan moliyalashtiriladi. Germaniya, Fransiya, Avstriya kabi mamlakatlar ushbu model asosida ish olib borishadi. Ijtimoiy sug'urtaning Bismark modelining afzalligi ish stajiga va daromad miqdoriga qarab ijtimoiy nafaqalarning o'sishi va bu orqali fuqarolarning mehnat faoliyati rag'batlantiriladi. Bo'sh mablag'larni qo'shimcha ravishda ijtimoiy sug'urta fondlariga jalb qilish orqali, ijtimoiy to'lovlar miqdorini ko'paytirish mumkin. Ushbu modeldan foydalanishda ijtimoiy xarajatlarni davlat tomonidan moliyalashtirishning qoldiq tamoyiliga amal qilinadi. Bismark modelining kamchiligi ishchilar soni va ijtimoiy sug'urta to'lovlari miqdoriga bog'liqligidadir. Ishchilar sonining kamayishi bilan ijtimoiy to'lovlar darajasi pasayadi yoki ijtimoiy ajratmalar miqdori oshadi.

Kontinental model quyidagi uch asosiy xususiyatdan iborat:

- Ushbu model insonning kasbiy faoliyati davomiyligi va ijtimoiy ta'minot darajasi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikni tavsiflaydi.
- Asosiy tamoyil sifatida bozor va davlat nazorati ostida ijtimoiy sug'urta tamoyiliga e'tibor qaratiladi.
- Jamoat tashkilotlari va xayriya fondlari fuqarolarning ijtimoiy ta'minotida juda faol hisoblanadi.

Germaniya kontinental modelning barcha tamoyillarini amaliyotga to'liq joriy eta olgani bilan ajralib turadi. Bu davlatda sug'urta qonunchiligining asoschilaridan bo'lib, mamlakat hayotida muhim siyosiy rol o'ynagan kansler Otto fon Bismark hisoblanadi. U birinchi bo'lib mamlakat aholisiga ma'lum ijtimoiy kafolatlar beradigan bir qator qonunlarni qabul qildi. Ulardan asosiylari "Sanoat xodimlarining kasalligini sug'urta qilish to'g'risida"gi qonun (1884), "Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish to'g'risida"gi

qonun (1885) hamda “Nogironlik va qarilikni sug’urtalash to’g’risida”gi qonun (1891).

Ishonch bilan aytish mumkinki, ushbu qonunlar orqali shaxsning o’z mustaqilligi, jamoatchilikning qo’llab-quvvatlanishi va hukumatning davlat tomonidan qo’llab-quvvatlanishi uch tomon o’rtasida o’zaro manfaatli kelishuvlar yuzaga kelishiga olib keldi.

Hozirgi kunda Germaniyada ijtimoiy sug’urtaning 4 ta turi amal qiladi: pensiya sug’urtasi, majburiy tibbiy sug’urta, ishsizlik sug’urtasi, baxtsiz hodisalardan sug’urta. Ijtimoiy ta’minot tizimi shuningdek, bolalarga nafaqa (bola tug’ilganda bir martalik to’lovlar, kam ta’minlangan oilalarga va ko’p bolali oilalarga dotatsiyalar), qochqinlarga yordam, ta’lim uchun nafaqalar, davolanish uchun nafaqalar, pensiya subsidiyalari, urush qurbonlariga, nogironlarga yordam, kam ta’minlangan fuqarolarga ijtimoiy yordam shaklida ajratilgan davlat mablag’larini qamrab oladi. Germaniya sug’urta tizimida birinchi o’rinda mehnatga layoqatli aholi uchun yaxshi va mos iqtisodiy sharoitlar yaratishga urg’u beradi. Ijtimoiy siyosatning ushbu shakli muvaffaqiyatli bo’ldi. Lekin undagi muhim bir kamchilik – davlat budjeti xarajatlarining asosiy qismi ijtimoiy himoyaga sarflanadi. Ushbu xarajatlarni qoplash uchun ishlayotganlardan olinadigan soliqlarni doimiy ravishda oshirishga to’g’ri kelmoqda. Soliqlarning ko’pligi tufayli odamlar ishlash uchun rag’batni yo’qotadilar. Chunki odamlarning soliqlardan ajratib qolgan mablag’i ishga yaroqsiz odam oladigan ijtimoiy himoya mablag’iga teng bo’lib qoladi. Ushbu masalani ijobiy hal qilish uchun hozirgi vaqtda siyosiy jihatdan ham bir qator tadbirlar amalga oshirilmoqda, ulardan asosiysi sifatida ijtimoiy yordam oluvchilarni ijtimoiy ishlab chiqarishga jalb qilishni tashkil etilayotganini aytib o’tish mumkin.

Anglosakson modeli. Davlatning ijtimoiy ta’minlashning anglosakson (liberal) modeli yuqorida tavsiflangan kontinental modeldan sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu model asoschisi 1941-1942 yillarda Buyuk Britaniyada

ijtimoiy sug'urta islohotlari bo'yicha ishchi guruhni boshqargan ingliz iqtisodchisi Uilyam Beveridj hisoblanadi. Beveridj ijtimoiy sug'urta tizimiga badallarning yagona miqdorini va ijtimoiy ta'minotning har xil turlari uchun to'lovlarning bir xil miqdorini belgilashni taklif qildi. Olingan badallar va to'lovlar miqdori oluvchining ijtimoiy sug'urta tizimidagi ishtiroki va u tomonidan o'tkazilgan badallar miqdoridan qat'i nazar, ma'lum bir guruhga mansubligi asosida belgilandi. Yashash minimumi belgilash taklif qilindi. Agar fuqaro o'zini yashash minimum bilan ta'minlay olmaydigan bo'lsa, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

O'sha davrdagi aksariyat mutaxassislarning fikriga ko'ra, Beveridj modeli urushdan keyin iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikni tiklashga, mehnat unumdorligini va umuman iqtisodiyotni tiklash uchun sharoit yaratishga imkon berdi. Bundan tashqari, ob'yektiv sabablarga ko'ra (homiladorlik, nogironlik va hokazo) sug'urta badallarini to'lay olmaganlar uchun ijtimoiy ta'minot olish imkoniyatini saqlab qolishga imkon berdi. Beveridj modeli dolzarbligi sababli mamlakat tashqarisida ham faol qo'llab-quvvatlandi. Bu modelning muvaffaqiyatli tarzidagi amaliyotga tatbig'ini AQSh, Fransiya, Yaponiya, Shveysariya kabi mamlakatlarida ko'rish mumkin.

Anglosakson modelining ba'zi bir asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- ijtimoiy xizmatlar "umumiylik" tamoyiliga asoslanadi va bir xil miqdordagi nafaqalar beriladi (hamma sug'urta badali to'laganlarga teng miqdordagi nafaqa beriladi);
- hukumat faqat aholi daromadlarining minimal miqdorini saqlash va zaif qatlamlar farovonligi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, shu orqali ijtimoiy sohada minimal ishtirok etadi;
- ushbu model aniq sug'urta dasturlari uchun alohida sug'urta mukofotlarini hisobga olmaydi. Yagona ijtimoiy to'lovlar yordamida daromadlar yig'iladi va ma'lum ijtimoiy ta'minot sohasining zarur ehtiyojlariga taqsimlanadi;

- ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishning moliyaviy asosi bo'lib birinchi navbatda davlat budjeti emas, balki xususiy sug'urta badallari hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada zamonaviy ijtimoiy sug'urta tizimida ikkita tarmoq mavjud:

a) milliy ijtimoiy sug'urta, unga pensiya sug'urtasi dasturlari, nogironlarni sug'urtalash, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish, onalikni qo'llab-quvvatlash, kasallik uchun nafaqalar;

b) mamlakat rezidentlariga, shuningdek, Angliyada uzoq vaqt yashagan chet elliklarga tibbiy xizmat ko'rsatadigan milliy sog'liqni saqlash tizimi.

Dastlab AQShda ijtimoiy sug'urta to'g'risidagi qonuni 1935-yil 14-avgustda qabul qilingan edi. Vaqt o'tishi bilan ushbu qonun ijtimoiy sug'urtaning yangi qoidalari bilan to'ldirildi va qo'shimchalar qilindi. Qo'shma Shtatlarda yagona, umummilliy, markazlashgan ijtimoiy ta'minot tizimi mavjud emas. U federal qonun yoki shtat qonuni bilan tartibga solinadigan har xil dasturlardan tashkil topgan. Amerika Qo'shma Shtatlaridagi davlat ijtimoiy ta'minoti tizimi aniq ikki sohaga bo'linadi: ijtimoiy sug'urta (to'lovlar ishchilardan olinadigan ijtimoiy sug'urta badallaridan hosil bo'lgan sug'urta mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi) va ijtimoiy yordam (to'lovlar budget mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi. Bu federal yoki shtat budjeti bo'lishi mumkin). Shuningdek, bugungi kunda AQShda tibbiy sug'urtadan tashqari ijtimoiy sug'urta tizimi ham ancha rivojlangan bo'lib, ijtimoiy sug'urta orqali ishsizlik, mehnat qobiliyatini yo'qotganlik, boquvchisini yo'qotganlik, qarilik kabi sug'urta hodisalari sug'urta qilinadi.

Tizimning tashkil qilinishiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, har bir fuqaro ijtimoiy sug'urtalanish huquqiga egaligini tasdiqlovchi muhim hujjat – "Social security number" ga ega. Shuningdek, u fuqarolarning hisob kartochkasi bo'lib xizmat qiladi. Sug'urta hodisasi sodir bo'lgan paytda, nafaqa miqdori ish stajga, daromadga va hokazolarga bog'liq holda hisoblab chiqiladi. Shu bilan birga sug'urta bilan bog'liq bo'lmagan kambag'allarga, etim va boshqa

ehtiyojmandlarga davlat tomonidan to'lanadigan ijtimoiy ta'minot mablag'lari (masalan, ayrim toifalarga maktabda bepul ovqatlanish, uy-joy va boshqalar beriladi) alohida hisoblanadi.

Boquvchisini yo'qotganligi bo'yicha ijtimoiy sug'urta. Boquvchisini yo'qotish bilan bog'liq sug'urta hodisasi yuz berganda, agar vafot etgan shaxs sug'urta qilingan bo'lib, uning asosiy ish faoliyatidan kelayotgan daromadi orqali oilasi ta'minlanayotgan bo'lsa, oila asosiy daromad manbaini yo'qotgan hisoblanadi va qo'shimcha moddiy yordamga muhtoj bo'lgan taqdirda marhuming oila a'zolariga (odatda turmush o'rtog'i) nafaqa to'lanadi.

Vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik bo'yicha ijtimoiy sug'urta. Bunda ishlayotgan xodimning bajarayotgan mehnatiga bog'liq bo'lmagan ravishda vaqtinchalik mehnat qobiliyatini yo'qotishi natijasida sug'urta hodisasi yuz beradi. Vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqasini olish uchun xodimning besh yillik ish staji va ish beruvchi tomonidan belgilangan sug'urta badallarining to'lovi talab qilinadi.

Ishsizlik nafaqasi bo'yicha sug'urta. Bunda sug'urta badallari yillik daromadning 6,2 foizini tashkil qiladi, lekin bu raqamni korrektirovka qilishda shtatlar tomonidan o'zgartirishlar kiritilishi mumkin. Umumiy qoida bo'yicha, ular ish beruvchilar tomonidan to'lanadi. Ushbu badallarni to'lash sug'urtalangan shaxslarga ishsizlik holatida, tegishli nafaqalarni to'lashda kafolat berishga imkon beradi.

Skandinaviya modeli. Shvetsiya, Daniya, Norvegiya singari shimoliy mamlakatlarda davlat ijtimoiy siyosatining skandinaviya modelidan foydalaniladi. Bugungi kunda aynan zamonaviy, etuk va rivojlangan ijtimoiy tizimga ega davlat sifatida aynan skandinaviya modelidan foydalangan mamlakatlar misol qilib ko'rsatiladi. Bu model o'zida bismark va Beveridj modellarining elementlarini jamlaydi. Ushbu model quyidagi xususiyatlarga ega:

- ijtimoiy ehtiyojlar uchun xarajatlarni amalga oshirishda etakchi rol mamlakat hukumatiga tegishli bo'lib, barcha ijtimoiy dasturlar davlat budjetidan moliyalashtiriladi;

- hukumat ishsizlikka qarshi faol kurash olib boradi, uning oldini olish uchun barcha zarur choralarni ko'rmoqda;

- skandinaviya modeli aholining turli qatlamlari o'rtasida ijtimoiy qo'llab-quvvatlash uchun sharoitlarning tengligi bilan tavsiflanadi;

- mamlakat aholisi uchun turli xil hayotiy vaziyatlarda turli xil ijtimoiy kafolatlar beriladi.

Ijtimoiy siyosatni tartibga solishning eng yorqin, skandinaviya modeliga misol - Shvetsiya. Bugungi kunda u ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan dunyoning eng rivojlangan davlatlaridan biri hisoblanadi. Shvetsiya aholisining ijtimoiy ta'minoti butun mamlakat aholisini ijtimoiy himoya qilishda davlat kafolati asosida amalga oshiriladi. U soliq va transfert siyosati orqali amalga oshiriladigan aholining barcha qatlamlari daromadlarini qayta taqsimlashga qaratilgan.

Shved modelining asosiy xususiyatlari inson hayotining barcha sohalarida doimiy ijtimoiy himoya va 100 foiz bandlikka erishish, kambag'allar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning yo'qligi, yuqori siyosiy va ijtimoiy barqarorlikdir. O'tgan asrning 80-90 yillarida og'ir iqtisodiy vaziyatga qaramasdan skandinaviya modelidan foydalanayotgan hech bir davlat o'z tanlagan yo'lidan voz kechmadi. Biroq, umumiy farovonlikka erishish va yuqori darajada ta'minlangan ijtimoiy kafolatlar mavjudligi davlat budjetidan katta xarajatlarni talab qiladi. Shuning uchun ushbu davlatlarda soliqlar yuqori foizligi bilan ajralib turadi. Hozirgi paytda hukumatlar tomonidan munisipal budjetda katta miqdordagi mablag'larni to'plash imkoniyatini beradigan zamonaviy soliq konsepsiyalari ishlab chiqilmoqda, shu orqali mablag'larni to'plash va samarali sarflash yo'lga qo'yilmoqda.²⁵

²⁵ <https://review.uz/uz/post/ijtimoiy-sugurta-modellari-jahon-tajribasi-va-ozbekiston-amaliyoti>

Nazarimizda, ushbu modellarning har biri o'z yutuq va kamchiliklariga ega. Ularni shunchaki tatbiq qilib bo'lmashligi ham aniq. O'zbekiston ijtimoiy ta'minot sohasida o'z modeliga ega va u ijtimoiy kafolat tizimining o'zgaruvchan xususiyatiga mos tarzda takomillashib boradi.

Quyida ayrim mamlakatlardagi ijtimoiy ta'minot tizimini mexanizmlarini qisqacha keltirib o'tsak.

Shvetsiyada tovon puli xarajatlarining aksariyati korxonalar tomonidan amalga oshiriladi. Mahalliy va markaziy hokimiyat organlari ijtimoiy to'lovlarni amalga oshirishda ishtirok etishadi. Sug'urtalangan shaxslarning sug'urta badallari ahamiyatsiz. *Germaniyada* ish haqining yo'qolishi bilan bog'liq to'liq yoki qisman tovon puli to'lash mavjud. Bunda sug'urta hodisalari uchun tovon puli davlat tomonidan emas, balki notijorat kompaniyalar (xodimlar va ish beruvchilar tomonidan boshqariladigan maxsus tuzilmalar) tomonidan amalga oshiriladi. *Irlandiyada* asosan yashash minimumini ta'minlashga e'tibor qaratiladi. Ijtimoiy sug'urta budjeti davlat budgetiga kiritilgan. Sug'urta hodisasi natijasida davlat fuqarolarga kafolatlangan daromad bilan ta'minlash majburiyatini oladi. *AQShda* ijtimoiy ta'minot mamlakat yoki davlat darajasida amalga oshiriladigan ijtimoiy sug'urta dasturlari bilan ta'minlanadi. Yagona ijtimoiy ta'minot tizimi mavjud emas. Ijtimoiy sug'urta xodimlar va ish beruvchilarning soliqlari hisobiga shakllanadigan sug'urta fondlari hisobidan amalga oshiriladi. *Xitoyda* ijtimoiy xarajatlar davlat, korxonalar, kasaba uyushmalari, xodimlar tomonidan amalga oshiriladi. *Rossiyada* sug'urta to'lovlari (bir martalik va oylik) Rossiya Federatsiyasining Ijtimoiy sug'urta jamg'armasi tomonidan amalga oshiriladi. Ishlab chiqarishda shikastlanish holatlarida, masalan etkazilgan ma'naviy zarar uchun ish beruvchi tomonidan tovon puli to'lanadi.

O'tish davrida sotsial muammolarning yuki ortadi. Yo'lga tushgan karvon kabi sotsial sohaning muammolari ham borgan sari ortib boradi. Shu ma'noda

sotsial sohada yuzaga keluvchi muammolarning yechimini modellashtirish katta ahamiyat kasb etadi. Bunda eng muhim muammolar rivojlanishi tendensiyalari o'z vaqtida aniqlanishi katta ahamiyatga ega. Xususan, O'zbekiston sotsial hayotida yuz berayotgan yirik o'zgarish va muammolar hamda ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish muhim.

O'zbekistonda hozirgi kunda ijtimoiy ta'minot tizimida boshqaruv idoralari hisoblangan ijtimoiy ta'minot tizimlari mavjud. Shuningdek, yolg'iz nogironlarga va qariyalarga mo'ljallangan o'nlab internat uylari, nogironlik sababi va guruhini belgilovchi tibbiy ekspertiza komissiyalari, xususan, nogironlikni ekspertiza qilish va nogironlarning mehnat qobiliyatini tiklash bo'yicha bitta ilmiy-tekshirish instituti faoliyat yuritmoqda. Pensionerlarning davolanishi va dam olishiga mo'ljallangan bir qancha maxsus sanatoriylar ishlab turibdi.

Kam ta'minlangan oilalarga va ko'p bolali muhtoj oilalarga moddiy yordam to'lovlarini moliyalashtirishning asosiy manbai respublika va mahalliy budjet vositalari hisoblanadi.

Ma'lumki, mustaqil taraqqiyotimizning ilk davridanoq "inson – jamiyat – davlat" o'rtasidagi o'zaro munosabatning oqilona yechimini topish alohida ahamiyat kasb etdi. Ikkinchi jahon urushidan keyin Yevropa mamlakatlari, Osiyoning Yaponiya, Janubiy Koreya kabi davlatlari aynan shu g'oya asosida taraqqiyot yo'lini belgilab, tarixan qisqa davr ichida yuksak taraqqiyotga erishgan edilar. Ikki asrlik demokratik rivojlanish tarixga ega bo'lgan AQSh ham inson manfaatini taraqqiyotning asosi sifatida qabul qilgan edi. Ma'lum bo'ladiki, O'zbekiston demokratik taraqqiyotning jahon tajribasini sinchiklab o'rgandi. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish va buning tayanchi sifatida insonparvar tuzumni shakllantirish yo'lida islohotlarni amalga oshirish "inson – jamiyat - davlat" tizimidek kuchli uyg'unlikni talab etmoqda.

Muhokama uchun savollar

- 1. O'zbekistonda kuchli ijtimoiy himoya siyosatining mazmun va mohiyatini gapirib bering?*
- 2. Prezident Sh.Mirziyoyevning asarlarida, ma'ruza va nutqlarida ijtimoiy adolat, ijtimoiy himoya masalalari qanday ifoda qilib berilgan?*
- 3. Ijtimoiy adolat prinsiplarini bayon eting?*
- 4. Ijtimoiy himoya tushunchasiga bo'lgan qanday munosabatlar mavjud?*
- 5. Ijtimoiy himoyaning qanday xorijiy modellari mavjud?*
- 6. O'zbekistonda ijtimoiy sohani rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan muhim islohotlar to'g'risida so'z yuriting?*

6-MAVZU: XAVFSIZLIK, MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASH

Reja:

- 1. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash***
- 2. O'zbekiston Respublikasining diplomatik aloqalarida demokratik tamoyillar***
- 3. Chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosatni amalga oshirish***

Tayanch so'zlar: xavfsizlik, tolerantlik, millatlararo totuvlikni ta'minlash, diniy bag'rikenglik, diniy tashkilotlar, mudofaa salohiyatini oshirish, milliy xavfsizlik konsepsiyasi, mudofaa doktrinasi, davlatning mudofaa sohasidagi siyosatining asosiy maqsadlari, davlatning mudofaa sohasidagi siyosati quyidagi prinsiplar, kiberxavfsizlik, etnik guruhlar, millatlararo bag'rikenglik, millatlararo munosabatlar, diplomatik aloqalarida demokratik tamoyillar, O'zbekiston tashqi siyosatining asosiy tamoyillari, O'zbekiston tashqi siyosiy faoliyati yo'nalishlari, maqsadi va Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorligi.

1. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash

Xavfsizlikni ta'minlash va mudofaa salohiyatini oshirish. Bugun tez o'zgarayotgan dunyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash eng muhim masala hisoblanadi. Har bir davlat ushbu yo'nalishda o'ziga xos ichki va tashqi siyosat yuritadi. O'zbekiston Respublika Milliy xavfsizlik konsepsiyasida mamlakatdagi vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan tashqi va ichki tahdidlarga javob berish bo'yicha yangicha yondashuvlar aks ettirilgan. Amaldagi "O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik konsepsiyasi

to'g'risida"gi qonun 1997-yilda qabul qilingan edi. Qonunning yangi tahririni ishlab chiqish 2018-yilgi Davlat dasturi loyihasidan o'rin olgan. Konsepsiyada milliy xavfsizlikka tahdidlar va xalqaro vaziyatning o'zgarishlariga adekvat javob qaytarilgan.

1995-yil 30-avgustda "O'zbekiston Respublika harbiy doktrinasini to'g'risida"gi Oliy Majlis qarori qabul qilinadi. Parlament mamlakatning davlat va milliy xavfsizligini mustahkamlash bilan bog'liq vazifalarni hal etishni ta'minlovchi mazkur qonun katta siyosiy va harbiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Harbiy doktrina davlatimizning tinchliksevar tashqi siyosiy yo'lini yana bir bor namoyon etdi. U O'zbekistonning xalqaro obro'-e'tibori va jahon maydonidagi mavqeini oshirdi. Mazkur qaror 2018-yil 9-yanvarda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasini to'g'risida"gi qonuniga asosan o'z kuchini yo'qotadi. Mazkur doktrinaga asosan O'zbekiston hech bir davlatni o'zining dushmani deb hisoblamaydi va barcha mamlakatlar bilan munosabatlarni mamlakat milliy manfaatlarining ustuvorligi asosida hamda xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalarini inobatga olgan holda, o'zaro naf ko'rish, teng huquqlilik hamda boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, barcha nizoli masalalarni tinch vositalar va muzokaralar yo'li bilan hal qilish, davlatlararo shakllangan chegaralarning buzilmasligi va o'zgarmasligini tan olish asosida quradi.

Ushbu Doktrinada quyidagi asosiy tushunchalarga izohlar berilgan:

davlatning harbiy tashkiloti – davlat boshqaruvi va harbiy boshqaruv organlarining, Qurolli Kuchlarning, urush davri uchun tuziladigan boshqa organlar, muassasalar va maxsus tuzilmalarning, shuningdek mudofaa sanoati kompleksi majmui bo'lib, ularning birgalikdagi faoliyati harbiy xavfsizlikni ta'minlash borasidagi vazifalarni hal etishga qaratilgan bo'ladi;

mamlakat mudofaasi – O'zbekiston Respublikasining suverenitetini, hududiy yaxlitligini, aholisining tinch hayoti va xavfsizligi himoya qilinishini

ta'minlovchi siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, axborotga oid, tashkiliy va boshqa tushadigan chora-tadbirlar tizimi;

milliy xavfsizlikka harbiy sohada tahdidlar – O'zbekiston Respublikasiga qarshi harbiy kuch qo'llanilishi haqiqatan mumkinligini tavsiflovchi omillar;

noqonuniy qurolli tuzilmalar – milliy va xalqaro qonunchilikka xilof ravishda shakllantirilgan, terrorchilik, ekstremistik, jinoiy yoki boshqa maqsadlarni ko'zlovchi qurolli birlashmalar, otryadlar, guruhlar;

tahdid soluvchi davr – vaqtning turli muddat davom etadigan, qoida tariqasida, harbiy mojaro boshlanishidan oldinga to'g'ri keladigan hamda harbiy-siyosiy vaziyat o'ta keskinlashganligi bilan tavsiflanadigan davri;

favqulodda vaziyat – odamlar qurbon bo'lishiga, ularning sog'lig'i yoki atrof-muhitga zarar etishiga, jiddiy moddiy talafotlar keltirib chiqarishga hamda odamlarning hayot faoliyati sharoiti izdan chiqishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan avariya, halokat, xavfli tabiiy hodisa, tabiiy yoki boshqa ofat natijasida muayyan hududda yuzaga kelgan holat;

qurolli mojaro – davlatlar o'rtasidagi (xalqaro qurolli mojaro) yoki bir davlat hududi doirasidagi (ichki qurolli mojaro) qarama-qarshi tomonlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, milliy, etnik, diniy va boshqa ziddiyatlarni hal etish maqsadidagi miqyosi cheklangan qurolli to'qnashuv (harakat, janjal) bo'lib, bunda urush holati e'lon qilinmaydi;

harbiy mojaro – davlatlar o'rtasidagi yoki davlatning ichki qarama-qarshiliklarini harbiy kuch qo'llagan holda hal etish shakli bo'lib, bu qurolli kurash olib borishning barcha turlarini, shu jumladan urushlar va qurolli mojarolarni qamrab oladi;

harbiy tajovuz – O'zbekiston Respublikasining suverenitetiga, hududiy yaxlitligiga va davlat mustaqilligiga qarshi harbiy kuchni qo'llash;

harbiy xavfsizlik – milliy manfaatlarning harbiy sohada davlat xavfsizligiga bo'lgan tahdidlardan himoyalanganlik holati.

Mudofaa doktrinasiga ko'ra, davlatning mudofaa sohasidagi siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. mustaqillikni, suverenitetni, hududiy yaxlitlikni va konstitutsiyaviy tuzumni himoya qilish;
2. davlatning harbiy xavfsizligini ta'minlash;
3. Markaziy Osiyoda xalqaro va mintaqaviy hamkorlikni, xavfsizlikni, barqarorlikni va yaxshi qo'shnichilikni mustahkamlash;
4. davlatning harbiy tashkilotini muntazam ravishda rivojlantirish, uni O'zbekiston Respublikasini qurolli himoya qilishga shay holatda saqlab turish.

Mudofaa doktrinasiga ko'ra, davlatning mudofaa sohasidagi siyosati quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

- boshqa davlatlarga qarshi harbiy kuch ishlatmaslik, bundan harbiy tajovuzning oldini olish va uni daf etish hollari mustasno;
- xavfsizlikning bo'linmasligi, o'z xavfsizligini boshqa davlatlar xavfsizligi hisobiga mustahkamlashga yo'l qo'yilmasligi;
- boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, ehtimol tutilgan nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;
- harbiy-siyosiy bloklarda ishtirok etmaslik, har qanday davlatlararo tuzilmadan, agar u harbiy-siyosiy blok etib o'zgartirilsa, chiqib ketish huquqini o'zida saqlab qolish;
- mudofaaning etarli darajada bo'lishi;
- harbiy qurilishning zamonaviy harbiy mojarolar xususiyatiga monand bo'lishi;
- yadroviy va boshqa turdagi ommaviy qirg'in qurolini ishlab chiqarish, olish, saqlash, tarqatish va joylashtirishdan voz kechish;
- Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli zona to'g'risidagi shartnoma prinsiplariga sodiqlik;
- o'z hududida chet el harbiy bazalari va obyektlarining joylashtirilishiga yo'l qo'ymaslik;

– Qurolli Kuchlarning xorijdagi tinchlik o'rnatish bilan bog'liq operatsiyalarda va harbiy mojarolarda ishtirok etmasligi;

– xalqning ma'naviy-axloqiy qadriyatlariga va o'ziga xos madaniy tamadduniga tayanish.

*"Mudofaa to'g'risida"*gi O'zbekiston Respublikasi qonuni dastlab 1992-yil 3-iyulda qabul qilingan. So'ng unga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritilib, yangi tahrirda 2001-yil 11-mayda tasdiqlanadi. Mazkur qonunda mudofaa sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari ko'rsatib o'tiladi:

boshqa davlatga qarshi harbiy kuch ishlatmaslik, tajovuzning oldini olish va uni daf etish, shuningdek O'zbekiston Respublikasi tegishli shartnomalar bilan bog'langan davlatlarga yordam ko'rsatish hollari bundan mustasno;

xalqaro huquq normalariga muvofiq ravishda kollektiv xavfsizlik tizimlarida ishtirok etish;

harbiy-siyosiy bloklarda qatnashmaslik;

harbiy qurilishning zamonaviy urushlar va qurolli mojarolarning xususiyatiga monand bo'lishi;

yadroviy va boshqa turdagi yalpi qirg'in qurollarini ishlab chiqarishni, qayta ishlashni, olishni, saqlashni, tarqatishni va joylashtirishni rad etish;

Qurolli Kuchlarning, iqtisodiyotning, aholining, hududning tajovuzni daf etishga doim shay turishi;

mudofaaning etarli darajada bo'lishi;

harbiy xizmat sharafligi ekanligini ta'minlash.

Qurolli Kuchlar urushlar va qurolli mojarolarni qaytarish hamda oldini olish, O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini, suvereniteti, hududiy yaxlitligini hamda aholining tinch hayotini himoya qilish uchun davlat tomonidan tashkil etilgan va saqlab turilgan harbiy birlashmalar, qo'shilmalar va qismlarni, shuningdek boshqa harbiy tuzilmalarni o'z ichiga oladi. Qurolli Kuchlar o'z faoliyatini qonun ustunligi, markazlashgan rahbarlik va

yakkaboshchilik, jangovar va safarbarlik borasida doimiy shaylik hamda harbiy intizomga rioya etish asosida quradi va amalga oshiradi. Harbiy obyektlar, binolar va inshootlar, qurol-yarogʻ, harbiy texnikaning barcha turlari, boshqa harbiy mol-mulklar davlat mulki hisoblanadi va Qurolli Kuchlar tasarrufida boʻladi. Mudofaaga va Qurolli Kuchlarga rahbarlikni Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti – Qurolli Kuchlar Oliy bosh qoʻmondoni amalga oshiradi. Urush davrida Oʻzbekiston Respublikasi mudofaa vaziri bir paytning oʻzida Qurolli Kuchlar Oliy bosh qoʻmondoni oʻrinbosari hisoblanadi. Qurolli Kuchlar oldiga qoʻyilgan vazifalarni bajarish yuzasidan ularga tezkor rahbarlikni Qurolli Kuchlar Bosh shtabining boshligʻi amalga oshiradi.

Urush davri urush holati eʼlon qilingan vaqtdan yoki harbiy harakatlar amalda boshlanib ketgan paytdan eʼtiboran boshlanadi hamda harbiy harakatlar toʻxtatilganligi eʼlon qilingan vaqtdan eʼtiboran, lekin bunday harakatlar amalda toʻxtatilganidan keyin tugaydi. Urush davri sharoitida Qurolli Kuchlar Oliy bosh qoʻmondoni tomonidan Qurolli Kuchlarga va mamlakat iqtisodiyotiga rahbarlikni amalga oshiradigan vakolatli organ tuzilishi mumkin. Cheklangan doiradagi harbiy nizolar (harakatlar va qurolli toʻqnashuvlar) qurolli mojarolar deb hisoblanadi, bunda urush holati eʼlon qilinmaydi. Qurolli mojarolar kelib chiqqan va Oʻzbekiston Respublikasi bu mojarolarga tortilgan taqdirda Qurolli Kuchlar darhol ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini koʻradi.

“Mudofaa toʻgʻrisida”gi qonunga koʻra quyidagilar mudofaa sohasida alohida vakolatlarga ega:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti;
2. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi;
3. Oʻzbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi;
4. Qurolli Kuchlarning Bosh shtabi;
5. Harbiy okruglar;
6. Vazirliklar, davlat qoʻmitalari va idoralar;

7. Mahalliy davlat hokimiyati organlari.

Bundan tashqari fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar hamda fuqarolar O'zbekiston mudofaasini ta'minlashda ishtirok etadilar.

Bugungi kunda kiberxavfsizlik masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. 2020-yilda dunyo miqyosida 1120 ta keng ko'lamli kiberhujum qayd etilgan. 20 milliarddan ortiq ma'lumotlarga buzib kirilgan. O'zbekistondagi holat 2020-yilda "Uznet" manzilidagi veb-makonda 27 milliondan ortiq zararli va shubhali xurujlar, axborot tahdidlari aniqlandi. Kiberxavfsizlikka oid 342 ta holat qayd etildi. Shuning uchun ham mazkur soha xavfsizligiga e'tibor berish dolzarblashmoqda. Kiberxavfsizlik hozirda yangi kirib kelgan tushunchalardan biri bo'lib, unga berilgan turlicha ta'riflar mavjud. Xususan, CSEC2017 Joint Task Force manbasida kiberxavfsizlikka quyidagicha ta'rif berilgan: kiberxavfsizlik – hisoblashlarga asoslangan bilim sohasi bo'lib, buzg'unchilar mavjud bo'lgan sharoitda amallarni to'g'ri bajarilishini kafolatlash uchun o'zida texnologiya, inson, axborot va jarayonlarni mujassamlashtiradi. U xavfsiz kompyuter tizimlarini yaratish, amalga oshirish, tahlillash va testlashni o'z ichiga oladi. Kiberxavfsizlik ta'limning mujassamlashgan bilim sohasi bo'lib, qonuniy jihatlarni, siyosatni, inson omilini, etika va risklarni boshqarishni o'z ichiga oladi. Tarmoqlar sohasida faoliyat yuritayotgan Cisco tashkiloti esa kiberxavfsizlikka quyidagicha ta'rif bergan: Kiberxavfsizlik – tizim, tarmoq va dasturlarni raqamli hujumlardan himoyalash amaliyoti. Ushbu kiberhujumlar odatda maxfiy axborotni boshqarish, almashtirish yoki yo'q qilishni; foydalanuvchilardan pul undirishni; normal ish faoliyatini buzishni maqsad qiladi.

Axborot xavfsizligi tushunchasi bilan kiberxavfsizlik tushunchasi o'zaro bir-biridan farq qiladi. Axborot xavfsizligi sohasi axborotning ifodalanishidan qat'iy nazar – qog'oz ko'rinishdagi, elektron va insonlar fikrlashida, og'zaki va vizual aloqada intellektual huquqlarini himoyalash bilan shug'ullanadi.

Kiberxavfsizlik esa elektron shakldagi axborotni (barcha holatlardagi, tarmoqdan to qurilmagacha bo'lgan, o'zaro birga ishlovchi tizimlarda saqlanayotgan, uzatilayotgan va ishlanayotgan axborotni) himoyalash bilan shug'ullanadi. Bundan tashqari, hukumatlar tomonidan moliyalashtirilgan hujumlar va rivojlangan doimiy tahdidlar (Advanced persistent threats, APT) ham aynan kiberxavfsizlikka tegishlidir. Qisqacha aytganda, kiberxavfsizlikni axborot xavfsizligining bir yo'nalishi deb tushunish uni to'g'ri anglashga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-noyabrdagi PQ-4024-sonli Qaroriga muvofiq, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, apparat vositalari va dasturiy mahsulotlar, himoya vositalari va boshqa texnik vositalarga texnik topshiriqlar bo'yicha xulosalar "Kiberxavfsizlik markazi" DUK bilan majburiy tartibda kelishilishi lozimligi belgilab qo'yilgan. Yuqoridagidan kelib chiqqan holda, hozirgi kunda "Kiberxavfsizlik markazi" DUK tomonidan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, apparat vositalari va dasturiy mahsulotlar, himoya vositalari uchun ishlab chiqilgan texnik topshiriqlar ekspertizadan o'tkaziladi.

2020–2023 yillarga mo'ljallangan kiberxavfsizlikka doir milliy strategiya va "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqiladi. Bu haqda "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi va 2020 yil Davlat dasturi loyihasida qayd etilgan.

Hujjatga asosan xavfsizlikni, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, shuningdek, tashqi siyosat sohasida:

2020-yil 1-sentyabrga qadar kiberxavfsizlikning huquqiy asoslarini shakllantirish bo'yicha choralar ko'rilishi, shu jumladan 2020–2023 yillarga mo'ljallangan kiberxavfsizlikka doir milliy strategiya va "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqilishi belgilangan edi. Mazkur qonun loyihasida:

- axborot kommunikatsiya texnologiyalari tizimini zamonaviy kibertahdidlardan himoya qilish, turli darajadagi tizimlar uchun kiberxavfsizlik bo'yicha zamonaviy mexanizmlarni joriy etish;
- kiberxavfsizlikni ta'minlash sohasida davlat organlari, korxona va tashkilotlarning huquqlari
- va majburiyatlarini belgilash, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish;
- ushbu sohadagi normativ-huquqiy hujjatlarni unifikatsiyalash nazarda tutiladi.

Diniy bag'rikenglik ta'minlash. Mamlakatimizda turli dinga mansub qadriyatlar birdek e'zozlanadi. Fuqarolarga o'z e'tiqodini amalga oshirish uchun zarur sharoitlar yaratilgan bo'lib, dinlar va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlashga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda.

Avvalo, diniy bag'rikenglik tushunchasiga to'xtalib o'tsak. Diniy bag'rikenglik – bu g'oya xilma-xil diniy e'tiqodga ega bo'lgan kishilarning bir zamin, bir Vatanda buyuk g'oya va niyatlar yo'lida hamjihat, hamkor bo'lib yashashini, faoliyatini anglatadi²⁶.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida jami 35 mln.dan ortiq aholi istiqomat qilmoqda. Ular o'z e'tiqodini amalga oshirishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Jumladan, yurtimizda bugungi kunda jami 2282 ta diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Shundan, 2072 tasi islomiy, 166 tasi xristian tashkilotlari, 8 tasi yahudiy, 6 tasi bahoii jamoasi, bittadan Krishna jamiyati va Budda ibodatxonasi hisoblanadi. O'zbekiston konfessiyalararo Bibliya jamiyati ham faoliyat ko'rsatmoqda. Mazkur diniy tashkilotlar orasida diniy ta'lim muassasalari ham o'rin olgan.

Yurtimizda Xalqaro Islom akademiyasi, Toshkent Islom instituti, Mir Arab oliy madrasasi, yana 9 ta madrasa, jumladan 2 ta ixtisoslashtirilgan xotin-qizlar bilim yurti, qolaversa, Toshkent provaslav diniy seminariyasi, Toshkent protestant seminariyasi kabi diniy bilim yurtlari faoliyat

²⁶ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, Фалсафа қомусий луғат, Миллий истиқлол ғояси А.Абдуллаев

ko'rsatmoqda. Viloyatlarda kalom, hadis, fiqh, aqida hamda tasavvuf ilmi maktablari ochilgan. Islom sivilizatsiyasi markazi va 2 ta xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etildi. Shuningdek, O'zbekiston to'liq Injil xristianlari markazi, O'zbekiston Injil xristianlari-baptistlar cherkovlari ittifoqi faoliyat ko'rsatmoqda.

Islomiy ta'lim muassasalari soni 11 taga etkazildi. Buxoroda Oliy madrasa tashkil etildi. Toshkent islom institutida 3 yillik maxsus sirtqi bo'lim ochildi, diniy o'quv yurtlari qoshida o'quv kurslari yuritildi, Qur'oni karim qiroati bo'yicha "Tahfizul Qur'on" guruhlari faoliyat boshladi, qabul kvotalari 150 foizga oshirildi. Mamlakatimiz bo'yicha 15 ta masjid qaytadan barpo etildi, 55 ta masjid kapital ta'mirlandi. Birgina Surxondaryo viloyatining olis hududlarida 4 ta yangi masjid ish boshladi, yana 4 tasini ochish rejaga kiritildi.

O'zbekiston musulmonlari idorasi islomiy tashkilotlarning markaziy boshqaruv organi bo'lib, musulmonlarni ma'naviy birlashtirish, Respublika fuqarolariga ma'naviy ko'mak va xayriya ishlarini tashkil etish bilan shug'ullanadi. Uning huzurda "Vaqf" xayriya jamoat fondi tuzildi..

Bugungi kunda mamlakatimizda 16 ta konfessiyaga mansub diniy tashkilotlar erkin faoliyat yuritmoqda. Konfessiya bu – (lot. confessio – mazhab, dinga e'tiqod qilish) – alohida olingan biron-bir din (masalan islom) doirasida o'zining diniy ta'limotiga ega bo'lgan, ibodat qilishning o'ziga xos xususiyatlariga hamda ma'lum bir ichki tashkiliy tuzilishga ega bo'lgan ibodat qiluvchi, xudoga sig'inuvchilarining birlashmasidir.

Mamlakatimizdagi diniy konfessiya vakillari ahil-inoq yashab, jamiyat hayotini ravnaq toptirish yo'lida samarali mehnat qilmoqda. Ular o'z diniy bayramlari va e'tiqod amallarini emin-erkin ado etmoqda. Respublika Baynalmilal madaniyat markazi barcha fuqarolarning milliy qadriyatlarini rivojlantirish, ularning o'zaro ahilligi va hamjihatligini mustahkamlashda muhim o'rin tutmoqda. Amaliy natijalar qatorida aytish mumkinki, Respublikada Yunesko rahnamoligida "Jahon dinlari-tinchlik va madaniyat

yo'lida" mavzusida dinlararo muloqot xalqaro Kongressi, musulmon va xristian ilohiyotchilari hamkorligida "Bir samo ostida" xalqaro xristian-musulmon konferensiyalari o'tkazildi. Mazkur konferensiyalar natijasida mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan Rus pravoslav cherkovining 125 yilligi, Toshkent va O'rta Osiyo eparxiyasining 130 yilligi, Yevangel-Lyuteran jamoasining va Rim-katolik cherkovining hamda Arman apostollik cherkovining 100 yilliklari keng miqyosda nishonlandi. 1998-yildan e'tiboran Toshkent Pravoslav hamda Samarqand Protestant seminariyalari faoliyat ko'rsatmoqda.

Respublikada Qur'oni karim, Qadimgi Ahdning 16 kitobi va Yangi Ahd to'liqligicha o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi. O'zbekiston musulmonlari idorasi rahbarligi ostida Misrdagi "Dorus-salom" nashriyoti va Azhari sharif huzuridagi ilmiy akademiya bilan Qur'oni karimni chop etish bo'yicha kelishuvga erishilib, o'zimizda Qur'oni karim chop etilmoqda. Shu o'rinda qayd etish kerakki, ko'zi ojiz mo'min-musulmonlar uchun brayl yozuvidagi Qur'oni karim nusxasini chop etish bo'yicha O'zbekiston dunyodagi uchinchi davlat hisoblanadi. Yuzlab masjid, cherkov va ibodatxonalar, shu jumladan, Toshkent, Samarqand va Navoiydagi pravoslav ibodatxonalari, Toshkentdagi katolik kostyoli, Samarqanddagi Arman cherkovi qurildi va ta'mirlandi. O'zbekiston musulmonlari idorasining oyda ikki marta chiqadigan "Islom nuri" gazetasi va oylik "Hidoyat" jurnallarini chop etilmoqda, shuningdek, idora huzurida mustaqil "Movarounnahr" nashriyoti ham faoliyat yuritmoqda.

Masjid imom-xatiblarning maxsus o'quvlarini tashkil etish hamda buyuk ajdodlarimizning merosini puxta va chuqur o'rganish maqsadida, 2008-yilda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov tashabbusi bilan Samarqand viloyatida Imom Buxoriy xalqaro markazi ta'sis etildi.

Har yili umra va muqaddas Haj safariga borayotgan ziyoratchilarimizga safar bilan bog'liq viza hujjatlari, aviachiptalarni rasmiylashtirish, Saudiya

Arabistonida joylardagi sharoitlar, mehmonxona va boshqa masalalarda mutasaddi tashkilotlar bilan uyushqoqlikda ishlar amalga oshirilmoqda. 1992-yilda 370 nafar, 2000-yilda 1380 nafar, 2016-yilda 6 ming, 2018-yilda 10 ming nafardan ziyod fuqarolarimiz bahorgi mavsumda Umra ziyoratini amalga oshirib kelishga muvaffaq bo'ldilar. 2019-yildan esa mazkur kvotalar butkul olib tashlandi. Shuningdek, 1992-yilda 500 nafar, 2000-yilda 3840 nafar, 2016-yilda 5200 nafardan ziyod, 2017-yilda 7200 nafar, 2018-yilda 5 ming fuqarolarimiz Haj safariga borib keldilar.

Bulardan tashqari yurtimizdan noislomiy tashkilotlar tomonidan ham xristian va yahudiylar uchun muqaddas qadamjolarga ziyoratlar tashkil etilib kelinmoqda. Har yili 1500 dan ortiq noislomiy konfessiya vakillari Toshkent va O'zbekiston eparxiyasi tomonidan Isroil, Gretsiya, Rossiyadagi muqaddas joylarga ziyoratlar tashkil etish yaxshi an'anaga aylandi²⁷.

YuNESKO Bosh konferensiyasining 1995-yil 16-noyabrda bo'lib o'tgan 18-yig'ilishida "Bag'rikenglik bo'lmasa, tinchlik bo'lmaydi, tinchliksiz esa taraqqiyot va demokratiya bo'lmaydi" shiori ostida "Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi" qabul qilingan edi. 1997-yil BMTning Bosh Assambleyasida esa mazkur Deklaratsiya qabul qilingan kun – 16 noyabr Xalqaro diniy bag'rikenglik kuni deb e'lon qilindi. 1998-yil 6-noyabrda Toshkentda o'tkazilgan YuNESKO Ijroiya kengashining 155-sessiyasida "Tinchlik madaniyati" qabul qilindi. Mazkur konsepsiya BMT tomonidan ma'qullanib, 2000-yil "Xalqaro tinchlik madaniyati yili", 2001-yil esa "Xalqaro madaniyatlararo muloqot yili" deb e'lon qilindi. Bugungi kunda uning normalari respublikamiz qonunlariga to'liq implementatsiya qilingan va hayotimizga samarali tatbiq etilmoqda.

Xalqaro huquqiy hujjatlarda e'tiqod erkinligi va diniy bag'rikenglik xalqaro huquq himoyasida ekani ta'kidlanadi. Jumladan, 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"ning 18-

²⁷ Саидов А.Х. Религиозная толерантность и светская государства а Узбекистан по прав человека, 2002. Б. 57.

moddasida “Har bir inson fikr, vijdon, din va e’tiqod erkinligi huquqiga egadir”, deb ta’kidlangan. 1966-yili qabul qilingan “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to’g’risidagi xalqaro pakt”da ham “Biror odam ham o’z ixtiyori bilan o’z dini va e’tiqodiga ega bo’lish yoki ularni qabul qilish erkini kamsitadigan majburiy xatti-harakatlarga duchor bo’lmasligi kerak”, deb ko’rsatilgan. Bu diniy bag’rikenglik xalqaro huquqiy normalar muhofazasida ekanligidan dalolat beradi.

Bosh qomusimiz – Konstitutsiyaning 31-moddasida hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanishi, har bir inson xohlagan dinga e’tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e’tiqod qilmaslik huquqiga egaligi va diniy qarashlarni majburan singdirishga yo’l qo’yilmasligi belgilab qo’yilgan. 34-moddasida esa, O’zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egaligi qayd etilgan. 58-moddasida ko’rsatilishicha, davlat jamoat birlashmalarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta’minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng imkoniyatlar yaratib beradi.

Bundan tashqari, O’zbekiston hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning madaniyati, tili, urf-odat va an’analari hurmat qilinishi qator qonun hujjatlarida ham aks ettirilgan. Masalan, “Ta’lim to’g’risida”gi qonunning “Bilim olish huquqi” deb nomlangan 4-moddasida har kimga uning milliy mansubligi, e’tiqodi, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishidan qat’i nazar, bilim olishda teng huquqlar kafolatlanishi alohida qayd etilgan. Yoki “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to’g’risida”gi qonunni olaylik. Mazkur qonunning “Murojaat etish huquqidan foydalanilayotganda kamsitishga yo’l qo’yilmasligi” deb nomlangan 10-moddasida davlat organlariga murojaat etish huquqidan foydalanilayotganda jismoniy shaxsning millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodiga qarab kamsitishga yo’l qo’yilmasligi qat’iy belgilab qo’yilgan.

Mamlakatimizda faoliyat yuritadigan barcha diniy tashkilotlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, 2021-yil 5 iyulda qabul qilingan qayta qabul qilingan, jami 35 moddadan iborat O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonuniga va amaldagi boshqa qonunchilik hujjatlariga asosan tashkil etiladi va faoliyat ko'rsatadi. Mazkur qonun bilan quyidagi asosiy tushunchalarga huquqiy ta'riflar berildi:

diniy ta'lim muassasasi – muayyan konfessiyaga mansub bo'lgan, diniy tashkilotlarning professional xizmatchilarini va ular uchun zarur bo'lgan diniy xodimlarni tayyorlash uchun diniy tashkilotlarning O'zbekiston Respublikasi bo'yicha markaziy boshqaruv organi tomonidan tashkil etilgan muassasa;

diniy tashkilot – fuqarolarning belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan, birgalikda dinga e'tiqod qilish, ibodat qilish, diniy rasm-rusumlar va marosimlarni bajarish maqsadida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z ishtirokchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan ko'ngilli birlashmasi (mahalliy diniy tashkilot, diniy ta'lim muassasasi va diniy tashkilotlarning O'zbekiston Respublikasi bo'yicha markaziy boshqaruv organi);

missionerlik – aniq maqsadga qaratilgan mafkuraviy ta'sir o'tkazish orqali shaxsni (bir guruh shaxslarni) o'z diniga kiritish maqsadida unga (ularga) diniy qarashlarni majburan singdirishga va diniy ta'limotni tarqatishga doir faoliyat;

qonunga xilof diniy faoliyat – diniy tashkilot sifatida ro'yxatdan o'tmasdan faoliyat ko'rsatish, diniy tashkilot tomonidan faoliyatni o'zi turgan joydan, shu jumladan ibodat qilinadigan binolardan va diniy tashkilotga tegishli hududlardan tashqarida amalga oshirish, shuningdek diniy ta'lim muassasalaridan tashqarida xususiy tartibda diniy ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish;

prozelitizm – missionerlik faoliyatining bir konfessiyaga e'tiqod qiluvchilarni boshqa konfessiyalarga o'tkazishga qaratilgan shakli.

Diniy bag'rikenglik g'oyalari, dinlararo do'stlik va hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan bunday keng qamrovli tadbirlar yurtimizda diniy rasm-rusumlarning emin-erkin bajarilishiga omil bo'lmoqda. Biroq bunday holat ogohlikni susaytirish, bexavotirlikka berilishga asos bo'la olmaydi. Zotan, yaratilgan erkinliklar, qulay shart-sharoitlardan g'arazli maqsadlarda foydalanishga, noto'g'ri ta'limot orqali aholi, ayniqsa, yoshlarni haqiqat yo'lidan adashtirishga urinayotganlar ham uchrayotgani kishini tashvishga soladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasida konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi, respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'ligi va ma'naviyatiga tajovuj qiluvchi, shuningdek, harbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy ruhdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati taqiqlanadi, – deya belgilab qo'yilgan.

Axborot tarqatish osonlashgan bir paytda missionerlar o'z mutaassib qarashlarini turli shakl va usullarda yoyishga urinmoqdalar. Farzandlarimizni ularining qabih istaklari qurboniga aylantirishda internet tarmog'i ular uchun har jihatdan qulay va samarali vosita bo'lib xizmat qilayotgani ham bor gap. Islomshunoslik ilmiy-tadqiqot markazining ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda internet tarmog'i orqali tarqatilayotgan ma'lumotlarning 30 foizini behayolik, 23 foizini diniy-ekstremistik, 14 foizini ijobiy ma'lumotlar, 12 foizini o'z joniga qasd qilish, 11 foizini shafqatsizlik va zo'ravonlik, 10 foizini millatlararo nizo chiqarishga qaratilgan axborotlar tashkil etadi.

Yurtimizda turli din vakillarining hech qanday to'siqlarsiz ibodat qilishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan bo'lishiga qaramay, ular yashirin

sektalar tuzib, fuqarolarni turli usullar bilan to'g'ri yo'ldan og'dirishga urinishlarining o'zi jaholat belgisi emasmi? Vaholanki, vijdon erkinligi hukm surgan respublikamizdagi diniy tashkilotlar mustaqil huquqiy shaxs sifatida er maydoni va binolarga ega bo'lishlari, diniy adabiyotlar nashr etishlari, diniy mutaxassislar tayyorlashlari, turli tadbirlar o'tkazishlari, muqaddas joylarga ziyoratlar tashkil etishlariga keng yo'l ochilgan.

Birinchi Prezident I.Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" deb nomlangan asarida dinning jamiyat hayotida tutgan o'rni haqida to'xtalar ekan: "Biz din bundan buyon ham aholini oliy ruhiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlaridan, tarixiy va madaniy merosidan bahramand qilishi tarafdorimiz. Lekin biz hech qachon dinning davlat hokimiyati uchun kurashga, siyosat, iqtisodiyot va qonunshunoslikka aralashish uchun bayroq bo'lishiga yo'l qo'ymaymiz. Chunki, bu holni davlatimizning xavfsizligi, barqarorligi uchun jiddiy xavf-xatar deb hisoblaymiz", – deb ta'kidlagan edi. Yoxud "Oллоh qalbimizda, yuragimizda" nomli risolasidagi quyidagi fikrlarida yaqqol ifodasini topgan: "...Biz o'z millatimizni mana shu muqaddas dindan ayri holda aslo tasavvur qila olmaymiz. Diniy qadriyatlar, islomiy tushunchalar hayotimizga shu qadar singib ketganki, ularsiz biz o'zligimizni yo'qotamiz".

Prezident Sh.Mirziyoyevning BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasida: "Biz muqaddas dinimizni zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatorga qo'yadiganlarni qat'iy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz. Islom dini bizni ezgulik va tinchlikka, asl insoniy fazilatlarni asrab-avaylashga da'vat etadi", deb yuksak jur'at bilan aytgan mana shu chiqishlari katta jasorat bo'ldi. Shunday ekan, bugungi kunda dinning asl mohiyatini asrash va targ'ib etish, uni turli noto'g'ri qarashlardan himoyalash, dinning ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini jamiyatdagi barqarorlik, ijtimoiy

hamkorlik, konfessiyalararo hamjihatlikni mustahkamlashga yo'naltirilgan tadbirlarni kuchaytirish – davr talabiga aylandi.

2017-yil 14-fevral kuni qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Imom Termiziy Xalqaro ilmiy-tadqiqot Markazini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori turli mafkuraviy xurujlar avj olayotgan bugungi kunda ajdodlarimizning ma'naviy merosini chuqur o'rganish, ulardagi ezgu g'oya va ta'limotlarni keng xalq ommasiga etkazish va shu asosda yoshlarda sog'lom dunyoqarashni kuchaytirish, ularni azaliy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ushbu markaz tomonidan Imom Termiziy, Hakim Termiziy va termizlik boshqa olimlarning 20 dan ortiq asarlari o'zbek tiliga tarjima qilindi.

Adashib yoki aldanib taqiqlangan tashkilot va guruhlariga kirib qolgan fuqarolarni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish tartibi tasdiqlandi. Davlat rahbari tashabbusi bilan turli diniy oqimlarga a'zolar ro'yxatida bo'lgan 16 ming nafardan ziyod kishi ro'yxatdan chiqarildi.

Diniy sohada olib borilgan islohotlar tufayli AQShning Xalqaro diniy erkinlik bo'yicha komissiyasi (USCIRF) O'zbekistonni diniy erkinlik sohasidagi alohida xavotirga molik davlatlar hamda "diniy erkinlikni tizimli, davomiy va jiddiy ravishda buzish"da ishtirok etuvchi davlatlar ro'yxatidan chiqardi.

Millatlararo totuvlikni ta'minlash. Bugungi kunda ko'p millat va elat vakillari yashayotgan O'zbekiston uchun ham millatlararo totuvlik g'oyat muhim masaladir. Millatlararo totuvlik g'oyasi – umumbashariy qadriyat bo'lib, turli xil xalqlar birgalikda istiqomat qiladigan mintaq va davlatlar milliy taraqqiyotini belgilaydi, shu joydagi tinchlik va barqarorlikning kafolati bo'lib xizmat qiladi. Bu g'oya – bir jamiyatda yashab, yagona maqsad yo'lida mehnat qilayotgan turli millat va elatlarga mansub kishilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, do'stlik va hamjihatlikning ma'naviy asosidir. Bu g'oya – har bir millat vakilining iste'dodi va salohiyatini to'la ro'yobga chiqarish uchun sharoit

yaratadi va uni Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi ezgu maqsadlar sari safarbar etadi.

Hozirgi kunda er sharida 1600 dan ortiq etnik guruhlar ma'lum. Ushbu etnoslarning ko'pchiligi o'z milliy davlatchiligiga ega emas. Dunyo siyosiy xaritasida ikki yuzdan ortiq davlat borligi ham buning isbotidir.

So'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri — jamiyatda millatlararo totuvlik va bag'rikenglikni ta'minlash, do'stlik muhitini va ko'p millatli katta yagona oila tuyg'usini mustahkamlash, yoshlarni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarash ruhida tarbiyalash, xorijiy mamlakatlar bilan madaniy-ma'rifiy aloqalarni kengaytirishga yo'naltirilgan keng miqyosdagi ishlar amalga oshirildi.

Bundan yuz yil avval mamlakatimiz hududida 70 ga yaqin millat vakillari istiqomat qilgan. 1926-yilda yurtimizda 90 millat va elat yashagan bo'lsa, 1959-yilda ularning soni 113 taga, 1979-yilda 123 taga etgan. Bugungi kunda mamlakatimizda yashab kelayotgan 130 dan ziyod millat va elatlarning vakillari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari taqdim etgan teng huquq va imkoniyatlardan foydalanib, iqtisodiyotning turli tarmoqlarida va ijtimoiy sohada, ilm-fan va madaniyat sohalarida samarali mehnat qilib, Vatanimizning gullab-yashnashiga va uning mustaqilligini mustahkamlashga, respublikaning xalqaro maydondagi obro'-e'tibori va imijini oshirishga munosib hissa qo'shib kelmoqdalar.

Amalga oshirilayotgan ustuvor yo'nalishlar sur'atini, keng ko'lamli demokratik islohotlarni, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy jihatdan erkinlashtirish va jamiyat hayotining boshqa jabhalarida erishilgan salmoqli muvaffaqiyatlar tahlili O'zbekiston xalqi yagona g'oya – O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha olijanob maqsadlar va g'oyat muhim vazifalarga erishishdan iborat yagona maqsad atrofida birlashganligini ta'kidlash uchun barcha asoslarni beradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida "O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi" – deb belgilab qo'yilgan bo'lsa, 8-moddasida esa O'zbekiston xalqini, millatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi, deb mustahkamlab qo'yilgan. Shuningdek, 18-moddasida ham "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar qonun oldida tengdirlar" deb qayd etilgan.

Hozirgi kunda mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillaridan iborat qariyb 146 ta milliy-madaniy markazlar faoliyat yuritmoqda. Davlat ta'lim muassasalarida o'qitish 7 tilda olib borilmoqda. O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi o'z ko'rsatuvlarini 12 tilda namoyish etmoqda, 10 dan ortiq tilda gazeta va jurnallar nashr etilmoqda.

Ma'lumki, Birinchi Prezidentimiz tashabbusi bilan milliy-madaniy markazlar faoliyatini muvofiqlashtirish, ularga amaliy va uslubiy yordam ko'rsatish maqsadida 1992-yil yanvarda Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilgan edi. Ushbu markaz jamiyatimizdagi tinchlik va osoyishtalik, millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlash, milliy va umumbashariy an'analarni ravnaq toptirish, ularning mazmun-mohiyatini keng targ'ib qilishga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Tashkil etilayotgan ko'plab tadbirlar, konsert dasturlari, kechalar, festivallar, ko'rik-tanlovlar, konferensiyalar shular jumlasidandir. Masalan, "O'zbekiston – umumiy uyimiz", "Vatan yagonadir, Vatan bittadir", "Qudratimiz – birlik va hamjihatlikda" kabi shiorlar ostidagi festivallar ko'p millatli aholimizning chinakam do'stlik bayramiga aylanib ulgurdi.

Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish marosimidagi nutqida ham mamlakatimizda hukm surayotgan

millatlar va fuqarolar totuvligi, o'zaro hurmat va mehr-oqibat muhitini ko'z qorachig'idek saqlash hamda mustahkamlashni o'zining ustuvor vazifasi, deb hisoblashini alohida ta'kidlagan edi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev uchrashuvda ushbu muhim masalaga bundan buyon ham ustuvor ahamiyat qaratib, milliy madaniy markazlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun zarur barcha ishlar amalga oshirilishini ta'kidladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25-yilligiga bag'ishlangan uchrashuvda nutq so'zladi. Unda poytaxtimizdagi ilgari "O'zbekyengilsanoat" aksiyadorlik jamiyatiga tegishli bo'lgan Bobur ko'chasidagi binoni Respublika baynalmilal madaniyat markaziga berishni va uni *Do'stlik saroyi* deb nomlashni hamda ana shu binoning yonida joylashgan va mustaqillik yillarida Respublika baynalmilal madaniyat markazi o'zining ko'plab tadbirlarini o'tkazib kelayotgan bog'ni "*Do'stlik bog'i*" deb nomlashni taklif etdi. Shuningdek, Toshkent shahrining Mirzo Ulug'bek tumanida Navro'z bayrami arafasida ochiladigan yangi bog' esa endi buyuk ajdodimiz Zahiriddin Muhammad Bobur nomi bilan ataladigan bo'ldi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 24-yanvarda qabul qilingan farmoniga muvofiq Respublika baynalmilal madaniyat markazining 25 yilligi munosabati bilan milliy madaniy markazlarning bir guruh faollari faxriy unvonlar, orden va medallar bilan taqdirlandi. Mustaqillik yillarida Respublika baynalmilal madaniyat markazi va milliy madaniy markazlarning 100 dan ortiq faollari faxriy unvonlarga sazovor bo'ldi, orden va medallar bilan taqdirlandi. Turli millatlar vakili bo'lgan 14 nafar fuqaromiz O'zbekiston Qahramoni degan yuksak unvon bilan mukofotlanganini alohida ta'kidlash o'rinlidir.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining 5.1-bandida Xavfsizlik,

diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishida millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash alohida vazifa etib belgilab berilganligi ham bejiz emas. 2019-yil 15-noyabrda *"Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"*gi Prezident farmoni qabul qilindi. Mazkur farmon bilan millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari belgilab berildi:

millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirish sohasida O'zbekiston Respublikasining davlat siyosatini amalga oshirish jarayonida davlat organlari va tashkilotlarining, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan, shu jumladan ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorligi mexanizmlarini takomillashtirish;

millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirish, respublikamizda yashab turgan turli millat va elat vakillarining tili, madaniyati, an'analari va urf-odatlarini saqlash va rivojlantirish sohasida O'zbekiston Respublikasining davlat siyosatini samarali amalga oshirish uchun qo'shimcha ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish;

jamiyatda ko'p millatli katta oila his-tuyg'usini, respublikamizda yashayotgan turli millat va elat vakillari o'rtasida do'stlik va totuvlikni yanada mustahkamlash, yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, fuqarolarning teng huquqliligini ta'minlash, ularning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik;

millatlararo munosabatlarni mustahkamlash, mamlakat hududida va undan tashqarida fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida xalqaro hamkorlikni va chet mamlakatlar bilan do'stona aloqalarni rivojlantirish, vatandoshlarni qo'llab-

quvvatlash va xorijdagi o'zbek diasporalari bilan yaqin hamkorlik qilish, O'zbekistonning jahon maydonidagi obro'-e'tibori va imijini oshirish;

O'zbekiston Respublikasining davlat va jamiyatni rivojlantirishdagi ustuvor maqsadlarni, ilg'or xorijiy tajribani e'tiborga olgan holda millatlararo munosabatlarning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish.

Shuningdek, mazkur farmon bilan millatlararo bag'rikenglik va millatlararo munosabatlar tushunchalariga huquqiy ta'rif berildi:

millatlararo bag'rikenglik — fuqarolik jamiyatining ijtimoiy normasi bo'lib, boshqa millat va elatlar vakillarining umuminsoniy qadriyatlarga zid bo'lmagan nuqtai nazarlariga, dinlari, urf-odatlar, an'analari va madaniyatiga nisbatan murosai madorada namoyon bo'ladi;

millatlararo munosabatlar — mamlakat hududida istiqomat qiladigan millatlar va elatlar o'rtasidagi, jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgan munosabatlardir.

Millatlararo munosabatlar sohasida davlat siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar fuqarolarning teng huquqlari va erkinliklarini, ularning qonun oldida tengligini ta'minlash;

ko'p millatli O'zbekiston xalqining birligini, millat va elatlarning tiliga, huquqiy maydon doirasidagi urf-odatlar va an'analarga izzat-hurmat munosabatini mustahkamlash, ularning to'la huquqli rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish;

millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish, jamiyatda do'stlik, o'zaro hamjihatlik, jipslik, insonparvarlik va bag'rikenglik madaniyatini mustahkamlash;

respublikaning barcha millat va elatlari sa'y-harakatlarini olijanob g'oya — mamlakat suverenitetini mustahkamlash va barqaror rivojlantirish, davlatning hududiy yaxlitligini mustahkamlash maqsadlariga erishish g'oyasi

atrofida birlashtirish, kuchli va adolatli fuqarolik jamiyatini va demokratik huquqiy davlatni shakllantirish jarayonlarida ularning faol ishtirokini ta'minlash;

millatchilik va shovinizm namoyon bo'lishi ehtimoliga qarshi kurashish, fuqarolarning millatiga qarab kamsitilishiga hamda Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari buzilishiga yo'l qo'ymaslik.

Millatlararo munosabatlar sohasida davlat siyosatining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- fuqarolarning teng huquqliligi;
- ijtimoiy adolat;
- qonun ustuvorligi;
- millat va elatlarning madaniy, til va diniy qadriyatlari, an'ana va urf-odatlarini o'zaro hurmat qilish;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining, shu jumladan chet ellarda yashovchi fuqarolarining huquq va erkinliklarini himoya qilish;
- O'zbekiston Respublikasi davlat suvereniteti va hududiy yaxlitligi.

2008-yil 12-fevralda Belgiyada "Konfessiyalararo uyg'unlikni ta'minlashda O'zbekiston tajribasi" mavzusiga bag'ishlab o'tkazilgan xalqaro seminarda Leven katolik universiteti professori Yu.Yansening "O'zbekiston tolerantlik va diniy sabr-toqatlik ruhini asrash va rivojlantirish bo'yicha boshqa ko'pgina davlatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin"- deya, ta'kidlashi O'zbekistonda bu sohada olib borilayotgan ishlar muayyan natijalar berayotganligini ko'rsatadi. Binobarin, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlik, tinchlik va barqarorlikni ta'minlash va mustahkamlash, mamlakat milliy g'oyasi – "Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish"ning muhim tarkibiy qismi va shartidir.

O'zbekistonning Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida olib borayotgan faol harakatlari natijasida 2018-yilning 12-dekabr kuni O'zbekiston tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasining maxsus "Ma'rifat va

diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasi qabul qilindi. Rezolyutsiyaning asosiy maqsadi barchaning ta'lim olish huquqini ta'minlashga, savodsizlik va jaholatga barham berish hamda jamiyatda bag'rikenglik va o'zaro hurmatni qaror toptirish, diniy erkinlikni ta'minlash, e'tiqod qiluvchilarning huquqini himoya qilish, ularning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashishga qaratilgan. O'zbekiston tomonidan ishlab chiqilgan ushbu hujjat loyihasini BMTga a'zo barcha mamlakatlar qo'llab-quvvatladi. Rezolyutsiya Shimoliy va Lotin Amerikasi, Osiyo, Afrika va boshqa qit'alardagi 50 dan ortiq mamlakatlarning hammuallifligida qabul qilindi.

Hujjatda quyidagilar o'rin olgan:

- Ma'rifat, tinchlik, inson huquqlari, bag'rikenglik va do'stlikni targ'ib qilishning muhim roli ta'kidlangan;
- Integratsiya, o'zaro hurmat, inson huquqlarini himoya qilish, bag'rikenglik va o'zaro tushunishning dunyoda xavfsizlik va tinchlikni mustahkamlash yo'lidagi ahamiyati tan olingan;
- Dinlararo, madaniyatlararo va konfessiyalararo totuvlikni rivojlantirishga va shaxslarga nisbatan din yoki e'tiqod asosida kamsitishlarga qarshi kurashishga qaratilgan barcha xalqaro, mintaqaviy va milliy tashabbuslar qabul qilingan.

Shuningdek, hujjat barcha a'zo davlatlarni fikr, vijdon, din yoki e'tiqod erkinligini himoya va targ'ib qilish bo'yicha say-harakatlarni faollashtirishga chaqiradi. A'zo davlatlarga OAV, Internetda keng miqyosli targ'ibot ishlarini olib borish va bag'rikenglik, zo'ravonlikka qarshi qaratilgan hamda din yoki e'tiqod erkinligi to'g'risida ma'rifiy ma'lumotlarni tarqatish taklif etilgan.

Markaziy Osiyo mamlakatlari xalqlari orasida ahil qo'shnichilik hamda millatlararo totuvlikni ta'minlash maqsadida 2019-yilning 15-noyabr kuni Toshkent shahrida xorijiy mamlakatlar ekspertlari va olimlari ishtirokida "Markaziy Osiyo – umumiy uyimiz" mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Anjumanda Markaziy Osiyo davlatlarining mintaqaviy hamkorligini

mustahkamlash, madaniy-gumanitar sohada almashinuvni kengaytirish, ikki tomonlama aloqalarni mustahkamlashda xalq diplomatiyasi rolini kuchaytirish, xalq diplomatiyasini amalga oshirishda milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlarining ahamiyati va ular oldida turgan vazifalar va boshqa dolzarb masalalar muhokama qilindi. Shu bilan bir qatorda, 2019-yilning 11-16 noyabr kunlari O'zbekistonda "Bag'rikenglik haftaligi" doirasida "Xalqaro bag'rikenglik kuni"ga bag'ishlangan tadbirlar majmuasi bo'lib o'tdi. Haftalik davomida "O'zbekiston – umumiy uyimiz" mavzusidagi festivalning yakuniy qismi va rassomlar asarlari ko'rgazmasi, milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlarining fuqarolik forumi, san'at ustalari va milliy madaniy markazlar qoshidagi badiiy jamoalarning katta konserti, "Markaziy Osiyo – umumiy uyimiz" mavzusidagi xalqaro konferensiya hamda respublikaning umumta'lim maktablari va akademik litseylarida Bag'rikenglik festivali o'tkazildi.

Shuningdek, 2019-yil davomida O'zbekistonda "Xalqaro baxshichilik san'ati festivali" (5-10 aprel, Termiz shahri), "Sharq taronalari" (26-30 avgust, Samarqand shahri) va "Xalqaro hunarmandchilik festivali" (10-15 sentyabr, Qo'qon shahri) o'tkazildi. Ushbu yirik tadbirlar mamlakatlar orasida do'stona va madaniy gumanitar aloqalarni mustahkamlash, o'zbek milliy baxshichilik va dostonchilik san'atining noyob namunalarini asrab-avaylash va rivojlantirish, Sharq mamlakatlari xalqlari milliy musiqa va qo'shiqchilik san'atining noyob namunalarini keng targ'ib qilish, turli xalqlar o'rtasidagi do'stlik va birodarlik rishtalarini mustahkamlash hamda mamlakatda xalq amaliy san'atini rivojlantirish, uning milliy qadriyatlardagi davomiyligini saqlash maqsadida tashkillashtirildi.

Qolaversa, 2019-yilda O'zbekiston yaqindan hamkorlik o'rnatgan xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda mamlakat Prezidenti topshirig'iga binoan 2 ta – "Mehr" va "Mehr-2" insonparvarlik aksiyalari o'tkazilib, ular doirasida 261 nafar O'zbekiston fuqarosi – asosan xotin-qizlar va bolalar Yaqin Sharq va

Afg'onistondagi qurolli mojarolar kechayotgan hududlardan o'z vataniga qaytarildi. 2020-yilning dekabrda "Mehr-3" operatsiyasi bilan Suriyadan 25 nafar ayol va 73 nafar bola, 2021-yilda "Mehr-4" operatsiyasida esa 24 nafar fuqaro Afg'onistondan, "Mehr-5" operatsiyasi doirasida 24 nafar ayol va 69 nafar bolalar Suriyadan O'zbekistonga qaytarildi. Aldov oqibatida o'zga yurtga borib qolib, og'ir davrni boshidan o'tkazgan bu insonlarga Hukumat tomonidan tibbiy, psixologik, moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatildi. Ularning tinch hayotga qaytib, jamiyatga moslashishlari, ta'lim va ijtimoiy dasturlarda ishtirok etishlari uchun zarur sharoitlar yaratildi, ularni boshpana va ish bilan ta'minlash choralari ko'rildi.

Shuningdek, Xalqaro turkiy madaniyat tashkiloti – TURKSOY doimiy kengashining 37-majlisida 2020-yilda Xiva shahri turk dunyosining madaniy poytaxti, Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Islom tashkiloti – AYSESKO tomonidan esa "Buxoro – 2020 yilda islom olami madaniyati poytaxti" deb e'lon qilindi.

2. O'zbekiston Respublikasining diplomatik aloqalarida demokratik tamoyillar

Mustaqillikning ilk yillari, jumladan 1992-yil yanvar oyining oxiriga kelib, O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi rasman jahonning 83 mamlakati tomonidan tan olindi²⁸. Diplomatiq munosabatlar 8 ta xorijiy mamlakat bilan o'rnatildi²⁹. Mustaqillikning bir yilligiga kelib, uni 125 davlat tan oldi va 40dan ortiq mamlakat bilan diplomatik munosabatlar o'rnatildi³⁰.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi dunyoning 130 dan ortiq davlatlari bilan diplomatik aloqalar o'rnatgan. Toshkentda 44 ta chet el elchixonalari, 1 ta bosh konsullik, 8 ta faxriy konsullar, 17 ta xalqaro

²⁸ Тюриков В., Шагулямов Р. Независимая Республика Узбекистан: Памятные события и даты (1991-1996). – Т.: Ўзбекистон, - С.18.

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги жорий архиви (бундан кейин: ЎЗР ТИВ ЖА). Сиёсий таҳлил ва истиқболни белгилаш бошқармаси материаллари.

³⁰ Каримов И.А.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. - Т.: Ўзбекистон. 1992. 6 бет.

tashkilotlar vakolatxonalari, 13 ta xorijiy xalqaro hukumatlararo va hukumat tashkilotlari vakolatxonalari, 1 ta diplomatik maqomga ega savdo vakolatxonasi faoliyat ko'rsatmoqda. Xorijiy mamlakatlarda va xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasining 55 ta diplomatik va konsullik vakolatxonalari mavjud. O'zbekiston 100 dan ortiq xalqaro tashkilotlarning a'zosi bo'lib, mamlakatimiz turli xil ko'p tomonlama hamkorlik tuzilmalari bilan o'zaro sherikchilik aloqalarini rivojlantiradi. O'zbekiston 1992-yil 2-martda BMTga qabul qilindi. 1993-yil fevral oyida Toshkentda BMT vakolatxonasi ochildi.

BMT Nizomi va Xalqaro huquq tamoyillari bo'yicha qabul qilingan deklaratsiyada 7 ta asosiy tamoyillar qayd etilgan. Ularga quyidagilar kiradi: 1) Kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik; 2) Ziddiyatlarni tinch yo'l bilan bartaraf etish; 3) Aralashmaslik; 4) Xalqlarning teng huquqliligi va o'z huquqlarini o'zlari belgilashi; 5) Hamkorlik; 6) Davlatlarning suveren tengligi; 7) Xalqaro huquq bo'yicha majburiyatlarni vijdonan bajarish.

Bular YeXHKning 1975 yildagi Yakuniy aktida ro'yxatga olinib, yana 3 ta tamoyil bilan to'ldirildi: 1) Chegaralarning daxlsizligi; 2) Hududiy yaxlitlik; 3) Inson huquqlarini hurmat qilish prinsiplari.

Birinchi Prezident I.Karimov "Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir" nomli ma'ruzasida (2005-yil 28-yanvarda) tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlarini ko'rsatib o'tgan edi:

1) Davlatimiz tashqi siyosatining ma'no-mazmuni va maqsadi bitta – u ham bo'lsa, O'zbekiston manfaati va yana bir bor O'zbekiston manfaatidir;

2) Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash. Albatta bunda mintaqada strategik mavhumlik saqlanib qolayotganligini ham tan olish kerak;

3) "Qo'shning tinch – sen tinch" hayotiy naqliga rioya etish;

4) BMT doirasida hamkorlikni rivojlantirish. Shuningdek, YeXHT, Yevropa Ittifoqi, NATO, AQSh, Rossiya, Yaponiya, Xitoy, Germaniya, Fransiya va boshqa davlatlar bilan demokratik tamoyillar asosida aloqalarni rivojlantirish;

5) Xalqaro terrorizm va radikalizmga qarshi kurashda birdamlikni ta'minlash va h.k.

O'zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-bob, 17-moddasida O'zbekiston Respublikasining xalqaro munosabatlardagi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari ishlab chiqilib, asoslab berildi:

1. Suveren tenglik;
2. Kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik;
3. Chegaralarning daxlsizligi;
4. Nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;
5. Boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik;
6. Xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan boshqa qoidalariga rioya qilish.

Bu prinsiplar O'zbekistonning manfaatdorlik tamoyillari bilan uyg'unlashtirildi. Birinchi Prezident I.Karimov "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" nomli asarida O'zbekiston tashqi siyosatini amalga oshirish 6 ta amaliy prinsiplarini ishlab chiqdi. Ular:

- 1) Milliy davlat manfaatlari ustun bo'lgan holda o'zaro manfaatlarni har tomonlama hisobga olish;
- 2) Umumbashariy qadriyatlar ustuvorligi, xalqaro maydonda tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash mojarolarni tinchi yo'l bilan hal etish;
- 3) Teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, boshqa mamlakatlar ichki ishlariga aralashmaslik, tenglar orasida teng bo'lish;
- 4) Mafkuraviy qarashlardan qat'iy nazar ochiq-oydinlik, barcha davlatlar bilan keng aloqani o'rnatish;

5) Ichki milliy qonunlardan xalqaro huquq normalarining ustuvorligini tan olish;

6) Ham ikki tomonlama ham ko'p tomonlama tashqi aloqalarni o'rnatish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish.

O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishgandan so'ng o'z tashqi siyosatimizni xalqaro hamjamiyatning to'laqonli subyekti sifatida amalga oshirish uchun real imkoniyatlarga ega bo'ldi. Endilikda tashqi siyosat mustaqil tarzda amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston tashqi siyosatining strategik yo'li, asosiy qoidalari va maqsadlari, uning ustuvor va mintaqaviy yo'nalishlari, xususiyatlari negizida respublikaning milliy manfaatlari joy olgan. Har qanday siyosat aql-idrok bilan ish tutishni taqozo etadi. Rivojlanayotgan, tez taraqqiy etish uchun kuchli ilmiy, sanoat kuch-quvvatiga ega bo'lgan mamlakatning tashqi siyosati ehtirolardan xoli bo'lishi lozim. Respublikamiz ana shunday davlatlar sirasiga kiradi. Yangi xalqaro iqtisodiy tartib uchun harakat qilish qoidalari O'zbekiston uchun ham diqqatga molik masaladir. Bu xomashyo va sanoat mahsulotlari narx-navolarining adolatli bo'lgan nisbati, rivojlanayotgan davlatlarning fan va texnika yutuqlaridan bahramand bo'lish imkoniyati va hokazolardir.

Tashqi siyosat faoliyat uchun huquqiy negiz yaratish birinchi galdagi vazifa hisoblanadi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagilar amalga oshirildi:

- yangi xalqaro huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi;
- sobiq Ittifoq ishtirokchi bo'lgan xalqaro huquqiy hujjatlar majmuasi respublika manfaati nuqtai nazaridan o'rganildi;
- O'zbekistonning milliy manfaatlariga mos tushadigan hujjatlar ratifikatsiya qilindi;
- mamlakat xalqaro faoliyatini muvofiqlashtirib turadigan qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilish.

Tashqi siyosat faoliyat uchun huquqiy negiz yaratilishida BMT ustavi, Inson huquqlari to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasi va inson huquqlari to'g'risidagi boshqa xalqaro paktlar, Xelsinki bitimlari, Parij va Madrid xartiyalari qoidalari Konstitutsiyamizdagi xalqaro huquq prinsiplari va normalariga asos bo'ldi. Bunday konstitutsiyaviy yondashuv, ayniqsa Konstitutsiyaning muqaddimasida, 4- va 26-boblarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu boblarning tegishli ravishda "Tashqi siyosat", "Mudofaa va xavfsizlik" deb nomlanishi ham fikrimizning dalilidir. Xususan, uning 4-bob 17-moddasida "O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalari va xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi. Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzishi, hamdo'stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin." – deya keltirib o'tilgan bo'lsa, 26-bob 125-moddasida shunday deyiladi: "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O'zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi".

Manfaat, bu zaruriy ehtiyojdir. Ehtiyojlar esa birinchi galda O'zbekiston uchun taraqqiyotning muayyan jug'rofiy va tabiiy, iqlimiy, demografik holatimiz, xalqimizning ko'p millatli tarkibi, uning tarixiy va madaniy merosi, ma'naviyat omili, ishlab chiqarish kuchlari taraqqiyotining darajasi, xom ashyo va zamonaviy texnologiya bilan ta'minlanganlik, davlatning xalqaro munosabatlardagi o'rni va hokazolardir. Bu omillar O'zbekistonning ehtiyojlarini belgilaydi. Ehtiyojlar esa manfaatlarda o'z ifodasini topadi. Davlat manfaatlari uning tashqi siyosiy faoliyatini belgilaydi. Shu jihatdan, O'zbekistonning tashqi siyosiy manfaatlari xalqaro aloqalarni

rivojlantirayotgan, uning tuzilmalari va faoliyatini belgilab berayotgan kuchdir.

Barcha davlat va xalqaro tashkilotlar bilan aloqa qilishda davlatimizning milliy manfaatlaridan kelib chiqiladi. Tabiiyki, bunda sheriklarimiz manfaatlari, ular tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari hisobga olinishi zarur. Zero, o'zaro uzviy bog'liqliksiz tashqi siyosatni tasavvur etib bo'lmaydi.

O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va davlatlararo uyushmalar faoliyatidagi ishtiroki respublika tashqi siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu tashkilotlar jahon hamjamiyatiga kirish, xo'jalik aloqalarini o'rganish, ekologiya, tibbiy muammolarni hal etish, ilmiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirishda katta yordam bermoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi tashqi diplomatik aloqalarda amalga oshirilayotgan demokratik siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1) mafkuraviy qarashlardan qat'iy nazar, hamkorlik uchun ochiqlik, umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik;

2) davlatlarning suveren tengligi va chegaralar daxlsizligini hurmat qilish;

3) nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;

4) kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik;

5) inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlash;

6) ichki milliy qonunlar va huquqiy normalardan xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari va normalarining ustuvorligi;

7) tajovuzkor harbiy bloklar va uyushmalarga kirmaslik;

8) davlatlararo aloqalarda teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik ustunligi;

9) tashqi aloqalarni ham ikki tomonlama, ham ko'p tomonlama kelishuvlar asosida rivojlantirish, bir davlat bilan yaqinlashish hisobiga boshqasidan uzoqlashmaslik va boshqalar.

Bu tamoyillarga davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik kabi xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari asos qilib olinadi.

1996-yil 26-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida"gi 7 moddadan iborat qonun O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 10-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasining Tashqi siyosiy faoliyati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qonuniga asosan o'z kuchini yo'qotdi. Mazkur qonun davlat tashqi siyosatining fundamental prinsiplari va strategik ustuvor yo'nalishlarini, xalqaro maydondagi maqsad hamda vazifalarni, o'rta va uzoq muddatli istiqbolda O'zbekistonning milliy manfaatlarini ilgari surish mexanizmlarini belgilab beradigan qarashlarning yaxlit tizimini o'rnatdi.

O'zbekiston tashqi siyosiy faoliyati konsepsiyasi quyidagi asosiy tamoyillardan iborat:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi davlatning, xalqning oliy manfaatlariga, uning farovonligi va xavfsizligiga, mamlakatni modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlariga, amaldagi milliy qonunchilik hamda qabul qilingan xalqaro majburiyatlarga amal qilgan holda ittifoqlar tuzish, hamdo'stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirish, shuningdek, ulardan chiqish huquqini o'zida saqlab qoladi;

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi qo'shni davlatlardagi harbiy mojarolarga va tang vaziyatlarga tortilishining oldini olish yuzasidan siyosiy, iqtisodiy va boshqa chora-tadbirlarni ko'radi, shuningdek, o'z hududida xorijiy davlat harbiy bazalari va obyektlari joylashtirilishiga yo'l qo'ymaydi;

Uchinchidan, O'zbekiston tinchliksevar siyosat yuritadi, harbiy-siyosiy bloklarda ishtirok etmaydi, har qanday davlatlararo tuzilmalar harbiy-siyosiy blokka aylangan taqdirda ulardan chiqish huquqini o'zida saqlab qoladi;

To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasiga, "Mudofaa to'g'risida"gi qonuniga va Harbiy doktrinasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari faqat davlat suvereniteti va mamlakat hududining yaxlitligini himoya qilish, aholining tinch hayoti va xavfsizligini asrash maqsadidagina tuziladi hamda xorijdagi tinchlikparvarlik operatsiyalarida ishtirok etmaydi.

Tashqi siyosiy faoliyat konsepsiyasi takomillashishi barqaror ichki rivojlanish uchun qulay tashqi muhit shakllantirishni tezlashtirish, xalqaro maydonda mamlakatimiz manfaatini samarali ilgari surish va jahon bozorida milliy iqtisodiyotimiz raqobatbardoshligini izchil ravishda oshirishga xizmat qiladi.

Prezident Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida "Tashqi siyosiy faoliyat konsepsiya"sini yanada takomillashtirib, uning yangi tahririni ishlab chiqishni ta'kidlab o'tdi. Yangi tahrirdagi "Tashqi siyosiy faoliyat konsepsiya"sining asosiy maqsad va vazifalari, deb quyidagilar belgilangan:

- zamonaviy xalqaro sharoitlardagi tashqi siyosiy, tashqi iqtisodiy sohalarda O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini ilgari surish;
- 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining samarali bajarilishini ta'minlash;
- mamlakatimizning milliy xavfsizligi, suvereniteti va hududiy yaxlitligini mustahkamlash;
- O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi – Markaziy Osiyoda doimiy tinchlik, barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash, mintaqa davlatlari bilan yaxshi qo'shnichilik munosabatlarini mustahkamlash, barcha mintaqaviy va ikki tomonlama muammolarni konstruktiv yondashuv, o'zaro hurmat va bir-birining manfaatlarini hisobga olgan holda, oqilona murosa va umumiy javobgarlik asosida birgalikda hal etishni ta'minlash;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro maydondagi imiji, o'rni va obro'sini mustahkamlashga qaratilgan barcha davlatlar va nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan strategik hamkorlik va do'stlik munosabatlarining barqaror tizimini barpo etish.

Shu bilan birga, yangi tahrirdagi Konsepsiyada tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy vazifalarning iyerarxiyasi kengaytirilib, bir qator quyidagi masalalar, ya'ni:

- jahon siyosatining madaniy-sivilizatsiyaviy va gumanitar qismi, diniy omil, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash;

- O'zbekistonning xorijdagi fuqarolarining huquq va manfaatlarini himoya qilishni ta'minlash, xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan muloqot va hamkorlikni rivojlantirish;

- yangi muhim xalqaro tendensiyalar, shu jumladan, iqtisodiy, tabiiy-xomashyoviy, texnologik va axborot omillarining ahamiyatini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Yangi tahrirdagi Tashqi siyosiy faoliyat Konsepsiyasi xorijda O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini tizimli ravishda ilgari surishga; xorijiy mamlakatlar bilan do'stona, teng huquqli munosabatlarni va o'zaro manfaatli hamkorlikni muttasil va izchil rivojlantirishga; mamlakatni xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimiga chuqur integratsiyalashuvi va xalqaro raqobatbardosh milliy iqtisodiyotni yuksaltirish uchun qulay tashqi shart-sharoitlarni yaratishga; mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, Markaziy Osiyoda samarali mintaqaviy hamkorlik tizimini shakllantirishga; xorijdagi fuqarolari va yuridik shaxslarining qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish faoliyatini tubdan yaxshilashga hamda davlatning xalqaro imiji va nufuzini yanada mustahkamlashga mo'ljallangan.

Respublika Prezidenti davlatimiz o'z qiyofasini yo'qotmasdan xalqaro talablarga rioya etishga tayyorligini qat'iy tasdiqladi. Bu talablarga rioya etmasdan, xalqaro jahon hamjamiyatiga kirib bo'lmaydi. Bu erda Inson

huquqlari umumjahon deklaratsiyasi asosidagi kafolatlar, BMT Nizomi va Xelsinki kelishuvi qoidalari, hujum qilmaslik, xalqaro munosabatlarda kuch ishlatish bilan tahdid qilishdan voz kechish, xalqaro huquq qonunlarining milliy qonunlardan ustuvorligi va hokazolar to'g'risida gap bormoqda. Jahondagi barcha taraqqiyparvar mamlakatlar xuddi shunday yondashuv tarafdoridir.

O'zbekiston butun dunyo ko'z o'ngida tashqi siyosiy va madaniy aloqalarining boy tarixiga ega bo'lgan, mustaqil ravishda zamonaviy diplomatik aloqalarni amalga oshirayotgan tinchliksevar huquqiy davlat sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro huquq jihatidan O'zbekiston uchun asrlar osha buyuk bo'lib kelgan davlatlar ham, davlatchilik tarixi biznikiga o'xshash yosh mamlakatlar ham bab-baravardir.

O'zbekiston taraqqiyotning konstitutsiyaviy asosi sifatida inson huquqlari tiklanmoqda. Xalqimizning ma'naviy imkoniyati, uning katta tabiiy va texnik zaxiralari, mustahkamlanib borayotgan xalqaro aloqalari demokratik taraqqiyot va inson huquqlariga rioya etilishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlar mavjudligiga ishonch tug'diradi. Natijada mamlakatimiz amalda diplomatik tan olinishi va xalqaro iqtisodiy aloqalarni yo'lga qo'yish uchun yo'l ochildi.

3. Chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosatni amalga oshirish

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining *bosh maqsadi* – davlat mustaqilligi va suverenitetini, xalqaro maydondagi o'rni va rolini mustahkamlash, yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirish, respublikaning tashqi iqtisodiy manfaatlarini faol tarzda ilgari surish.

Respublika harbiy-siyosiy bloklarga qo'shilmaslik kursiga sodiq bo'lib, o'z hududida xorijiy harbiy bazalar va obyektlarni joylashtirishga, shuningdek,

mamlakat harbiy xizmatchilarining chet eldagi tinchlikparvarlik amaliyotlarida yoki harbiy mojarolarda ishtirok etishiga yo'l qo'ymaydi. O'zbekiston barcha qarama-qarshiliklar va nizolarni faqat tinch siyosiy yo'llar bilan hal qilish tarafdori.

Tashqi siyosatimizning *bosh ustuvor yo'nalishi* Markaziy Osiyo mintaqasidir. O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi siyosati mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga, mintaqaviy xavfsizlikning muhim muammolarini hal etishga, shu jumladan, Afg'onistondagi vaziyatni hal qilishga ko'maklashishga qaratilgan. O'zbekiston mintaqaviy savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, mintaqaning transport va tranzit infratuzilmasini rivojlantirish, Markaziy Osiyo transchegaraviy daryolarining suv-energetika resurslaridan oqilona va kompleks foydalanish hamda mintaqaning ekologik barqarorligini ta'minlash, chegaralarni delimitatsiya va demarkatsiya qilish jarayonini yakuniga etkazish uchun barcha sa'y-harakatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston mintaqa davlatlari bilan do'stona va ahil qo'shnichilik munosabatlarini mustahkamlashdan, ilmiy-texnikaviy va madaniy-gumanitar hamkorlikni rivojlantirishdan, parlamentlar, chegara hududlari, jamoat tashkilotlari va oddiy fuqarolar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirishdan manfaatdor.

O'zbekiston Afg'oniston bilan aloqalarni kengaytirishni, mazkur mamlakatdagi vaziyatni tinch yo'l bilan hal etishga qaratilgan xalqaro sa'y-harakatlarda faol ishtirok etishni davom ettiradi. O'zbekiston tomoni Afg'oniston iqtisodiyotini qayta tiklanishiga, uning transport, ishlab chiqarish, energetik va ijtimoiy infratuzilmalarini rivojlantirishga ko'mak berishda davom etadi. Barqaror va ravnaq topayotgan Afg'oniston Markaziy Osiyodagi mintaqaviy xavfsizlikning kafolatidir.

MDH mamlakatlari bilan hamkorlik ham O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Mazkur davlatlar bilan respublikamiz tarixan

shakllangan siyosiy, iqtisodiy, transport-kommunikatsion va boshqa aloqalarga ega. O'zbekiston Hamdo'stlik mamlakatlari bilan tenglik, o'zaro foydalilik, bir-birining manfaatlarini hurmat qilish va e'tiborga olish tamoyillari asosida ikki tomonlama hamkorlik munosabatlarini qurishni davom etadi.

O'zbekiston Rossiya bilan 2004-yil 16-iyunda imzolangan Strategik hamkorlik, 2005-yil 14-noyabrdagi Ittifoqchilik munosabatlari to'g'risidagi shartnomalar hamda 2012-yil 4-iyunda imzolangan O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasida Strategik hamkorlikni chuqurlashtirish to'g'risidagi deklaratsiya asosida do'stona munosabatlarni har tomonlama mustahkamlash va tadrijiy rivojlantirish ikki mamlakat manfaatlariga to'liq mos keladi hamda mintaqadagi tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ikki tomonlama munosabatlarning eng muhim vazifalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 4-5-aprelda Rossiyaga davlat tashrifi hamda Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.V.Putinning 2018-yil 18-19 oktyabrda O'zbekistonga davlat tashrifi chog'ida erishilgan kelishuvlarni to'liq amalga oshirilishini ta'minlashdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi global muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydigan, yaqin mintaqaviy qo'shni Xitoy bilan strategik hamkorlikni kuchaytirish tarafdori. Xitoy bilan munosabatlarni rivojlantirish 2012-yil 6-iyundagi Strategik hamkorlikni o'rnatish to'g'risidagi qo'shma deklaratsiya, 2013-yil 9-sentyabrdagi ikki tomonlama strategik hamkorlikni yanada rivojlantirish va chuqurlashtirish to'g'risidagi deklaratsiyasi hamda 2017-yil 12-maydagi Har tomonlama strategik sheriklik munosabatlarini yanada chuqurlashtirish to'g'risida qo'shma bayonotga asoslangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2019-yil 24-27 aprelda "Bir makon, bir yo'l" Ikkinchi xalqaro forum doirasida ilgari surgan tashabbus va takliflarni to'liq va o'z vaqtida amalga oshirish ikki mamlakat manfaatlariga mos keladi.

O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri, Amerika Qo'shma Shtatlari bilan 2002-yil 12-mart oyida imzolangan O'zbekiston va AQSh o'rtasida Strategik sherikchilik va hamkorlikning asoslari to'g'risidagi deklaratsiyasi asnosida o'zaro manfaatli va konstruktiv hamkorlikni har tomonlama rivojlantirishdan iboratdir. O'zbekiston AQSh bilan mamlakatda amalga oshirilayotgan fuqarolik jamiyati asoslarini mustahkamlash va xalq turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan modernizatsiya jarayoni va islohotlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida siyosiy, savdo-iqtisodiy, investitsiyaviy-texnologik va madaniy-gumanitar sohalarda hamkorlikni yanada kengaytirishdan manfaatdor. Ikki tomonlama hamkorlikning muhim yo'nalishlari Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, transmilliy tahdid va xatarlarga qarshi kurashga ko'maklashishdan iboratdir.

O'zbekiston Yevropa Ittifoqi va Yevropa davlatlari bilan har taraflama manfaatli hamkorlikka muhim ahamiyat beradi. Yevropa mamlakatlari bilan hamkorlikni asosiy sohalari savdo-sotiqni rivojlantirish, investitsiya va moliya, zamonaviy texnologiyalar transferi, ilm-fan, texnika, ta'lim, ekologiya, sog'liqni saqlash, madaniyat va mintaqaviy xavfsizlik kabilar hisoblanadi. O'zbekiston asosiy e'tiborini Yevropaning ilg'or davlatlari, xususan Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Belgiya, Italiya, Ispaniya, Latviya va boshqa davlatlar bilan ikki tomonlama hamkorlikni yanada yuqori darajaga chiqarishga alohida e'tibor beradi.

O'zbekiston Janubiy va Janubiy-Sharqiy Osiyodagi mamlakatlar – Hindiston, Pokiston Malayziya, Indoneziya, Singapur, Vetnam kabi davlatlar bilan hamkorligini rivojlantiradi.

O'zbekiston BMT ishida faol ishtirok etishni davom ettiradi, hamda uni xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashga, tezkor globallashtirish jarayonida davlatlarning barqaror rivojlanishida ko'maklashishga mas'ul bo'lgan yagona universal tashkilot sifatida ko'radi.

Mamlakatimiz Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Shanxay hamkorlik tashkiloti va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotlari bilan ushbu tuzilmalarning mexanizmlaridan zamonaviy muammolar va tahdidlarga qarshi kurashishda, ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirishda samarali foydalanish maqsadida o'zaro sherikchilikni yanada rivojlantiradi.

O'zbekiston xalqaro moliya institutlari bilan, shu jumladan, Osiyo taraqqiyot banki, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilma investitsiyalari banki va Yevropa investitsiya banklari bilan energetika, transport, qishloq xo'jaligi, uy-joy qurilishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha yangi loyihalarni amalga oshirishda hamkorlikni faollashtirish uchun barcha sa'y-harakatlarni olib boradi.

Tashqi siyosatdagi tub burilish davri. So'nggi yillarda Prezident Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan O'zbekiston hayotining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy va boshqa sohalarida muhim va dolzarb ulkan islohot hamda o'zgarishlar izchil amalga oshirilmoqda.

2017-yilda davlat rahbarining oliy darajadagi 21 ta tashrifi amalga oshirildi, 60 dan ortiq davlat va xalqaro tashkilotlar rahbarlari va vakillari bilan uchrashuvlar o'tkazildi. Natijada 400 dan ortiq bitim va kelishuvlarga erishildi, qariyb 60 mlrd. AQSh dollari hajmidagi savdo va sarmoyaviy shartnomalar imzolandi. Qabul qilingan hujjat va kelishuvlarni o'z vaqtida to'liq bajarish maqsadida 40 ta "Yo'l xaritasi" ishlab chiqildi.

Tashqi siyosiy faoliyatimizni ustuvor tamoyillari, birinchi navbatda, mintaqamizda, xususan, qo'shni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston Respublikalari va Turkmaniston bilan hamda jahonning etakchi mamlakatlari (Rossiya, Amerika Qo'shma Shtatlari, Xitoy, shuningdek, Osiyo, Yevropa va Yaqin Sharqdagi qator davlatlar) bilan ochiq, pragmatik va amaliy yondashuv asosida, ikki hamda ko'p tomonlama, barcha yo'nalishlardagi munosabatlarimizni rivojlantirish va kengaytirishdir.

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi Markaziy Osiyo mintaqasi, birinchi navbatda Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston kabi qo'shni davlatlar bilan uzoq muddatli va manfaatli munosabatlarni kengaytirish va rivojlantirish hisoblanadi. Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik, barqarorlik va iqtisodiy integratsiya jarayonlarini rivojlantirish maqsadida "O'zbekistonning tashqi siyosatida Markaziy Osiyo – bosh ustuvor yo'nalish" tamoyilini amalda tatbiq etishga kirishildi. Natijada mintaqada mutlaqo yangi siyosiy muhit yaratildi, o'zaro ishonch va yaxshi qo'shnichilik asosidagi aloqalar mustahkamlanmoqda. Birgina 2017-yilning o'zida Qozog'iston bilan temir yo'l qatnovi, Qirg'iziston bilan chegara shartnomasi va Strategik sheriklik to'g'risidagi deklaratsiya imzolandi. Tojikiston bilan savdo iqtisodiy aloqalar kengayib, avia qatnov yo'lga qo'yildi. Ikki mamlakat o'rtasidagi tovar aylanmasi so'nggi yigirma yil ichidagi eng yuqori ko'rsatkichga erishildi. Turkmaniston bilan strategik sheriklik o'rnatildi. Avtomobil va temir yo'l ko'priklari foydalanishga topshirildi. Natijada mintaqada mutlaqo yangi, o'zaro ishonch va hurmatga asoslangan siyosiy muhit va geosiyosiy reallik shakllandi.

Markaziy Osiyo davlatlari yuzaga keladigan har qanday muammolarni tinchlik yo'li bilan, muzokaralar asosida va o'zaro manfaatli tarzda hal qilish mumkinligini butun dunyoga namoyon etdilar. Bunday yutuqning asosida, tabiiyki, mintaqa davlatlari rahbarlari o'rtasida siyosiy muloqot va o'zaro ishonch yotadi.

O'zbekiston Respublikasining nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi ham yangi bosqichga chiqdi. Jumladan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Yevropa investitsiya banki bilan aloqalar qayta tiklandi, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi bilan hamkorlik munosabatlari yangi mazmun-mohiyat bilan boyidi. O'zbekiston bilan Yevropa investitsiya banki, Fransiya rivojlanish agentligi o'rtasida hamkorlik o'rnatildi.

O'zbekiston yangi tuzilgan Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar bankining teng huquqli a'zosiga aylandi

2017-yilning 19-sentabr kuni Sh.Mirziyoyev ilk bor O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sifatida BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zladi. Mazkur nutq O'zbekistondagi islohotlar, demokratiya, inson huquqlari, yoshlar masalasi, diniy bag'rikenglik, xalqaro xavfsizlik, mintaqaviy hamkorlik, ekologiya va umuman, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish masalalarini qamrab oldi va BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan hamohang bo'ldi. Unda BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasi, BMT Bosh Assambleyasining maxsus "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasini ishlab chiqish taklifi bildirildi.

2018-yilda O'zbekiston Prezidentining 18 ta davlatlararo rasmiy tashrifi amalga oshirilib, 52 mlrd. dollarlik 1080 ta loyiha bo'yicha bitimlar imzolandi.

Prezident Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan 2018-yilning 22-iyun kuni BMT Bosh Assambleyasining "Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va izchil taraqqiyotni ta'minlash bo'yicha mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash" rezolyutsiyasi qabul qilindi.

2018-yilning 27-mart kuni Toshkent shahrida "Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik" mavzusida Afg'oniston bo'yicha yuqori darajadagi Toshkent xalqaro konferensiyasi bo'lib o'tdi. Konferensiyaga jami 25 davlat va yirik xalqaro tashkilotlar vakillari tashrif buyurdi. Ushbu anjuman davomida ishtirokchilar Afg'onistonda tinchlik o'rnatishning samarali usullari, uni Markaziy Osiyo iqtisodiy xabiga integratsiya qilish, mamlakatda barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlashga doir masalalar muhokama qilindi. Konferensiya yakuniga ko'ra, Afg'onistonda tinchlik o'rnatish uchun Toshkent deklaratsiyasi qabul qilindi. 2018-yil 22-23 noyabr kunlari Samarqand shahrida Inson huquqlari umumjahon

deklaratsiyasining 70 yilligiga bag'ishlangan Inson huquqlari bo'yicha Osiyo forumi bo'lib o'tdi. Anjuman yakunida Samarqand deklaratsiyasi qabul qilindi.

2018-yilning 15-17 may kunlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Amerika Qo'shma Shtatlariga tarixiy tashrifni amalga oshirdi. Ushbu tashrif O'zbekiston bilan AQSh o'rtasidagi strategik sheriklikning yangi davrini boshlab berdi. Tashrif doirasida ikki davlat rahbarlari o'rtasida uchrashuv bo'lib o'tdi. Uchrashuv davomida AQSh Prezidenti D.Tramp Prezident Sh.Mirziyoyev rahbarligida O'zbekistonda amalga oshirilayotgan muhim siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning samarasi va yutuqlarini qayd etib o'tdi. Tashrif davomida ikki mamlakat vazirlik va kompaniyalari o'rtasida savdo, energetika, moliya, qishloq xo'jaligi, fan-ta'lim sohalariga doir umumiy qiymati 4,8 mlrd. AQSh dollari miqdorida 20 dan ortiq hujjatlar imzolandi.

Prezident Sh.Mirziyoyev 2018-yilning 9-10 iyun kunlari Xitoyning Sindao shahrida bo'lib o'tgan Shanxay hamkorlik tashkilotiga a'zo mamlakatlar davlat rahbarlari kengashining o'n sakkizinchi majlisida ishtirok etdi. Sammitda Prezident Sh.Mirziyoyev nutq so'zlab, ShHTning mintaqaviy va global siyosatni shakllantirish, Yevroosiyo qit'asi xavfsizligi va barqaror taraqqiyotini ta'minlashning muhim mexanizmi sifatidagi roli kuchayib borayotganini ta'kidladi. Shuningdek, davlat rahbari Hindiston va Pokiston davlatlarining ShHT faoliyatida to'la huquqli a'zo sifatida ishtirok etishi keng ko'lamli hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratishini qayd etdi.

2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining xorijga 18 ta oliy darajadagi tashrifi amalga oshirildi. Bulardan Hindiston, Germaniya, Birlashgan Arab Amirliklari, Xitoy, Markaziy Osiyo mamlakatlari, Belarus, Ozarbayjon, Yaponiya va Rossiya Federatsiyasiga amalga oshirilgan oliy darajadagi tashriflari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Oliy va yuqori darajadagi tadbirlar doirasida 122 ta ikki tomonlama hujjatlar imzolaniib, ulardan 4 tasi

davlatlararo bitim, 31 tasi hukumatlararo bitim, shuningdek, 35 tasi tashkilotlar va mintaqalar orasida imzolangan boshqa hujjatlardir. 2019-yil dekabr oyida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2019-2022 yillarda O'zbekiston va xorijiy davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada rivojlantirish uchun 52 ta yangi "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

2019-yilning 15-mart kuni Toshkent shahrida birinchi Markaziy Osiyo iqtisodiy forumi o'tkazildi. 2019-yilning 24-26 mart kunlari Prezident Sh.Mirziyoyev Birlashgan Arab Amirliklariga rasmiy tashrifni amalga oshirdi. O'zbekiston rahbari Abu-Dabi shahrida mazkur Amirlik valiahdi, Birlashgan Arab Amirliklari Qurolli kuchlari Oliy bosh qo'mondoni o'rinbosari Shayx Muhammad bin Zoid Ol Nahayon bilan, Dubay shahrida BAA vitse-prezidenti, Bosh vaziri, Dubay amiri Shayx Muhammad bin Roshid Ol Maktum va boshqa rasmiy shaxslar bilan uchrashuvlar o'tkazdi. Uchrashuv yakunida umumiy qiymati 10 mlrd. dollardan ziyod investitsiya kelishuvlari imzolandi.

2019-yilning 19-dekabr kuni BMT Bosh Assambleyasi yalpi majlisida Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan taklif qilingan "Markaziy Osiyoda barqaror turizm va barqaror rivojlanish" maxsus rezolyutsiyasi qabul qilindi.

Prezident Sh.Mirziyoyev Yaponiya Bosh vaziri Sindzo Abening taklifiga binoan 2019-yil 17-20 dekabr kunlari rasmiy tashrif bilan Yaponiyada bo'ldi. Tashrif chog'ida ikki tomon o'rtasida oliy darajadagi muzokaralar bo'lib o'tdi. Ushbu muzokaralar natijasida O'zbekiston bilan Yaponiya o'rtasida Strategik sheriklik munosabatlarini yanada chuqurlashtirish va kengaytirish to'g'risida Qo'shma bayonot imzolandi. Hamkorlik bo'yicha 10 dan ziyod hujjat qabul qilindi

2020-yilning birinchi yarim yilligida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2 ta davlatga, shuningdek, 10 ta xorijiy mehmonlarning O'zbekistonga tashrifi amalga oshirildi. Pandemiya sharoitida 20 dan ortiq oliy darajadagi, 80 dan ortiq yuqori darajada hamda idoralararo tashrif va

uchrashuvlar, onlayn-muloqotlar tashkillashtirildi. onlayn-muloqot tashkillashtirildi.

Xorijiy davlatlar bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish va uni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida 2020-yilning 19-20 fevral kunlari Prezident Sh.Mirziyoyev Turkiya Respublikasi Prezidenti Rajab Toyyib Erdo'g'anning taklifiga binoan, rasmiy tashrif bilan ushbu mamlakatda bo'ldi. Shu yilning 23-iyun kuni Prezident Sh.Mirziyoyev Ikkinchi jahon urushida erishilgan g'alabaning 75 yilligi munosabati bilan bo'lib o'tgan g'alaba paradida ishtirok etish uchun Rossiya Federatsiyasi poytaxti Moskva shahriga tashrif buyurdi. Tashrif doirasida Prezident Sh.Mirziyoyev Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.Putin bilan uchrashuv o'tkazdi.

2020-yilning 2 mart kuni O'zbekiston Xalqaro xususiy huquq bo'yicha Haaga konferensiyasi Ustavini ratifikatsiya qildi. Xalqaro xususiy huquq bo'yicha Haaga konferensiyasi xalqaro hukumatlararo tashkilot bo'lib, 1893 yilda tashkil etilgan. Haaga konferensiyasiga a'zolik O'zbekistonda qabul qilinayotgan qonunlarni xalqaro qonunlarga unifikatsiya qilishga yordam beradi. Shuningdek, mamlakatning xalqaro maydondagi imijini yaxshilash, jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvida muhim ahamiyat kasb etadi.

2021-yili ham mazkur yo'nalishdagi proaktiv diplomatik faoliyat davom ettiriladi. Qo'shni mamlakatlar bilan siyosiy muloqot, savdo-iqtisodiy va madaniy-gumanitar hamkorlikni har tomonlama kengaytirish, hududlar va xalqlar o'rtasidagi aloqalarni jadallashtirish, davlatlararo chegaralar bo'yicha muzokaralarni davom ettirish yo'lida jadal ishlarni olib boramiz. Ushbu maqsad va vazifalardan kelib chiqib, O'zbekiston Prezidentining tashabbusi asosida 2020-yili mintaqamizda yagona bo'lgan Markaziy Osiyo xalqaro ilmiy-tadqiqot institutiga asos solindi.

2021-yilning 15-16-iyul kunlari Toshkentda "Markaziy va Janubiy Osiyo: mintaqaviy o'zaro bog'liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar" mavzusidagi xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. 2021-yil 30-mart kuni O'zbekiston va

Vengriya o'rtasida strategik sheriklik to'g'risidagi qo'shma deklaratsiya, 16-iyul kuni O'zbekiston va Pokiston o'rtasida strategik sheriklik to'g'risidagi qo'shma deklaratsiya imzolandi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi davlatlar bilan ikki tomonlama va ko'p tomonlama aloqalari. O'zbekiston tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yosh mustaqil davlatlar: Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan hamkorlik, do'stlik aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan. Markaziy Osiyo ulkan geostrategik va geoiqtisodiy ahamiyatga ega mintaq. Bu erda 74 milliondan ortiq aholi yashaydi. Ularning tarixi va madaniyati, mamlakatlarimizning iqtisodiyoti va infratuzilmasi bog'lanib ketgan. Bu 5 davlat tarixi, madaniyati, tili va dilining birligidan, tomirlarining tutashib ketganligidan kelib chiquvchi jiddiy siyosat, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot yo'lidir. 1991-yil 13-dekabrda Ashxobodda o'rta Osiyo va Qozog'iston davlat boshliqlarining uchrashuvida Tajan-Seraxo temir yo'l qurilishi bo'yicha bitim imzolandi. 1993-yil yanvarida Toshkentdagi uchrashuvda Markaziy Osiyo Hamdo'stligiga asos solindi. Shu tariqa "Markaziy Osiyo" degan yangi atama paydo bo'ldi. 1993-yilning mart oyida Qizil o'rdada Markaziy Osiyo davlatlarining Rossiya davlat vakillari ishtirokida "Orol muammosi bo'yicha" birgalikdagi harakatlar bitimi imzolanib, Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi ta'sis etildi.

Markaziy Osiyo davlat rahbarlari 1993-yil 26-martda Qozog'iston Raisining Qizil o'rda shahrida, 1994-yil 11-yanvarda Nukus shahrida, 1995-yil 3-martda Toshovuz shahrida, 1995-yil 20-sentyabrda yana Nukus shahrida Orol dengizi muammosiga bag'ishlab amaliy uchrashuvlar o'tkazildi. Shuningdek 1997-yil 28-fevralda Almatida, 1999-yilda Toshovushda Orol masalasiga bag'ishlab uchrashuvlar o'tkazildi. 2018 yilning 27-28 sentyabr kunlari Prezident Sh.Mirziyoyev Dushanbe shahrida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisida ishtirok etdi.

2018-yilning 15-mart kuni Ostona shahrida Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining birinchi maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi. Oliy darajadagi uchrashuvda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, Qozog'iston Prezidenti Nursulton Nazarboyev, Qirg'iziston Prezidenti Sooronbay Jeenbekov, Tojikiston Prezidenti Emomali Rahmon, Turkmaniston Majlisi raisi Akja Nurberdiyeva ishtirok etdi. Anjumanda mintaqa mamlakatlari o'rtasida siyosiy, savdo-iqtisodiy va gumanitar hamkorlikni rivojlantirish, terrorizm, diniy ekstremizm, narkotik moddalar va qurol-yarog' kontrabandasiga qarshi birgalikda kurashish, Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash masalalari muhokama qilindi.

2019-yilning 29-noyabr kuni Toshkentda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining ikkinchi maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev, Qozog'istonning birinchi Prezidenti N.Nazarboyev, Qirg'iziston Prezidenti S.Jeenbekov, Tojikiston Prezidenti E.Rahmon va Turkmaniston Prezidenti G. Berdimuhamedovlar ishtirok etdi. Uchrashuv yakunida mamlakat rahbarlari tomonidan Qo'shma bayonot qabul qilindi hamda maslahat uchrashuvlariga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish reglamenti ma'qullandi. Ushbu oliy darajadagi tadbirda Markaziy Osiyo davlat rahbarlari bunday maslahatlashuv uchrashuvlarini "mintaqadagi hamkorlikning dolzarb masalalarini va umumiy muammolarni hal qilishda konstruktiv va ochiq muhokama qilish uchun muzokaralar maydoni sifatida" muntazam ravishda tashkil etishga kelishib oldilar.

2021-yil 6-avgust kuni Turkmanistonning Avaza milliy sayyohlik zonasida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining uchinchi maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi. Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedov raislik qilgan sammitda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, Qozog'iston Respublikasi Prezidenti Qasim-Jomart Toqayev, Qirg'iz Respublikasi Prezidenti Sadir Japarov va Tojikiston

Respublikasi Prezidenti Emomali Rahmon, shuningdek, BMT Bosh kotibining Markaziy Osiyo bo'yicha maxsus vakili, Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo'yicha mintaqaviy markaz rahbari Natalya German ishtirok etdi. Uchrashuvda O'zbekiston Prezidenti mamlakatlarimizning iqlim o'zgarishlariga moslashishiga, resurs tejovchi texnologiyalarning yana keng joriy etilishiga xizmat qiladigan "Markaziy Osiyo uchun "yashil" kun tartibi" mintaqaviy dasturini ishlab chiqish hamda Toshkent shahrida Mintaqaviy parlament forumini o'tkazishni taklif qildi.

O'zbekiston-Turkmaniston munosabatlari. Turkmaniston prezidenti G.Berdimuxamedovning 2009-yil 24-25 fevral oyida O'zbekistonga rasmiy tashrifi mobaynida tomonlar qo'shma bayonot qabul qilishdi. Turkmaniston rahbari O'zbekistonning mintaqadagi transchegaraviy daryolar suv resurslaridan foydalanish borasidagi pozitsiyasini qo'llab-quvvatladi. 2017-yilda Turkmaniston bilan strategik sheriklik o'rnatildi, ikki davlat o'rtasida Amudaryodan o'tuvchi avtomobil va temir yo'l ko'priklari foydalanishga topshirildi, qishloq xo'jaligi texnikalarini etkazib berish sohasida o'zaro aloqalar mustahkamlanmoqda 2018-yilning 23-aprel kuni Prezident Sh.Mirziyoyevning taklifiga binoan Turkmaniston Prezidenti G.Berdimuhamedov davlat tashrifi bilan O'zbekistonga keldi. Tashrif doirasida ikki davlat rahbarlari turli sohalardagi o'zaro hamkorlikning istiqbollarini muhokama qildilar hamda Qo'shma bayonot imzoladilar. Tashrif yakuniga ko'ra, ikki tomonlama hamkorlikni siyosiy, savdo-iqtisodiy, investitsiyaviy, transport-kommunikatsiya, ta'lim va sport sohalarida yanada mustahkamlashga va o'zaro aloqalarni izchil rivojlantirishga doir 17 ta hujjat imzolandi. Shuningdek, oliy o'quv yurtlari o'rtasida va axborot-kommunikatsiya sohalariga oid 15 ta hujjat ham imzolandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedovning taklifiga binoan 24-avgust kuni Turkmanboshi shahrida bo'lib, Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi ta'sischi

davlatlar rahbarlari kengashining majlisida ishtirok etdi. Tashrif doirasida Shavkat Mirziyoyevning Turkmaniston Prezidenti bilan uchrashuvi bo'lib o'tdi. O'zbekiston va Turkmaniston rahbarlarining bu galgi uchrashuvi o'zaro manfaatli, samarali va faol muloqotlarning mantiqiy davomi bo'ldi. Sh.Mirziyoyev Turkmanistonning Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasiga raisligi davridagi tashabbuslarini yuqori baholab, ikki davlatning bu boradagi loyiha va sa'y-harakatlari bir-birini to'ldirishini qayd etdi. Majlis yakuni bo'yicha davlat rahbarlarining Qo'shma bayonoti qabul qilindi.

Amudaryo orqali o'tadigan avtomobil va temir yo'l ko'priklari barpo etildi. So'nggi yillarda ikki mamlakat tadbirkorlari ishtirokida 150 dan ortiq qo'sha korxona tashkil etildi. Turkmanistonga bevosita chegaradosh Xorazm viloyatida "Do'stlik uyi" ochildi.

O'zbekiston – Qozog'iston munosabatlari. 1994-yil 10-yanvarda Qozog'iston Respublikasi bilan yagona iqtisodiy makonni tashkil etish haqida shartnoma imzolandi. 1994-yil 8-iyulda Almatida mazkur uch davlat rahbarlari uchrashuvda murojaatnoma qabul qildilar. 1995-yil 14-aprelda Chimkentda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston Prezidentlarining uchrashuvida Tojikiston va Afg'oniston chegarasidagi vaziyat haqida kelishildi. 2008-yili Olmaota shahrida Orolni qutqarish bo'yicha xalqaro fondining tashkilotchi davlatlari ekspertlari uchrashuvi bo'lib o'tdi. 2009-yil 28-aprelda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov Olmaotaga tashrif buyurgan edi.

1994-yil 23-mayda O'zbekistonda Qozog'iston Respublikasi kunlari o'tkazildi va unda O'zbekiston-Qozog'iston Markazini tuzish kelishib olindi. 1995-yil 20-mayda Qozog'istonda O'zbekiston kunlari tantanali o'tkazildi. Mazkur yig'ilishda birinchi prezident I.Karimov nutq so'zlab, "Turkiston – umumiy uyimiz" g'oyasini ilgari surgan edi.

2017-yilda Qozog'iston bilan M-39 trassasida joylashgan "Oq oltin" va "Malik" chegara o'tkazish punktlari faoliyati qayta tiklandi. "Toshkent-

Olmaota” yoʻnalishi boʻyicha temir yoʻl qatnovi yoʻlga qoʻyildi. 2 mlrd. AQSh dollaridan ortiq hajmdagi savdo va sarmoyaviy bitimlar imzolandi, hududlararo aloqalar tobora mustahkamlanib bormoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev Qozogʻiston Respublikasi Prezidenti Nursulton Nazarboyevning taklifiga binoan 2018-yilning 6-iyul kuni Qozogʻistonga tashrif buyurib, Ostona shahrining 20 yilligiga bagʻishlangan tantanali tadbirda ham ishtirok etdi.

2020-yilning 17-21 fevral kunlari esa Olmaota shahrida Qoʻshma demarkatsiya komissiyasida Oʻzbekiston Respublikasi va Qozogʻiston Respublikasi hukumatlari delegatsiyalarining navbatdagi yigʻilishi boʻlib oʻtdi. Yigʻilishda Oʻzbekiston Respublikasining Navoiy viloyati va Qozogʻiston Respublikasining Qiziloʻrda va Turkiston viloyatlari chegaralari tutashgan uchastkada davlatlararo chegarani demarkatsiya qilishning yakuniy hujjatlari loyihalari tayyorlandi. Qozogʻiston bilan davlat chegarasi chiziqlarini delimitatsiya qilish ishlari toʻliq yakunlandi.

Oʻzbekiston – Qirgʻiziston munosabatlari. 1994-yil 16-yanvarda Qirgʻiziston bilan yagona iqtisodiy makon toʻgʻrisida bitim imzolandi. 2017-yilda Qirgʻiziston bilan Davlat chegarasi toʻgʻrisida shartnoma, Chegara hududida ishonch choralari toʻgʻrisida bitim va Strategik sheriklik toʻgʻrisida deklaratsiya imzolandi. Oʻzbek-Qirgʻiz davlat chegarasida “Doʻstlik”, “Kosonsay”, “Rishton” oʻtkazish punktlari ochildi. Qirgʻiziston bilan chegaradagi cheklovlar olib tashlanishi natijasida har kuni oʻzbek-qirgʻiz chegarasidan oʻtuvchi fuqarolar soni 30 ming nafarni tashkil etmoqda. Bu esa, oʻz navbatida, ikki mamlakat aholisi oʻrtasidagi qoʻshnichilik, turizm va savdo munosabatlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

2018-yilning 3-sentyabr kuni Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Qirgʻiziston Respublikasi Prezidenti Sooronbay Jeenbekovning taklifiga binoan tashrif bilan Qirgʻizistonda boʻldi va Choʻlpon ota shahrida boʻlib oʻtgan Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashi sammitida ham ishtirok etdi.

2021-yil 11-martda Toshkent shahrida O'zbekiston Respublikasi Hukumati va Qirg'iziston Respublikasi Hukumati o'rtasida O'zbek-Qirg'iz taraqqiyot jamg'armasini tashkil etish to'g'risidagi bitim imzolanadi. Bugungi kunda Qirg'iziston bilan umumiy chegaraning 80 foiz qismi kelishib olindi.

O'zbekiston – Tojikiston munosabatlari. 2017-yilda ikki mamlakat o'rtasidagi tovar aylanmasi 240 mln. AQSh dollarini tashkil etib, so'nggi 20 yil ichidagi eng yuqori ko'rsatkichga erishildi. Toshkent va Dushanbe o'rtasida avia qatnov yo'lga qo'yildi, ikki mamlakatda madaniyat kunlari o'tkazildi. Ikki davlatning qonun chiqaruvchi organlari o'rtasidagi munosabatlarini rivojlantirish maqsadida 2017-yil dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Tojikiston Parlamenti bilan hamkorlik bo'yicha Parlamentlararo guruhi tuzildi Prezident Sh.Mirziyoyev Tojikiston Respublikasi Prezidenti E.Rahmonning taklifiga binoan 2018-yilning 9-10 mart kunlari davlat tashrifi bilan ushbu mamlakatda bo'ldi. Tashrif davomida ikki davlat rahbarlari Do'stlik va yaxshi qo'shnilikni mustahkamlash to'g'risida Qo'shma bayonot hamda O'zbekiston-Tojikiston davlat chegarasining alohida uchastkalari to'g'risidagi shart nomani imzoladilar. Tashrif natijasiga ko'ra, savdo, iqtisodiyot, investitsiya, moliya, transport va tranzit, qishloq xo'jaligi, suv-energetika, soliq, bojxona, turizm, fan-ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat, xavfsizlik va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohalaridagi hamkorlik hamda hududlararo aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan jami 27 ta hujjat imzolandi.

2018-yilning 17-18 avgust kunlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning taklifiga binoan Tojikiston Respublikasi Prezidenti E.Rahmon O'zbekistonda davlat tashrifi bilan bo'ldi. Tashrif davomida ikki tomon o'rtasida bir nechta oliy darajadagi muzokaralar bo'lib o'tdi. Ushbu muzokaralar natijasida O'zbekiston Respublikasi bilan Tojikiston Respublikasi o'rtasida Strategik sheriklik to'g'risidagi shartnoma hamda ikki davlat rahbarlarining Qo'shma bayonoti imzolandi. Shuningdek, sanoat, standartlash va sertifikatlash, chegaradan o'tkazish, ta'lim hujjatlarini tan olish, geodeziya

va geologiya, qishloq xo'jaligi, madaniyat va boshqa sohalardagi hamkorlikka doir 27 ta hujjat imzolandi. Surxondaryo viloyati bilan Xatlon viloyati, Samarqand viloyati bilan So'g'd viloyati o'rtasida savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy-gumanitar hamkorlik to'g'risida bitimlar qabul qilindi.

Markaziy Osiyo mintaqasidagi qo'shni mamlakatlar bilan davlat chegarasini demarkatsiya qilish maqsadida 2020-yilning 7-yanvar kuni Toshkent shahrida O'zbekiston Respublikasi va Tojikiston Respublikasi Qo'shma demarkatsiya komissiyasining birinchi yig'ilishi bo'lib o'tdi. Yig'ilishda O'zbekiston – Tojikiston davlat chegarasini demarkatsiya qilish uchun asos bo'ladigan normativ-huquqiy va texnik hujjatlar tasdiqlandi. Tojikiston bilan umumiy chegaraning 99 foiz qismi kelishib olindi.

O'zaro manfaatli amaliy tashqi siyosat. Xorijiy davlatlar bilan siyosiy, iqtisodiy va madaniy-gumanitar sohalarda hamkorlikni yanada rivojlantirish maqsadida 2017-yildan to bugunga qadar 130 dan ortiq "Yo'l xaritasi" tasdiqlanib, amalga oshirilmoqda. Jami 48 ta parlamentlar hamda xalqaro tashkilotlar darajasidagi tashrif va uchrashuvlar, onlayn-muloqotlar tashkillashtirildi. 64 ta ikki tomonlama Hukumatlararo hamkorlik komissiyalari tuzildi.

O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi va tegishli Davlat dasturida belgilangan vazifalarni bajarish maqsadida O'zbekiston hukumati rasmiylari va tashkilotlari delegatsiyalarining 48 ta xorijiy davlatga tashrifi tashkillashtirildi. Ular doirasida hamda O'zbekiston vakolatxonalarining kundalik faoliyati mobaynida tegishli savdo-sotiq, iqtisodiy idoralar rahbarlari va vakillari bilan 252 dan ziyod uchrashuv va maxsus ahamiyatga ega bo'lgan sarmoyaviy tadbirlar, biznes-forumlar, O'zbekistonning iqtisodiy salohiyati taqdimotlari uyushtirildi. Shuningdek, vazirlik darajasidagi delegatsiyalarning 15 dan ortiq xorijiy davlatlarning savdo-iqtisodiy vazirlik va mutasaddi tashkilotlari vakillari bilan uchrashuvlari uyushtirildi.

Parlamentlararo hamkorlik sohasida 268 ta tadbirlar o'tkazildi. Ko'rsatilayotgan konsullik xizmat turlari soni 11 taga yetdi. 90 ta davlat fuqarolari uchun vizasiz rejim joriy etildi. Interaktiv tizim orqali elektron viza berish joriy etilib, xorijiy mamlakatlardagi diplomatik vakolatxonalar soni 53 taga yetdi.

Xalqaro tashkilotlar doirasidagi hamkorlik. 2019-yil 2-noyabr kuni Toshkentda Shanxay hamkorlik tashkiloti mamlakatlari Hukumat rahbarlari kengashining 18-majlisi bo'lib o'tdi. Yakunda 14 ta hujjat va Qo'shma kommyunike imzolandi. 2020-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan mamlakat o'z tarixida birinchi marta Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi raisligini qabul qildi. Shuningdek, O'zbekiston Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari Sanoat xavfsizligi kengashining to'laonli a'zosiga aylandi. O'zbekiston Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashiga a'zo bo'ldi.

BMT shafeligida 13 ta tadbir o'tkazildi. YeXHT bilan hamkorlikda 25 dan ortiq loyihalar amalga oshirildi. SHHT doirasida Orol dengizi mintaqasi uchun ko'p sheriklik ishonchli fond, Samarqand shahridagi "Ipak yo'li" xalqaro turizm universiteti va SHHTning O'zbekistondagi Xalq diplomatiyasi markazi tashkil etildi.

Muhokama uchun savollar:

- 1. O'zbekiston davlatining jahon hamjamiyati bilan aloqalari qanday huquqiy va amaliy prinsiplarga tayanadi?*
- 2. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashda Xalqaro terrorizmga birgalikda kurashda O'zbekistonning roli qanday?*
- 3. Prezident Sh.Mirziyoyevning O'zbekistonni jahon hamjamiyati bilan tanitishda, hamkorlik aloqalarini o'rnatishda qanday roli bor deb bilasiz?*
- 4. O'zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan munosabatlarining yangi davrini bayon eting?*

7-MAVZU: KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH – FUQAROLIK JAMIYATINI SHAKLLANTIRISHNING USTUVOR SHARTI

Reja:

- 1. Korruptsiya tushunchasi, shakllanishi va uning salbiy oqibatlari***
- 2. Korruptsiyaga qarshi kurashga doir huquqiy asoslarning yaratilishi va takomillashtirilishi***
- 3. O'zbekistonda korruptsiyaga qarshi kurashdagi tub burilish davrining boshlanishi.***

Tayanch so'zlar: korruptsiya, korruptsiyaning shakllanishi, korruptsiyaning salbiy oqibatlari, korruptsiyani yuzaga keltiruvchi omillar, korruptsiyaga qarshi kurashning usullari, korruptsiyaning miqyosi va qamrovini belgilovchi omillarning guruhlar, korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, korruptsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari, korruptsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar, O'zbekistonda korruptsiyaga qarshi kurashdagi tub burilish davri, korruptsiyaga qarshi kurashga doir huquqiy asoslar

1. Korruptsiya tushunchasi, shakllanish omillari va usullari

Korruptsiya – ijtimoiy fenomen, jamiyat va ijtimoiy munosabatlar natijasi, ijtimoiy va xo'jalik faoliyatini boshqarish funksiyasining o'ziga xosligidan kelib chiqib vujudga keladi va mavjud bo'ladi, ya'ni aynan shunday holatda mansabdor shaxsda jamiyat va davlat manfaatlarini emas, balki o'z shaxsiy g'araz niyatidan kelib chiqib resurslarni tasarruf etish va qarorlar qabul qilish imkoniyati vujudga keladi. Demak, korruptsiya murakkab ijtimoiy-siyosiy hodisa bo'lib, uning ko'rinishi, shakli o'zgarishi bilan hajmi qisqarmaydi.

Hozirgi vaqtda korrupsiya milliy xavfsizlikka tahdid solayotgan asosiy xavf bo'lib, iqtisodiyot rivojlanishiga asosiy to'siq, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan harakatlarga qaramay ijtimoiy barqarorlikning saqlanishi va chuqurlashuviga ta'sir qiluvchi omildir. Korrupsiya iqtisodiy qonunlarning erkin harakatlanishini cheklaydi, mamlakat nufuzini xalqaro hamjamiyat oldida tushiradi. Haqqoniy va ijtimoiy yo'naltirilgan biznes bozordan siqib chiqariladi, chunki korrupsiya bunday biznesni norentabel qilib qo'yadi. Korrupsiya iqtisodiyot rivoji, chinakam qulay tadbirkorlik va investitsiya muhiti uchun eng asosiy to'siqlardan biridir. Tahlillarga ko'ra, bu illat jahon iqtisodiyotiga har yili o'rtacha 2,6 trillion dollar zarar keltirmoqda.

Korrupsiya o'ta moslashuvchan xususiyatga ega bo'lib, shaklini o'zgartirib takomillashib, ijtimoiy huquqiy tizimdagi bo'shliqlar, kamchiliklardan ustalik bilan foydalanadi. Chop etilgan ma'lumotlarga ko'ra, huquqni muhofaza qiluvchi organlar haqiqiy korrupsiya holatlarining 1-2 % aniqlaydilar, javobgarlikka tortilganlar soni undan ham kamroqdir.

Ushbu ijtimoiy salbiy hodisa milliy davlat chegaralaridan chiqib, global masshtab kasb etmoqda. Undan olingan daromadlar legallashtirilganidan so'ng xalqaro va milliy moliyaviy tizimga joylashtirilib, davlat va xalqaro hokimiyat hamda iqtisodiyot institutlarini emirmoqda. Transmilliy korrupsiyaga qarshi kurash XX asrning so'nggi choragida faollashdi, chunki shu davrda u aniq institutsional xususiyat kasb eta boshladi. Korrupsiya qonun ustuvorligi, demokratiya, inson huquqlariga, jamiyatdagi axloqiy qadriyatlar, hokimiyatga ishonch, davlat boshqaruvi prinsiplari, tenglik, ijtimoiy adolatga tahdid soladi, raqobatga to'sqinlik qiladi. Amaliyotni o'rganish korrupsiya davlat boshqaruvining butun tizimini izdan chiqarib, davlat hokimiyati avtoriteti (obro'si)ning, davlat xizmati nufuzining tushib ketishiga sabab bo'layotganligini ko'rsatmoqda. U iqtisodiyotning rivojlanishiga to'sqinlik qilib, ayniqsa iqtisodiyot sohasiga uyushgan jinoyatchilikning o'sishiga imkon beradi.

Korrupsiya fenomenini tushunishga oid turli metodologik yondashuvlar bor. Qadimdan uning bir nechta: ijtimoiy, siyosiy, kriminologik, huquqiy jihatlari ko'rib chiqilgan. Xususan, Aflotun va Arustu korrupsiyani siyosiy kategoriya; N.Makiavelli davlat umumiy kasalligining ko'rsatkichi; J.Monteske esa uni disfunktsional jarayon ekanligi sababli yaxshi siyosiy tartib yoki tizim yaroqsiz bo'lib qoladi, deb baholashgan.

Inson tarixida korrupsiyani tugatish yo'llari va huquqiy asoslari Hindistonda yaratildi. Bundan 2,5 ming yil avval yozilgan "Artxashastra yohud Siyosat ilmi" kitobi davlatni boshqarish va xo'jalik yuritish mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, o'sha davrning siyosiy va iqtisodiy qomusi sifatida dunyoga keldi. Bu asarga davlatni tuzish, boshqarish va uni rivojlantirishning huquqiy asoslari deb qarash ham mumkin. Kitob muallifi sifatida brahman Kautile nomi zikr etilgan. "Artxashastra"ning 26-bo'limi korrupsiyaga bag'ishlangan. Bo'limda korrupsiya "o'zlashtirish" iborasi orqali izohlanadi.

Hozirgi zamon ilmiy, o'quv va ijtimoiy publitsistik adabiyotlarda korrupsiyaga turlicha ta'riflar berilgan. Korrupsiyaga qarshi kurashning universal usulini aniqlash uchun asos hisoblanuvchi uning yagona tushunchasini ishlab chiqish murakkab evolyutsion yo'ldir. Korrupsiyaning integral xususiyatga ega ekanligi tufayli ushbu hodisaning yagona tushunchasi ishlab chiqilmagan.

Korrupsiya (lot. *corrumpere* – buzish, sotib olish) termini odatda mansabdor shaxslar tomonidan unga berilgan mansab vakolatlari va huquqlardan o'zlarining shaxsiy manfaatlarini ko'zlab qonunchilik va axloq qoidalariga zid ravishda foydalanishini anglatadi.

Korrupsiya bu – jamiyatni turli yo'llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. Mazkur illat demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur etkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to'sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid

soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi.

Ta'kidlab o'tish o'rinliki, ushbu zararli hodisa katta va kichik, badavlat va kambag'al bo'lishidan qat'iy nazar, barcha mamlakatlarda uchraydi. Ushbu zararli illatni bartaraf etish bo'yicha jahon hamjamiyati tomonidan bir qator samarali ishlar amalga oshirilayotgan bo'lsada, hanuzgacha u bartaraf etilmayapti.

Ko'p hollarda bu atama siyosiy elitadagi byurokratik apparatga qarata ishlatiladi. Korrupsiya ko'plab davlatlarning jinoyat va ma'muriy qonunchiligi bilan huquqqa qarshi harakat sifatida ta'qib qilinadi.

Quyida korrupsiya atamasiga berilgan turli xil ta'riflarni ko'rib chiqamiz:

1. 1979-yil 17-dekabrda qabul qilingan Huquqiy tartibotni saqlash bo'yicha mansabdor shaxslarning xulq-atvor kodeksida: *korrupsiya* – mansabdor shaxs o'z mansab vakolatlari sohasida har qanday shakldagi haq evaziga mazkur haqni beruvchining manfaatlarida, lavozim yo'riqnomasi qoidalarini buzgan holda yoki buzmasdan muayyan harakatlarni bajarishi yoki harakatsizligidir.

2. BMTning xalqaro miqyosda korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Ma'lumotida: *korrupsiya* – bu shaxsiy maqsadlarda naf ko'rish uchun davlat hokimiyatini suiiste'mol qilishdir.

3. Jahon banki hisobotida: *korrupsiya* – bu shaxsiy naf ko'rish yo'lida davlat hokimiyatini suiste'mol qilishdir;

4. "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonunining 3-moddasida: *korrupsiya* – shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishdir.

Korrupsiyaning tarixiy o'zarlari juda qadimga borib taqalib, bu hol qabilada ma'lum mavqega ega bo'lish uchun qabila sardorlariga sovg'alar berish odatidan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. O'sha davrlarda bu normal holat sifatida qabul qilingan. Biroq davlat apparatining murakkablashuvi va markaziylashuvi korrupsiyaning davlat rivojlanishiga katta to'siq ekanligini ko'rsatdi. Korrupsiyaga qarshi kurashgan birinchi davlat sifatida qadimgi Shumer davlati tan olinadi. Qadimgi davlatlarni ayniqsa huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxo'rliqi qattiq tashvishga solganligi bizgacha saqlanib qolgan manbalardan ma'lum. Chunki bu holat davlatning obro'siga juda qattiq putur etkazardi. Dunyoning etakchi dinlarida ham birinchi navbatda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxo'rliqi qattiq qoralanadi. Jumladan, Injilda "Sovg'alarni qabul qilma, chunki sovg'a ko'rni ko'radigan qiladi va haqiqatni o'zgartiradi" deyilgan bo'lsa, Qur'oni Karimda "Boshqalarning mulkini nohaq yo'l bilan olmangiz va boshqalarga tegishli bo'lgan narsalarni olish uchun o'z mulkingizdan hokimlaringizga pora qilib uzatmangizlar" deyilgan.

XVIII asrning ikkinchi yarmiga kelib jamiyat davlat boshqaruv apparatining ish sifatiga tobora ko'proq ta'sir ko'rsata boshladi. Bu o'sha davrda qabul qilingan bir qator qonun hujjatlarida o'z aksini topgan. Jumladan, 1787-yilda qabul qilingan AQSh Konstitutsiyasida pora olish AQSh prezidentini impichmentga tortish mumkin bo'lgan ikki jinoyatning biri sifatida ko'rsatib o'tilgan. Siyosiy partiyalarning vujudga kelishi va ularning mamlakat hayotidagi o'rnining oshib borishi XIX-XX asrlarda rivojlangan davlatlarda korrupsiyaning dunyoning boshqa mamlakatlariga nisbatan ancha kamayishiga olib keldi.

Ushbu illatni tadqiq qilgan bir qator yirik mutaxassislar quyidagi faktorlarni korrupsiyani yuzaga keltiruvchi omillar sifatida ko'rsatadi:

1. *Ikki xil ma'noni anglatuvchi qonunlar* – ushbu vaziyat huquqni qo'llovchi mansabdor shaxs tomonidan qonunlarni turlicha qo'llash imkonini

yaratadi. Shuningdek, ayrim mutaxassislar jinoyat, ma'muriy qonunchilikdagi "vilka" sanksiyalarni ham korrupsiyaga qulay sharoit yaratishi mumkinligi haqida fikr yuritishgan. Ya'ni, sanksiyaning aniq miqdori yo'qligi sudyada uni o'z xohishiga qarab qo'llashga sharoit yaratib beradi. Masalan, Qozog'iston Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi ma'lumotlariga ko'ra 2020-yilda qonun hujjatlaridagi 3400 dan ortiq korrupsion omillarni bartaraf etilishi natijasida, davlat va jamiyat manfaatlariga 2 mlrd. 200 million tangadan ortiq zarar keltirilishining oldi olingan. O'zbekistonda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazish masalasiga 2006-yildan e'tibor berila boshladi. 2011-yilda korrupsiyaga qarshi ekspertiza bo'yicha dastlabki uslubiyot yaratildi, 2015-yilda esa bu yo'nalishda dastlabki normativ-huquqiy hujjat Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish uslubiyoti davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

2. *Aholi huquqiy savodxonligining pastligi* – aholi tomonidan qonunlarni bilmaslik yoki tushunmaslik mansabdor shaxsga o'zining shaxsiy manfaati yo'lida qonunlardan foydalanishga qulay sharoit yaratadi.

3. *Mamlakatdagi siyosiy vaziyatning notinchligi* – mamlakatdagi notinchlik birinchi navbatda aholi ongida hayotda yuksak turmush darajasiga erishishning asosiy usuli qonunga xilof faoliyat bilan bog'liq, degan mutlaqo axloqqa zid nuqtai nazar shakllanishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida korrupsiyaga qulay sharoit yaratadi.

Ijro hokimiyatining birligi tamoyilining buzilishi – aynan bitta faoliyatning turli instansiyalar tomonidan tartibga solinishi:

- aholining davlatni nazorat qilishdagi sust ishtiroki;
- davlat sektoridagi xizmat qilayotgan xizmatchilar daromadlarining xususiy sektorda topish mumkin bo'lgan daromadlardan kamligi;
- iqtisodiyotning davlat tomonidan tartibga solinishi;
- inflyatsiyaning yuqori darajasi;

- mamlakat yuqori boshqaruv organlarining aholidan uzilib qolganligi;
- mamlakatdagi diniy va axloq qoidalarini.

Dunyoda korrupsiyaga qarshi kurashning quyidagi usullari mavjud:

Ichki nazorat – bu usul boshqaruv apparatining o'zida nazoratni kuchaytiruvchi tuzilmalar (har xil ichki inspeksiyalar va boshqa nazorat organlari tuzish orqali) yaratishni taqozo etadi. Bu tuzilmaning asosiy vazifasi xodimlarning ichki etiket qoidalariga rioya qilishini nazorat qilishdir. Hozirgi kunda bizning yurtimizda ham bir qator huquqni muhofaza qilish organlarida aynan shu vazifani bajaruvchi ichki tuzilmalar yaratilgan.

Tashqi nazorat – bu usulda ijro apparatidan mustaqil tuzilmalarning mustaqilligini oshirish nazarda tutilib, aynan ushbu tuzilmalar orqali korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib boriladi. Ya'ni, sud hokimiyatining maksimal darajada mustaqilligiga erishish OAVlariga ko'proq erkinlik berish va h.k.

Saylov tizimi orqali kurashish – demokratik davlatlarda saylangan vakillarni korrupsiya uchun jazolashning asosiy usullaridan biri keyingi saylovlarda unga ovoz bermaslik hisoblanadi. Korrupsiyaga saylovlar orqali ta'sir o'tkazish eng samarali usul hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda yuqori natijalarga erishgan Shvetsiya, Singapur, Gonkong, Portugaliya kabi davlatlarning tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, korrupsiyani yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish korrupsiyaga qarshi kurashda muhim o'rin egallaydi.

Bunda Konstitutsiyaviy nazorat organlari, huquq-tartibot organlarining ahamiyati ortadi. Ya'ni, korrupsiyaga olib kelishi mumkin bo'lgan normalarni konstitutsiyaviy nazorat organi tomonidan konstitutsiyaga zid deb topish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish kabi metodlardan unumli foydalanish ushbu davlatlarni korrupsiya darajasi juda past bo'lgan davlatlar qatoriga olib chiqqan.

Korrupsiyaning miqyosi va qamrovini belgilovchi omillarning quyidagi guruhlari ajratib ko'rsatiladi:

Antropologik omillar: insonning ziddiyatli tabiati, ezgulik va yovuzlikning doimiy kurashi, insonning kam kuch sarflab ko'proq foyda olishga intilishi va h.k.;

Iqtisodiy omillar: tadbirkorlik faoliyatining yuqori darajadagi transaksiyaviy xarajatlari, bozor xo'jaligi doirasidagi raqobat, iqtisodiyotning turli sektorlarini notekis rivojlanishi, inflyatsiya, almashinuv kurslarining keskin o'zgarib turishi, soliqqa tortish tizimi va boshqalar;

Ijtimoiy omillar: jamiyatning ijtimoiy tabaqalashuvi, "xavf guruhlari"ning mavjudligi, mehnat qonunchiligining buzilishi, ayollar va o'smirlar mehnatidan foydalanishda ijtimoiy adolat tamoyillariga rioya etilmaslik va h.k.;

Huquqiy omillar: tadbirkorlikning huquqiy asosi mukammal emasligi, bozor xo'jaligining o'zgarib boruvchi shart-sharoitlari bilan mavjud qonunchilik bazasi o'rtasida ziddiyat mavjudligi, uy xo'jaligining tartibga solinmasligi va h.k.;

Axloqiy omillar: qonunchilik va tadbirkorlikning axloqiy asoslari o'rtasidagi ziddiyatlar, davlat va jamiyat, davlat va individ manfaatlari o'rtasidagi ziddiyatlar; milliy an'analarning hisobga olinmasligi, diniy qoidalarning ta'siri va boshq.;

Siyosiy omillar: hokimiyat va yirik kapital o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, oligarxiyaning shakllanishi, hokimiyat kuchi hamda iqtisodiy faoliyatga ta'sir ko'rsatishning kuchga asoslangan usullari o'rtasidagi nisbat. Iqtisodiyotni rivojlantirishning obyektiv ehtiyojlari va davlat siyosati o'rtasidagi ziddiyat va h.k.

Korrupsiya rivojlangan jamiyatlarda uning quyidagi turlari tez-tez uchraydi:

Maishiy korrupsiya – asosan mansabdor shaxslar va davlat xizmatchilarining kundalik ish faoliyatida, fuqarolar bilan munosabatlarida manfaatlar to‘qnashadi;

Ishbilarmonlik korrupsiyasi – hokimiyat vakillarining tadbirkorlik subyektlari bilan munosabatlarida uchraydi;

Oliy hokimiyat organlari korrupsiyasi – demokratik jamiyatlarda siyosiy hukmron doiralar hamda odil sudlov tizimi faoliyatida ko‘zga tashlanadi.

Amaliyotda korrupsiyadan boyib ketish manbalari ham mavjud bo‘lib, ularga quyidagilar kiradi:

- *Yirik investitsion loyihalar* (asosan katta pora evaziga xorijiy korporatsiyalarga tanlovda “g‘olib” bo‘lib, ichki bozorda monopol savdo qilish huquqi beriladi);

- *Davlat xaridlari* (qoida bo‘yicha, mansabdor shaxs davlat nomidan vakil sifatida ochiq tanlovda eng yaxshi tijoriy taklif bilan g‘olib chiqqan tijorat tashkiloti bilan shartnoma tuzadi, ammo, katta pora evaziga tanlovlar haqidagi ma’lumotlar oshkor etilmaydi hamda oldindan kelishilgan tijorat tashkiloti bilan summasi sun’iy oshirilgan “otkat” shartnoma tuziladi);

- *Budjetdan tashqari jamg‘armalar* (odatda, pensiya yoki yo‘l jamg‘armalari kabi fondler faoliyati ustidan kuchsizroq nazorat o‘rnatiladi va ushbu fondler budjetining daromadlar qismi xarajatlar qismiga qaraganda bir necha baravar ko‘p bo‘ladi. Bu esa, o‘z navbatida mazkur tashkilot rahbarlari uchun kuchli jinoiy motiv beradi).

Korrupsiyaga qarshi kurashish qonuniylik; fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi; ochiqlik va shaffoflik; tizimlilik; davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi; korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar ustuvorligi va javobgarlikning muqarrarligi kabi prinsiplardan iborat.

Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish;
- davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularga chek qo'yish, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta'minlash.

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti faoliyatni bevosita amalga oshiruvchi davlat organlari hisoblanadi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishi mumkin.

Korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar quyidagi yo'nalishlardan iborat:

1. Davlat boshqaruvi sohasida;
2. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va tadbirkorlik sohasida;
3. Manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va uni bartaraf etishda;
4. Ma'muriy tartib-taomillar sohasida;
5. Davlat xaridlarini amalga oshirish sohasida;
6. Normativ-huquqiy hujjatlarning va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasida.

Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar to'g'risida axborot berayotgan shaxslar davlat himoyasida bo'ladi. Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar

to'g'risida axborot berayotgan shaxslarni ta'qib etish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

2. Korrupsiyaga qarshi kurashga doir huquqiy asoslarning yaratilishi va takomillashtirilishi

Bugungi kunda korrupsiya butun dunyoda o'zining salbiy oqibatlari tufayli yomon illatga aylanib ulgurgan. Unga qarshi jahon hamjamiyati kurash olib bormoqda. Jumladan, yirik xalqaro tashkilotlar, uyushmalar va davlatlar korrupsiyaga qarshi kurashishni bosh maqsad etib belgilaganlar. Mazkur faoliyatni tartibga solib turuvchi ko'plab xalqaro hujjatlar qabul qilingan.

BMT korrupsiyaga qarshi kurash borasida quyidagi hujjatlarni qabul qilgan:

- 1979-yil 17-dekabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan *“Huquqiy tartibotni saqlash bo'yicha mansabdor shaxslarning xulq-atvor Kodeksi”*;

- 1989-yil 24-mayda BMTning Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan Huquqiy tartibotni saqlash bo'yicha mansabdor shaxslarning xulq-atvor Kodeksini samarali amalga oshirilishi uchun rahbariy prinsiplar;

- 1996-yil 12-dekabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan Davlat mansabdor shaxslarining Xalqaro xulq-atvor kodeksi;

- 1996-yil 16-dekabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan tasdiqlangan BMTning Xalqaro tijorat operatsiyalarida korrupsiya va poraxo'rlikka qarshi kurash to'g'risidagi Deklaratsiyasi;

- 1999-yil 9-dekabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash to'g'risidagi xalqaro konvensiya;

- 2000-yil 15-noyabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi

bilan qabul qilingan BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasi;

- 2000-yil 30-31-martdagi BMT Forumining ofshorlar bo'yicha Kommyunikesi (Kayman orollari)

- 2001-yil 8-17-maydagi Vena BMT Bosh kotibining korrupsiyaga oid ma'ruzasi;

- 2001-yil iyundagi Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha chora-tadbirlar to'plami;

- 2002-yil 15-aprelda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi kurash choralari. Pulni tozalashga qarshi kurash choralari. Jinoyatchilik va odil sudlov: XXI asr chorloviga javoblar to'g'risidagi Vena deklaratsiyasini amalga oshirish harakat Rejasi;

- 2003-yil 31-oktabrda BMT Bosh assambleyasining Rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan BMTning Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasi.

Shuningdek, Yevropa Kengashi va Yevropa Ittifoqi korrupsiyaga qarshi kurash borasidagi ko'plab huquqiy normalar va xalqaro hujjatlar qabul qildi. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) doirasida korrupsiyaga qarshi kurashga doir quyidagi huquqiy normalar qabul qilindi:

- 1996-yil 2-noyabrda MDH Parlamentlararo assambleyasining qarori bilan qabul qilingan *“Uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risida”*gi tavsiyaviy qonunchilik akti;

- 1998-yil 25-noyabrdagi Jinoyatchilikka qarshi kurashda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga ishtirokchi davlatlarning hamkorligi to'g'risidagi Kelishuvi;

- 1998-yil 8-dekabrda MDH Parlamentlararo assambleyasining XII plenar yig'ilishida qabul qilingan *“G'ayriqonuniy yo'ldan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshilik qilish to'g'risida”*gi Namunaviy qonuni;

- 1999-yil 27-yanvardagi Yevropa Kengashining *“Korrupsiya uchun*

jinoiy javobgarlik to'g'risida" gi Konvensiyasi

– 1999-yil 3-apreldagi Parlamentlararo assambleyasining XIII plenar yig'ilishida qabul qilingan *"Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"*gi Namunaviy qonun;

– 1999-yil 4-noyabrdagi *"Korrupsiyaga uchun fuqarolik huquqiy javobgarlik to'g'risida"* gi Konvensiyalari;

– 2003-yil 15-noyabrda MDH Parlamentlararo assambleyasining XXII plenar yig'ilishida qabul qilingan *"Korrupsiyaga qarshi siyosatning qonunchilik asoslari to'g'risida"*gi Namunaviy qonuni;

– 2011-yil 16-iyun kuni Moskvada qabul qilingan Jinoiy daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo'yicha Yevrosiyo guruhi to'g'risidagi Bitim va boshqalar.

Barcha xalqaro tashkilotlarning korrupsiyaga qarshi kurashga doir huquqiy normalari BMTning "Korrupsiyaga qarshi konvensiya"si tomonidan muvofiqlashtiriladi. Korrupsiyaga qarshi kurash borasidagi eng asosiy xalqaro hujjat bu - shubhasiz, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi mazkur xalqaro hujjatni 2008-yil 7-iyulda ratifikatsiya qilgan: O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan "BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi"ga O'zbekiston Respublikasining qo'shilishi to'g'risida"gi Qonuni 2008-yil 24-iyunda qabul qilindi va 2008-yil 27-iyunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati tomonidan ma'qullandi va 2008-yil 28-avgustdan e'tiboran kuchga kirdi.

O'zbekiston Respublikasi mazkur konvensiyaga bir nechta bildirishlar, bayonotlar va shartlar bilan qo'shildi. Jumladan, Qonunning 1-bandiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Konvensiya 6-moddasining 3-bandi bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati va Adliya vazirligi korrupsiyaning oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab-chiqish va ularni amalga oshirishda boshqa ishtirokchi davlatlarga yordam ko'rsatishi mumkin bo'lgan organlar sifatida

belgilanganligi keltirildi. Bu qoida Konvensiyaning 6-moddasi 3-bandidagi har bir ishtirokchi Davlat BMTning Bosh kotibiga korrupsiyaning oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda boshqa ishtirokchi Davlatlarga yordam berishi mumkin bo'lgan organ yoki organlarning nomi va manzilini xabar qiladi, degan talablariga to'la javob beradi.

Mamlakatimizda ham bu illatga qarshi keskin kurashish choralari ko'rilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yil 24-iyulda qabul qilingan "Qonunchilik ijrosini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tarkibida Qonunchilik ijrosi ustidan nazorat bosh boshqarmasi tashkil etilishi prokuratura organlarining korrupsiyaga qarshi kurash va nazorat faoliyati kuchayishining muhim omiliga aylandi.

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash va uning oldini olish bilan bog'liq huquqiy asoslarni takomillashtirishga qaratilgan qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, Budget, Bojxona kodekslari (yangi tahrirda), "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi, "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi, "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi, "Elektron hukumat to'g'risida"gi, "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi. Mamlakatimizda 2017-yilga qadar korrupsiyaga qarshi kurashni muvofiqlashtiradigan, bu kurashning qonuniyligi va shaffofligini ta'minlaydigan maxsus qonun qabul qilinmagan edi. Mamlakat Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi 2017-yil 4-yanvardan kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuni bu jarayonda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, "Davlat xaridlari to'g'risida"gi,

“Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi, “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi, “Prokuratura to‘g‘risida”gi va boshqa qonunlar ham bevosita jamiyatimizda korrupsiyaga chek qo‘yish, tamagirlik, tanish-bilishchilik kabi illatlarga barham berishni nazarda tutadi.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunda korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha faoliyatni amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi organlar hamda tashkilotlar, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida huquqiy madaniyatni yuksaltirish, uning oldini olishga doir chora-tadbirlar, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni aniqlash, ularga chek qo‘yish kabi masalalar aniq belgilab qo‘yilgan. Shuningdek, mazkur qonunda korrupsiya, ya‘ni poraxo‘rlik, mansabdan foydalangan holda qonunni suiiste‘mol qilish, tanish-bilishchilik, qarindosh-urug‘chilik, iste‘dodli kadrlarning o‘shishiga to‘siq bo‘lish, inson huquqlarini buzish, tama‘girlik qilish kabi jirkanch holatlarga yo‘l qo‘yganlik uchun qat‘iy jazo muqarrarligini aniq-ravshan ko‘rish mumkin.

Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”da mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurashni samarali tashkil etish bo‘yicha vazifalar qo‘yildi. Uning 2-yo‘nalishi qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish vazifalarini o‘z ichiga olib, uning 4-bandida jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish vazifalari qo‘yildi. Xususan, unda korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy - huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashish tadbirlarining samaradorligini oshirish tizimini ishlab chiqish vazifasi qo‘yildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2019-yil 27-mayda “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-sonli Farmonni imzoladi. Mazkur farmon bilan 2019-2020 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish davlat dasturi qabul qilindi. Dasturda ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga korrupsiyaga qarshi kurashish maxsus kurslarini kiritishning tashkiliy chora-tadbirlar rejasi belgilab berildi. 2019-yildan boshlab dastlabki bosqichda kapital qurilish va oliy ta'lim sohalarida "Korrupsiyasiz soha" loyihasini amalga oshirilib, 2020-yildan boshlab barcha sohalarga ham bosqichma-bosqich joriy etib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalarida korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari bo'yicha qo'mitalar; Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari kengashlari, tuman va shahar xalq deputatlari kengashlarining tarkibida korrupsiyaga qarshi kurashish komissiyalari tashkil etildi.

3. O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashdagi tub burilish davrlining boshlanishi

Bugungi kunda korrupsiya muammosiga jahonning deyarli har bir mamlakatida duch kelish mumkin. Korrupsiya so'nggi yillarda xalqaro miqyosda transmilliy jinoyat sifatida tomonidan keng muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir.

Ta'kidlash lozimki, korrupsiya keltiradigan zarar barcha davlatlar uchun teng sanalib, mazkur illat davlatning turli sohalariga, xususan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy jabhalarida amalga oshirilayotgan islohotlarga hamda mamlakatning xalqaro maydondagi imidji va investitsiyaviy jozibadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. "Mana, shuncha pullar ajratyapmiz, lekin bular adolatli ishlatilishi uchun jamoatchilik nazorati kerak. Chunki korrupsiya yo'q desak yolg'on bo'ladi, korrupsiya ichimizda yuribdi. Korrupsiyaga qarshi butun jamoatchilik bilan kurashishimiz zarur", – dedi

Shavkat Mirziyoyev³¹. Oxirgi ikki yilda korrupsiya oqibatida mamlakatimiz iqtisodiyotiga 2 trillion so'mlik zarar etkazilganligi, 2020-yilning o'zida 2123 nafar shaxs korrupsiyaga oid jinoyatlari uchun javobgarlikka tortilgani bu masala naqadar dolzarb ekanini ko'rsatadi³².

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti *Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida* ta'kidlaganidek, "Jamiyatimizda korrupsiya illati o'zining turli ko'rinishlari bilan taraqqiyotimizga g'ov bo'lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo'lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog'i rivojlanmaydi"³³.

O'zbekiston 2008-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi, shuningdek, 2010-yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti doirasida qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Istanbul Harakat rejasini ratifikatsiya qilgan.

Ta'kidlash joizki, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish hamda ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etilishini oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliy hayotga tatbiq etilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli *"O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"*gi Farmoni qabul qilinib, mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid

³¹ 2021-yilning 28-sentabr kuni prezidentlikka nomzod Shavkat Mirziyoyevning Farg'ona viloyatida O'zLiDeP tomonidan tashkillashtirilgan saylovchilar bilan bo'lib o'tgan uchrashuvidagi nutqidan.

³² <https://anticorruption.uz/uzc/item/2021/04/23/korrupsiyaga-qarshi-kurashish-agentligi-direktori-a-burxanovning-tashkent-law-spring-ii-xalqaro-yuridik-forumidagi-tartibga-solish-tasirini-baholash-va-korrupsiyaga-qarshi-ekspertiza-mavzusida-sessisidagi-maruzasi>

³³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январ куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатномаси. <https://www.press.uz/>. – Ўзбекистон Республикаси Президенти Матбуот хизмати расмий веб-сайти.

huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralarining samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida *Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi* tashkil etildi.

Farmon bilan, Agentlikka Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha tarmog'ining Istanbul harakatlar dasturi doirasidagi ishlar hamda ishlab chiqilgan tavsiyalarning amalga oshirilishini ta'minlash, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va O'zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi boshqa xalqaro shartnomalari qoidalarining bajarilishi bilan bog'liq chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda ushbu yo'nalishdagi faoliyatni muvofiqlashtirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy koordinatori vazifa va vakolatlari, shuningdek fuqarolik jamiyati institutlari bilan birgalikda hududlar, iqtisodiyot tarmoqlari va boshqa sohalar kesimida korrupsiyaning darajasini baholovchi milliy indeks tuzishni tashkillashtirish yuklatildi.

Shuningdek, mazkur Farmon asosida quyidagi chora-tadbirlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish belgilanganligi ahamiyatlidir, xususan:

- 2020-2021 yillarda barcha davlat va xo'jalik boshqaruvi organlarida korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tizimi ("komplaens-nazorat")ni bosqichma-bosqich joriy etish;
- davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi faoliyati, shuningdek ushbu sohadagi davlat va boshqa dasturlar samaradorligini monitoring qilish hamda baholash imkonini beruvchi *E-Anticor.uz* elektron platformasini joriy etish;
- korrupsiya holatlari haqida xabardor qilish imkonini beruvchi maxsus mobil dasturiy ta'minotni joriy etish³⁴.

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 июндаги ПФ-6013-сонли "Ўзбекистон Республикасида Коррупцияга қарши курашиш тизimini такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-

Xorijiy amaliyot tahlili shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti qonunlarga asoslangan mamlakatlarda korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat va xususiy sektor ishtirokchilarining xalqaro standartlar, qonun hujjatlari va boshqa zamonaviy usullarga muvofiq samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim vositalardan biri o'z tarkibida korrupsiyaga qarshi kurashish komplaens nazorat (compliance control) tizimini tashkil etish hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi komplaens nazorati – davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlar, qonun va boshqa me'yoriy huquqiy hujjatlarga muvofiq tashkil etuvchi, korrupsiya xavf-xatarlari, manfaatlar to'qnashuvini o'z vaqtida aniqlash va chek qo'yish, qonun buzilishi va korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berishni o'zida mujassam etgan profilaktik tizimdir.

Qayd etish lozimki, olib borilayotgan islohotlarni amaliy hayotga tatbiq etish maqsadida 2020-yil 4-fevralda Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha Vakili (Ombudsman) tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha idoraviy chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan bo'lib, fuqarolar va yuridik shaxslar vakillari tomonidan korrupsiya haqida xabar berish mexanizmlari joriy etilganligi ahamiyatlidir.

"Transparency international" (bundan buyon TI) korrupsiyani qabul qilish indeksi esa davlatlarda korrupsiya darajasi va unga qarshi kurashish borasida hukumatlar tomonidan amalga oshirilgan ishlarni baholab boruvchi eng ommaviy indeks sifatida tanilib bormoqda. Sohada amalga oshirilayotgan ushbu mazmundagi islohotlarning natijasi sifatida *Transparency International* xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan har yili e'lon qilib boriladigan "*Korrupsiyani qabul qilish indeksi*"da O'zbekiston 180 ta davlat orasida 2017-yilda 157-o'rin, 2018-yilda esa 158-o'rinni egallagan bo'lsa, 2019-yilda 25 ball

bilan 153-o'rinni egallab, 5 pog'onaga ko'tarildi³⁵. 2020-yil uchun TI ning korrupsiyani qabul qilish indeksi yangi reytingida O'zbekiston 7 pog'onaga ko'tarilib, indeks bahosida qatorasiga 4 yil davomida barqaror o'sishiga erishildi.

Bundan tashqari, *Jahon odil sudlov loyihasining Huquq ustuvorligi indeksidagi "Korrupsiyadan xolilik" indikatorida* O'zbekiston 2019-yilda 0,38 ball bilan 95-o'rinni egallagan bo'lsa, 2020-yil bo'yicha 128 davlat orasida 0,40 ball bilan 89-o'rinni egallab, 6 pog'onaga ko'tarilganligi³⁶ malakatimizda korrupsiyaga qarshi tizimli olib borilayotgan islohotlarning samarasidir.

Korrupsiyani qabul qilish indeksi ekspertlar va ishbilarmon doiralarning davlat sektoridagi korrupsiyaga doir aniq masalalar bo'yicha baholarini aks ettiruvchi 13 manbalardan olingan ma'lumotlarga asoslanadi. Mazkur manbalar mamlakat siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotining barcha sohalarini o'z ichiga oladi. Mazkur manbalardagi deyarli barcha indekslarda O'zbekiston barqaror o'sishni qayd etmoqda. Masalan, "Bertelsmann foundation transformation index" da 3.73 (2018) balldan 4.08 (2020) ballga; "The economist intelligence unit country report" da o'tgan yilga nisbatan 1,6 foizga (pandemiya sharoitida juda kam davlatlarda o'sish qayd etilgan); Jahon bankining davlat tizimi va instituti reytingida 2.5 (2016) balldan 4.0 (2019) ballga o'sish qayd etilgan³⁷.

Mamlakatimizda korrupsiyani oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, huquqni qo'llash amaliyotida mansabdor shaxslarning korrupsiya bilan bog'liq jinoyatlarni sodir etayotganlik holatlari hali hamon uchramoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, *2017-2019 yillar davomida 6127 nafar mansabdor shaxsning* pora olishi bilan bog'liq jinoiy javobgarlik masalasi hal qilinganligi, *2019-yilning dastlabki olti oyida jami 661 nafar turli toifadagi mansabdor shaxslarga* nisbatan korrupsiya bilan bog'liq

³⁵ <https://www.transparency.org/en/countries/uzbekistan>

³⁶ <https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Uzbekistan>

³⁷ <https://anticorruption.uz/uzc/item/2021/02/05/transparency-international-korrupsiyani-qabul-qilish-indeksi-ozbekiston-4-jildan-beri-osish-qajd-etmoqda>

590 ta jinoyat ishlari qo'zg'atilganligi, korrupsiyaga qo'l urgan va jinoyati fosh qilingan mansabdor shaxslarning *25 nafari respublika, 36 nafari viloyat va 476 nafari tuman-shahar miqyosidagi* vazirliklar, idoralar hamda korxona va tashkilotlarda ishlab kelganligi, korrupsiya jinoyatlarining asosan tibbiyot, ta'lim, davlat xizmati ko'rsatish, xususan tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga litsenziya va ruxsat berish bilan bog'liq sohalarda³⁸ hali hamon kamaymayotganligi tashvishlidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevraldagi 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-6155-son Farmon ilovasining 34-bandi ijrosini (Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish) ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha 2021-2025 yillarga mo'ljallangan Milliy strategiyasi loyihasi ishlab chiqildi.

Hozirda yashirin iqtisodiyotni qisqartirish hamda korrupsiyaga qarshi "komplaens-nazorat" tizimini joriy etish yuzasidan vazirlik va idoralarda "Yo'l xaritalari" ishlab chiqilib, unda belgilangan vazifalar ijrosini o'z vaqtida va sifatli bajarilishini ta'minlash maqsadida boshqarma xodimlariga 26 ta vazirlik va idoralar taqsimot asosida biriktirildi. "Yo'l xaritasi"da belgilangan chora-tadbirlar ijrosi yuzasidan har oy yakunida tegishli vazirlik va idoralardan hisobotlar qabul qilinib, tahlil qilib borilmoqda.

Mamlakatimizda korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi murosasiz kurashishning ilg'or xalqaro standartlarga asoslangan tizimini joriy etish bo'yicha izchil choralar ko'rilmoqda.

Jumladan, davlat organlari va tashkilotlarining faoliyatida ochiqlik, oshkoralik va shaffoflikni ta'minlash hamda mansabdor shaxslarning aholi

³⁸ Бош прокуратура коррупция етказган зарар миқдорини маълум қилди.// <https://www.gazeta.uz/oz/2019/07/31/corruption/>.

oldidagi hisobdorligini yo'lga qo'yish orqali davlat boshqaruvida samarali va ta'sirchan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun zarur sharoitlar yaratildi.

Ilk bor korrupsiyaviy xavflarni aniqlash va tizimli tahlil qilish, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni bartaraf qilish uchun mas'ul bo'lgan alohida organ –Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi.

Raqamli texnologiyalar imkoniyatidan keng foydalangan holda transport vositalariga davlat raqam belgilarini berish, notariat va boshqa davlat xizmatlarini ko'rsatish, er uchastkalarini ajratish, yo'l harakati qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish kabi ko'plab sohalarda korrupsiya va suiiste'molchiliklarning oldini olishga qaratilgan samarali mexanizmlar joriy etilmoqda.

Shu bilan birga, ko'rilayotgan tizimli choralarga qaramasdan, budget mablag'laridan foydalanish, davlat xaridlari, kapital qurilish, litsenziya va ruxsatnomalarni olish, bank kreditlarini ajratish, ishga qabul qilish kabi yo'nalishlarda korrupsiya holatlari saqlanib qolmoqda. Mazkur salbiy holatlarni oldini olish maqsadida 2021-yil 6-iyulda *"Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"*gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni qabul qilindi. Farmonning 1-ilovasiga muvofiq, Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha 2021-2022 yillarga mo'ljallangan Davlat dasturi tasdiqlandi. Mazkur dasturda korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish, davlat xaridlari sohasida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni kamaytirish va manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, korrupsiyaga qarshi kurashish tuzilmalari faoliyatini takomillashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy qilish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish hamda davlat organlari faoliyati ochiqligini

ta'minlash, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish yo'nalishlari bo'yicha vazifalar belgilab olindi.

Ushbu farmonda davlat boshqaruvini korrupsiyadan holi sohaga aylantirish maqsadida Korrupsiyaga oid jinoyatlarni sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarning *“ochiq elektron reestri”* yuritilishi belgilandi. Reestrga kiritilgan shaxslarga quyidagilar taqiqlandi: davlat xizmatiga kirish va davlat mukofotlari bilan taqdirlanishi; saylanadigan va alohida tartibda tayinlanadigan lavozimlarga nomzodlarining ko'rsatilishi; davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari hamda idoralararo kollegial organlarning a'zosi bo'lish; ular tomonidan ta'sis etilgan yoki ular ishtirokchisi hisoblangan tadbirkorlik subyektlari davlat xaridlarida va davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda ishtirokchi sifatida qatnashish, davlat aktivlarini xususiylashtirish bilan bog'liq tender va tanlov savdolarida ishtirok etish; davlat ulushi 50 foizdan yuqori bo'lgan tashkilotlar hamda davlat ta'lim muassasalarida rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritish.

2022-yil 1-yanvardan boshlab, davlat xizmatchilari, davlat ulushi 50 foizdan yuqori bo'lgan tashkilotlar, davlat korxonalari va muassasalari rahbarlari va o'rinbosarlari, ularning turmush o'rtog'i va voyaga yetmagan farzandlarining daromadlari va mol-mulkini majburiy deklaratsiya qilish tizimi joriy etiladi. Shuningdek, davlat xizmatchilariga respublika hududidan tashqarida hisobraqamlar ochish va egalik qilish, naqd pul mablag'larini saqlash, ko'chmas va boshqa mol-mulkka ega bo'lish taqiqlanadi. “Davlat xizmatchilarining daromadlari va mol-mulkini deklaratsiya qilish to'g'risida”gi hamda “Manfaatlar to'qnashuvini tartibga solish to'g'risida”gi qonun loyihalarini jamoatchilik muhokamasiga qo'yilishi belgilandi. Bundan tashqari quyidagi yangi tartiblar belgilandi:

- Jinoyat kodeksida korrupsiyaga oid jinoyatlar toifasiga kiruvchi moddalarning aniq ro'yxatini belgilash;

- korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun belgilangan jazo choralari uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish jazo chorasigacha keskin kuchaytirish;
- daromadlar va mol-mulkni deklaratsiyalash jarayonida aniqlangan noqonuniy boylik orttirganlik uchun javobgarlik o'rnatish;
- korrupsiyaga oid jinoyatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan jinoiy jazoni o'tashda engillashtiruvchi normalar qo'llanilishiga cheklovlar belgilash.

2021-yil 6-iyulda *"Korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini samarali tashkil etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"*gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilindi. Unga ko'ra, 2021-yil 1-sentabrdan boshlab davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, davlat unitar korxonalari va muassasalari, davlat ulushi 50 foizdan yuqori tashkilotlarda ishga qabul qilishni ochiq tanlov asosida amalga oshirish hamda tanlov doirasida o'tkaziladigan sinov tadbirlarini Internet tarmog'i orqali real vaqt rejimida kuzatishni nazarda tutuvchi tartib joriy etildi. 2021-yil 1-oktabrdan boshlab barcha davlat organlari va tashkilotlari, shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarida mavjud shtat birliklari doirasida korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari faoliyati yo'lga qo'yildi. Ular 2021-yil 6-sentabrda tasdiqlangan Korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari faoliyati to'g'risidagi Namunaviy nizom asosida ish olib boradi. Mazkur korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari korrupsiya holatlarini barvaqt aniqlash va oldini olish, ularning sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish, manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ymaslik hamda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish choralari ko'rish uchun mas'ul hisoblanadi.

2021-yil 1-avgustdan boshlab davlat xaridlari sohasida shaffoflik va qonuniylikni ta'minlash, korrupsiyaviy holatlarning oldini olish maqsadida davlat xaridlari sohasida o'tkazilayotgan tender (tanlash) natijalarini majburiy tarzda ochiq e'lon qilish amaliyoti joriy etildi. Shuningdek, 2022-yil 1-yanvarga qadar mutasaddi vazirlik va idoralarning axborot tizimlari va

ma'lumotlar bazasi bilan Elektron hukumatning idoralararo ma'lumotlar uzatish tarmog'i orqali integratsiyalashgan Korrupsiyaviy xavflarni baholash elektron tizimini ishga tushirish belgilab qo'yildi.

2022-yil 1-yanvarga qadar Qurilish sohasida shaffoflik va qonuniylikni ta'minlash, korrupsiyaviy holatlarning oldini olish maqsadida "*shaffof qurilish*" milliy axborot tizimi, yo'l qurilishi va ekspluatatsiyasi sohasiga shaffoflik standartlarini joriy qilish maqsadida "*shaffof yo'l*" onlayn axborot platformasini ishga tushirish belgilab qo'yildi.

2022-yil 1-yanvardan boshlab "*halollik vaksinasi*" tamoyili asosida davlat xizmatchilarini muntazam ravishda korrupsiyaga qarshi kurashish, manfaatlar to'qnashuvi va odob-axloq qoidalari bo'yicha maxsus o'quv kurslarda o'qitish tizimini joriy etiladigan bo'ldi.

Xorijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ko'plab davlatlarda, xususan *Singapur, Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSh* kabi rivojlangan mamlakatlarda "Davlat xizmati to'g'risida" gi, "Davlat xizmatida jamoatchilik nazorati to'g'risida" gi Qonunlar hamda davlat xizmatchilari, mansabdor shaxslar, shuningdek sudyalarning xatti-harakat me'yorlarini tartibga soluvchi Axloq kodekslari mavjud ekanligini ko'rishimiz mumkin.

E'tiborli jihat shundaki, mazkur normalar bilan davlat xizmatchilarining olishi mumkin bo'lgan sovg'a yoki hadyalarning aniq miqdori ham belgilab qo'yilgan. Masalan, AQShda ushbu miqdor 20 AQSh dollarini, Fransiyada 35 evro, Buyuk Britaniyada 140 funt, Rossiyada 3000 rubl etib belgilangan, Kanadada esa mansabdor shaxslarning pul ko'rinishidagi sovg'alar qabul qilishi qat'iyon taqiqlanadi, Singapurda davlat boshqaruvida faoliyat ko'rsatuvchi mansabdor shaxslarning gonorar, zaym, qimmatli qog'ozlar kabi to'lovlarni olishi ta'qiqlangan³⁹.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan yuqoridagi xorij tajribasi vazirlik tizimida joriy qilingan

³⁹ Б.Исмоилов., У.Абдурахмонов. Таъсирчан жамоатчилик назорати коррупцияга қарши курашишда қай даражада муҳим? <https://uza.uz/oz/posts/>

bo'lib, unga ko'ra xodimlarning fuqarolar, boshqa tashkilotlar xodimlari, jumladan turli joylar va xorijiy mamlakatlarga uyushtiriladigan xizmat safarlari davomida sovg'alar olishi taqiqlandi. Xorijiy safarlar davomida olingan sovg'alar, vazirlikka o'tkaziladigan tartib joriy qilindi.

Bundan tashqari, bugungi kunda ilg'or xorijiy davlatlarning korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borish jarayonida qo'llayotgan usullaridan biri bu davlat xizmatchilarining mol-mulki, daromadlari hamda katta hajmdagi xarajatlarini deklaratsiya qilishning majburiy etib belgilanganligidir. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad mansabdor shaxslarning noqonuniy daromad olishni oldini olish va manfaatlar to'qnashuvini bartaraf etishdan iboratdir. Davlat xizmatida ushbu usul bugungi kunda *150 dan ortiq mamlakatda* qo'llanilmoqda.

Ta'kidlash joizki, davlat xizmatchilarining mulkiy deklaratsiya tizimi korrupsiyaning oldini olish, noqonuniy boyish va manfaatlar to'qnashuvini aniqlashning qudratli vositasidir. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotiga a'zo mamlakatlarning aksariyatida aktivlarni deklaratsiyalashning keng jamoatchilik uchun oshkora tizimi yo'lga qo'yilgan. Korrupsiyaga qarshi amaldagi xalqaro standartlar, jumladan, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va boshqa qator huquqiy hujjatlarda davlat xizmatchilari tomonidan aktivlarning e'lon qilinishi korrupsiyaga qarshi samarali vosita ekani e'tirof etilgan.

Bu borada **Daniya** tajribasiga ko'ra, 2002-yilda qabul qilingan "Korrupsiya to'g'risida"gi Daniya qonuni korrupsiyaning oldini olish chora-tadbirlarining ustuvorligini belgilovchi, ta'sirchan ogohlantiruvchi xususiyatga ega bo'lgan asosiy normativ-huquqiy hujjatdir. Xususan, ushbu qonunning qoidalari Daniya hukumati vakillarini har yili o'z mol-mulki va shaxsiy daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlarni nashr etishga, xorijiy kompaniyalarda aksiyalarga ega bo'lishni taqiqlashga majbur qiladi, bu ularning boshqaruv faoliyatining oshkoraligi va shaffofligini, korrupsion

holatlarini oldini olishga yordam beradi. Daniya Transparency International xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan 180 ta davlat orasida har yili e'lon qilib boriladigan "Korrupsiyani qabul qilish indeksi"da eng yuqori ijobiy natijani ko'rsatib kelmoqda. Eng yomon ko'rsatkich Sahroi-Sahroi Afrikasi (Somali), Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlariga to'g'ri keladi.

Korrupsiyani oldini olishning muhim omili shundaki, mamlakatda davlat xizmatchilari yuqori darajadagi ijtimoiy muhofazaga egaligi, ular bepul tibbiy xizmat va ta'lim olish huquqiga va ijtimoiy kafolatlarga tayanishlari kabi omillar korrupsion harakatlar ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish turli mamlakatlarda turlicha namoyon bo'ladi. Masalan, *Xitoydagi* jazo turi boshqa hech bir davlatda uchramaydi. Bu mamlakatda korrupsiya jinoyati sodir etgan kishiga nisbatan o'lim jazosi tayinlanadi. *Janubiy Koreyada* esa barcha rahbarlarning faoliyati ishdan ketgandan so'ng ham chuqur taftish qilinadi. Korrupsiyaga qarshi kurashish organining samarali faoliyatida mahalliy bo'linmalarning roli muhim ahamiyatga ega. Xususan, Germaniya va Avstriya tajribasi ham korrupsiyaga qarshi kurashishda mahalliy tuzilmalarning muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Germaniyaning davlat apparatida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimining asosiy bo'g'ini, bu, federal va er vazirliklari, idoralaridagi korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus bo'linmalar (odatda bo'limlar)dir. Avstriyada korrupsiyaga qarshi kurashish bilan maxsus prokuratura shug'ullanadi. Uning shtab-kvartirasi Vena shahrida bo'lib, Avstriyaning barcha yirik shaharlarida o'z filiallariga ega⁴⁰.

Bundan tashqari, *Finlyandiyada* korrupsiyaga qarshi kurashish bilan Adliya ombudsmani shug'ullanadi, u Finlyandiya Prezidenti tomonidan tayinlanadi va boshqa davlat organlaridan mutlaqo mustaqil hisoblanadi. Moliya vazirligi davlat xizmatchilari axloqining asosiy muvofiqlashtiruvchi

⁴⁰ <https://strategy.uz/index.php?news=986&lang=uz>

organi hisoblanishi bilan xarakterlidir. Moliya vazirligi hukumat amaldorlari uchun imtiyozlar va sovg'alarni berish va olish tartibini belgilaydi, shuningdek davlat xizmatchilari daromadlarini tekshirish vakolatiga ham ega. Finlyandiya milliy taftish byurosi (NAOF) esa mamlakatda korrupsiyani oldini olish maqsadida *yilda ikki marotaba* markaziy hukumat moliyasini tekshiradi, soliq siyosatini nazorat qiladi va siyosiy partiyalar va saylov kompaniyasini moliyalashtirishni nazorat qiladi.

Singapurda korrupsiyaga qarshi kurash o'zining qat'iyligi va davomiyligi bilan ajralib turadi. Singapur mustaqillikka erishgan 1965-yilda korrupsiya avjiga chiqqan edi. Uni kamaytirish uchun bir qator choralar ko'rildi. Amaldorlar xatti-harakatini cheklab qo'yish, byurokratik protseduralarni soddalashtirish kabi choralar shular jumlasidandir. Asosiysi, qonunchilikda bu illatga qarshi og'ir jazolar tayinlandi. Hozirgi kunda Singapur korrupsiya eng kam mamlakatlar orasida etakchi o'rinni egallaydi.

Yuqoridagi tahlillar, korrupsiyaga qarshi kurashish hamda mazkur turdagi jinoyatlarni oldini olish borasida mamlakatimizda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozimligini ko'rsatmoqda:

birinchidan, "Davlat xizmati to'g'risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqilib, muhokama qilinayotgan bo'lsa-da, hali hamon mazkur qonun qabul qilinganicha yo'q. Shu sababdan "Davlat xizmati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini, shuningdek davlat xizmatchilarining Axloq kodeksini qabul qilish, mazkur normalarda davlat xizmatchilarining o'z faoliyatini olib borish jarayonida amal qilishi lozim bo'lgan hamda korrupsiyani vujudga kelishiga imkon yaratib beruvchi sabab va shart-sharoitlarni oldini olishga qaratilgan me'yorlar aks ettirilishi maqsadga muvofiqdir;

ikkinchidan, xalqaro va ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini chuqur o'rgangan holda davlat xizmatchilarining mol-mulki, daromadlari hamda katta hajmdagi xarajatlarini deklaratsiya qilishni tartibga soluvchi normalarni milliy qonunchilik tizimiga implementatsiya qilish maqsadga muvofiqdir. Bu

esa o'z navbatida mansabdor shaxslarning mol-mulkiidagi o'zgarishlarni muntazam ravishda kuzatish imkoniyatini beradi, deklaratsiyalarning ommaviyligi, ya'ni jamoatchilik uchun ochiqligi esa ularning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ahamiyatini yanada oshirishi shubhasizdir.

Muhokama uchun savollar

- 1. Korrupsiya atamasiga izoh bering?*
- 2. Korrupsiyani vujudga keltiruvchi omillar nimalardan iborat?*
- 3. Jahon va mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurash borasida qabul qilingan qanday huquqiy hujjatlarni bilasiz?*
- 4. O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha amalga oshirilayotgan muhim islohotlar to'g'risida so'z yuriting?*

8-MAVZU: JAMOATCHILIK NAZORATI VA DAVLAT ORGANLARI FAOLIYATINING OCHIQLIGI

Reja:

- 1. Jamoatchilik nazorati tushunchasi va uning mazmun-mohiyati***
- 2. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi – fuqarolik jamiyatining muhim sharti***
- 3. O'zbekistonda jamoatchilik nazorati tizimini takomillashtirishga doir amalga oshirilayotgan islohotlar***

Tayanch so'zlar: jamoatchilik nazorati, uning mazmun-mohiyati, fuqarolik nazorati, uning tamoyillari, jamoatchilik nazoratining ko'rinishlari, jamoatchilik nazoratining obyekt va subyektlari, jamoatchilik nazorati shakllari, davlat organlari faoliyatining ochiqligi, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash usullari, O'zbekistonda jamoatchilik nazorati tizimini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar.

1. Jamoatchilik nazorati tushunchasi va uning mazmun-mohiyati

Jamoatchilik nazorati mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarning samarasi va muvaffaqiyatini ta'minlashda asosiy vositalardan biri sifatida maydonga chiqadi. Shunday ekan, jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan jamoatchilik nazoratining mohiyati, mazmuni va shakllari, uslublarini hamda u qanday holatlarda namoyon bo'lishi to'g'risidagi nazariy va amaliy masalalarni tadqiq etish bugungi kunda olimlar oldida turgan dolzarb masalalardan biri ekanligini e'tirof etish joiz. Ta'kidlash joizki, ushbu masalalar mamlakatimiz va xorijlik

olimlar tomonidan tadqiqot obyekti sifatida muayyan darajada o'rganilib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi yuridik ensiklopediyasida qayd etilishicha, jamoatchilik nazorati – bu davlat hokimiyati va boshqaruv organlari hamda nodavlat tashkilotlar faoliyati ustidan fuqarolar, ularning birlashmalari va o'zini-o'zi boshqarish organlari, fuqarolik jamiyatining boshqa tuzilmalari (institutlari), shuningdek davlat va nodavlat organlari tarkibida tuzilgan jamoatchilik organlari tomonidan qonun doirasida olib boriladigan nazorat.

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liq tarzda rivojlanib boradi. Fuqarolik jamiyati rivojlanib borgani sari jamoatchilik nazorati uchun kengroq imkoniyatlar va istiqbollar paydo bo'ladi. Ikkinchi tomondan, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga olib keladi. Rivojlangan va keng quloch yoygan jamoatchilik nazoratini fuqarolik jamiyatisiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ham jamoatchilik nazoratisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Fuqarolik jamiyati jamoatchilik nazorati rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratishining sababi shundaki, tom ma'nodagi samarali, mustaqil va xolis jamoatchilik nazoratini iqtisodiy va siyosiy jihatdan erkin fuqarolar va ularning birlashmalarigina amalga oshirishi mumkin.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining zarurligini buyuk allomalar va faylasuflar asoslab berishgan. Masalan, Aristotel o'zining asarlarida xalqning mansabdor shaxslar va hukmdorlar ustidan nazoratini davlatning siyosiy barqarorligi hamda gullab-yashnashining eng muhim shartlaridan biri deb hisoblagan. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida ham hukmdorlarning aholi oldida hisob berib turishlari va ularning qonunlarga so'zsiz bo'ysunishlari zarurligi alohida ta'kidlanadi. Sh.Monteske jamiyat hukumatsiz mavjud bo'la olmasligi,

lekin mavjud qonunlar fuqarolarga hukumat faoliyati ustidan nazorat olib borish imkoniyati berishini ta'kidlaydi.

Jamoatchilik nazorati uzoq tarixga ega bo'lsa ham, uni ilmiy tushuncha sifatida fanga ijtimoiy psixologiyaning asoschilaridan bo'lgan T.Tard olib kirdi. Uning talqinida mazkur tushuncha jinoyatchining xulq-atvorini me'yoriy qoidalar doirasiga qaytarish uchun qo'llaniladigan usullar majmuini ifodalagan. Keyinroq, bu tushunchaning mazmuni ancha kengaydi. Bunday kengayish amerikalik sotsiologlar E.Ross va R.Park tadqiqotlari tufayli yuz berdi. Ularning talqinida jamoatchilik nazorati individga uning xulq-atvorini ijtimoiy me'yorlarga mos keltirish maqsadida o'tkaziladigan ta'sirni anglatadi.

Amerikalik sotsiolog T.Parsons tavsifida jamoatchilik nazorati sanksiyalar yordamida deviant xulq-atvorga ta'sir o'tkazish orqali uni me'yoriy holatga keltiradi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Demak, jamoatchilik nazorati ijtimoiy tizimning o'zini o'zi tartibga solish usulidir. Mazkur usul huquqiy me'yorlar yordamida hamda mazkur tizimning tarkibiy qismlari orqali tartib va barqarorlikni ta'minlash maqsadida o'tkaziladi. Jamoatchilik nazoratining xarakteri, mazmuni, yo'naltirilganligi mazkur ijtimoiy tizimning xarakteri, mohiyati va tipi bilan belgilanadi. Jamoatchilik nazorati ibtidoiy, arxaik jamiyatlarda hozirgi rivojlangan industrial jamiyatlardagiga nisbatan mutlaqo o'zgacha xususiyatga ega bo'ladi. Arxaik jamiyatlarda u sodda tuzilmaga ega bo'lsa, industrial jamiyatlarda murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Jamoatchilik nazoratining asosiy quroli bu – qonun. Haqiqatdan ham “qonunga emas, balki zo'ravonlik tahdidiga tayangan nazoratsiz hokimiyatdan xavfliroq narsa yo'qdir”⁴¹. Shu sababli ham jamoat tashkilotlari davlat ijro tuzilmalarining qonunlarni qanday ijro etayotganini nazorat qiladi. Jamoatchilik nazoratining xulosalari ijro hokimiyatining faoliyatini tanqidiy ko'rib chiqish, kamchiliklarni tuzatish, xalqchillikni ta'minlashga xizmat qiladi.

⁴¹ Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Статут, 2008. – С. 218.

Fuqarolarning faolligi, ijtimoiy hodisalarga daxldorlik hissining ortishi hamda har bir davlat xizmatchisining o'z faoliyati jamoatchilik nazorati ostida ekanligini chuqur his etib borishi fuqarolik jamiyati shakllanishi jarayonining muhim shartlaridandir. Ya'ni, davlat organlari aholiga o'z siyosati, harakatlarini tushuntirib berishi, xalq oldida muntazam ravishda hisobot berib borishi bugungi zamon talabidir.

Shuni aniq tushunib olish lozimki, *jamoatchilik nazorati* – bu faqatgina davlat idoralari faoliyati ustidan nazorat emas, balki jamiyatning o'zini o'zi boshqarish usuli, boshqacha aytganda, fuqarolik jamiyatini taraqqiy toptirishning muhim omillaridan biridir⁴².

Jamoatchilik nazoratida jarayon emas, natijaga qarab xulosa chiqarish zarur. Aks holda, jamoatchilik nazorati ijro hokimiyati idoralari deysinish holatiga tushirib qo'yadi. Shu sababli jamoatchilik nazoratida jarayon emas, natija asosiy mezon bo'lishi lozim. "Davlat hokimiyati" va "jamoatchilik nazorati" bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Davlat hokimiyati va jamoatchilik nazoratining birligi xalqning hokimiyatdan, hokimiyatning xalqdan begonalashuvining oldini olib, ozchilik va ko'pchilik despotizmga yo'l qo'ymaydi. "Jamiyatning hokimiyat ustidan nazorat o'rnatishga qodirligi – fuqarolik jamiyatining belgisidir. Faqat huquqiy shaklga ega bo'lgan nazoratgina hokimiyatni huquqqa bo'ysundiradi va faqat fuqarolik jamiyati sharoitidagina davlat "huquqqa tobe" bo'ladi va "huquqiy davlat" maqomiga ega bo'ladi⁴³. Davlat hokimiyati va jamoatchilik nazoratining uyg'unligini ta'minlash demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

⁴² Конституция ва қонун устуворлиги - ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир // Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. 2019 йил 7 декабрь.

⁴³ Лучин В.О. Конституционный строй России: основные политико-правовые характеристики // Право и политика. 2006. №10. – С. 27–31.

Rus olimi A.A.Goncharovning “Davlat organlari ustidan fuqarolik nazorati” kitobida⁴⁴ fuqarolik nazoratining bir nechta tamoyillarini ko’rsatib o’tadi:

1. Ijtimoiy birlashmalarning erkinligi. Ijtimoiy birlashmalar fuqarolik nazoratining asosiy subyekti bo’lganligi tufayli bu tamoyil eng muhim ahamiyatga egadir. Fuqarolik nazorati ommaviy tusda va puxta tashkiliy asosga ega bo’lgan taqdirda maksimal darajada samarali bo’ladi.

2. Mustaqillik. Fuqarolik nazoratining ta’sirchanligini ta’minlashning asosiy sharti uning mustaqilligidir. Fuqarolik nazorati faqat o’z tamoyillariga bo’ysunishi, davlat organlari hamda boshqa ta’sirlardan xoli bo’lishi zarur.

3. Adolat. Adolat fuqarolik nazorati uchun ham tamoyil, ham maqsad, ham natija bo’lishi zarur. Adolat fuqarolik nazoratini olib borayotgan har qanday subyektning o’zi uchun ham, ular tomonidan davlat organlari faoliyatini baholash uchun ham asosiy mezon bo’lishi zarur. Adolatning o’rnatilganlik darajasi fuqarolik nazoratining samaradorligining ko’rsatkichi bo’lib xizmat qiladi. Fuqarolik nazorati uning subyektlari va obyektlarining irqi, jinsi, fuqaroligi, etnik va ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy va boshqa holatlari, mansabi, kasb turi va xarakteri, yashash joyi, tili, dini, siyosiy va boshqa e’tiqodidan qat’i-nazar xolislik bilan amalga oshiriladi.

4. To’liqlik. O’zaro aloqadorlik nuqtai nazaridan fuqarolik nazorati barcha bo’g’inlarda davlat boshqaruvi organlari faoliyatining hamma sohalarini qamrab olishi va jamiyat hayotining har bir sohasida mavjud bo’lishi zarur. Davlat boshqaruvi organlari u yoki bu xatti-harakatlariga baho berishda isbotlash nuqtai nazaridan ham fuqarolik nazorati to’laqonli bo’lishi darkor.

5. Qulaylik. Fuqarolik nazorati tizimida bo’lishni istagan har qanday shaxs bunday imkoniyatga ega bo’lishi kerak. Huquqlari poymol bo’lgan

⁴⁴ Гончаров А.А. Гражданский контроль над органами власти. – М.: Издательство “Весь Мир”, 2010. – С. 18-19.

barcha kishilar va boshqalarning huquqlarini himoyalashga bel bog'lagan har qanday fuqarolar uchun nazorat maksimal darajada qulay bo'lishi zarur. Buning uchun nazorat avvalo axborot nuqtai nazaridan qulay bo'lishi kerak, shu tufayli mazkur tamoyil oshkoralik va ommaviylik bilan chambarchas bog'liqdir. Fuqarolik nazorati tizimida ortiqcha rasmiyatchilik va qog'ozbozlik bo'lmasligi talab etiladi.

6. Obyektivlik. Fuqarolik nazorati davlat boshqaruvi organlari faoliyatini obyektiv baholash va jamiyat manfaatlariga xizmat qilishga qaratilishi kerak. Fuqarolik nazoratini jamiyat manfaatlariga zid keladigan xususiy manfaatlarni ro'yobga chiqarish quroli sifatida qo'llanilishiga yo'q qo'ymaslik kerak.

7. Isbotlilik. Fuqarolik nazorati haqqoniy faktlar va isbotlar asosida amalga oshirilishi zarur. Davlat organi faoliyatining noqonuniyligi haqqoniy isbotlanishi kerak. Bu tamoyil to'liqlik va obyektivlik tamoyillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib fuqarolik nazorati uchun to'laqonli isbot talab etiladi.

8. Ochiqlik. Fuqarolik nazorati subyektlari faoliyati ochiq xarakterga ega. Fuqarolik nazorati subyektlarining har qanday harakati barcha uchun ochiq bo'lishi zarur. Yopiq ko'rinishdagi fuqarolik nazoratiga yo'l qo'yilmaydi.

9. Ommaviylik. Nazoratning har qanday subyekti jamiyat manfaatlari yo'lida va jamiyat nomidan faoliyat yuritadi, shu tufayli fuqarolik nazorati ommaviy faoliyat hisoblanadi.

10. Fuqaroviy faollik. Fuqarolik nazoratining izchilligi va samaradorligi ushbu faoliyatni olib borayotgan subyektlarning ongliligi va faolligiga bog'liq. Fuqarolik ongi qanchalik past bo'lsa, davlat organlari tomonidan manipulyatsiya qilinishga ko'proq moyil bo'ladilar va aksincha. Jamiyatdagi har bir a'zo jamiyat bilan o'zining chambarchas bog'liqligini his etishi va siyosiy hayotning faol ishtirokchisi bo'lishi kerak. Har bir kishi nafaqat o'z faoliyati, balki o'zi yashab turgan mamlakatning davlat organlari faoliyati uchun ham mas'uliyat sezishi darkor.

11. Dinamiklik. Fuqarolik nazorati doimiy rivojlanish va yangilanishda. Uning vazifalari, shakllari, usullari, mexanizmlari aniq shart-sharoitlarga ko'ra o'zgarib turadi. Jamoat nazoratining mavjud tizimi eskirishi bilan u yangisi bilan almashinadi. Shunday qilib, tashkiliy shakllar o'zgarib borsa-da, jamoatchilik nazorati ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida mavjud bo'lib qolaveradi. Fuqarolik nazorati dialektik tamoyillarga mos ravishda quriladi, amalga oshiriladi va rivojlanadi.

Jamoatchilik nazoratining quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi:

1. Bevosita va bilvosita nazorat. Bevosita nazoratda - oila, qarindoshlar yoki mahalla tomonidan tarbiya ko'rinishida, u yoki bu salbiy xatti-harakatni qoralash yoki aksincha, ijobiy axloq, intizomni e'tirof etish orqali amalga oshirilsa, bilvosita nazorat jamiyat a'zolari, milliy, diniy urf-odatlar, an'analar yordamida amalga oshiriladigan tarbiyaviy jarayon sifatida aks etadi;

2. Ijobiy va salbiy nazorat ko'rinishi. Jamiyat tomonidan u yoki bu xatti-harakatni tan olish, ulug'lash, tashviq qilinishi ijobiy bo'lsa, salbiy xatti-harakatlarni qoralash, jazolash, qahr-g'azab ko'rinishida amalga oshiriladigan nazorat salbiy nazorat hisoblanadi;

3. Kuch va tavsiyaviy xarakterdagi nazorat. Jamoa a'zolarining u yoki bu shaxs yoki shaxslar guruhining nojo'ya xatti-harakatiga turli tadbirlar vositasida, masalan, mahalliy OAVdagi chiqish yoki mahalla yig'ilishlarida majburan chek qo'yilishi kuch vositasidagi nazorat hisoblansa, tasviriy xarakterdagi nazoratda esa biror-bir ijtimoiy foydali an'anani jamoa a'zolari orasida tashviqot qilish va joriy etish nazarda tutiladi;

4. Anglangan va anglanmagan nazorat. Jamiyat tomonidan reja asosida, ma'lum muddat davomida amalga oshirilishi anglangan nazorat, mavjud urf-odatlar, milliy yoki diniy an'analar vositasida amalga oshirilsa anglanmagan nazorat hisoblanadi;

5. Rasmiy va norasmiy nazorat. Rasmiy nazorat bu davlat institutlari tomonidan qabul qilingan rasmiy me'yorlar vositasida amalga oshiriladi.

Norasmiy nazorat esa jamoa a'zolari yoki mahalla etakchilari tomonidan tanqid, salbiy ijtimoiy fikrni shakllantirish orqali amalga oshiriladi;

6. *Konstruktiv va destruktiv nazorat.* Yaratuvchi nazorat shaklida ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish va natijalarini turli tarbiyaviy vositalar yordamida targ'ib qilinadi. Buzg'unchi nazorat esa senzuraning turli usullari, po'pisa bilan amalga oshiriladi;

7. *Sun'iy va tabiiy nazorat.* Shaxs yoki guruhning jamiyat a'zolarining tavsiyasisiz amalga oshiradigan xatti-harakati, ya'ni o'z-o'zini nazorat qilishi sun'iy nazoratga misol bo'ladi. Jamiyat tomonidan majburiy ravishda, qo'rquv yoki uyat hissini tuydirish orqali amalga oshirilishi tabiiy nazoratdir.

Jamoatchilik nazorati quyidagi *asosiy prinsiplar* asosida amalga oshiriladi:

- qonuniylik;
- fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ustuvorligi;
- jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ishtirok etishning ixtiyoriyligi;
- jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning ommaviyligi va ochiqligi;
- jamoatchilik nazorati subyektlarining xolisligi va beg'arazligi;
- jamoatchilik nazorati natijalarining ishonchliligi;
- jamoatchilik nazorati subyektlarining davlat organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatiga asossiz aralashuviga va ularga g'ayriqonuniy ta'sir ko'rsatishiga yo'l qo'yilmasligi.

Davlat organlarining va ular mansabdor shaxslarining quyidagi faoliyat turlari *jamoatchilik nazoratining obyekti* hisoblanadi:

qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda, qarorlarda, shuningdek rivojlanish davlat, tarmoq va hududiy dasturlarida jamoatchilik manfaatlarini, jamoatchilik fikrini hisobga olishga doir faoliyati;

fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, jamiyat manfaatlarini himoya qilish sohasidagi qonunchilik talablarining ijro etilishini ta'minlashga doir faoliyati;

o'z zimmasiga yuklatilgan, ijtimoiy va jamoatchilik manfaatlariga daxldor bo'lgan vazifalar va funksiyalarni bajarishga doir faoliyati;

davlat xizmatlarini ko'rsatishga doir faoliyati;

ijtimoiy sheriklik doirasida amalga oshiriladigan bitimlar, shartnomalar, loyihalar va dasturlarni bajarishga doir faoliyati.

Fuqarolar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari *jamoatchilik nazoratining subyektlaridir.*

Jamoatchilik nazorati quyidagi *shakllarda* amalga oshiriladi:

1. Davlat organlariga murojaatlar va so'rovlar. Jamoatchilik nazorati subyektlari davlat organlariga arizalar, shikoyatlar va takliflar bilan murojaat qilishga, shuningdek qonunchilikda belgilangan tartibda ularga so'rovlar yuborishga haqli. Jamoatchilik nazorati subyektlarining murojaatlari va so'rovlari qonunchilikda belgilangan tartibda davlat organlari tomonidan ko'rib chiqiladi. Jamoatchilik nazorati subyektlarining axborot olishga bo'lgan huquqi, agar mazkur axborot shaxsga doir ma'lumotlar yoxud davlat sirlarini yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirni tashkil etuvchi ma'lumotlar jumlasiga kiritilgan bo'lsa, cheklanishi mumkin.

2. Davlat organlarining ochiq hay'at majlislarida ishtirok etish. Jamoatchilik nazorati subyektlari qonunchilikda belgilangan tartibda davlat organlarining ochiq hay'at majlislarida ishtirok etadi. Davlat organlari o'zining ochiq hay'at majlislarida jamoatchilik nazorati subyektlari ishtirok etishi uchun sharoitlar yaratadi.

3. Jamoatchilik muhokamasi. Ijtimoiy ahamiyatga molik masalalarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlar, davlat organlarining boshqa qarorlari loyihalarini ommaviy muhokama qilish jamoatchilik muhokamasidir.

Jamoatchilik muhokamasi asosan nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va ommaviy axborot vositalari o'tkazadi. Shuningdek, uni turli ijtimoiy guruhlarining vakillari, shu jumladan muhokama etilayotgan masala o'z huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan shaxslar ishtirokida o'tkazilishi ham mumkin. Jamoatchilik muhokamasi ommaviy va ochiq tarzda o'tkaziladi. Uning ishtirokchilari jamoatchilik muhokamasiga kiritilgan masalalar yuzasidan o'z fikrini erkin bildirishga va takliflar kiritishga haqli. Jamoatchilik muhokamasi ommaviy axborot vositalari orqali va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ham o'tkazilishi mumkin. Jamoatchilik muhokamasining tashkilotchisi jamoatchilik muhokamasiga kiritilayotgan masalalar, muhokamani o'tkazish muddati va tartibi to'g'risidagi axborotni oldindan e'lon qiladi. Bunda tashkilotchi o'z ixtiyoridagi, jamoatchilik muhokamasiga kiritilayotgan masalalarga taalluqli bo'lgan materiallardan jamoatchilik muhokamasining barcha ishtirokchilari erkin foydalanishini ta'minlaydi.

4. Jamoatchilik eshituvi. Davlat organlarining, ular mansabdor shaxslarining faoliyatiga taalluqli va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yoxud fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga, jamiyat manfaatlariga daxldor masalalarni muhokama qilish uchun tashkil etiladigan yig'ilish jamoatchilik eshituvi hisoblanadi. Jamoatchilik eshituvini nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va ommaviy axborot vositalari o'tkazishi mumkin. Jamoatchilik eshituvi turli ijtimoiy guruhlarining vakillari, shu jumladan muhokama etilayotgan masala o'z huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan yoki daxldor bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslar ishtirokida o'tkazilishi mumkin. Jamoatchilik eshituvi ommaviy va ochiq o'tkaziladi. Jamoatchilik eshituvining ishtirokchilari jamoatchilik eshituviga kiritilgan masalalar yuzasidan o'z fikrini erkin bildirishga va takliflar kiritishga haqli. Jamoatchilik eshituvining tashkilotchisi jamoatchilik eshituviga kiritilayotgan masalalar, eshituvni

o'tkazish muddati va tartibi to'g'risidagi axborotni oldindan e'lon qiladi. Bunda tashkilotchi o'z ixtiyoridagi, jamoatchilik eshituviga kiritilayotgan masalalarga taalluqli bo'lgan materiallardan jamoatchilik eshituvining barcha ishtirokchilari erkin foydalanishini ta'minlaydi.

5. Jamoatchilik monitoring. Davlat organlari va mansabdor shaxslarining faoliyatini jamoatchilik manfaatiga daxldor axborotni yig'ish, umumlashtirish va tahlil etish orqali kuzatish jamoatchilik monitoringi hisoblanadi. Jamoatchilik monitoringini nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va jamoatchilik nazoratining boshqa subyektlari qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda o'tkazishi mumkin. Jamoatchilik monitoringi ommaviy va ochiq o'tkaziladi. Jamoatchilik monitoringi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ham o'tkazilishi mumkin. Jamoatchilik monitoringining tashkilotchisi jamoatchilik monitoringining obyekti, uni o'tkazish muddati va tartibi to'g'risidagi axborotni oldindan e'lon qiladi.

6. Jamoatchilik ekspertizasi. Jamoatchilik ekspertizasi normativ-huquqiy hujjatlar va davlat organlarining boshqa qarorlari loyihalari fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga, jamiyat manfaatlariga muvofiqligini aniqlash uchun ularni o'rganish hamda baholashdan iboratdir. Jamoatchilik ekspertizasini nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va ommaviy axborot vositalari qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda o'tkazishi mumkin. Jamoatchilik ekspertizasining tashkilotchisi tegishli sohada zarur bilim va tajribaga ega bo'lgan mutaxassislarni jamoatchilik asosida jalb etishi ham mumkin.

7. Jamoatchilik fikrini o'rganish. Jamoatchilik fikrini o'rganish turli ijtimoiy guruhlarining normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari to'g'risidagi, davlat organlarining, ular mansabdor shaxslarining qonunchilik talablariga rioya etishiga, fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy

manfaatlarini, jamiyat manfaatlarini ta'minlashga doir faoliyati to'g'risidagi fikrini baholash maqsadida axborotni yig'ish, umumlashtirish hamda tahlil etishdan iboratdir. Jamoatchilik fikrini o'rganishni nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va ommaviy axborot vositalari qonunchilikka muvofiq o'tkazishi mumkin.

8. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan davlat organlari mansabdor shaxslarining hisobotlari va axborotini eshitish. Bunda fuqarolar yig'ini: ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarining fuqarolar yig'inlari faoliyati sohasiga kiruvchi masalalar yuzasidan hisobotlarini; ichki ishlar organlari profilaktika inspektorlarining, joylardagi ta'lim muassasalari rahbarlarining hisobotlarini; tegishincha oilaviy poliklinikalar va qishloq vrachlik punktlari rahbarlarining axborotini; tegishli hududda joylashgan tashkilotlar rahbarlarining atrof-muhitni muhofaza qilish, hududning sanitariya holati, uni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish masalalariga doir hisobotlarini eshitadi.

Jamoatchilik nazorati subyektlari quyidagi huquqlarga ega:

jamoatchilik nazoratini amalga oshirayotganda tadbirlar o'tkazish tashabbusi bilan chiqishga, ularni tashkil etishga, shuningdek ularda ishtirok etishga;

jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan axborotni qonunchilikka muvofiq davlat organlaridan so'rab olishga;

jamoatchilik nazorati natijalariga ko'ra takliflar va tavsiyalar tayyorlashga hamda ularni tegishli davlat organlariga ko'rib chiqish uchun yuborishga;

fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlari, jamiyat manfaatlari buzilganligi faktlari aniqlangan taqdirda, materiallarni huquqni muhofaza qiluvchi organlarga yuborishga;

davlat organlarining qonunga xilof qarorlari, ular mansabdor shaxslarining xatti-harakatlari ustidan bo'ysunuv tartibida yuqori turuvchi

organga yoki mansabdor shaxsga yoxud qonunda belgilangan tartibda sudga shikoyat qilishga;

jamoatchilik nazorati natijalarini e'lon qilishga haqlidir.

Jamoatchilik nazorati subyektlari quyidagi majburiyatlarga ega:

jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya etishi;

qonunda belgilangan, davlat organlarining faoliyati bilan bog'liq bo'lgan cheklovlarga rioya etishi;

davlat organlarining, ular mansabdor shaxslarining o'z vakolatlari doirasida amalga oshiradigan faoliyatiga aralashmasligi;

davlat organlarining faoliyat ko'rsatishi, shuningdek ular mansabdor shaxslarining faoliyati uchun to'siqlar yaratmasligi;

fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmati kamsitilishiga, ularning shaxsiy hayotiga aralashishga yo'l qo'ymasligi;

jamoatchilik nazoratini amalga oshirish chog'ida olingan axborotning tarqatilishi qonun bilan cheklangan bo'lsa, uning maxfiyligiga rioya etishi shart.

Jamoatchilik nazoratining natijalariga ko'ra bayonnoma, xulosa, ma'lumotnoma shaklida yoxud qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa shaklda yakuniy hujjat tayyorlanishi mumkin. Yakuniy hujjat axborot va tavsiya xususiyatiga ega bo'ladi. Yakuniy hujjatda bayon etilgan axborot, tavsiya va takliflar davlat organlari tomonidan majburiy tartibda ko'rib chiqiladi hamda ular yuzasidan qonuniy qarorlar qabul qilinadi. Jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonunchilikni buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo'ladi.

Shunday qilib, jamoatchilik nazoratining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, davlat nazoratidan farqli ravishda uning asosiy maqsadi kimnidir jazolash yoki kimgadir chora ko'rish emas, balki qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda, davlat dasturlarida keng jamoatchilik tomonidan shakllantirilgan fikr-mulohazalar, takliflarni aks ettirish, fuqarolarning

huquqlari va qonuniy manfaatlari, jamiyat manfaatlarining himoyasini, ijtimoiy va jamoatchilik manfaatlariga daxldor bo'lgan vazifalar va funksiyalarni, davlat xizmatlarining samarali ko'rsatilishini ta'minlash hisoblanadi.

2. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi – fuqarolik jamiyatining muhim sharti

Bugun turmushimizning barcha jabhalariga internet tarmog'i chuqur kirib bormoqda. Shu ma'noda, har bir davlat hokimiyati va boshqaruvi organining rasmiy veb-saytlarini tashkil etish va ularda joylashtirilishi lozim bo'lgan axborotlarni belgilab qo'yish maqsadga muvofiqdir. Chunonchi, davlat hokimiyati va boshqaruv organining huquqlari, majburiyatlari, tuzilishi, vazifalari, rekvizitlari, vakolat doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risidagi axborotlar, bunday organ tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar ro'yxati va ularni ko'rsatish tartibi, rasmiy tadbirlar (kengashlar, uchrashuvlar, brifinglar, hay'atlar va boshqa), shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruv organi rahbarlarining tashriflari va safarlari to'g'risidagi ma'lumotlar, davlat idorasi faoliyatiga doir tahliliy ma'ruzalar, sharhlarni bunday axborotlar sirasiga kiritish mumkin. Ayni paytda davlat hokimiyati va boshqaruvi organining vakolatiga kiruvchi dasturlarning amalga oshirilishi, hisobot davridagi faoliyat rejalari, ochiq tanlovlar, kim oshdi savdolari, tenderlar, ekspertizalar va boshqa tadbirlar, fuqarolar murojaatlarini va foydalanuvchilar so'rovlarini ko'rib chiqish tartibi, tegishli so'rovni rasmiylashtirishning taxminiy namunasi, mavjud vakant lavozimlar, vakant lavozimlarini egallash uchun nomzodlarga qo'yiladigan malaka talablari, qonun hujjatlariga muvofiq davlat hokimiyati va boshqaruv organining faoliyati to'g'risidagi boshqa axborotlarni joylashtirib borish foydadan xoli bo'lmaydi. Rasmiy veb-saytda davlat hokimiyati va boshqaruv organi tomonidan joylashtiriladigan axborotga sana qo'yilishi va u muntazam

yangilab turilishi kerak. Shu sababli ham davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida *“Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ochiqligi to‘g‘risida”gi* O‘zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi. Mazkur qonun 2014-yilning 5-may kunidan kuchga kirdi.

Ushbu qonunning *asosiy vazifalari* jismoniy va yuridik shaxslarning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati to‘g‘risidagi axborotdan ochiq foydalanishini ta‘minlash, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to‘g‘risida axborot olish huquqining kafolatlarini ta‘minlash, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining hamda ular mansabdor shaxslarining qabul qilinayotgan qarorlar uchun mas‘uliyatini oshirish hamda ushbu faoliyat to‘g‘risidagi axborotni keng ommaga tarqatish tartibini belgilashdan iborat.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ochiqligining *asosiy prinsiplari* 4 ta bo‘lib, ular tomonidan taqdim etiladigan axborotdan hammaning foydalanishi mumkinligi, uning o‘z vaqtida berilishi va ishonchliligi; ular faoliyatining oshkoraligi va shaffofligi; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to‘g‘risidagi axborotni izlash, olish va tarqatish erkinligi; mazkur organlar faoliyati to‘g‘risida axborot taqdim etishda fuqarolarning o‘z sha‘ni va qadr-qimmatini tajovuzlardan, o‘z shaxsiy hayotiga aralashuvlardan himoya qilishga bo‘lgan huquqlari va qonuniy manfaatlariga, shuningdek fuqarolar va yuridik shaxslarning o‘z ishchanlik obro‘sini himoya qilishga bo‘lgan huquqlariga rioya etishga asoslangan.

Shuningdek, qonunda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to‘g‘risidagi axborotlar jumlasiga nimalar kirishi belgilangan bo‘lib, bularga:

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining, ularning tarkibiy va hududiy bo‘linmalarining huquqiy maqomini belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, normativ hamda boshqa hujjatlar, shuningdek ularning ijro etilishining borishi to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga, normativ va boshqa hujjatlarga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish, shuningdek ushbu hujjatlarni o'z kuchini yo'qotgan deb topish to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ishlab chiqilayotgan normativ-huquqiy hujjatlarning, normativ va boshqa hujjatlarning loyihalari to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan davlat dasturlari hamda boshqa dasturlar amalga oshirilishi to'g'risidagi ma'lumotlar;

budjetdan ajratiladigan mablag'lardan, budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalari mablag'laridan foydalanilishi, o'tkazilgan tanlovlar va olingan tovarlarning etkazib berilishi to'g'risida, vazirliklar, idoralar, davlat maqsadli jamg'armalari hamda boshqa budjet mablag'larini taqsimlovchilar tomonidan o'z rasmiy veb-saytlariga joylashtiriladigan tegishli axborot;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan o'tkaziladigan ommaviy tadbirlar (majlislar, kengashlar, uchrashuvlar, matbuot konferensiyalari, brifinglar, seminarlar, davra suhbatlari va boshqalar) to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining davlat hokimiyati va boshqaruvining boshqa organlari, jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek xorijiy va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati sohasiga taalluqli bo'lgan tarmoqning (hududning) holatini va uning rivojlanish sur'atini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar haqidagi, shu jumladan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan o'tkaziladigan (tashkil etiladigan) ochiq tanlovlar (tenderlar) va kimoshdi savdolari to'g'risidagi ma'lumotlar;

bo'sh ish o'rinlari, ishga qabul qilish shartlari va bo'sh ish o'rinlarini egallash uchun nomzodlarga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi ma'lumotlar;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining ochiq hay'at majlislarini o'tkazish rejalari, shu jumladan majlislarning kun tartibi loyihalari, ular o'tkaziladigan sana, joy va vaqt, majlislarda hozir bo'lish tartibi kabilar kiradi.

Davlat hokimiyatining vakillik organlari (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari), ularning qo'mitalari (doimiy komissiyalari), komissiyalari ochiqlikni ta'minlash maqsadida o'z faoliyati to'g'risidagi axborot, shu jumladan rejalashtirilayotgan majlislar va tadbirlar, ko'rib chiqilishi mo'ljallanayotgan masalalar, qabul qilingan qarorlar haqidagi axborot o'z vaqtida e'lon qilinishini (chop etilishini) ta'minlaydi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotdan foydalanish, agar mazkur axborot qonunda belgilangan tartibda davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirni tashkil etuvchi ma'lumotlar jumlasiga kiritilgan bo'lsa, cheklab qo'yiladi.

Axborotdan foydalanuvchi (davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot izlashni amalga oshirayotgan shaxs) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi ishonchli axborotni olish va tarqatish; axborotni olish uchun bevosita yoxud o'z vakillari orqali so'rov bilan murojaat etish hamda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot olishni rad etish kabi huquqlarga ega.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi *axborot manbalariga*: davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining rasmiy nashrlari; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari rahbarlarining,

shuningdek ushbu organlar tomonidan vakolat berilgan mansabdor shaxslarning chiqishlari va bayonotlari; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari axborot xizmatlarining xabarlari; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari rasmiy veb-saytlarining materiallari hamda ommaviy axborot vositalarining materiallari kiradi.

Ommaviy tadbirlarni tashkil etish, axborot xabarlarini (press-revizlar, byulletenlar va hokazolarni) tarqatish, shuningdek davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining rasmiy veb-saytida ularning faoliyati to'g'risidagi axborotni joylashtirish va yangilab borish yo'li bilan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyatini ommaviy axborot vositalarida yoritish chora-tadbirlari davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining Axborot xizmati tomonidan amalga oshiriladi. Axborot xizmati – bu davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining o'z faoliyati to'g'risidagi axborotni tayyorlash hamda tarqatish vazifalarini bajaruvchi, shuningdek ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik bilan hamkorlikni ta'minlovchi tarkibiy bo'linmasi yoxud ushbu vazifalarni bajarish zimmasiga yuklatilgan shaxsdir.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash *usullari* ham belgilab qo'yilgan bo'lib, unga quyidagilar kiradi:

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish (chop etish);

axborotni ularning rasmiy veb-saytlarida joylashtirish va yangilab borish;

axborotni hamma kirishi mumkin bo'lgan xonalarga va joylarga joylashtirish hamda yangilab borish;

axborotni axborot-kutubxona va arxiv fondlari orqali taqdim etish;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining ochiq hay'at majlislarida axborotdan foydalanuvchilarning hozir bo'lishi uchun sharoitlar yaratish;

axborotdan foydalanuvchilarning so'rovi asosida ularga davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida og'zaki va yozma shaklda (shu jumladan elektron hujjat shaklida) axborot taqdim etish.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish (chop etish) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining rasmiy nashrlari, rasmiy veb-saytlari, axborot-kutubxona va arxiv fondlari, shuningdek ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshiriladi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan o'z rasmiy veb-saytlarida joylashtiriladigan axborotning sanasi qo'yilgan bo'lishi hamda u vaqti-vaqti bilan yangilab borilishi kerak. Axborotni yangilab borish davriyligi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan belgilanadi, lekin u haftasiga bir martadan kam bo'lmasligi kerak.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot olishga doir axborotdan foydalanuvchining so'rovi ro'yxatdan o'tkazilgan kundan e'tiboran ko'pi bilan o'n besh kunlik muddatda ko'rib chiqilishi kerak. Ommaviy axborot vositasining davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot olishga doir, shuningdek mansabdor shaxslarning intervyusini tashkil etish to'g'risidagi so'rovi ko'pi bilan etti kunlik muddatda ko'rib chiqiladi. Agar axborotdan foydalanuvchining so'rovini ko'rib chiqish davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining vakolatlariga kirmasa, so'rov so'ralayotgan axborotni taqdim etish vakolatiga kiritilgan organga ro'yxatdan o'tkazilgan kundan e'tiboran uch ish kuni ichida yuboriladi, axborotdan foydalanuvchi esa bu haqda xabardor qilinadi. Agar davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari olingan so'rov bo'yicha davlat hokimiyati va boshqaruvining boshqa organlari vakolatlari to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lmasa, axborotdan foydalanuvchiga so'rov ro'yxatdan o'tkazilgan kundan e'tiboran uch ish kuni

ichida tegishli javob yuboriladi. So'rov rad etilgan taqdirda axborotdan foydalanuvchiga asoslantirilgan javob yuboriladi.

2020-yilning noyabr oyida Oliy Majlis Senatining to'qqizinchi yalpi majlisida "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining vazirlik, idoralar hamda mahalliy hokimiyat organlari tomonidan ijro etilishi to'g'risidagi masala ko'rib chiqildi⁴⁵. Olib borilgan o'rganish davomida amalga oshirilgan ishlar bilan birga tizimli xato va kamchiliklar mavjudligi aniqlandi:

hokimiyat va boshqaruv organlari tomonidan o'tkaziladigan ommaviy tadbirlarni (majlis, kengash, uchrashuv, matbuot konferensiyasi, brifing va boshqalar) tashkil etish va o'tkazish hamda OAV vakillarini xabardor qilish tartibi ishlab chiqilmagan;

mahalliy hokimliklar qabul qilayotgan qaror loyihalarini muhokama etishlari nafaqat aholi o'rtasida, balki OAV vakillari o'rtasida ham muhokamasi tashkil etilmagan;

O'rganilgan hududlarda aholini qiynayotgan mavjud muammolar biror marta hokimiyat organlarining veb-saytlari va boshqa axborot manbalarida yoritilmagan;

hokimiyat va boshqaruv organlarining rasmiy veb-saytlarida joylashtirilgan faoliyatga oid ma'lumotlar yangilab borilmagan. Ayrim ruknlarga esa ma'lumotlar umuman joylashtirilmagan;

hokimiyat va boshqaruv organlarida ochiq hay'at yig'ilishlarida hozir bo'lish tartibi joriy qilinmagan. Oqibatda OAV vakillarining ochiq hay'at yig'ilishlaridagi ishtiroki ta'minlanmagan. Mazkur o'rganishlar natijasida aniqlangan muammo va kamchiliklar tizimli ekanligini hamda ularning yechimi tub o'zgarishlarni talab qilishini ko'rsatadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan kamchiliklarga qaramay, elektron davlat xizmatlari ko'rsatish darajasi yildan yilga oshib bormoqda. Buni birgina joriy

⁴⁵ <http://www.uzdaily.uz/uz/post/6783>

yilning 24-fevral kuni Open Data Inventory (ODIN)ning 5 yillik bo'yicha e'lon qilgan hisobotida ham ko'rish mumkin. Ushbu hisobot ODIN-2020/21 natijalarining global ochiq ma'lumotlar rivojlanishi va tahlili sur'ati bo'lib, ular 2020-yil dekabr oyining boshlarida nashr etilgan. ODIN – so'nggi nashrda 187 mamlakatni qamrab olgan milliy statistik ma'lumotlarning yagona global ochiq ko'rsatkichidir. Ushbu indeksdan hozirda ko'plab mamlakatlar o'z davlatlarida statistik ma'lumotlarni topishdagi yutuqlari uchun etalon sifatida foydalanmoqda. O'zbekiston ochiq ma'lumotlar reytingiga ko'ra Open Data Inventory (ODIN) 63 ball to'plab, dunyoda 44, markaziy Osiyoda 1-o'rinni egallagan, shuningdek 125 pog'onaga ko'tarilgan⁴⁶.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-apreldagi "Davlat boshqaruvining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash hamda mamlakatning statistika salohiyatini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4273-son qaroriga asosan, Davlat statistika qo'mitasi, davlat organlari va tashkilotlarining ochiq ma'lumotlar to'plamlari ro'yxatini shakllantirish, yuritish va yangilash hamda tegishli axborotlarning O'zbekiston Respublikasi Ochiq ma'lumotlar portali (data.gov.uz)da o'z vaqtida aks ettirilishi bo'yicha faoliyatini muvofiqlashtirish uchun mas'ul etib belgilandi. Olib borilgan amaliy ishlar natijasida O'zbekiston "Open data Inception" tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, jahon mamlakatlari orasida 70 ta ochiq ma'lumotlar manbalari bilan ochiq ma'lumotlar manbalari soni bo'yicha jahonda 6-o'rinni egalladi. Shunindek, Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Elektron hukumat kuzatuv 2020"da "Ochiq davlat ma'lumotlari indeksi" bo'yicha O'zbekiston eng yuqori (Very High OGDII) ko'rsatkichiga ega bo'lgan jahonning 41 ta mamlakati orasidan joy olgan. Jami ushbu indeksda 193 ta mamlakat baholangan hamda O'zbekiston eng yuqori ball to'play olgan. Ochiq ma'lumotlarning sifat darajasi, ularni fuqarolarga va jahon hamjamiyatiga etkazishning amaldagi mexanizmlari,

⁴⁶ <https://data.gov.uz/uz/news/view/144>

shuningdek, davlat boshqaruvining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash orqali O'zbekiston Respublikasining jahon maydonidagi imijini hamda investitsiyaviy jozibadorligini mustahkamlab bormoqda.

3. O'zbekistonda jamoatchilik nazorati tizimini takomillashtirishga doir amalga oshirilayotgan islohotlar

O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda mustaqil fuqarolik institutlarini rivojlantirish va mustahkamlash, ularning erkin faoliyati kafolatlarini ta'minlash, davlat organlarining fuqarolar bilan yaqin hamkorligini yo'lga qo'yish, ularning ochiq, shaffof va oshkora faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, davlat organlari faoliyati ustidan ta'sirchan jamoatchilik nazoratini o'rnatish yuzasidan kompleks va izchil ishlar amalga oshirildi. Jamoatchilik nazoratini takomillashtirish, uni amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan islohotlar bosqichma-bosqich o'tkazilmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq Konstitutsiyamizda davlatning jamiyat oldidagi mas'ulligi mustahkamlab qo'yildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2-moddasida "davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar" deb belgilab qo'yilgan. Bosh Qomusimizda bunday normalarning mustahkamlangani, o'z navbatida davlat organlari faoliyati ustidan ta'sirchan jamoatchilik nazoratini olib borishga qodir bo'lgan turli fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga oid qonunchilik tizimi shakllanishiga zamin yaratdi. Yuqorida qayd etilgan konstitutsiyaviy qoidalar 100 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlarda, shu jumladan "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida"gi, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunlarda hamda boshqa qonun hujjatlarida o'z aksini topdi.

Shuningdek, jamoatchilik nazorati institutining izchil rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadigan boshqa qator qonunlar ham qabul qilindi.

“Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi, “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi qonunlar shular jumlasidandir. Mazkur hujjatlar davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati o‘rnatilishini ta‘minlash, bunday nazoratni samarali amalga oshirish mexanizmini takomillashtirishga qaratilgan. Shunday qilib, mamlakatimizda jamoatchilik nazoratini olib borish bo‘yicha normativ-huquqiy baza shakllantirilgan bo‘lib, u rivojlanib bormoqda.

Shu bilan birga, milliy davlatchilik hamda jamiyatni demokratlashtirish va erkinlashtirish jarayonining bosqichma-bosqich rivojlanib borishi samarasi o‘laroq fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligi ortib bormoqda. Bu esa jamoatchilik nazorati bo‘yicha normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish, uni eng yuqori pog‘ona, ya‘ni konstitutsiya darajasida mustahkamlashni talab etadi. Shunga muvofiq, 2014-yilda Bosh qomusimizning 32-moddasiga kiritilgan qo‘shimchalarga muvofiq yurtimizda jamoatchilik nazorati konstitutsiyaviy maqomga ega bo‘ldi.

“Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi qonunni qabul qilishdan avval, uning loyihasi ustida uzoq ishlandi. Qonun loyihasini tayyorlash uchun Ishchi guruh tuzildi. 100 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi, jamoatchilik nazoratiga oid xorij tajribasi, olimlar va mutaxassislarning qarashlari hamda sohada olib borilgan ilmiy ishlar o‘rganib chiqildi. Jamoatchilik muhokamalari o‘tkazildi. Qonun loyihasining Internet muhokamasi ham tashkil etildi. Qonun loyihasi yuzasidan 150 ga yaqin takliflar kelib tushdi. Kelib tushgan takliflar asosida Qonun loyihasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan 2017-yil 15-noyabrda qabul qilinib, Senat tomonidan 2018-yil 29-martda ma‘qullandi. 2018-yil 12-aprelda prezident tomonidan imzolanib, e‘lon qilingan 2014-yilning 5-may kunidan boshlab kuchga kirdi. Shu bilan birga, 2019 yil 17 yanvarda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholi muammolari bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni natijasida O‘zbekiston

Respublikasi Prezidentining Virtual qabulxonasi va Xalq qabulxonalari faoliyati tashkil etildi.

Birinchi Prezident I.Karimov davlat nazorat funksiyalariga nisbatan jamoatchilik nazoratining afzal va muhim ekanligi xususida to'xtalib, quyidagilarni ta'kidlab o'tgan edi: "Shuni unutmaylikki, biz davlatning nazorat funksiyalarini qancha kuchaytirsak, nazorat bilan shug'ullanuvchi davlat tuzilmalari va organlarini qancha ko'paytirsak, amaldorlarning zo'ravonligi va korrupsiya shuncha avj olaveradi. Shuning uchun biz jamoatchilik nazoratini, davlat faoliyati, shu jumladan, uning kuch ishlatuvchi tuzilmalari faoliyati ustidan ham jamiyat nazoratini har tomonlama kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Bu masalada bundan boshqa muqobil yo'l yo'q".

Binobarin, hokimiyat organlarining jamoat tashkilotlari orqali xalq bilan muloqoti demokratiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Prezident Sh.Mirziyoyevning 2018-yil 4-iyul *"Davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"*gi qarori qabul qilindi. Sababi davlat organlarining fuqarolar bilan o'zaro munosabatlariga bo'lgan yondashuvni tubdan qayta ko'rib chiqishni, jumladan aholi bilan ochiq va manzilli muloqot olib borishning yangi samarali vositalari va mexanizmlarini joriy etishni talab qilmoqda edi. Mazkur qaror bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari, Vazirlar Mahkamasi, Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha respublika kengashi, O'zbekiston faxriylarining ijtimoiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash "Nuroniylar" jamg'armasi, boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari va keng jamoatchilikning har bir davlat organi, jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari huzurida jamoatchilik kengashi tashkil etildi. Shu bilan birga, Davlat organi huzuridagi jamoatchilik kengashining Namunaviy nizomi ham qabul qilindi.

2019-yil 4-aprelda Prezident Sh.Mirziyoyev islohotlar ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilgan *“Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi islohotlar ustidan jamoatchilik nazorati samaradorligini, shuningdek, fuqarolarning demokratik o‘zgartirishlardagi faolligini oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”*gi qarori qabul qilindi. Unga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasining “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonunini qayta ko‘rib chiqilib, xalqaro amaliyotda keng tarqalgan jamoatchilik nazoratining ta’sirchan shakllarini joriy etish; jamoatchilik nazorati shakllarini amalga oshirish mexanizmlarini batafsil reglamentatsiya qilish, ularni amaliyotda samarali qo‘llash hamda davlat organlari va tashkilotlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari faoliyati, tegishli sohalardagi ishlarning holatini yaxshilashda ularning roli va samarali ishtiroki masalalari ifoda etilishi belgilandi. Shuningdek, unda quyidagi muhim o‘zgarishlar amalga oshirilishi belgilab berildi:

aholini tashvishga solayotgan dolzarb masalalarni muhokama qilish uchun olimlar, sotsiologlar, tadqiqotchilar, ekspertlar, jamoat arboblari, xotin-qizlar, yoshlar va fuqarolar ishtirokida doimiy faoliyat yurituvchi “munozara maydonchasi”ni tashkil etishga qaratilgan teleko‘rsatuvlar turkumini tayyorlash va namoyish etishni nazarda tutuvchi O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasining “O‘zbekiston” telekanalida “Jamoatchilik fikri” tahririyatini tashkil etish; O‘zbekiston Respublikasining Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risidagi kodeksi loyihasini tayyorlash; nodavlat notijorat tashkilotlari rahbarlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarini muntazam ravishda tashkil etish; O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashi to‘g‘risidagi Nizom hamda davlat ishlarini boshqarishda fuqarolar ishtirokining xalqaro standartlarini respublikada joriy etish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish.

Prezident Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llangan Murojaatnomasida bugungi kunda yurtimizda 10 mingdan ziyod nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyat yuritayotganligiga qaramay, ularning o'rni va faolligi sezilmayotganligi, chunki bu tashkilotlar manfaatlarini ifoda etuvchi, davlat bilan ko'prik vazifasini bajaruvchi yaxlit tizim yo'qligi ta'kidlab o'tildi. Shuningdek, hozirda jamoatchilik bilan ishlash tizimi joylarda va sohalarda xalqimizni qiynayotgan masalalarni davlat miqyosiga olib chiqib, hal qilishda natija ko'rsata olmayotganligi, ko'p nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati rasmiyatchilikdan iborat bo'lib qolayotganini aytib o'tdi. Shu sababli, Prezidentimiz nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bugungi kunda aholini o'ylantirayotgan muammolarga davlat idoralari e'tiborini qaratib, o'zlarining asoslangan takliflarini berib borishlari maqsadga muvofiq ekanini alohida ta'kidlab, jamoatchilik nazoratini yanada kuchaytirish, davlat va jamiyat o'rtasida o'zaro yaqin hamkorlik o'rnatish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Jamoatchilik palatasini tashkil etish tashabbusini ilgari surdi.

Murojaatnomada mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg'otadigan o'ta muhim masalalarga doir qarorlarni qabul qilishda jamoatchilik bilan maslahatlar, jamoatchilik eshituvlarini o'tkazish majburiyligini aniq belgilash, jamoatchilik ma'qul desa – ma'qul, noma'qul desa – noma'qul bo'lishi kerakligi aytib o'tilgandi.

Davlatimiz rahbarining 2020-yil 16-apreldagi *“O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasini tashkil etish to'g'risida”*gi farmoni mamlakatimizda aynan jamoatchilik nazorati instituti faoliyatini takomillashtirish va yanada rivojlantirish, bu boradagi ishlarni yaxlit tizim asosida tashkil etish imkonini beradi.

“Jamiyat – islohotlar tashabbuskori” degan yangi g'oya ilgari surilgan mazkur farmonga muvofiq, markazda va barcha hududlarda oliy maqomda tashkil etilayotgan Jamoatchilik palatasining eng asosiy vazifasi fuqarolarning

davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini -faollashtirish, davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishga ko'maklashishdan iborat bo'ladi.

Shuningdek, mazkur palata Prezident va Oliy Majlisga fuqarolik jamiyatining holati va rivojlanish tendentsiyalari to'g'risida yillik milliy hisobotlarni taqdim etib borishi, Konstitutsiyaga o'zgartirish hamda tuzatishlar kiritish to'g'risidagi takliflar, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg'otadigan o'ta muhim va dolzarb masalalarga doir qonun hujjatlari loyihalarini ko'rib chiqish huquqiga ega bo'lmoqda. O'z navbatida, davlat organlariga qonunlarning, turli sohalardagi davlat dasturlarining ijrosi hamda ularning vakolatlariga kiradigan boshqa muhim masalalar yuzasidan tushuntirish berish talabi bilan Jamoatchilik palatasi so'rovini yuborish vakolati ham berilmoqda.

Palata faoliyatining asosiy yo'nalishlari esa davlat, fuqarolar, fuqarolik jamiyati institutlarining tizimli muloqotini yo'lga qo'yish, ularning ijtimoiy manfaatlari kelishilishini ta'minlash, fuqarolarning davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini faollashtirish hamda davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishga ko'maklashish, aholi fikrini tizimli o'rganib borish, dolzarb masalalarni muhokama qilish va ularning yechimi bo'yicha takliflar kiritish, jamoatchilik fikrini o'rganish, umumlashtirish va tahlil qilishdan iborat bo'ladi.

Jamoatchilik palatasi fuqarolik jamiyati institutlarining davlat organlari bilan hamkorligi darajasi, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qo'shayotgan hissasini baholovchi ko'rsatkichlarni ishlab chiqadi. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda jamoat tashkilotlarining hamkorligini yo'lga qo'yadi, muhim normativ-huquqiy hujjat loyihalarini jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazib boradi. Fuqarolar, NNTlar va OAV vakillari, blogerlarning OAVlarda so'z erkinligi, fuqarolarning axborot

olish va tarqatish huquqini amalga oshirish, “jamoatchilik eshituvi”, “jamoatchilik ekspertizasi”, “jamoatchilik monitoringi” kabi ta’sirchan zamonaviy nazorat shakllarini hayotga joriy etish, islohotlar va davlat dasturlarining joylarda, shuningdek, sohalarda amalga oshirilishi ustidan jamoatchilik monitoringini tashkillashtirish, taklif-tavsiyalar va natijalar haqida Prezident, parlament va hukumatga muntazam axborot kiritib borish ham palata faoliyatining dolzarb yo’nalishlaridan hisoblanadi.

Chindan ham, davlat organlarining samarali faoliyat yuritishi, pirovardida mamlakatning jadal taraqqiy etishida jamoatchilik nazorati institutining o’rni beqiyos. Jamoatchilik palatasining Prezident huzurida mutlaqo yangi institut sifatida tashkil etilishidan ko’zlangan maqsad ham fuqaro – jamoat tashkilotlari – davlat birligini mustahkamlash orqali xalqning hokimiyatdan, hokimiyatning xalqdan uzoqlashishining oldini olish, Konstitutsiyamizda belgilangan xalq hokimiyatchiligi prinsipini amalda ro’yobga chiqarishga qaratilgan.

Prezidentning 2021-yil 13-apreldagi Qarori bilan fuqarolarga budjetni shakllantirish jarayonlarini nafaqat nazorat qilish, balki budjet mablag’larini shakllantirish jarayonidan boshlab ularni sarflashda qatnashishi uchun ham imkoniyat yaratildi. Budjet shakllanishi jarayonida jamoatchilik ishtirokini kengaytirish maqsadida tuman va shaharlarda tegishli budjetlarning tasdiqlangan umumiy xarajatlarining 5 foizini jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga yo’naltirish bo’yicha yangi tartib bosqichma-bosqich joriy etiladi. Hozir ushbu tartib O’zbekistonning har bir viloyatida bitta tuman yoki shaharda joriy qilingan (jami 14), 2022-yil 1-yanvardan boshlab esa bu tartib mamlakatning barcha tuman va shaharlarida joriy qilinadi. Bundan tashqari, 1-iyuldan boshlab jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga ajratiladigan tuman va shaharlar budjetlari qo’shimcha mablag’larining eng kam miqdori 10 foizdan 30 foizga oshiriladi. 2021-yilning 9-iyul kuni O’zbekiston moliya vazirligi

yangilangan “Ochiq budget” portalini (openbudget.uz) ishga tushirdi, portalda davlat budjeti, davlat qarzi haqida ma’lumot e’lon qilinadi va “Tashabbusli budget” bo’limi yaratildi.

2021-yil 16-iyun kuni *“Davlat organlari va tashkilotlarining faoliyati ochiqligini ta’minlash, shuningdek, jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirishga doir qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi* O’zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni qabul qilindi. Farmon bilan Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini, axborot olish erkinligini ta’minlash orqali jamoatchilik nazoratini takomillashtirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar belgilab berildi. Xususan, belgilangan vazirlik va idoralar har yili 1-martga qadar o’z faoliyatiga oid hisobotni rasmiy veb-saytlariga joylashtirib, 10-martga qadar uni keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilish joyi va vaqti haqida xabar beradi. 1-aprelga qadar esa o’z faoliyatiga oid hisobotni keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilish uchun matbuot anjumanlarini o’tkazadi. Bu esa budget mablag’larining noo’rin sarflanib talon-taroj qilinishining oldi olinishiga xizmat qiladi. 2021-yil 1-iyuldan boshlab, amalga oshirilgan davlat xaridlari to’g’risidagi ma’lumotlar ham O’zbekiston Respublikasining Ochiq ma’lumotlar portaliga va o’z rasmiy veb-saytlariga joylashtirilib, ular har chorakda yangilab boradigan bo’ldi. Shuningdek, 2021-yil 1-dekabrda boshlab Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senati majlislari, Qoraqalpog’iston Respublikasi Jo’qorg’i Kengesi, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi sessiyalari Internet tarmog’i orqali jonli efirga uzatilishini ta’minlash belgilandi.

Shuningdek, 2021-yil 22-sentabrdagi “Ochiq budget” axborot portalini orqali jamoatchilik fikri asosida shakllangan tadbirlarni moliyalashtirishni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Qaroriga asosan, 2022-yil 1-yanvardan boshlab tuman va shaharlar budjetlari parametrlarida hududiy ichki yo’llarni ta’minlash uchun ajratiladigan mablag’larning 50 foizi “Ochiq budget” axborot portalini orqali

jamoatchilik fikri asosida aniqlangan ichki yo'llarni ta'mirlashga yo'naltiriladi. Shuningdek, tumanlar va shaharlar hokimliklari tomonidan har chorakda chorakdan keyingi oyning 25-sanasiga qadar jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirish bo'yicha ma'lumotlar o'zlarining rasmiy veb-saytlari va "Ochiq budjet" axborot portaliga joylashtirib boriladigan bo'ldi.

Xalqaro media hollda 2021-yilning oktabr oyida "Davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligi: O'zbekiston tajribasi va xorij amaliyoti" mavzusida bo'lib o'tgan davra suhbatida 230 ta vazirlik va idoralarning 121 tasi xizmat safarlari va xorijdan tashrif buyurgan mehmonlarni kutib olish xarajatlari haqidagi ma'lumotlarni o'z rasmiy veb-saytlariga joylashtirmagani ta'kidlandi. Shuningdek, respublikadagi 119 ta davlat organi va tashkiloti o'z tasarrufidagi xizmat avtomototransport vositalari, xizmat uylari va boshqa ko'chmas mulklar to'g'risidagi ma'lumotlarni portalga o'z vaqtida joylashtirilishini ta'minlamagan bo'lsa, 48 tasi Portalda shaxsiy kabinet ham ochmagan. Shu kabi salbiy holatlarni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlab beligilab olindi.

Umumiy qilib, aytganda, jamoat nazorati jamiyatda ijtimoiy adolat qaror topishi uchun shaxs, jamiyat va davlat aloqalarida muvozanat, tenglik, o'zaro mas'uliyat va javobgarlikka xizmat qiluvchi asosiy omil hisoblanadi. Mazkur institut insonning huquq va erkinliklari nafaqat davlat tomonidan kafolatlangani, balki davlat organlari faoliyatida ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ta'minlaydi va bunda jamoatchilik nazoratining mavjudligi siyosiy hokimiyatning tom ma'noda xalq qo'lida bo'lishining ko'rsatkichi hisoblanadi. Muxtasar qilib aytganda, mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar samarasi o'laroq, huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning konstitutsiyaviy hamda huquqiy asoslari yaratildi. Endilikda ushbu islohotlar jahondagi rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi va o'zbek xalqi mentalitetiga xos bo'lgan an'analarni uyg'unlashtirgan holda davom etmoqda.

Muhokama uchun savollar

- 1. Jamoatchilik nazoratining qanday shakl va usullarini bilasiz?*
- 2. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatining ochiqligi nima uchun kerak?*
- 3. Mamlakatimizda davlat boshqaruvida keng jamoatchilik ishtirokini oshirish borasida qanday islohotlar amalga oshirilmoqda?*
- 4. "Ochiq budget" tushunchasiga ta'rif bering. Buni ta'minlashning zaruriyati nimadan iborat?*

XULOSA

Demokratik siyosiy tizimning eng muhim subyekti bo'lmish davlatchilik hamda uning boshqaruv sohasini isloh qilishda yangi vazifalar ko'ndalang turibdi. Bu, avvalambor, hozirda siyosiy institutlarning va nodavlat ijtimoiy uyushmalarning xilma-xilligi hamda ularning roli mustahkamlanishi, shuningdek, aholining siyosiy faolligini oshirish asosida jamiyat hayotini yanada demokratlashtirish, yangilash vazifalari dolzarb bo'lib qolganligi bilan izohlanadi. Bu yangi O'zbekiston sharoitida davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining g'oyat muhim vazifasi siyosiy partiyalar, nodavlat ijtimoiy tashkilotlar, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan ishlash va hamkorlik qilishni yangicha yondashuv asosida tashkil etilishidan iboratdir.

Demokratik o'zgarishlarning hozirgi bosqichi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning uzoq vaqtga mo'ljallangan *Harakatlar* va *Taraqqiyot Strategiyalarini* ishlab chiqish va uni amalga oshirishni talab qilmoqda. Bunda davlatning roli demokratik taraqqiyotimizning pirovard maqsadi – *fuqarolik jamiyati* barpo etish maqsadiga asoslangan holda tubdan o'zgarishi darkor. Kuchli markaziy davlat hokimiyati o'zining kuch-g'ayratlarini asosiy, umumilliy vazifalarga, chunonchi, mudofaa, davlat va fuqarolar xavfsizligi, tashqi siyosat, valyuta-moliya hamda soliq tizimlarini shakllantirish, adolatli qonunlar qabul qilish va taraqqiyotining boshqa strategik vazifalariga qaratadigan *xalqparvar davlatni* barpo etish nazarda tutilgan. Boshqa masalalarni hal qilishni esa asta-sekin markazdan joylarga, davlat hokimiyati organlaridan jamoat tashkilotlariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich topshirish muhim. Fuqarolarning haq-huquqlar, so'z, matbuot, vijdon erkinligi, erkin saylovlarni amalga oshirish hamda davlat boshqaruv organlari faoliyatining ochiqligi ta'minlanadigan, qisqa qilib aytganda *ochiq va shaffof jamiyatni* qurish bu – rivojlantirish sohasidagi strategik vazifamizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.02.2021-y., 03/21/671/0093-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1993-yil. 5-son. 202-modda // yangi tahrirda "Xalq so'zi" gazetasi 2003-yil 29-avgust.
3. Siyosiy partiyalar to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 1996-yil 26-dekabr // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son
4. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 2002-yil, 12-son, 215-modda.
5. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 2002-yil, 12-son, 216-modda.
6. Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonuniga sharhlar. –T.: 2002, 14-bet.
7. "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonuni // "Xalq so'zi" gazetasi 2003-yil 21-may soni.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 14-fevraldagi 62-son qaroriga ilova // O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarorlari 2005-yil fevral.
9. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risidagi (yangi tahriri) qonuni. 22.04.2013 // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son

10. "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014-y. 39-son, 488-modda.

11. "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014-y. 19-son, 209-modda.

12. "Elektron hukumat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015-y. 49-son, 611-modda.

13. "Parlament nazorati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016-y. 15-son, 141-modda.

14. Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2017-yil 3-yanvar // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son

15. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y. 6-son, 70-modda.

16. "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y. 14-son, 213-modda.

17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3 fevraldagi "Mahalla institutini yadana takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'rsida"gi Farmoni. Qonun hujjatlari to'plami. №6. 2017.

18. Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-avgustdagi PF-5505-son Farmoniga 1-ilova // QHMMB: 06/18/5505/1639-son.

19. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). 2019-yil 10-dekabr // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son

20. "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-maydagi PF-5729-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 20.07.2019-y., 06/19/5769/3450-son.

21. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasini tashkil etish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5980-sonli Farmoni. 16.04.2020. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.04.2020 y., 06/20/5980/0450-son.

22. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli "O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.06.2020-y., 06/20/6013/1002-son.

23. Sudlar to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni. 28.07.2021 // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.07.2021-y., 03/21/703/0723-son.

Nazariy-metodologik adabiyotlar

1. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. –T.: O'zbekiston. 1992. 6 bet.

2. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1. –T.: O'zbekiston. 322-b.

3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kag'olatlari. – T.: O'zbekiston, 1997.

4. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. –T.: O'zbekiston, 2015. –B.210.

5. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 491 b.
6. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1- jild. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.– 592 b.
7. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2- jild. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019.–592 b.
8. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3- jild. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019.–400 b.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 22-dekabrda Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi // www.uza.uz
10. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimiz bizdan qonun va adolat ustuvorligini amalda ta‘minlashni kutmoqda // Prokuratura xodimlari va faxriylari bilan uchrashuvdagi ma‘ruza. 2017-yil 7-yanvar
11. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir // Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi. 2019-yil 7-dekabr.
12. Mirziyoyev Sh.M. Miliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4- jild. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020.–452 b.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yilda Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasidan // www.president.uz
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasi // www.press.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Matbuot xizmati rasmiy web-sayti.
15. 2021-yilning 28-sentabr kuni prezidentlikka nomzod Shavkat Mirziyoyevning Farg‘ona viloyatida O‘zLiDeP tomonidan tashkillashtirilgan saylovchilar bilan bo‘lib o‘tgan uchrashuidagi nutqi.

Asosiy adabiyotlar

1. Qirg'izboyev M. Fuqarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, mafkuralar, madaniyatlar. –T.: Sharq, 1998. –B. 30-32.
2. Sharifxo'jaev M. O'zbekistonda ochiq fuqarolik jamiyatining shakllanishi. –T.: Sharq, 2003. –B. 20.
3. O'zbekiston: fuqarolik jamiyat sari. Mas'ul muh. R.Alimov. – T.: "Sharq", 2003. –B. 73.
4. Qirg'izboyev M. Fuqarolik jamiyati: genezisi, shakllanishi va rivojlanishi. –T.: O'zbekiston, 2010. –B. 52.
5. Jalilov A boshqalar. Fuqarolik jamiyati asoslari. – T.: Baktria press, 2015.
6. Mualliflar jamoasi. Fuqarolik jamiyati. Darslik loyihasi – T.: 2016.
7. O'tamurodov A. va boshqalar. Fuqarolik jamiyati fanidan tushuncha va atamalar lug'ati.–T.: Turon-zamin-ziyo. 2017.
8. Fuqarolik jamiyati evolyutsiyasi: monografiya / A.O'tamurodov. –T.: Adabiyot uchqunlari. 2018. -193 b.
9. O'zbekistonda 2017-2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi Factbook. –T.: Yuksalish umummilliy harakati. 2021. -160 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Temur tuzuklari. B. Ahmedov tahriri ostida – T.: G'.G'ulom nomidagi Nashriyot - matbaa birlashmasi, 1991.
2. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
3. Yusuf Xos Xojib. Qutadg'u bilig. – T.: Fan. 1971.
4. Монтеске Ш.Л. Избранные произведения. О законах в их отношениях к различным существам. – М., 1955. – С.164–165.

5. Гоббс Т. Избранные произведения. В 2-х томах. Т.2. М.1956. 137-бет.
6. Гегел Г.В.Ф. Философия права. М., 1990. –228 с.
7. Исламов З.М. Общество. Государство. Право. (Вопросы теории). – Т.: Адолат, 2001. – С.68
8. Odilqoriev X.T. Fuqarolik jamiyati qaror topishining asosiy tamoyillari va qonuniyatlari. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish masalalari: nazariya va amaliyot // Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Т.: TDYuI, 2007. – В. 31-32.
9. Мухаев Р.Т. Политология. - М.: Проспект, 2010. – 640 с.
10. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. – М.: “КАНОН-пресс”, “Кучково поле”, 1998. 39-40 с.
11. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества / Пер. с англ. Под ред. М.А.Абрамова. М., 2000. – С. 107.
12. Фергюссон А. Опыт истории гражданского общества / Пер. с англ. И.И.Мюрберг. Под ред. М.А.Абрамова. – М.: РОССПЕН, 2000. – С. 4–10.
13. Пугачев В.П., Соловев А.И. Введение в политологию. Стр. 402-405.
14. Саидов А.Х. Религиозная толерантность и светская государства а Узбекистан по прав человека, 2002. –Б. 57.
15. Лучин В.О. Конституционный строй России: основные политико-правовые характеристики // Право и политика. 2006. №10. – С. 27–31.
16. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Статут, 2008. – С. 218.
17. Гончаров А.А. Гражданский контроль над органами власти. – М.: Издательство “Вес Мир”, 2010. – С. 18-19.
18. Karimov J. Jaholatga qarshi ma'rifat: o'quv qo'llanma / J. Karimov. – Т.: “O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi”, 2021. –В. 49.

19. Saidov A. Fuqarolik jamiyati va siyosiy islohotlar // “Muloqot”, 2000. 5-son.
20. Gulnoza Hidoyatova. Haqiqiy fuqarolik jamiyati NNTlar miqdori bilan belgilanmaydi// “Turkiston”. 2006. 4-yanvar.
21. Jumayev Sh., Shodiyev G'. Ijtimoiy himoya – adolat mezonlari // “Ma’rifat”, 2007-yil 17-yanvar
22. B.Ismoilov., U.Abdurahmonov. Ta’sirchan jamoatchilik nazorati korrupsiyaga qarshi kurashishda qay darajada muhim? // uza.uz/oz/posts
23. Dominov T. Kuch – adolatda. O‘zbekiston “Adolat” sotsial demokratik partiyasi saylovoldi harakat dasturining asosiy yo‘nalishlari// “Xalq so‘zi”, 2004-yil, 1-dekabr.

Chet el adabiyotlar

1. Political Parties. A Behavioral Analysis. Chicago, 1964. P. 6.
2. Apter D. Introduction to Political Analysis. Cambridge (Mass)., 1977.p.157.
3. Болингброк Г. Рассуждение о партиях.- В кн: Писма об изучении и пользе истории. М, “Наука”, 1978, с.195-196; Просветительское движение в Англии, с. 286-288.
4. Eldersveld S. Political Parties in American Society. N. Y., 1982. P. 11.
5. Dowser R/ Political Sociology, N. Y., 1983, а 2.P.7
6. Просветительское движение в Англии. /Под ред. Н.М. Мещеряковой. –М, Изд-во МГУ, 1991, С. 221-222.
7. Droit constitutionnel et libertes, Edition SIREY, 1998,pp 50-52.
8. L’Etat du monde, Annuaire economique et geopolitique 2003, Paris, Decouverte, page 497.

Elektron resurslar

1. <https://president.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy sayti

2. <https://pm.gov.uz> – Yagona interaktiv davlat xizmatlari Portali
3. <https://data.gov.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Ochiq ma’lumotlar Portali
4. <https://mfa.uz/uz> – O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi sayti
5. <http://uza.uz> – O‘zbekiston axborot agentligi rasmiy sayti
6. <https://anticorruption.uz> –Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi rasmiy sayti
7. <https://kasaba.uz> – O‘zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasining Portali
8. <https://strategy.uz> – “Taraqqiyot strategiyasi” markazi rasmiy sayti
9. <https://yoshlarittifoqi.uz> – O‘zbekiston yoshlar ittifoqi rasmiy sayti
10. <https://www.yuksalish.com> – “Yuksalish” umummilliy harakati rasmiy sayti
11. <https://www.transparency.org> – korrupsiyaga qarshi xalqaro tashkilot sayti
12. <https://worldjusticeproject.org> – jahon adolat loyihasining rasmiy sayti
13. <https://reforms.uz> – Harakatlar strategiyasi islohotlari sayti
14. <http://www.uzdaily.uz> – O‘zbekiston yangiliklari: biznes, iqtisod sayti
15. <https://www.gazeta.uz> – Gazeta nashrining sayti
16. <https://xs.uz> – Xalq so‘zi gazetasi rasmiy sayti
17. <https://review.uz> – O‘zbekiston yangiliklari sayti

АННОТАЦИЯ

В пособии описаны приоритеты Стратегии действий по дальнейшему развитию Узбекистана, теоретические основы, проводимые реформы в данной сфере. Пособие также раскрывает содержание Новой стратегии развития Узбекистана, методологические и методологические подходы к изучению гражданского общества.

В пособие рассмотрены пять приоритетов Стратегии действий: борьба с коррупцией, свобода избирательного права, органы местного самоуправления, общественный контроль и прозрачность государственных органов. Важные вопросы развития Узбекистана, суть проводимых реформ гражданского общества.

Пособие предназначено для студентов и преподавателей вузов страны.

ANNATATION

The manual describes the priorities of the Action Strategy for the further development of Uzbekistan, theoretical foundations, ongoing reforms in this area. The manual also reveals the content of the New Development Strategy of Uzbekistan, methodological and methodological approaches to the study of civil society.

The manual examines five priorities of the Strategy of Action: the fight against corruption, freedom of suffrage, local government bodies, public control and transparency of state bodies. Important issues of the development of Uzbekistan, the essence of the ongoing reforms is civil society.

The manual is intended for students and teachers of universities in the country.

MUNDARIJA

KIRISH	3
1-MAVZU: HARAKATLAR STRATEGIYASI – O‘ZBEKISTON MILLIY TARAQQIYOTI YANGI BOSQICHINING ASOSI	5
2-MAVZU: DAVLAT VA JAMIYAT QURILISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH..	40
3-MAVZU: QONUN USTUVORLIGINI TA’MINLASH VA SUD-HUQUQ TIZIMINI ISLOH QILISH	89
4-MAVZU: IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA LIBERALLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAMDA USTUVOR YO‘NALISHLARI.....	125
5-MAVZU: IJTIMOIIY SOHADAGI ISLOHOTLARNI CHUQURLASHTIRISH	159
6-MAVZU: XAVFSIZLIK, MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG‘RIKENGLIKNI TA’MINLASH	192
7-MAVZU: KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH – FUQAROLIK JAMIYATINI SHAKLLANTIRISHNING USTUVOR SHARTI.....	244
8-MAVZU: JAMOATCHILIK NAZORATI VA DAVLAT ORGANLARI FAOLIYATINING OCHIQLIGI.....	273
XULOSA	304
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	305

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ.....	3
ТЕМА 1: СТРАТЕГИЯ ДЕЙСТВИЙ - ОСНОВА НОВОГО ЭТАПА НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА.....	5
ТЕМА 2: СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА И ОБЩЕСТВА.....	40
ТЕМА 3: ЗАКОННОСТ И РЕФОРМА СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ.....	89
ТЕМА 4: ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ.....	125
ТЕМА 5: УГЛУБЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ РЕФОРМЫ.....	159
ТЕМА 6: БЕЗОПАСНОСТ, МЕЖДУНАРОДНЫЙ МИР И РЕЛИГИОЗНАЯ ТЕРПИМОСТ.....	192
ТЕМА 7: БОРБА С КОРРУПЦИЕЙ - ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА.....	244
ТЕМА 8: ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛ И ПРОЗРАЧНОСТ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ.....	273
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	304
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.....	305

CONTENTS

INTRODUCTION.....	3
TOPIC 1: STRATEGY OF ACTION - THE BASIS OF A NEW STAGE OF NATIONAL DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN	5
TOPIC 2: IMPROVING THE SYSTEM OF STATE AND SOCIETY.....	40
TOPIC 3: RULE OF LAW AND REFORM OF THE JUDICIARY.....	89
TOPIC 4: CHARACTERISTICS AND PRINCIPLES OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND LIBERALIZATION.....	125
TOPIC 5: DEEPENING SOCIAL REFORM.....	159
TOPIC 6: ENSURING SECURITY, INTERNATIONAL PEACE AND RELIGIOUS TOLERANCE.....	192
TOPIC 7: FIGHT AGAINST CORRUPTION - A PRINCIPAL CONDITION FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY.....	244
TOPIC 8: PUBLIC CONTROL AND TRANSPARENCY OF GOVERNMENT BODIES.....	273
CONCLUSION.....	304
REFERENCES.....	305

M. B. Isabayev

O‘ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

(Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari)

Subscribe to print 20/10/2022. Format 60×90/16.

Edition of 500 copies.

Printed by “iScience” Sp. z o. o.

Warsaw, Poland

08-444, str. Grzybowska, 87

info@sciencecentrum.pl, <https://sciencecentrum.pl>

ISBN 978-83-66216-70-9

9 788366 216709